

KİTÂBÜ ESMÂ'İ'L-MUĞTÂLÎN MİNE'L-EŞRÂF

Câhiliye ve İslâm'ın İlk Dönemlerinde
Suikasta Uğrayanlar Kitabı

MUHAMMED B. HABÎB

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 227

Tarih ve Toplum Bilimleri Serisi : 41

Kitabın Adı : KİTÂBÜ ESMÂ'İ'L-MUĞTÂLİN MİNE'L-EŞRÂF
Câhiliye ve İslâm'ın İlk Dönemlerinde Suikasta Uğrayanlar Kitabı

Müellifi : Muhammed b. Habîb (ö. 245/860)

Özgün Dili : Arapça

Çeviri : Prof. Dr. Mehmet Mahfuz Söylemez
İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
İslam Tarihi Anabilim Dalı

Son Okuma : Mustafa Yalçınkaya, Yazma Eser Uzmanı

Arşiv Kayıt : Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Reisülküttab Mustafa Efendi, Nr. 873

Kapak Görseli : Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Reisülküttab Mustafa Efendi, Nr. 873, 1^b

Kitap Tasarım : Avni Alan

Baskı : Matsis Matbaa A.Ş.
Tevfikbey Mh. Dr. Ali Demir Cd. No: 51 Sefaköy - İstanbul
Tel: 0 (212) 624 21 11- Sertifika No: 75309

Baskı Yeri ve Yılı : İstanbul 2024

Baskı Miktarı : 1. Baskı, 1000 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Muhammed b. Habîb

Câhiliye ve İslâm'ın İlk Dönemlerinde Suikasta Uğrayanlar Kitabı,
Kitâbü Esmâ'i'l-Muğtâlin mine'l-Eşrâf

1. Tarih, 2. Câhiliye, 3. Suikast, 4. Şairler, 5. Muhammed b. Habîb

ISBN: 978-975-17-5905-4

Copyright © Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Her hakkı mahfuzdur.

Bütün yayın hakları *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı*na aittir. Başkanlığın izni olmaksızın tümüyle veya kısmen, hiçbir yolla ve hiçbir ortamda yayımlanamaz ve çoğaltılamaz.

T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı

Süleymaniye Mah. Kanuni Medresesi Sok. No: 5, 34116 Fatih / İstanbul

Tel.: +90 (212) 511 36 37

Faks: +90 (212) 511 37 00

tuyek@ktb.gov.tr

www.yek.gov.tr

KİTÂBÜ ESMÂ'İ'L-MUĞTÂLÎN MÎNE'L-EŞRÂF

CÂHİLİYE VE İSLÂM'IN İLK DÖNEMLERİNDE
SUIKASTA UĞRAYANLAR KİTABI

(İNCELEME - ÇEVİRİ)

MUHAMMED B. HABÎB
(ö. 860)

Çeviri
Mehmet Mahfuz Söylemez

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

TAKDİM

İnsanlık tarihi, akıl ve düşünce sahibi bir varlık olan insanın kurduğu medeniyetleri, medeniyetler arasındaki ilişkileri anlatır. İnsan, zihnî faaliyetlerde bulunma kabiliyetiyle bilim, sanat ve kültür değerleri üretir, ürettiği kültür ve düşünce ile de tarihin akışına yön verir.

Medeniyetler, kültürler, dinler, ideolojiler, etnik ve mezhebî anlayışlar arasındaki ilişkiler kimi zaman çatışma ve ayrışmalara, kimi zaman da uzlaşma ve iş birliklerine zemin hazırlamıştır.

İnsanların, toplumların ve devletlerin gücü, ürettikleri kültür ve medeniyet değerlerinin varlığıyla ölçülmüştür. İnsanoğlu olarak daha aydınlık bir gelecek inşa edebilmemiz, insanlığın ortak değeri, ortak mirası ve ortak kazanımı olan kültür ve medeniyet değerlerini geliştirebilmemizle mümkündür.

Bizler, Selçuklu'dan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'e kadar büyük devletler kuran bir milletiz. Bu büyük devlet geleneğinin arkasında büyük bir medeniyet ve kültür tasavvuru yatmaktadır.

İlk insandan günümüze kadar gökkubbe altında gelişen her değer, hakikatin farklı bir tezahürü olarak bizim için muteber olmuştur. İslâm ve Türk tarihinden süzülüp gelen kültürel birikim bizim için büyük bir zenginlik kaynağıdır. Bilgiye, hikmete, irfana dayanan medeniyet değerlerimiz tarih boyunca sevgiyi, hoşgörüyü, adaleti, kardeşlik ve dayanışmayı ön planda tutmuştur.

Gelecek nesillere karşı en büyük sorumluluğumuz, insan ve âlem tasavvurumuzun temel bileşenlerini oluşturan bu eşsiz mirasın etkin bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Bugünkü ve yarınki nesillerimizin gelişimi, geçmişimizden devraldığımız büyük kültür ve medeniyet mirasınının daha iyi idrak edilmesine ve sahiplenilmesine bağlıdır.

Felsefeden tabâbete, astronomiden matematiğe kadar her alanda, Medine'de, Kâhire'de, Şam'da, Bağdat'ta, Buhara'da, Semerkant'ta, Horasan'da, Konya'da, Bursa'da, İstanbul'da ve coğrafyamızın her köşesinde üretilen değerler, bugün tüm insanlığın ortak mirası hâline gelmiştir. Bu büyük emanete sahip çıkmak, bu büyük hazineyi gelecek nesillere aktarmak öncelikli sorumluluğumuzdur.

Yirmi birinci yüzyıl dünyasına sunabileceğimiz yeni bir medeniyet projesinin dokusunu öreceğ değerleri üretebilmemiz, ancak sahip olduğumuz bu hazinelerin ve zengin birikimin işlenmesiyle mümkündür. Bu miras bize, tarihteki en büyük ilim ve düşünce insanların geniş bir yelpazede ürettikleri eserleri sunuyor. Çok çeşitli alanlarda ve disiplinlerde medeniyetimizin en zengin ve benzersiz metinlerini ihtiva eden bu eserlerin korunması, tercüme ya da tıpkıbasım yoluyla işlenmesi ve etkin bir şekilde yeniden inşa edilmesi, Büyük Türkiye Vizyonumuzun önemli bir parçasıdır. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar, hiç şüphesiz tarihe, ecdadımıza, gelecek nesillere ve insanlığa sunacağımız eserleri üretmeye yönelik fikrî çabaların hasılası olacaktır. Her alanda olduğu gibi bilim, düşünce, kültür ve sanat alanlarında da eser ve iş üretmek idealiyle yeniden ele alınmaya, ilgi görmeye, kaynak olmaya başlayan bu hazinelerin ülkemize ve tüm insanlığa hayırlar getirmesini temenni ederim. Aziz milletimiz, bu kutsal emaneti yücelterek muhafaza etmeyi sürdürecektir.

Recep Tayyip Erdoğan
Cumhurbaşkanı

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	4
ÖNSÖZ	11
GİRİŞ	13
Muhammed b. Habîb ve Çevirdiğimiz Eseri Üzerine	13
<i>Kitâbü Esmâ'î'l-Muğtâlin</i> 'in İçeriği Üzerine	15
BİRİNCİ BÖLÜM	37
1- Cezîmetü'l-Ebraş, İbn Mâlik b. Ganem b. Fehm b. Devs b. Udsân el-Ezdî	37
2- Hassân b. Tübba'	41
3- Amlîk Mâlik b. Tasm	44
4- Esved b. Afâr	48
5- Âmir ed-Dahayân	50
6- Abde b. Murâra b. Suvâr	51
7- Züheyr b. Abdüşems	51
8- Hâris b. Ka'b	53
9- Dâvud b. Hübâle b. Amr b. Sa'd b. Süleym b. Hulvân b. İmrân b. el-Hâf b. Kudâ'a	54
10- Hemmâm b. Mürre b. Zühel b. Şeybân	57
11- Cessâs b. Mürre b. Zühel b. Şeybân	58
12- Amr ve Mensubu Olduğu Benü'z-Zübbân ez-Zühelî	60
13- Amr b. Mes'ûd el-Esedî	16
14- Hâlid b. Nadla el-Esedî	61
15- Hâlid b. Ca'fer b. Kilâb	64
16- Fityûn	65
17- Lahni'a Yanûf zû-Şanâtir el-Himyerî	66
18- Sımmetü'l-Ekber	69
19- Adî b. Zeyd b. Eyyûb b. Hammâr el-Ubâdî	71
20- Urve er-Rehhâl b. Utbe b. Ca'fer b. Kilâbî	72
21- Ka'b b. Abdullah en-Nemrî	74
22- Ka'b b. el-Eşref	76
23- Ebû Râfi' Sellam b. Ebi'l-Hakîk	79
24-25- Seyyidü Veledi Âdem (as) Hz. Muhammed (sav)	80
26- Rufâ'a b. Kays el-Cuşemî	81
27- Ebû Üzeyhir b. Üneys b. el-Habsî b. Mâlik b. Sa'd b. Ka'b b. el-Hâris el-Ezdî	82
28- Mücezzir b. Ziyâr el-Belevî	83
29- Kays b. Zeyd	83

30- Esved el-Kezzâb b. Ka' b el-Ansî	84
31- Hakem	86
32- Ömer b. el-Hattâb (ra)	87
33- Sâlim b. Dâre	89
34- Zübeyr b. Avvâm (ra)	90
35- Mâlik b. el-Hâris el-Eşter	92
36- Ali b. Ebî Tâlib	93
37- Hârîce b. Huzâfe el-Adevî	97
38- Hâlid b. el-Mu'ammer es-Sedûsî	97
39- Hasan b. Ali (ra)	98
40- Saîd b. Osman b. Affân	99
41- Abdurrahman b. Hâlid b. el-Velîd b. el-Mugîre el-Mahzûmî	102
42- Şeybân b. Abdüşşems b. Şihâb	103
43- Abbâd b. Alkame	104
44- Mes'ûd b. Amr el-Atekî	105
45- Muhammed b. Abdullah b. Hâzım es-Süllemî	107
46- Abdullah b. Beşşâr b. Ebî Akb	107
47- Mervân b. el-Hakem b. Ebî'l-Âs	108
48- Kabîse b. el-Kayn el-Hilâlî	109
49- Büceyr b. el-Vefâ' es-Sa'dî	111
50- Yezîd b. el-Husayn b. Nümeyr es-Seksekî	113
51- Necde b. Âmir el-Hanefî	114
52- Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Ebî Tâlib	411
53- Ömer b. Abdülaziz b. Mervân (ra)	115
54- Ömer b. Yezîd b. Umeyr el-Üseydî	117
55- Katâde b. Sâbbe b. Sâbit b. Ma'bed	118
56- Amr b. Muhammed es-Sekâfî	119
57- Manzûr b. Cumhûr	119
58- Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz	121
59- el-İmâm İbrâhim b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbas	121
60- Ebû Seleme Hafs b. Süleymân	123
61- Abdullah b. Muaviye b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib	125
62- Yezîd b. Ömer b. Hubeyre el-Fezârî	125
63- Ali b. Cudey' el-Kirmânî el-Ezdî	127
64- Osman b. Cudey' el-Kirmânî el-Ezdî	127
65- Abdullah b. Ali b. Abdullah b. el-Abbas	129
66- Ebû Müslim [el-Horasânî] Sâhibü'd-Devle	129
67- Ma'n b. Zâide eş-Şeybânî	133

68- Ukbe b. Selem el-Henâ'i	133
69- Rebî' b. Yûnus el-Hâcib	134
70- İdris b. Abdullah b. el-Hasan b. el-Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib	134
71- Fadl b. Sehl	135
72- İshâk b. Mûsâ el-Hâdî	135
73- Humeyd b. Abdülhamid et-Tûsî	136
74- Abdullah b. Mûsâ el-Hâdî	137
75- Ahmed b. Ali b. Hârûn er-Reşîd	138
76- Ali b. Mûsâ b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali el-Hüseyn b. Ali	138
77- Abbas b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbas	139
78- İsmâil b. Hebbâr b. el-Esved b. el-Muttalib b. Esed	139

İKİNCİ BÖLÜM

Hısım-Akrabalarını Öldüren Hükümdarların İsimleri	141
79- Amr b. Tubba'	141
80- Seleme b. el-Hârisü'l-Mülk b. Amr el-Maksûr b. Hucr (Âkilü'l-Murâr) el-Kindî	141
81- Abdullah b. ez-Zübeyr	141
82- Abdülmelik	141
83- Yezîd b. el-Velîd b. Abdülmelik	142
84- Ebû Ca'fer el-Mansûr	142
85- Hârûnürreşîd	142
86- Abdullah el-Me'mûn	142
87- Ebû İshâk el-Mu'tasım	142
Birinci Bölümün Tetimmesi -Suikastle Öldürülenler-	143
88- Ziyâd b. Ubeydullah b. Abdullah b. Abdülmeddân el-Hârisî	143
Şairlerden Suikasta Mâruz Kalanlar	144
89- Mühelhil b. Rebî'a	144
90- Âmir b. Cüveyn b. Abdurudâ b. Kamrân et-Tâî	144
91- Antere b. Muaviye el-Absî	146
92- Ubeyd b. el-Abras	146
93- Tarafe b. el-Abd	147
94- Bişr b. Ebî Hâzım el-Esedî	150
95- Teebbeta Şerran el-Fehmî	151
96- Sahr b. eş-Şerîd es-Sülemî	153
97- Tarîf b. Temîm el-Anberî	155
98- Süleyk b. Süleke	156
99- Abdu Amr b. Ammâr et-Tâî	156
100- Süveyd b. Sâmit el-Evsî	159

101- Düreyd b. es-Simme el-Cüşemî	159
102- Hâris b. Zâlim el-Murrî	164
103- Abdullah b. Revâha el-Ensârî el-Hazrecî	165
104- Cez' b. el-Hâris el-Ezdî, eş-Şa'bî	166
105- Şenferâ el-Ezdî	167
106- Hârise b. Kays el-Kinânî	169
107- Uteybe b. el-Hâris b. Şihâb	170
108- Munahhal el-Yeşkurî	171
109- Amr Zü'l-Kelb	171
110- Humrân b. Mâlik b. Abdülmelik el-Has'amî	175
111- Mâlik b. Nüveyre b. Cemre el-Yerbû'î	176
112- Ebû Azze	177
113- Abdu Yegûs b. Vakkâs b. Salâe el-Hârisî	177
114- Yezîd b. et-Tasriyye	178
115- Ukayşir	180
116- Tevbe b. el-Humeyyir	181
117- Ziyâde b. Zeyd b. Mâlik	186
118- Hudbe b. Haşrem b. Kurz b. Cahş el-Uzrî	186
119- Ukaybe b. Hubeyre el-Esedî	193
120- A'şâ Hemdân	196
121- Ubeydullah b. el-Hurr el-Cu'fî	198
122- Müzâhim b. Amr es-Selûlî	199
123- İbnü'd-Dümeynetü'l-Has'amî	199
124- Südeyf b. Meymûn	201
125- Abd Benî el-Hashâs	201
126- Veddâh el-Yemen	202
127- Kays b. el-Hatîm	203
128- Gadûb	204
ŞAİRLERİN KÜNYELERİ	206
Künyesi İsmninin Önüne Geçen Şairler	206
Şairlerin Künyeleri	216
Şairlerin Lakapları veya Anneleriyle Tanınan Şairler	236
Annesine Nispet Edilen Şairler	239
KAYNAKÇA	265
DİZİN	277

ÖNSÖZ

Muhammed Hamidullah'ın *İslam Peygamberi* kitabını, ilahiyat fakültesi birinci sınıfta öğrenci iken İslâm tarihi hocamız Mustafa Fayda'nın verdiği ödev kapsamında okumuştum. Kitabı okurken mümkün olduğu kadar dipnotlarına da dikkat etmeye çalışıyordum. En çok dikkatimi çeken Muhammed b. Habîb'in *Münemmak* ve *Muhabber* adlı eserleri olmuştu. İlk kez karşılaştığım bu eserleri not etmiş ve mutlaka edinmem gerekenlerin arasına koymuştum. Nitekim araştırma görevlisi olduğum dönemde satın aldığım ilk kitaplar arasında bu çalışmalar da yer alıyordu. Bahsettiğim çalışmaları ondan sonra kaç kere elden geçirdiğimi bilmem. Zira Câhiliye veya İslâm'ın ilk dönemleriyle ilgili bir şey yazacak olsam ilk bunlara bakarım. Çünkü bu eserlerde Câhiliye ve İslâm'ın erken dönemine ilişkin çok kıymetli bilgiler bulunmaktadır. Zaten ilim camiası bunun farkında olduğu için her iki kitap da bizim sahanın uzmanları veya ilgi duyanları nazarında oldukça popülerdir. Bundan dolayı da ilki Türkçeye tercüme edilip yayımlandı, ikincisinin ise çevrilmekte olduğunu ve yakın zamanda Türk okuruyla buluşacağını duydum. Elinizdeki eserin ise bu iki çalışmaya oranla daha az popüler olduğunu söylemeliyim. Bunun nedeni biraz içerdiği konular, biraz da başından başlayıp sona doğru akan bir metinden ziyade, tabakat kitabı formatında olup parçalardan oluşması iken diğer bir nedeni ise içerdiği nisbeten ağır şiirlerdir. Bu durum eserin rağbet görmemesine neden olmuştur. Hâl böyle olunca İbn Habîb'in bu çalışmasını, biz tercüme ederek Türk okuruyla buluşturmaya karar verdik. Sadece çevirmekle yetinmedik, aynı zamanda notlandırdık. Eserin son dönemlerde yoğunlaştığımız Câhiliye dönemine şahitliğinin daha iyi ortaya çıkması için bu döneme dair tanıklığı kısmına özel önem verdik ve ele aldığı Câhiliye Araplarının âdet, gelenek ve görenekleri ile eserin ana konularından biri olan şairlerin Câhiliye toplumundaki yeri mevzularına dair, kitaba oranla geniş sayılabilecek bir giriş yazdık.

Tercüme yaparken, eserin ruhunu bozmadan metnin akıcılığını sağlamak için köşeli parantezler içerisine ilavelerde bulunduk. Aslında her ne kadar bu ilaveler metinde bir ruh olarak var olsa da ifadelerin tamamen bize ait olduğunu belirtmemiz gerekir. Bazı ifadeler ise zamanla özdeyişe,

eski ifade ile darb-ı mesele dönüştüğü için onları da ihtiyaç hissettikçe dipnotlarda izah etmeye gayret ettik.

Okumakta olduğunuz bu eserin içerisinde özellikle de son bölümlerinde ciddi miktarda şiir bulunmaktadır. Bu şiirleri mantıklı bulduğumuz biçimiyle tercüme ettiğimizi ifade etmeliyiz. Bu çevirilerde zaman zaman şerhlere başvururken, bazen sözlüklere, kimi zaman ise şiir diline aşına dostlara müracaat ederek çevirmeye çabaladığımızı ifade etmeliyim. Ancak her çevirinin bir yorum olduğu gerçeği unutulmamalıdır, bizim yaptığımız da bundan müstağni değildir. Kaldı ki bu şiirlerin bazen uzunca bir kasidenin içinden alınmış birer beyit oldukları gerçeği de yadsınmamalıdır. Şairlerin şiirlerinin tamamına ulaşma imkânımız olmadığından, bağlamı yakalayıp oradan çeviriyi gerçekleştiremediğimizi, bunun da zaman zaman literal bir çeviri ortaya çıkarmış olduğunu belirtmek gerekir.

Eserin elinize ulaşmasına kadar birçok dostun katkısı ve desteği olmuştur. Her birine burada sonsuz teşekkür ederken 2023 yılı yaz aylarını, bu eseri bitirebilmek için kendilerinden çaldığım kıymetli eşim, çocuklarım ve annemden helallik diliyorum.

Mehmet Mahfuz Söylemez
Üsküdar 2023

GİRİŞ

Muhammed b. Habîb ve Çevirdiğimiz Eseri Üzerine

Muhammed b. Habîb Ebû Ca'fer, daha çok İbn Habîb olarak tanınmakta olup çok yönlü bir ilim adamıdır. Filoloji, şiir, ensâb ve tarih sahasında birçok çalışmaya sahiptir. Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Hatta kendisine neden İbn Habîb denildiği dahi tartışma konusudur. Bununla birlikte Bağdat'ta doğduğu ve yaşamının önemli bir kısmını burada geçirdiği, daha sonra Abbâsîlerin o dönemki başkenti olan Samarra'ya yerleştiği, burada 240/854 yılında Abbâsî halifesi el-Mütevekkil'in (847-861) hilafeti döneminde vefat ettiği bilinmektedir. Kimi metinlerde babasının bilinmediği, "mulâ'ane" çocuğu olduğu, "Habîb" in annesinin adı olduğu, annesinden dolayı kendisine "İbn Habîb" denildiğini iddia eden rivayetlere de rastlanmaktadır. Ancak Muhammed b. İshak en-Nedîm'in (ö. 385/995) Sükkerî'den (ö. 275/888) aktardığına göre, mevâlî kökenli olup Benî Abbas b. Muhammed'in azatlılarından biridir.¹ Bundan dolayı kendisine "Haşimî" nisbesi verilmiştir. Kullandığı "ahbârî" nisbesini tarihçiliğinden dolayı; "muhabberî" nisbesini ise ünlü eseri *Muhabber*'den ötürü almıştır.

Edebî yönü ile dikkat çeken İbn Habîb, kendisinden önce yaşayan birçok şairin dîvânının râvîsidir. Sadece bir râvî olarak da kalmamış, aynı zamanda bu şairlerin birbirlerine yönelik hicivleriyle de ilgilenmiş, bunları toplayarak kendinden sonraki çağa ulaşmasını sağlamıştır. Ferezdak (ö. 114/732) ile Cerîr (ö. 110/728) arasındaki hicivler veya tenkitler onun topladığı materyal arasında yer almaktadır. İbn Habîb'in edebiyata dair bu tutkusu bütün eserlerine yansımıştır. Nitekim nesir olarak kaleme aldığı kitaplarının çoğunda da zaman zaman istîşhâd kabilinden, zaman zaman ise anlattığı şahısların edebî yönünü göstermek amacıyla birçok beyit kullanmaktadır. Aynı zamanda dönemin büyük soy bilimi âlimlerinden (*nessâbe*) biri olarak tanınan İbn Habîb, genel olarak Arap nesebiyle ilgilenmiş olmakla birlikte velâ bağıyla bağlı olduğu Kureyş kabilesinin soyu ve tarihsel bilgilerine daha fazla yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda kaleme aldığı *Münemmak* adlı eseri adı

¹ Muhammed b. İshâk en-Nedîm, *Fibrîst: İlk Dönem İslam Kültür Atlası*, trc. Mehmet Yolcu vd. (İstanbul: Çıra Yayınları, 2017), 280-281.

geçen kabilenin soyu ve tarihi açısından son derece dikkat çekicidir. Dahası bir nesep âlimi olarak İbn Habîb'in soyun erkekten sürdüğüne inanan Arap geleneğine rağmen özellikle ele aldığı şahısların annelerini de araştırması, hatta bu hususta eserler yazmış olması daha da dikkat çekicidir. Örneğin Hz. Peygamber efendimiz ile atalarının annelerini araştırıp *Kitâbü Ümmehâti'n-Nebî (sav)* (Peygamber'in Anneleri) adında bir risâle yazması; keza *Kitâbü men Nusibe ilâ Ümmihî mineş-Şu'arâ* (Annesine Nispet Edilen Şairler), *Kitâbü Ümmehâti A'yani Benî Abdülmuttalib* (Abdülmuttalib Oğullarının İleri Gelenlerinin Anneleri), *Kitâbü Ümmehâti's-Seb'ati min Kureyş* (Kureyş Kabilesinin Yedi Annesi) gibi eserler telif etmiş olması onu sair nesep âlimlerinden ayırmaktadır. Ele aldığı şahısların annelerine yoğunlaşması onu bu sahanın ilklerinden biri hâline getirmiş olmakla birlikte bu hususa bu denli önem vermesinin geçmişi ile yani babasının bilinmemesiyle ilintili olduğunun söylenmesine de neden olmuştur. Keza zooloji ve botaniğe de ilgi duymuş, atlara ve bitkilere dair eserler yazmıştır.

Bir kültür tarihçisi olan İbn Habîb, Câhiliye ve İslâm'ın erken dönemine dair çok ciddi bilgiler aktarmaktadır. Câhiliye Araplarının inançları, İslâm öncesi Mekke tarihi, Hz. Peygamber dönemi Medine'deki kimi uygulamaları, Hac emirleri, Peygamber ve sahabenin ileri gelenlerinin bacanakları, damatları gibi konular onu sahanın önemli isimleri arasına sokmuştur. Kuşkusuz İbn Habîb, bu bilgilerinin çoğunu hocası Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'den (ö. 204/819) aktarmaktadır. Ancak o sadece bu bilgileri hocasından aktarmakla yetinmemiş; aynı zamanda Hişâm el-Kelbî'nin eserlerinin de günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Bir başka ifade ile Hişâm el-Kelbî'nin eserlerinin en önemli râvîsi bizzat İbn Habîb'in kendisidir.¹

İbn Habîb, eserlerinde Hâşimoğulları taraftarı olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle Hâşimoğulları'nı ön plana çıkarmakta, Abdüşşems oğullarına dair olumsuz rivayetleri incelemektedir. Örneğin neşrettiğimiz kitapta bile suikasta uğrayanları anlatırken Hz. Hasan'ın suikasta uğraması tartışmalı olmasına rağmen onu zikretmiş ancak kesin olarak suikasta uğradığı bilinen Hz. Osman'ı dışarıda tutmuştur. Bu durum onun Şiiler ve Hâricilerin Hz. Osman'ın öldürülmeyi hak ettiği, bundan dolayı öldürüldüğü yani suikas-

1 İbnü'n-Nedîm, *Fihrist*, 280.

ta maruz kalmadığı tezini benimseydiğini akla getirmektedir. Onun bu tarzı benimsemesinin nedeni Abbasoğulları'nın mevâlilerinden olması olabileceği gibi Şiîliğe meyyal olması da olabilir.

Nedîm'e göre, birçok eser kaleme alan Muhammed b. Habîb'in şu eserleri vardır: *el-Emsâl alâ Ef'âl*, *Kitâbü'l-Münemmak*, *Kitâbü'l-Muhaber*, *Kitâbü'n-Neseb*, *Kitâbü's-Su'ûd ve'l-Umûd*, *Kitâbü'l-Amâ'ir ve'r-Rebâ'il fi'n-Neseb*, *Kitâbü'l-Müveşşâh*, *Kitâbü'l-Mu'telif ve'l-Muhtelif fi'n-Neseb*, *Kitâbü'l-Muktenâ*, *Kitâbü Garîbi'l-Hadîs*, *Kitâbü'l-Envâ*, *Kitâbü'l-Müşecer*, *Kitâbü'l-Müveşşâh*, *Kitâbü'n Ustucibet Da'vetuh*, *Kitâbü'l-Müzehebb fi Ahbâri's-Şu'arâ ve Tabakâtihim*, *Kitâbü Nekâ'idi Cerîr ve Ömer b. Lücce*, *Kitâbü Nekâ'idi Cerîr ve Ferezdak*, *Kitâbü'l-Mufevvef*, *Kitâbü Târîhi'l-Hulefâ*, *Kitâbü'n mâ Summiyye bi Beytin Kâlehu*, *Kitâbü Mekâtîli'l-Fürsân*, *Kitâbü Elkâbi's-Şu'arâ*, *Kitâbü Kuna's-Şu'arâ*, *Kitâbü'l-Akl*, *Kitâbü's-Simmât*, *Kitâbü Ümmehâti'n-Nebî (sav)*, *Kitâbü Eyyâmi Cerîr elleti Zekerehâ fi Şi'rihi*, *Kitâbü Ümmehâti A'yani Benî Abdülmuttalib*, *Kitâbü'l-Muktebes*, *Kitâbü Ümmehâti's-Seb'ati min Kureyş*, *Kitâbü'l-Hayl*, *Kitâbü'n-Nebât*, *Kitâbü'l-Erhâm elleti beyne Resûlillah ve beyne Ashâbihî Siva'l-Asebe*, *Kitâbü Elkâbi'l-Yemen ve Rebî'a ve Mudar*, *Kitâbü'l-Elkâb*.¹ Ancak bu eserlerin sadece birkaçı günümüze ulaşmış olup içlerinde, çevirisini yaptığımız *Kitâbü Esmâ'i'l-Muğtâlin*'in önemli bir yeri bulunmaktadır.

***Kitâbü Esmâ'i'l-Muğtâlin*'in İçeriği Üzerine**

İbn Habîb'in elinizdeki *Kitâbü Esmâ'i'l-Muğtâlin* yani *Suikasta Uğrayanlar Kitabı* adındaki eseri Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttab Mustafa Efendi Koleksiyonu, 873 numaralı nüsha esas alınarak tercüme edilmiştir. Tercüme esnasında Seyyid Kisrevî Hasan tarafından hazırlanan ve Beyrut'ta 1991 yılında neşredilen tahkikli nüshadan da faydalanılmıştır. İki nüshaya dayanan tahkikli metnin "B" nüshası her ne kadar Mısır Dâru'l-Kütübi'l-Misri'deki bir mikrofilm nüshası olsa da bizim esas aldığımız Reisülküttab Mustafa Efendi'deki 873 numaraya kayıtlı olan yazma ile neredeyse aynıdır. Toplam 73 varak 140 sayfadan oluşan bu yazma, 1114/1702 yılında İbn Vekîl el-Mevlevî olarak bilinen Yûsuf b. Muhammed tarafından istin-

1 Eserlerinin listesi ile ilgili geniş bilgi için bkz. İbnü'n-Nedîm, *Fihrist*, 280-281; İsmail Paşa el-Bağdadi, *Hediyetü'l-Ârifin ve Âsârü'l-Musannifin*, 1-2 (İstanbul: Vekâletü'l-Me'ârif, 1955), 2/14.

sah edilmiştir. Gayet güzel, okunaklı bir nesih hattına sahip olan yazmanın her sayfasında 23 satır yer almaktadır. Birkaç bölümden oluşan yazmada ilk bölüm suikasta maruz kalanlar, daha sonraki bölümler ise “dostlarını öldüren hükümdarlar”, “annelerine nisbet edilen şairler”, “şairlerin künyeleri”, “şairlerin lakapları” ve “lakabı adının önüne geçen şairler” konularını içermektedir.

Muhteva açısından bakıldığında ise eser temelde iki ayrı konuya yoğunlaşmıştır. Bu konulardan ilki Câhiliye döneminden başlayarak, müellifin kendi yaşadığı döneme kadar, suikasta uğrayan siyasi aktörler ile şairlerdir. Bu bağlamda hem Câhiliye hem de İslâmî dönemin siyasi hadiseleri açısından çok değerli bilgiler aktarılmıştır. Kureyş tarihi, Hz. Peygamber’in emri ile öldürülen şairler, Ridde savaşları, Yemen’e İslâm’ın girişi, Hz. Ömer, Hz. Hasan, Abdurrahman b. Halid b. Velîd’in öldürülüşleri, Mâlik el-Eşter’in Hz. Ali’yi, kendi aile efradını iktidara taşımakla suçlaması, Emevî döneminde Hâricilere yönelik veya onlar tarafından gerçekleştirilen siyasi suikastler, Mervân b. Hakem, Ömer b. Abdülaziz, Abdullah b. Muâviye’nin öldürülüşü; Abbasî ihtilalinin oluşum süreci, Abbasoğulları’na yönelik veya onlar tarafından gerçekleştirilen suikastler konusunda oldukça önemli bilgiler aktarılmaktadır. Eserin bu bölümünde ele alınan şahsiyetler aynı zamanda şairler ise zaman zaman onların şiirlerinden örnekler de aktarılmıştır.

Kitabın ele aldığı ikinci konu ise ünlü şairlerdir. Müellif, şairleri incelediği kısımda onların künyeleri, lakapları ile annelerine nispet edilen yani anneleri ile tanınanlara yoğunlaşmıştır. Eserin bu kısmı adeta bir liste konumunda olup ele alınan şahısların yaşam öykülerini içermemektedir. Sanki müellif kitabın bu kısmını tamamlamak istemiş ancak ikmal edememiş gibidir. Şairlerin lakaplarının işlendiği bölümde ise onlara bu lakapları kazandıran beyitlerine de yer verilmiştir. İbn Habîb’in, eserindeki bu bölümü oluştururken daha önce yazdığı “Şairlere Lakaplarını Kazandıran Beyitler” konulu risâlesinden faydalandığı anlaşılmaktadır.

Eseri notlandırırken İbn Habîb tarafından aktarılan şairlerin kim olduklarını, ne zaman ve nerede yaşadıklarını, şayet dîvân sahibi ise eserlerinin günümüze gelip gelmediğini anlatmaya gayret ettik. Notlandırma yaparken özellikle Türk okurunu esas aldığımız için bunlarla ilgili yapılan Türkçe ça-

lışma varsa onları önceledik. Böylece söz konusu şahısları merak eden okurların rahat bir şekilde onlara ulaşmalarını sağlamayı murat ettik. Hakkında Türkçe kaynak bulunmayan şahıslar için Arapça kaynaklardan faydalandık. Hakkında bilgi bulamadıklarımızı ise olduğu gibi bıraktık.

Kitabı bizim için değerli kılan yönü, bir taraftan Câhiliye dönemi âdet, gelenek ve görenekleri ile ilgili sunduğu bilgiler, diğer taraftan Câhiliye döneminin adeta hafızası konumunda olan şairlerin toplum içerisinde ihraz ettikleri konumlarını, bilgi birikimlerini, inşa ettikleri şiirin edebî değerini ve entelektüel yetkinliğini anlamamızı mümkün kılacak örnekler takdim etmesi, ayrıca erken dönem İslâm tarihinin özellikle siyasi muhalefet konusuna yaptığı ciddi katkısı olmuştur. Hâl böyle olunca biz de girişte önce kitapta vurgulanan Câhiliye âdet, gelenek ve göreneklerinden önemli veya orijinal gördüğümüz bazı hususları izah ettik; daha sonra da Câhiliye döneminde şairlerin konumu hususuna yoğunlaştık. İslâmî döneme ayrıntılı yer vermenin konuyu uzatacağını düşünerek bunu yapmadık, fakat o döneme dair gerekli gördüğümüz yerlerde dipnotlarla katkı sağladık. Bununla birlikte ileri okumalar için okuyucularımızı literatüre yönlendirmekle yetindiğimiz yerler de oldu.

Kitabın Câhiliye dönemi ile ilgili ele aldığı konulara gelince, bu konuları da numaralandırarak vermenin faydalı olacağını düşündük. Numaralandırma yapılırken herhangi bir öncelik belirlemedik. Zihnimizde yer eden hususlara değinmekle yetindik. Bu girişten sonra, şimdi eserin Câhiliye dönemine dair dikkat çeken konularına bakabiliriz:

1. Jus Primae Noctis (İlk Gece Hakkı): Kitapta Câhiliye âdetlerinden biri olarak anlatılan ilk gece hakkı âdeti, evlenecek hanımın ilkin kabile reisi veya yörenin hakiminin yatağına girmesini ifade etmektedir. Elimizdeki çalışmadan anlaşıldığı kadarıyla bu gelenek, çok sınırlı dahi olsa, İslâm öncesi dönemde Araplar arasında da uygulanmıştır. Gerek Medine'de Fityun kıssası, gerek Yemen'deki Amlık veya Züheyr b. Abdüşşems hikâyeleri bunun yaygın olmamakla beraber varlığına delalet etmektedir. Onuruna ve namusuna çok düşkün olduğu bilinen Arapların bu onursuz hâli zaman zaman kabullenmek durumunda kalmış olması, devletin bulunmadığı bir coğrafyada güçlü kabilelerin zayıf kabilelere reva gördüğü zulüm ve baskının ulaştığı

noktayı göstermesi açısından dikkat çekicidir. Eserde Kur'an'ın Hz. Süleyman'ın çağdaşı olarak anlattığı Yemen Melikesinin [Belkis], Yemen'de hükümdar olması da bu geleneğe bağlanmaktadır.¹ Buna göre halkına ilk gece hakkı uygulayan Züheyr b. Abdüşşems'in gerdeğe girmeden önce gelinlerin kendisine uğraması uygulamasını başlatınca onun öldürülüşünü organize eden Belkis bint el-Yeşrah b. Zî-Ceden b. Yeşrah b. el-Hâris'in bu onurlu ve akıllı duruşunun ona hükümdarlığı getirdiği iddia edilmektedir. Bu cümleler adeta kadının ikinci sınıf bir vatandaş olarak görüldüğü bir coğrafyada nasıl olur da bir kadın erkeklere hükümdar olabilir, sorusu için dizayn edilmiş bir cevap gibidir. Öte taraftan bu hikâye Arap muhayyilesinde bir kadının kutsal ve tanrısal olarak görülme -ki Arap tanrılarının tamamı dişidir- nedeninin de güçlü, zeki, dirayetli olarak görülmüş olmasından kaynaklandığını ortaya koymaktadır.

2. Câhiliye Araplarının geçim kaynağı olarak çapul, kitabın dikkatlerimize arz ettiği hususlardan bir başkasıdır. Sair eserlerde de ayrıntılı olarak işlendiği gibi çapul, Câhiliye döneminde Arap kabilelerinin en önemli geçim kaynaklarının başında gelmekteydi. Eserin altıncı hikâyesinde anlatılan Abd olayında da görüldüğü gibi bir adam rahatlıkla birlikte yolculuk yaptığı bir başkasının boğazına çöküp, onu öldürüp, malına konabildiği gibi, kabileler veya boylar birbirlerinin obalarına, yurtlarına baskın yapabilir, burada bulunan şahısları öldürebilir, sürülerini ve mallarını, ganimet olarak yağmalayabilirlerdi. Hatta hür ve özgür olarak doğmuş bireylerini dağa kaldırabilir, bunları ya fidye almak için kullanır veya esir pazarında satabilirlerdi. Ganimet olarak gördüğü bu yağma, saldırganlık veya vahşeti gurur duyulan bir eylem olarak kabul eder ve bunu gururla şiirlerine yansıtabilirdi.

3. Kabile ve bu sosyal organizasyona o gün duyulan ihtiyaç, kitabın bize takdim ettiği hususlardan bir başkasıdır. İnsanlar yukarıda anlattığımız saldırılardan kurtulabilmek veya korunabilmek için öncelikle bir kabileye ihtiyaç duymuşlardır. Bu ihtiyaç, kabileye sıkı sıkıya bağlı kalmayı zorunlu hâle getirmişti. Bu durum öyle bir zorunluluktan ki bireyin kendi kimliğini ortadan kaldırmış, onun tamamen kabilesinden oluşmasını iktiza ettirmişti.

1 Kur'an-ı Kerim bu hikâyeyi Neml sûresi 22-40. âyetleri arasında anlatmaktadır. Ancak Kur'an'da Belkis adı zikredilmez. Bu hanımefendiden "Sebe Melikesi" şeklinde bahsedilir.

Bir başka ifade ile böylesi bir organizasyona duyulan ihtiyaç bireyin kendi kimliğinden feragat etmesini ve kendisini kabilesi içinde ifade etmesini gerektirmişti. O dönemde bireyin adeta kendi kimliği yoktu, kabilesi vardı, kabilesiyle yaşar, onunla anılır ve ancak onunla ayakta durabilirdi. Bir suç işlemesi durumunda kabilenin tamamı suçlu sayılırdı. Metnimizden de anlaşıldığı gibi, oç alınacağı zaman katili cezalandırması gerekmez, onun kabilesinden herhangi birini öldürmesi yeterli olurdu. Bu yapılırken de “Sizin kabilenizde bizim bu şahsa denk olarak falanca görüldüğü için öldürülmüştür.” denilerek adeta bu uygulama meşru hâle getirilmiş olurdu. İslâmî dönemde bile bir bireyin onurlu bir eylem icra etmesi durumunda kabilenin tamamı bu onurdan faydalanırdı. Kabilesi, Ebû Hizâne et-Temîmî’yi Yezid b. Muâviye’ye gönderirken ona “Git senin için atıye bizim için onur olsun.” demesi bunu açıkça ifade etmektedir. Çünkü hükümdarların yanına yerleşebilen veya onlardan iltifat gören şairler, adeta kabilelerini de yanlarında taşır, onları hükümdarın sarayına, sofrasına oturtturarak onurlandırmış olurlardı. Her kabile hükümdarlar tarafından bilinmek ve sarayında temsil edilmek isterdi. Öte taraftan hükümdarların da şairlerin ifade gücünden istifade ederek halka istedikleri şeyleri onlar aracılığıyla onaylatmaya çalıştıkları olurdu.¹

Kabilenin câhiliye döneminde bu denli önemli olması ister istemez bu sosyal organizasyonun sürekli güçlü tutulma ihtiyacını doğurmuştur. Bunun için de **car**, **civâr**, **hîlf**, **velâ** gibi sosyal birlikteliklerin doğmasına neden olmuştur. Bunlardan “car” kavramı, şahısların eşit biçimde birbirlerini himaye altına alması veya bir şahsın bir başka şahsı tek taraflı himayesine alması anlamına gelmektedir. Bu himaye mekân ile mukayyet değildir. Her yerde geçerlidir. “Hîlf” ise şahıslar arasında olduğu gibi aynı zamanda kabileler arasında da meydana gelen ittifakları ifade etmektedir. Bu ittifaklar çoğunlukla askerî olmakla beraber, olmayabilirdi de. “Velâ” antlaşmasına gelince; bu husus Câhiliye döneminde iki ayrı formuyla karşımıza çıkmaktadır. Bu formlardan “itk velâsı” azat edilen birey ile efendisi arasında ile-

1 Bu durumu İslâmî dönemde de görmekteyiz. Örneğin Emevî devletinin kurucusu olan Muâviye b. Ebî Süfyan, başta Temîm, Mudar ve Kays kabileleri olmak üzere dönemin önemli Arap kabilelerinin desteğini almak için şairlerden faydalanmış, onları maaşa bağlamıştır. Özellikle oğlu Yezid’i veliaht tayin edeceği zaman faydalandığı bu şairlerin içerisinde ünlü şair Miskin de bulunmaktaydı. Aynı şekilde Abdülmelik b. Mervân da Abdullah b. Zübeyr’e karşı giriştiği mücadeleyi kazanmak için şairlerden faydalanma yoluna gitmiştir.

lebet devam eden ilişkiyi ifade etmektedir. Bu velâ biçimi zamanla veya zeminle mukayyet değildir. Azat edilen şahıs, her zaman kendisini azat etmiş olan şahsın kabilesiyle anılırdı. Çoğunlukla kendisini azat etmiş olan bireyin adı bile bilinmez, sadece kabilesi bilinirdi. Artık “itk mevlâsının adı” kabilesiyle birlikte anılır, kendisi de o kabileye mensup sayılırdı. Şayet özellikle zikredilmesi istenirse kabileye velâ ile bağlandığı ifade edilirdi. Bununla birlikte “Velâ ile filanca kabileye mensuptur.” şeklinde anılmak da daha çok meşhur olan şahısların rakip kabileler tarafından betimlemesiyle ilişkiliydi. Bu ifadeyle “Tamam, bu şahıs sizden sayılmış, ama aslında size daha sonra katılmıştır.” denilmek istenirdi. Velânın ikinci formu ise “akd velâsıdır”; bu velâ biçimi karşılıklı iki şahsın birbirlerinin memleketlerinde bulduklarında veya bir kabilenin bir başka kabilenin yurdunda geçici konaklaması ya da bir kervanın kabilelerin topraklarından geçmesi esnasında devreye girerdi. Dolayısıyla “akd velâsı”, “itk velâsının” aksine, muayyen bir zaman ve muayyen bir mekânla mukayyet olurdu. Zaman ve zeminin değişi miyle ya ortadan kalkar veya hükmü değiştirirdi.

Bir bireyin ötekini veya bir kabilenin değerini himayesine alması anlamına gelen bu uygulamalar, kabileleri saldırganlara karşı koruyan en önemli engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Okumakta olduğunuz eserin altı numaralı başlığı olan Abde b. Murâre es-Suvâr örneğinde de görüldüğü gibi, bir kabile ile yapılan “hilf” anlaşması onları güçlü kıldığı gibi, aynı zamanda “halifinden” sorumlu hâle de getirmiş olurdu. Nitekim “halifin” herhangi bir kabileden birini öldürmesi, o kabilenin tümünü öldürenin diyetini ödemeye mahkûm ederdi. Ödenmemesi durumunda ise bu bir savaş nedeni sayılırdı. Diyet, kabileler arasında baş gösteren sürekli savaşların dinmesini sağlayan bir başka uygulama olarak geliştirilmiştir. Câhiliye döneminde bütün kabilelerin üzerinde ittifak ettikleri muayyen bir diyet miktarı bulunmamaktaydı. Diyetin miktarı kabileden kabileye, kişiden kişiye değişebilirdi. Abde örneğinde olduğu gibi, büyük kabileler, küçük kabilelerden hükümdarlara özgü diyet denilen “bin deve” talep edebilmekteydiler. Diyet bazen bir kabileyi zenginleştirirken diğer bir kabileyi de son derece zor duruma düşürebilmekteydi. Her hâlükârda diyetin, kabileler arasında savaşların sürmemesi için geliştirilen önlemlerden biri olduğu unutulmamalıdır.

Câhiliye döneminde birey değil de kabilenin esas olduğunu söylemiştik. Hâl böyle olunca kabilenin her bir bireyi bu organizasyonu temsil konumunda eşit haklara sahip olurdu. Dolayısıyla bir şahsın, kabile dışından bir başka şahısla yaptığı antlaşma bütün kabileyi bağlardı. Mensubu bulunduğu kabilenin hiçbir bireyi, kabiledaşının yaptığı anlaşmayı tanımama hakkına sahip olamazdı. Kabilenin çıkarlarını tehdit eden, onu zor duruma düşüren kimi şahıslar her zaman olurdu. Kabilenin iradesine rağmen bunu yapmaya devam ederse, kabile onu kendi dışına atabilirdi. **Tard** edilmiş olan bu şahsa ise elinizdeki metinde de görüleceği gibi **müseyyeb** denilirdi. Malumunuz bu kavram boşanmış hanımlar için kullanılmaktadır. Bu da aslında Câhiliye Arabının kabileye, nikah akdi ile oluşan aileye bakar gibi baktığını, kabilenin dışına atılmayı aslında bu akdin son bulduğu, yani aile ile bağının koptuğu şeklinde anladığını göstermektedir. **Müseyyeb**, yeni bir aile bulamadığı sürece saldırıya açıktı. Tard edildiği kabilesi de dahil olmak üzere hiç kimseden emin olamazdı. Hatta soy bağı bulunan kardeşleri tarafından bile himaye edilemezdi, zira kabile içinde çok güçlü pozisyonda olmayanlar dışında hiç kimse kabilenin ortak kararına muhalefet edemezdi. Ederse bu onun da tard edilmesini gerektirirdi. Elinizdeki metinde İbn Tırâma örneğinde olduğu gibi, bu durumda olanlar kendilerine yeni kabile bulabilirlerdi. Kendisine katılmayı murat eden şahsın **iltisakını** uygun gören kabile, **mülsak** dediği bu yeni bireyini tamamen kendinden sayardı. Mülsakın, yeni kabileye katılması dününü tamamen terk etmesi ve bu kabileyle anılması anlamına gelirdi. Bu yeni kabile, arasına aldığı bireyin bütün kimliğine, varlığına kendi kimliği ve varlığını vermiş olurdu. Yeni katılan birey, hiçbir şekilde eski kabilesinin adını kullanamaz, tamamen yeni katıldığı kabilenin adıyla anılır olurdu. Velid b. Mugîre ve Ka'b b. Eşref örneklerinde olduğu gibi, yeni katıldığı kabilenin lideri pozisyonuna dönüşebilir, eski kabilesinin hangisi olduğu ise zamanla unutulabilirdi. Bu yeni kabileye yukarıdaki bağların dışında **tebenni** yani evlat edinilme şeklinde de katılabilirdi. Evlat edinmenin bir yaşı yoktu. Bir adam ellili, altmışlı yaşlarda da bir şahsa veya kabileye evlat olabilirdi. Matrud olan veya kabilesiyle bağını koparan ya da koparmaya karar veren bireyin kabilesine yeniden katılabilmesi için mutlaka birinin himayesine ihtiyacı olurdu. Böyle bir şahıs, hamî bulamadan kabilesine

dönüş yapamazdı. Hz. Peygamber'in Taif dönüşü Mekke'ye girerken birinin himayesini arama ihtiyacı hissetmiş olmasının illeti de budur.

Câhiliye döneminde kabile reislerinin kabile içinde ayrıcalıklı bir yeri vardı. Kabilenin ruhu, kutu, bilgeliği, ana omurgası ve babası olarak kabul edilen kabilenin reisi, kendi katılmasa bile kabile tarafından yürütülen çapul veya savaşların tamamında elde edilen ganimetlerin dörtte birini alma hakkına sahip olurdu. Fakat savaş hadisesi boyunca yemek ve harcama ona ait olurdu. *Muğtâlin*'de anlatılan Âmir b. Dahhâyan hikâyesi bunun en tipik örneğini teşkil etmektedir. Nitekim Âmir, savaşa iştirak etmemiş olmasına rağmen ganimetlerden hem kendisi hem de hanımlarına pay ayrılmıştır. Bu da geleneğe uygun olmadığı için eleştirilmiştir. Zira kabilenin reisinin eşi ganimetten pay alamazdı.

4. Kabilenin obasına saldırıp mallarını ganimet bağlamında yağmalamanın ve bireylerini **esir etmenin** yaygın bir uygulama olduğunu söylemiştik. Esir edilen şahıslar, kabilesinden alınan büyük paralar karşılığında serbest bırakılırlardı. Fidyeye ödeyemeyecek durumda olanlar ise ya esir olarak kalmaya devam eder veya sonradan katıldığı bu yeni oluşumun bir parçası olur ve çocuk ya da kadın ise esir pazarlarında satılırlardı. Esir pazarında satılacak kadar değerli olmayan, esir ettiği adamın da bir işine yaramayan şahıslar ise on sekiz numaralı metinde anlatıldığı gibi alınlarına azat edenin **damgası** vurularak özgür bırakılırlardı. Bu damga özgür bırakılanların geçmişinde bir esaretin varlığını göstererek onlara bir onursuzluk yaşatırken, damga sahibi için ise bir onur, güç ve kuvvet alameti olarak kabul edilirdi. Damga orada bulunduğu sürece, ait olduğu şahsın namının adeta yürümesini intaç ederdi. Bilindiği gibi Câhiliye dönemi Araplarında aşırı bir şeref ve onur tutkusu bulunmaktadır. Bu tutku zaman zaman birçok kabile çatışmalarına ve kan dökülmesine de neden olmuştur.

5. **Câhiliye Arabının ahiret inancı** konusu bu eserde de yerini almıştır. Nitekim *Câhiliye Araplarının Ahiret İnancı*¹ isimli çalışmamızda da ortaya koyduğumuz gibi, o dönemin Arapları ahirete inanmaktaydılar. Onlara göre

1 Mehmet Mahfuz Söylemez, "İlk Dönem İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Cahiliyye Araplarının Ahiret İnancı", *Câhiliye Araplarının Ahiret İnancı*, ed. Mehmet Mahfuz Söylemez (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 9-49.

bir şahıs öldükten sonra kabre konulur, kabrinin yanına kazılan çukurlara da, ölümden sonra haşre doğru devam edecek olan yolculuğunda bineceği **beliyeleri** yerleştirilirdi. Elinizdeki kitabın on dördüncü hikâyesinde anlatılan hadisede bu inanç görülmektedir. Lahmîlerin muktedir hükümdarlarından III. Münzir iki nedimini öldürdükten sonra pişman olmuş ve onları kabre koyduktan sonra hemen yanlarına kazdırdığı çukurlara elli at ve elli güçlü deve gömerek bundan sonraki yolculuğuna devam etmelerini sağlamaya çalışmıştır. Bu hadise, beliyeye inancının, Hz. Peygamber'in yaşadığı döneme yakın bir zamanda öldüğü bilinen III. Münzir döneminde, onca Hristiyan nüfusuna rağmen Hîre'de de yaşamakta olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir. Keza okumakta olduğunuz eserin yirmi bir numaralı hadisesinde anlatıldığı üzere III. Münzir, Harmele b. Asle eş-Şeybânî'den Gassanîlerin hükümdarı el-Hâris b. Cebele'yi hicvetmesini istediğinde “[Haksızlık yapamam, hakkı söylemem lazım] zira gayb âleminde beni gözetleyen biri vardır.” cümlesini hükümdara söylemesi ve onun da itiraz etmemiş olması bu inanca sahip olduklarının bir başka kanıtı olarak zikredilebilir.

6. Kuş kültü, Câhiliye Araplarının inanç sistemi içerisinde son derece önemli bir yere sahiptir. Tanrılarının kutsal kuşlar şeklinde olduğuna inanan Câhiliye Arapları, onları karnak (kuğu kuşu) veya muka kuşuna benzetirlerdi. Hatta Kâbe'nin yanında tavaf yaparlarken bile tanrılarını taklit ederek kanat çırpıp ıslık çalarlardı.¹ Keza öcü alınmamış maktullerin de hame (baykuş) denilen bir kuşa dönüşerek mezarının başında öttüğünü, öcünün alınmaması durumunda her yüz yılda bir gelerek bunu tekrar ettiğini söylerlerdi. Câhiliye Araplarının, kuşlarla tanrısal varlıklar veya olağanüstü güçler arasında bir bağ olduğuna dair bu inancı, kuşlarla veya onların hareketiyle ilgilenen şahısların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Adına **ayyâf** denilen bu şahıslar, gökte uçmakta olan kuşların hareketlerine bakarak icra edilmesi düşünülen eylemin uğurlu veya uğursuzluğuna hükmederlerdi. Elimizdeki eserde Cezîmetü'l-Ebrâş, kendisini memleketine davet eden Zebbâ'nın bu çağrısına cevap vermek için müracaat ettiği uyyâfların yanında bir de **kâhinlere** başvurmuştur. Olağanüstü güçlerle irtibatı bulunduğu, dünyanın bir sonraki döngüsüne aşına olduklarına, gelecekte olacak hadiselerin tamamına

1 Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Mehmet Mahfuz Söylemez, *Câhiliye Arapları Namaz Kılar mıydı?* (İstanbul: Hikav Vakfı Yayınları, 2018).

nüfuz ettiğine inanılan kâhinler de Câhiliye Arap inancında önemli bir yere sahiptirler. O dönemde aynı zamanda ehl-i vukûf veya âkil adam olarak da kabul edilen kâhinler, gerektiğinde Câhiliye Arabının yaşadığı olumsuz hadiselerde hakemlik görevi de deruhte ederlerdi.

7. Haram aylara karşı ihtiram Câhiliye dönemi Arapları için son derece önemli bir başka inançtır. Bu inanç, dinî gibi görünse de aslında sosyal tarafı daha ağır basmaktadır. Zira Arap yarımadasında çapulun durmasını sağlayan, kabilelerin birbirlerine saldırmalarının önüne geçen yegâne husus, işte bu haram ayları inancı olmuştur. Bilindiği gibi haram ayları girdiğinde kimse kimseye dokunmaz, herkes diğerine karşı gardını indirirdi. Haram ayları yasağına uymayanlar ise hep kınanırdı. Elinizdeki metinde Saîd adındaki oğlu öldürülen baba, evladını ararken, tesadüfen öldürüldüğünü ve katilinin de bunu övünerek anlattığını görür. Evlat acısı ağır basınca da haram ayları inancına muhalefet ederek evladının katilini öldürür. Bu eyleminden dolayı şiddetli şekilde kınanır. O ise kendisini eleştirenlere “Adalet kınamayı geçti.” diyerek aslında bunu gayriihtiyari yaptığını anlatır. Bu durum bile haram ayları mefhumunun Câhiliye Arabının muhayyilesinde ne denli önemli bir yere sahip olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir.

8. Lutîlik her toplumda az veya çok vardır. Kuşkusuz Câhiliye dönemi Arapları da bundan müstağni değildir. Ancak elinizdeki eserin on yedinci sırasındaki metinde anlatılan Lahni’a Yanûf zû-Şanâtir el-Himyerî hikâyesi, Câhiliye döneminde yönetici olabilecek bir şahısta; sadece bilgelik, kendini kabul ettirme ve zenginlik şartının aranmadığını, aynı zamanda tecavüze uğramamış olmasının da istendiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

9. Kadın konusunda Câhiliye Arabının kafasının karışık olduğu bu kitapta okuyacağınız metinlerden de anlaşılmaktadır. Kadın, Câhiliye döneminde bir taraftan tanrısaldır; başta Lat, Menat ve Uzza olmak üzere tanrıların büyük bir kısmı dişidir. Metinde geçen Meryem kıssasında olduğu gibi akli, feraseti temsil eder. Öte taraftan da zevk, sefa ve eğlence metaidir. Şairlere hediye olarak verilen en kıymetli hediye bir kadındır. Kadın aynı zamanda iffet ve onuru temsil eder, ona dokunulması kabilenin tamamının onurunun zedelenmesi anlamına gelir. Babası veya eşi olmayan kadın ise her zaman saldırıya açıktır. Bu saldırı sadece dışarıdan gelmez, kendi kabile

efradından da gelebilir. Bu durumda kadının yapabileceği hiçbir şey yoktur. Kadının gücü kendisini himaye edenin gücüyle paraleldir. Kadın şayet saire veya kâhine ise, ki Câhiliye döneminde bunların örnekleri elinizdeki metinde de okuyacağınız gibi az olmakla birlikte vardır, bu onun gücüne güç katar. Himayeden mahrum kalan kadınların kendilerine zarar verilmemesi için yüzlerine zarar verdikleri, burunlarını keserek kendilerini kusurlu hâle getirerek ayakta durmaya çalıştıkları, yine bu metinde göreceğiniz gibi, zaman zaman karşılaşılan hadiselerdendir. Kadınların özellikle yas merasimi bağlamında saçlarını tıraş etmelerini, üst başlarını yırtmalarını, kendilerine zarar vermelerini de bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

Câhiliye Arabına göre evlat babasına aittir. Onun soyunu sürdürür, onun adıyla anılır, şayet annesinin adıyla anılmışsa bunun mutlaka bir hikmeti vardır. Ya babası erken öldüğü için anne tarafından büyütülmüştür veya babası bilinmiyordur ya da anne, babaya göre daha dominant bir karaktere sahiptir. Veya sonradan kabileye katılan **mülsak** olduğu için, baba isminden ziyade anne adı tercih edilmiştir. Kitabımızda annesinin adıyla anılan şairler bahsine bu zaviyeden bakmak gerektiği unutulmamalıdır. Kuşkusuz buna İbn Habîb'in yukarıda anlattığımız özel durumu da ilave edilebilir.

10. Hükümdarlarla nedimleri arasındaki ilişkiyi anlatan Yevmu Bûs ve Yevmu Naîm hikâyesi; yani elinizdeki metinde Hîre hükümdarının iki muhabbet, işret ve sohbet arkadaşı diyebileceğimiz nedimlerini öldürdükten sonra onların anısını yaşatmak için öldürüldükleri günü hüznün günü ilan edip gelen ilk şahsı öldürmesi ve tanıştıkları günü de mutluluk günü ilan ederek gelen şahsa hediyeler takdim etmesini anlatan hikâye, bir taraftan hükümdarın yalnızlığını, sosyal çevreye duyduğu ihtiyacı anlatırken, diğer taraftan hükümdara yakın olmanın nimet kadar büyük bir külfeti de üzerinde taşıdığını anlatmaktadır. Bu hadise metinde tikel bir olay gibi anlatılsa da aslında sultana yakın olmanın sağladığı nimet ve taşıdığı risk bağlamında her dönem karşılaşılabilecek örneklerden biridir.

11. Elinizdeki metinde Sümejd b. Sâmit el-Evsî bağlamında karşılaştığımız **el-kâmil** kavramı, Câhiliye dönemi eğitim tarihi açısından son derece önemlidir. Medine'de Evs ve Hazrec kabileleri bağlamında karşılaştığımız bu kavram, özellikle Câhiliye döneminde bu coğrafyada yazı, kültür ve bilgelige

ne denli önem verildiğini ifade etmesi açısından dikkat çekicidir. Nitekim söz konusu dönemde adı geçen şehirde okuma yazma bilen, ok atabilen ve yüzme kabiliyetine sahip olan şahıslara mükemmel nazarıyla bakılmakta ve onlara kusursuz adam anlamında **el-kâmil** denilmekteydi. İslâm dini nazil olup Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra bu şahıslardan Dîn-i Mübîni kabul edenler onun tarafından kurulan Suffa müessesesinde görevlendirilmişlerdir.

12. Câhiliye döneminde, bilindik anlamda, bir **hukuk sisteminin** bulunmadığı malumdur. Bireyler veya kabileler arasında çıkan sorunlar Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcileri olan "**putlar**" veya anlaşmazlık yaşayanlarca belirlenen "**hakemler**" ya da adına "**kâhin**" denilen bireyler veya bilir kişi gibi görünen "**kâif**" ve "**ârif**"ler tarafından çözüldü.¹ Bir şahıs gündelik sorunlarının büyük bir kısmını putuna danışarak çözmeye istidadındaydı. Ne yapması gerektiği, kiminle evleneceği, hangi malın ticaretini yapacağı, ne zaman nasıl yola çıkacağı, hatta ölüsünü nereye defnedeceği gibi bireysel problemlerini **sadin** aracılığıyla müracaat ettiği putlarına danışarak çözerdi.² Ancak bireyler veya kabileler arası sorunlar bu şekilde pek çözülemezdi. Hâl böyle olunca aracılar müracaat etmek iktiza ederdi. Bunun için müracaat edilenlerin önemli kısmı kabilelerin önde gelen kâhinleri veya insanın vücut yapısından hareketle bir sonuca varan **kâifleri** veya ehl-i vukûf olan ârifleri olurdu.

13. Elinizdeki metinde dikkat çeken hususlardan biri de İslâm öncesi dönemdeki ticaret mevzuudur. Bilindiği gibi İslâm'a yakın bir dönemde özellikle kervan ticaretine hükmedebilmek için Bizans ile Sâsânîlerin desteklediği şahıslar bağlamında bir mücadele söz konusudur. Bizans bu konuda Habeşlileri devreye sokarken, Sâsânîler ise Hîrelileri kullanmışlardır. Habeşliler Mekke'ye egemen olmak için tarihte adına Fil Hadisesi denilen bir askerî sefer organize etmiş ve bu amaçla Mekke'ye kadar gelmişlerdi. Ancak Allah'ın tarihe müdahalesi ile başarısız olmuş ve yurtlarına dönerken de Yemen'in egemenliğini Sâsânîlere kaptırmışlardı. Sâsânîler ise Yemen

1 Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Mahfuz Söylemez, *Cabiliye Araplarının İlahları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016).

2 Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Mahfuz Söylemez, "Cahiliye Arap İncancında Putların Yeri", *Milal ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 1/11 (2014), 9-50.

üzerinde kurdukları egemenliğin bir benzerini Hîre aracılığıyla Mekke-Irak ve Mekke-Suriye güzergahında da kurmak istemişlerdi. Metinde Münzir b. Nu'mân'ın Ukâz'a gönderdiği kervanın düzenli saldırıya uğraması, bunun üzerine Urve er-Rehhâl'a kervanın yönetimini teslim etmesi bir başka ifade ile kervanını onun ve kabilesinin himayesine bırakması bu konu ile yakından ilişkilidir.¹

14. Câhiliye döneminde şairler ve toplumdaki yerleri bu metnin ana konusunu teşkil etmektedir. Bu şairlerden suikasta maruz kalanlar, künyeleri, lakapları ve anneleriyle tanınanlar eser boyunca incelenmiştir. Bu yapılırken zaman zaman onların şiirlerinden de örnekler aktarılmıştır. Bu nedenle, okumakta olduğunuz çalışmanın bugüne söylediği en önemli husus, özellikle Câhiliye döneminde şiir ve şairin Araplar için ifade ettiği anlam ve aynı zamanda şairin toplum nezdindeki yeri, konumu ve misyonudur. Metinden de anlaşıldığı gibi şiir, Câhiliye Arabının en önemli müktesebatıdır. Tarihi, kültürü, bilgi birikimi, Arapça ifadelerin kullanılma zemini, âdet, gelenek ve göreneklerinin yanı sıra ufkü, arzusu, beklentisi hatta hayal dünyasını da ele vermektedir. Günümüzde Câhiliye dönemiyle ilgilenen araştırmacıların tamamının kabul ettiği gibi, söz konusu döneme dair bilgi manzumelerinin tamamı şair ve şiir etrafında dönmektedir. O dönemden kalan anlatıların neredeyse tamamında şair ya tarihsel hadiselerin kahramanı veya mağduru- dur. Her hâlükârda işin içindedir. Bu da onu Câhiliye tarihinin kopmaz bir parçası hâline getirmektedir.

Câhiliye toplumu kitabi bir kitle olmayıp şifahi kültürle ayakta durduğu için şair de bu şifahi kültürün adeta tercümanı, hatta taşıyıcısı, büyütücüsü ve kendisinden sonraki nesle aktaranıdır. Şairler atadan devraldıkları dünyayı kendi hayal güçleri ile bezeyerek kendi ifadelerine giydirmek suretiyle bir sonraki nesle bırakırlar. Bunu, çoğunlukla kendileriyle birlikte bulunan, şiirlerini ezberleyen ve sonraki nesle aktaran râvîleri aracılığıyla yaparlar. Bir başka ifadeyle her şairin bir de râvîsi veya bir başka ifade ile şiirlerini taşıyanı vardır. Bu râvîler söz konusu şairlerin şiirlerini taşıırken, adeta akılda durabilmesi için nesirle birlikte aktarmaya özen gösterirler. Câhiliye döneminin

1 Bu konuyu ayrıntılı olarak işlemeyi "İlâf: Cahiliye Arabının Ticaret Paktı" adıyla yakın zamanda çıkacak olan makalemize bıraktık.

hikâyecileri yani **kussası** olan bu râvîler, özellikle “emsiyât” denilen akşam meclislerinde, kabile efradının toplandığı mahfillerde, söz konusu şiirin hangi bağlamda, hangi şair tarafından nasıl inşâ edildiğini de aktarırlardı. Böylelikle bu şiirlerin bağlamlarıyla birlikte kendilerinden sonraki nesiller tarafından ezberlenip aktarılmasını sağlardı. Öyleyse şiire Câhiliye Arabı için adeta bir okul, şaire ise bilge, üstat nazarıyla bakmak mümkündür. Zira Arabın kültür ve medeniyeti ile dil ve düşüncesi ancak bunlar aracılığıyla bir sonraki nesle aktarılabilmiştir. Kabileler nesillerini, geleceklerini, evlatlarını bunlar aracılığıyla yetiştirebilmiş ve koruyabilmiştir. Şiirin Câhiliye döneminde bu denli etkili olmasının nedeni ise, günümüz şiirinin aksine Câhiliye şiirinin sadece elite hitap etmemesi, bu şiirde herkesi içine alabilecek kadar yalın bir dilin kullanılmış olması gerçeğidir. Bir başka ifade ile şair anlatmak istediğini gayet yalın ve muhtasar anlattığı için, şiirin hem herkes için kavranması hem de ezberlenip akılda tutulması kolaylaşmış, bu da şiiri Câhiliye toplumunun tamamına yaymayı mümkün kılmıştır.

Câhiliye dönemi şairi kabilesinin dili konumunda olduğu için kendisi ve şiirleriyle ilgili aktarılan bilgiler sadece onun değil, kabilesinin tamamı için bir övünç kaynağı hâline geldiğinden, şair nesilden nesle yaşayan bir hafızaya dönüşürdü. İslâm öncesi dönemde Arap yarımadasında bir devlet olmadığı için bitmez tükenmez savaşlar hüküm sürerdi. Tağlib ile Bekr b. Vâil kabileleri arasındaki savaşın kırk yıl sürmüş olması ne demek istediğimizi ortaya koymaktadır. Hatta bazen küçük bir yerleşim biriminde bile onlarca yıl süren savaşlar meydana gelirdi. Buna Medine'deki Evs ve Hazrec arasında onca yıl süren savaşları örnek olarak verebiliriz, kuşkusuz bu savaşlar sadece silahlı mücadele olarak devam etmez, aynı zamanda sözlü savaşlar olarak da sürerdi. İşte tam da burada şairler ve onlar tarafından inşâ edilen şiirler devreye girerdi. Bu şiirler, kabilenin davasının ne denli haklı olduğunu, düşmanlarının ne büyük yanlışlar irtikap ettiklerini anlatırdı. Bir başka ifade ile şairler bu şiirleriyle kabilenin resmî tezlerini kendi ifadelerine dökerek kamuoyuna takdim ederlerdi. Bu açıdan bakıldığında şairler o dönemlerde adeta kabilelerin sözcüleri konumunda olurlardı. Böylelikle onların inşâ ettiği şiirler aracılığıyla kabilenin tezleri, sadece kamuoyuna ulaşmaz, aynı zamanda

tarihsel bir vesika olarak korunup, hatta daha da büyüyerek bir sonraki nesle aktarılması mümkün hâle gelmiş olurdu.

Kuşkusuz şairler sadece kabilelerinin resmî tezlerini savunmazlar, aynı zamanda kahramanlığını, savaşçılığını, güçlülüğünü de dizelerine dökerek bir taraftan düşmanlarına gözdağı vermeye çalışırken öte taraftan kabilenin içerisinde safların sıkılaştırılmasını sağlamaya çalıştıkları da olurdu. Nitekim elinizdeki metnin ileriki sayfalarında okuyacağınız gibi, kabilenin saldırdığı bir düşman obadan dağa kaldırılan veya satılan insanların şairler tarafından dizelere dökülerek anlatılması, kendi kabilesinin diğer kabileden ne kadar üstün olduğunu dile getirirken, diğer kabilenin onuruna ne kadar zarar verdiklerini, böylelikle ne kadar da güçlü olduklarını ilan etmeye matuf idi. Örneğin çapulcu bir taife, ünlü şairlerden birinin yaşlı babasını döverek başını on yerinden kırmış olmayı bir övünç kaynağı olarak anlatabilmektedir.

Câhiliye döneminde **şair kabilesinin adeta temsilcisi gibidir**. Nitekim senenin muayyen dönemlerinde gerçekleşen panayırarda kabilesi adına inşâd ettiği şiirlerini halka açık mahfillerde okurdu. Bu kabil yerlere gidilirken kabilenin siyasi liderleriyle birlikte gidilir ve şair orada kabilenin tezlerini söz savaşıyla dillendirirken rakip kabilenin şairinin söyleyecekleri de son derece önemli hâle gelirdi. Kuşkusuz şairle birlikte bu gibi toplantılara katılan, kabilenin ulu şahsiyetleri içerisinde kabilenin tarihine vâkıf şahsiyetlerin olmasına özel önem atfedilirdi. Senetü'l-Vüfûd'da Hz. Peygamber ile görüşmek üzere Medine'ye gelen kabile heyetlerinin neredeyse tamamında kabile şairlerinin yer almasının illeti aslında biraz da budur. Nitekim gelen heyetlerin içerisinde kadın şairler bile vardı. Kabilenin dili oldukları için bunlar da heyette yerlerini almışlardı. Gelen şairlerin neredeyse tamamına yakınının Hz. Peygamber'i veya kabilesini öven ama akabinde kendi kabilelerini tebci eden şiirler inşâd etmelerinin nedeni de bu durumdur. Keza sair hükümdarlara giden elçiler de şairlerden seçilirdi. Hîre hükümdarlarına, Kısra'ya hatta Bizans imparatoruna İmruülkays'ın elçi olarak gönderilmesinin illeti de bu durumdur. Şair gerektiğinde orada kabilesini en iyi şekilde över, onu korur, icab ederse şiirleriyle cevap verir, kısacası kabilesi lehine ve düşmanları aleyhine en iyi şekilde propaganda yapabilirdi.

Bir kabilede bir şairin doğması ve kabul görmesi kabile için bir onur kabul edilir, bunun için kabile mensupları birbirlerini tebrik eder, hatta çevre kabilelerden tebriğe gelenler de olurdu. Bunun için şölenler tertip edilir, bu şölenlerde yeni neşet etmiş şairin şiirlerini inşâd etmesine imkân verilir, böylelikle onun şöhretini yayarak aslında kabileye şöhret kazandırmaya çalışılırdı. Keza bir kabilenin dili hâline gelen şairin ölümü adeta kabilenin ölümü olarak kabul edilir, kabilenin yeisine yeis katan bir duruma dönüşürdü. Adeta kabile kendisini kimsesiz, himayesiz ve yalnız kalmış gibi hissedirdi. Şairi bulunmayan kabile kendini zelil, aşağılanmış, horlanmış, fakir ve ötelenmiş olarak kabul edebilirdi. Zira ne dirisini methedecek ne de ölüsüne mersiye yazabilecek kimsesi var demektir. Kabile için, ölüsüne ağlamak da en az dirisini övmek kadar önemlidir. Bu nedenle Câhiliye döneminde şairlerin işlediği en önemli konulardan biri de ölüm olmuştur. Ölenin hatırasını yad etmek, yakınlarına teselli olmanın yanı sıra ölü üzerinden kabilesini veya mensubu olduğu boyu, ya da bir parçası olduğu âl ve aileyi (beyt) yüceltmek ve kabilesinin düşman veya rakip kabilelerinin böylesi bir adamdan yoksun olduğunu anlatarak onlara karşı mevzi kazanmak için önemli olan bu mersiyeleri ancak şair inşâd edebilir, onun yokluğu bütün bunların işlenemez hâle gelmesi anlamını taşırdı. Bu mersiyelerde çoğunlukla ölen kişinin cömertlik, cesaret, kahramanlık, liderlik, alicenaplık gibi özellikleri üzerinde durulurdu. Abdülmuttalib b. Abdülmenaf'ın çocuklarını toplayıp ölümünden sonra kendisine nasıl bir mersiye söyleyeceklerini sorup, bunu dinledikten sonra birini seçmiş olması örneğinde olduğu gibi, bu mersiyelerin bazen şahıslar henüz hayatta iken okunduğu da olurdu.

Şairin dilerse birini göğe çıkarabilme veya birini yerin dibine sokma gücü onu olduğu kadar kabilesini de dokunulmaz kılardı. Herkes şairlerden çekinir, onların kendilerini hicvetmemeleri için bütün güçleriyle mücadele ederdi. Okumakta olduğunuz metinde de görüldüğü gibi, kimilerinin şairi esir etmesi durumunda, kendisini hicvetmesin diye dilini dahi bağladığı olurdu. Hâl böyle olunca kabilenin şairinin olmamasının veya ölmesinin kabile için ne denli büyük bir felaket olduğu ve onları nasıl saldırıya açık bir hâle getirdiği kendiliğinden anlaşılabilir olur. Kaldı ki şairler savaş esnasında da büyük işler üstlenirlerdi. Nitekim savaş meydanında halkı galeyana getirmek, sa-

vaşa teşvik etmek, savaşçuları yüreklendirmek de şairin işi olarak görülürdü. Elinizdeki metinde de anlatıldığı gibi, Hz. Peygamber'in Ka'b b. Eşref, Ebû Râfi' ve Rufâ'a'ya karşı suikast düzenletmiş olmasının nedeni de bu durum olmuştur.

Câhiliye döneminde şairlerin toplum içerisinde bu denli etkili hâle gelmelerinin tek nedeni, sözlerindeki güç veya dillerinin sivriliği ya da hicvedebilme kabiliyetleri değildir. Aynı zamanda şairlerle birlikte bulunduğu inanılan görünmez varlıklar yani cinlerden korkulması da şairlere yönelik bu çekinceyi beslemiştir. Zira Câhiliye Arabı her şairin mutlaka bir de cininin olduğuna inanır, cinleri güçlü olan şairlerin çok daha etkili şiir inşâd ettiklerini düşünürdü. Bu kabil şairlere **mecnûn** denilmesinin nedeni de budur. Hz. Peygamber'e de bir dönem mecnûn denilmesinin illeti bu durum olmuştur. Yine kimi rivayetlerde İslâm'ın erken döneminde cin taifesine mensup olup İslâm'ı kabul ettiğini söyleyen, bazen gece görünmeden, bazen bir çölde veya bir dağın başında bir ses şeklinde hitap ederek Hz. Peygamber'in gelmekte olduğunu, geldiğini, tebliğde bulunduğunu, ona katılmaları gerektiğini haykırıldığı iddia edilen cinlerin tamamının bunu şiirsel ifadelerle dile getirmesi de bununla yakından ilgilidir.¹ Hz. Peygamber'in bir şair için "Allah'ım beni bunun şeytanından koru." demiş olması da bu hususla yakından alakalıdır.

Şiir Câhiliye döneminde o kadar etkiliydi ki çoğunlukla şairlerin kimliklerinin önüne geçerdi. Şairlerin kullandıkları bazı ifadeler onların sıfatına dönüşür ve isimlerinin önüne geçerdi. Okuduğunuz metnin "Şairlerin Lakapları" başlığında görüldüğü gibi şiirin gücü şairinin ve kabilesinin çok üstündeydi. Şiir, her ikisini de aşan bir konumda olduğu için her ikisini de unutturabilmekteydi.

Câhiliye dönemi şairlerinin şiirlerinde işlediği konulara gelince; yukarıda ayrıntılı olarak ifade ettiğimiz gibi, Arap kabileleri arasında bir yaşam biçimi hâline gelen savaşlar veya öç alma mücadeleleri hiç eksik olmadığı için şiirlerinin de ana temasını bu ve buna bağlı olan zafer, yenilgi, saldırı, savaş aletleri yani ok, kılıç, hançer, yay, mızrak, zırh, kama, at, deve gibi

1 Bu kabil şiirlerle ilgili olarak bkz. Nevzat Halis Yanık-Muhammed Emin Uzunyaylalı, "Arap Edebiyatında Cinlere Nisbet Edilen Şiirler: Câhiliye-İslâmi Dönemde" *Istanbul Journal of Arabic Studies* 5/2 (2022), 195 vd.

unsurlar oluştururdu.¹ Keza medih, hiciv ve mersiye de bu dönemin konuları arasında yer almaktadır. Yine Câhiliye şiirinin en önemli konu grubu içerisinde kadın, zevk, sefa, içki, işret, kısacası bugün gece hayatı dediğimiz alan önemli bir yekünü oluştururdu. Hele hele Câhiliye kasidelerinin -merciyeler hariç- neredeyse tamamının kadına dair olması, Câhiliye şairlerinin bu konuya verdikleri önemi anlamamız için kâfi veridir. Câhiliye şiirinin -ahirete dair yukarıda işaret ettiğimiz temaları istisna edecek olursak- dinî meselelere, puta tapmaya çok az yer verdiğini söyleyebiliriz. Kaldı ki sadece Câhiliye şairi değil dönemin insanların da hayatlarının merkezinde dinden ziyade dünyanın olduğu malumdur. Hâl böyle olunca, metafizik konular onların gündemini çok fazla işgal etmemiştir. Ancak zaman zaman özellikle de kasidelerin son bölümlerinde bazı hikemi sözlere yer verdikleri görülür. Bu hikemi sözlerin içinde dinî düşünceler de bazen yer alır. Keza mersiyele- rin içerisinde de bazı dua cümlelerinin bulunduğunu belirtmek gerekir.

Burada üzerinde durmamız gereken husulardan bir başkası ise Câhiliye dönemi şairlerinin yaşama biçimleridir. Elinizdeki çalışma bize zamanın sanatkârları olan bu insanların çoğunlukla “sa’lik” yani çapulcu grubuna mensup olduklarını göstermektedir. Kuşkusuz zevk, sefa, işret, kadın, içki ve eğ- lence bu grubun vazgeçilmezi mahiyetinde idi. Bu da söz konusu hususların onların şiirlerinin ana temasına neden dönüştüğünü açıklar mahiyettedir. Ancak şairlerin hepsinin bu durumda olduğu da söylenemez. Kuşkusuz iç- lerinde nezih insanlar da vardı. Fakat çoğunluk itibarıyla bu şekilde olduk- larını bir kez daha ifade etmeliyiz. Öyle sanıyoruz ki Kur’an’ın şairler lehine olumlu bir şهادette bulunmamasının illeti de onların yaşantıları ile rol mo- deller olarak tebellür edememiş olmalarıdır. Nitekim Kur’an’da onlarla ilgili olarak “Şairlere ancak sapık kimseler uyarlar.”² denilmektedir. Keza Peygam- ber’e şiirin öğretilmediği, zaten ona bunun yakışmadığının anlatılmasının illetinin de bu olduğu varsayılabilir.³

Elinizdeki çalışmayı merkeze alarak Câhiliye şiiriyle ilgili söylenmesi gereken hususlardan bir başkası ise bu şiirlerin tamamının Kureyş lehçesi

1 Cemal Muhtar, “Arap Devri Şiiri”, *Doğu Dilleri: Farsça, Arapça, Urduca, Hindoloji ve Sinoloji Araştırmaları Dergisi* 1/1 (1964), 46.

2 Şuarâ, 26/224.

3 Yâsîn, 36/69.

ile inşâd edilmiş olmasıdır. Yemen lehçesiyle yazılan Câhiliye dönemine ait herhangi bir şiir bugün elimizde bulunmamaktadır. Bunun nedenini tartışmak gerekir. Birincisi günümüze ulaşan en eski beyitler, bir parçası da elinizdeki eserde yer alan, İmrüülkays'ın dayısı Muhelhil'e ait olup Bekr b. Vâil ile Tağlib arasında kırk yıla yakın sürmüş olan Besûs savaşına dair olan parçadır ki Kureyş lehçesi ile inşâd edilmiştir. Bu durum ondan sonraki şiirler için de geçerlidir. Hâl böyle olunca; onca farklı lehçeye rağmen neden bu lehçenin bu denli etkili olduğu hususu sorgulanmıştır. Câhiliye dönemi şiirinin ne kadarının İslâmî döneme ulaştığı, özü itibariyle şifahi olan ve nesilden nesle aktarılan bu materyalin ne zaman yazıya geçirildiği, yazıya geçirilirken özünü muhafaza edip etmediği, Câhiliye döneminde konuşma dilinden farklı olarak bir şiir dilinin bulunup bulunmadığı özellikle Batılı oryantalistler ve onların Doğulu talebeleri tarafından sorgulanmıştır. Örneğin başta ünlü oryantalist Theodor Nöldeke olmak üzere bazı Batılılar ve Taha Hüseyin'in başını çektiği bazı Doğulular Câhiliye şiiri denilen malzemenin tamamının otantik metinler olmadığını, Kur'an'ın nazil olmasından sonra üretilerek daha erken bir tarihe yerleştirildiğini iddia etmişlerdir.¹ Onlar bu iddialarını biraz da bu malzemenin kitabî olmayan, şifahî karakterine dayandırmışlardır. Evet kadim dönem Arap şiiri olarak anlatılan unsurların tamamına yakını, bağlamları ile birlikte şifahi olarak kaydedilmiş ve atadan evlada, yukarıda aktardığımız usulle daha sonraki nesillere ulaştırılmış olup ancak Emevîler ile Abbâsîler döneminde yazılı hâle getirilmiştir. Fakat bu durumun söz konusu şiir malzemesinin sonradan üretilerek erken döneme yerleştirildiği iddiasını haklı çıkarmadığı da ortadadır. Zira bu şiirlerin korunmasında Arabın hafızasının gücü kadar, manzum metinlerin ezberlenme ve korunmaya yatkın olan karakterlerinin etkisi büyüktür. Bir başka ifade ile vezinli ve kafiyeli oluşları bu şiirleri ezberlemeyi kolaylaştırmış ve atadan evlada aktarılmasını mümkün kılmıştır. Kaldı ki Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin ünlü *el-Eğâni*'si incelenirse görüleceği gibi, bu şiirlerin özellikle aşk, kadın, şarap ve eğlenceye dair olanlarının önemli bir kısmı bestelenerek şarkı olarak okunmuş ve hafızalara nakşedilmiştir. Dahası bunların tamamının şifahi

1 Son zamanlarda İslâm öncesi dönemde değişik kabile şairlerinin kendi lehçeleriyle inşâd ettikleri şiirlerin Kur'an'ın nüzulünden sonra, bu kutlu metnin etkisiyle Kureyş lehçesine aktarıldığını ve İslâm öncesi döneme yerleştirildiğini iddia edenler de bulunmaktadır. Bu konuyu bitmeye yüz tutmuş "İlaf: Cahiliye Arabının Ticaret Paktı" başlıklı makalemde ayrıntılı olarak ele alacağım inşallah.

olduğu da söylenemez. Zira altın suyu ile yazılıp Kâbe duvarına asılan ve adına **muallaka** denilen şiirlerin var olduğu bir dünyada, bunların dışında kalan malzemenin hiçbirinin yazılmadığını söylemek makul görülmemektedir. Yine kimi şairlerin şiirlerinin üzerinde uzun süre çalıştıkları şeklindeki rivayetler de bu malzemenin yazıldığını ortaya koymaktadır. Öyle anlaşılıyor ki Kureyş kabilesinin “îlâf”ı kurmasından sonra, konuştuğu Arap lehçesi yarımada'nın lehçelerini baskılamıştır. Kabile şairleri yazdıkları şiirlerin diğer Araplar tarafından da anlaşılabilmesi veya kullanılabilmesi için bu lehçeyi tercih etmişlerdir. Bu şiirler de lehçenin Kur'an'ın nüzulünden önce yarımada sathında yayılmasını sağlamıştır. Kur'an'ın bu bilinirlik üzerine nazil olması; anlaşılması ve yorumlanmasını Güneyli veya Doğu Arabistan'a mensup Araplar için de mümkün hâle getirmiştir. İslâm'ın Arap yarımadasında yayılmasından sonra Kur'an'ın kendilerince anlaşılmadığı şeklinde hiçbir iddianın bulunmamasının başka bir izahı da yoktur.

Siz kıymetli okurlarımı İbn Habîb'in kitabıyla başbaşa bırakırken keyifli okumalar temenni ediyorum. Esenlik dualarımla...

KİTÂBÜ ESMÂ'İ'L-MUĞTÂLÎN MİNE'L-EŞRÂF

Câhiliye ve İslâm'ın İlk Dönemlerinde

Suikasta Uğrayanlar Kitabı

MUHAMMED B. HABÎB

METİN

BİRİNCİ BÖLÜM

1- Cezîmetü'l-Ebraş (ö. 265 m?),¹ İbn Mâlik b. Ganem b. Fehm b. Devs b. Udsân el-Ezdî (جذيمة الأبرش):

Cezîme Arap hükümdarları içinde görüş[lerinin sağlamlığı] bakımından en üstünü; baskın konusunda açık ara en iyisi ve düşmanı kırıp geçirmede en acımasızı idi. Irak bölgesi ilk kez, onun hâkimiyeti döneminde bir araya gelebilmişti. Onun hükümlerlik sahası Enbâr,² Bekka,³ Heyt,⁴ Ay-

- 1 Irak'ta hüküm süren Tenûhî devletinin en güçlü hükümdarı olarak kabul edilmektedir. Hîre ve Enbâr bölgesini hâkimiyeti altına aldıktan sonra Bilâdü's-Şam bölgesine göz dikmiş ve Tedmûr Devleti'ne (Palmira) saldırmış, hükümdarını öldürerek bu sahayı kendi devletine katmak için kızı Zabba ile evlenmek istemiştir. Ancak okumakta olduğunuz metinde de anlatıldığı üzere Zabba tarafından tuzağa düşürülerek öldürülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Önkal, "Cezîme el-Ebraş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/ 508-509.
- 2 Sevad bölgesinin en önemli şehirlerinden biri olan Enbâr'ın geçmişi Nebukadnezar dönemine kadar uzanmaktadır. Kimi kaynaklar adının da o dönemden kaldığı kanaatindedir. Tarımsal bir sahanın ortasında, günümüzdeki Bağdat kentinin batısında, Fırat nehrinin sahillerinde yer alan bu şehrin özellikle Sâsâniler döneminde önem kazandığı bilinmektedir. Hatta bazı kaynaklar şehrin II. Şapur (Şapur Zülêktâf) tarafından kurulduğunu iddia etmektedirler. O dönemde Babil eyaletinin sınır şehri teşkil ediyordu. Enbâr, Sevâd bölgesinin sulama sistemini kontrol altında tutma ve doğu-batı yönünde askerî orduların lojistiğini sağlama noktasında çok önemli bir konumda bulunmaktaydı. Sâsânilerin Bizansla yaptığı savaşların lojistiğini sağlamak için buğday, arpa ve silah depoları burada olduğundan, şehir Enbâr adını almıştır. Enbâr kelimesinin Farsçadaki biriktirmek anlamına gelen "enbašten" fiilinden türemiş olma ihtimali çok yüksektir. Bulunduğu yer, sahip olduğu zenginlik ve medeniyet nedeniyle Abbasi devletinin kurucusu olan Ebû'l-Abbas es-Saffâh'ın da dikkatini çekmiştir. Bundan dolayı da burayı kendisine merkez hâline getirmiştir. Onun döneminde burada birçok saray ve mimari eserin inşa edildiği bilinmektedir. Hatta kendisi de çok sevdiği bu şehirde vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Yâkût el-Hamevî-Şihâbüddin Ebû Abdullah er-Rûmî el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Buldân*, 1/7 (Beyrut: Dâru Sadır, 1995), 1/252; Melâyirî, Muhammed-i Muhammed, *Târîh ve Ferheng-i İrân Der Dovrân-ı İntikâl ez Asr-ı Sâsânî be Asr-ı İslâmî*, 1/6 (Tahran: İntişârât-ı Tüs, 1375), 3/8; Turun, Veysi, *Farsça Eserlere Göre İran'ın Fethi ve Hz. Ömer* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023).
- 3 Lahmilerin başkenti olan Hîre'ye yakın bir yerleşim yeri olup burada bir de kale mevcuttu. Heyt kentine iki fersah mesafede olduğu kaydedilmektedir. Hîre hükümdarı Cezîme zaman zaman buraya gelir kalırdı. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Buldân*, 1/473.
- 4 Heyt, Bağdat dolaylarında Fırat nehrinin kenarında, Enbâr'ın yukarı kısmında, geniş hurma bahçelerine ve tarımsal sahalara sahip bir yerleşim birimidir. Heyt, Sa'd b. Ebi Vakkâs'ın hicri on altıda gönderdiği askerler tarafından İslâm topraklarına katılmıştır. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Buldân*, 5/421.

nu't-temr,¹ [Irak] çölleri, Kutkutâna,² Hafiyye³ ve Hîre⁴ arasında kalan bölge idi. Cezîme, Arabu Ârîbe'nin⁵ bakiyeleri olan Araplara saldırırdı. [Onun döneminde], Suriye'nin⁶ doğusu ile el-Cezîre'nin⁷ hükümdarı, Amâlika⁸ kabilesinin kollarından biri olan Âmil'e mensup Amr b. ez-Zarb b. Hassan b. Uzeyne b. es-Sümeйда' b. Havra el-Âmili idi.

Cezîme, Araplardan bir [askerî] güç oluşturarak Amr b. ez-Zarb'ın üzerine yürüdü. [Her iki hükümdar savaş meydanında] karşı karşıya geldiler. Cezîme, bu savaşta Amr'ı öldürdü, kuvvetlerini dağıttı. Amr'dan sonra kızı

- 1 Kûfe şehrinin batısında Enbâr kentine yakın bir yerleşim yeridir. Hurma ve şeker kamışı ile ünlü idi. Burada üretilen ürünlerin değişik bölgelere götürülüp satıldığı kaydedilmektedir. Hicrî 12 yılında, Hz. Ebûbekir döneminde Hâlid b. Velid'in komutasındaki Müslüman askerler tarafından fethedilen şehir, daha sonra birçok ilim adamı da yetiştirmiştir. Bunlardan biri ünlü müfessir Muhammed b. Sirî'dir. Bir başkası ise Hz. Osman'ın mevâlilerinden İmrân b. Ebbân'dır. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Buldân*, 4/176.
- 2 Kûfe'nin yakınlarında bir yerleşim birimi olup Nu'mân b. Münzir burada hapsedilmişti. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Buldân*, 4/374.
- 3 Hafiyye; Kûfe Sevad'ındaki er-Rahbe'nin batısında yer alan bir yerleşim birimi olup Aynu'r-Rehiyye'ye buradan gidilirdi. Buraya Aynu'l-Hafiyye de denildiği ve Esved Hafiyye'nin buraya nisbet edildiği kaydedilmektedir. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Buldân*, 2/380.
- 4 Irak'ta Kûfe'ye beş km, günümüz Necef'ine de bir o kadar mesafede olan tarihi bir şehirdir. Bu şehir aynı zamanda Lahmî devletinin başkenti idi. Nitekim bu devlete bahis mevzuu şehirden dolayı Hîrelieler de denilmektedir. Bilindiği gibi Sâsânîlere bağlı vassal bir devlet olan Lahmilere, aynı zamanda Menâzire de denilmektedir. Hîre şehri, Yemen kökenli Benî Lahm kabilesi tarafından kurulmuştur. Hîre sakinlerini Hristiyan Araplar ile özellikle Hristiyan Süryaniler, Yahudiler ve Farslar oluşturuyordu. Bu kozmopolit yapı şehri hem edebiyatta hem de özellikle pozitif bilimlerde son derece önemli bir hâle getirmiştir. Bundan dolayı başta İmruülkays olmak üzere birçok büyük edebiyatçı ile başta Huneyn el-Hîrî ve oğlu İshak b. Huneyn el-Hîrî olmak üzere birçok bilim insanı yetiştirmiştir. Orta Irak'ın bu tarihi kenti İslâm öncesi dönemde önemli ticarî mekânlardan biri idi. Buranın aynı zamanda Mekkeliler tarafından organize edilen kervan ticaretinin riyaseti konusunda Kureyş kabilesi ile rekabet hâlinde olduğu bilinmektedir.
- 5 Araplar genelde üçe ayrılmaktadır. Bu grupların ilkinde Arab-ı ârîbe denilmektedir. Bunlara Arab-ı ba'ide de denilir. Âd, Semûd, Amâlika kabileleri bu sınıfa girer. İkinci gruba ise Arab-ı bâkiyye denilmekte olup bunlar Arab-ı ba'ide'nin arta kalanlarını oluşturmaktadır. Arab-ı musta'rebe de bu gruba dahildir. Arab-ı musta'ceme denilen son grup ise İslâm fetihlerinin başlamasından sonra bu dini kabul eden ve zamanla Arap lisanını benimseyerek kendilerini bu dil ile ifade eden Suriye, Irak, Mısır ve Kuzey Afrika halklarıdır.
- 6 Metinde "Şam" geçmektedir ancak klasik metinlerde geçen "Şam" kavramı Bilâd-ı Şam'ı ifade etmekte olup Şeria ırmağı ile Hatay arasındaki geniş coğrafya için kullanılmaktadır.
- 7 el-Cezîre kavramı; Mezopotamya'nın yukarı bölgesini ifade etmektedir. Kavram, Cuha bölgesinden başlayarak Güney Doğu Anadolumuzun önemli bir kısmını içine alan geniş bir coğrafya için kullanılmaktadır. Erken dönem İslâm tarihinde zaman zaman eyalet hâline de gelmiş olan bölgenin başkentliğini Musul şehri yapmaktaydı.
- 8 Amâlika: Klasik Arap kaynaklarında ve Tevrat'ta kendisinden çokça bahsedilen bir Arap kabilesidir. Tevrat'ta yirminin üzerinde yerde şahıs ve kavim adı olarak kullanılmakta olup İsrail halkının düşmanı olarak anlatılmaktadır. Tevrat bunları dünyanın en eski halkı olarak anlatırken, klasik dönem İslâm kaynakları da bu kabileyi Arapların en eski kabilelerinden biri olarak ta'dad ederler. Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Sargon Erdem, "Amâlika", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/556-558.

ez-Zabba¹ hükümdar oldu. Ancak Arap hükümdarlarının kendisine saldıracağından korkuyordu. Onun için kendisine Fırat nehri kıyısında muhkem bir kale inşa ettirdi. Suyun az olduğu bir anda Fırat'ın önüne set çekerek suyu kesti ve ortasına tuğladan bir tünel ördürdü. Sonra da seddi yıkarak suyu salıverdi. Düşman korkusu belirince bu tüneli kullanarak kız kardeşi Zebîbe'nin bulunduğu şehre geçirdi. Devlet içerisinde bütünlüğü sağlayıp saltanatını güçlendirince, babasının intikamını Cezîme'den almak için hazırlık yapmaya başladı. Öngörü sahibi ve isabetli fikirleri bulunan kız kardeşi Zebîbe ona şöyle dedi:

“[Ey kardeşim!] Cezîme'ye saldırıyorsan [bilmelisin ki] perşembenin gelişi çarşambadan bellidir. Şayet galip gelirsen babanın öcünü almış olursun. Amma [bu saldırı esnasında] öldürülürsen hükümranlığın sona ermiş olur. [Bildiğin gibi] savaş bu, kazanmak da var, kaybetmek de.² [Savaş öyledir ki] her tökezlemede, anında doğrulmanı ister. Sana düşmanlık edip saldıran [her bir saldırgan] karşısında ayakların [mutlaka] yere basmalıdır. [Bilmelisin ki Cezîme ile gireceğin savaşta] sonucun kimin lehine olacağını ve kimin bu işten kaybederek çıkacağını da bilemezsin. Bana göre [Cezîme ile bir meydan muharebesi yürütmektense] onu kandırıp tuzağa düşürmen daha isabetli olur.”

Bunun üzerine Zabba, Cezîme'ye [tuzak kurmaya karar verdi ve ona] kendisiyle evlenmesi, topraklarını kendi ülkesiyle birleştirip yönetimini üstlenmesini talep eden bir mektup yazdı. Gerekçe olarak da kadınların hükümdarlığının halk nezdinde hoş karşılanmadığını, [bu nedenle] saltanatının [her daim] sıkıntılı olacağını, [böyle bir durumda] ülkesini[n sınırlarını da] genişletemeyeceğini, hükümdarlar arasında o hariç, hiç kimsenin kendisine denk olmadığı için bu teklifi ona yaptığını söyledi. [Ve şöyle devam etti]:

“Bana gel, sultanlığımı krallığınla ve ülkemi topraklarınla birleştir. Benim işlerimi kendi işlerinle birlikte üstlen.”

Zabba'nın mektubu ve elçileri geldiğinde Cezîme, meselenin tehlikesini hafife aldı ve yapılan bu güzel teklifi kaçırmak istemedi. Kendisi bu

1 Arapça kaynaklarda ez-Zaba olarak geçen bu isim Latince kaynaklarda Zenobie (Zenubiya) olarak yer almaktadır. Suriye bölgesinde hükümdarlık yaptığı, Bizans ile dostane ilişkiler kurduğu, miladi 267 tarihinde vefat ettiği rivayet edilmektedir. Geniş bilgi için bkz. Şemsettin Günaltay, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, yayıma hazırlayan Mehmet Mahfuz Söylemez, Ankara: Okulu Yayınları, 2006, 80 vd.

2 Yani girdiğin savaşlarda bazen kazanır, bazen de kaybedersin.

sırada Bakka'da¹ bulunuyordu. İleri gelen kurmaylarından güvenilir, bilge olanları toplayıp kendileriyle durumu istişare etti. Güvenilir, aklı başında bürokratları ile [devletin] ileri gelenlerini istişare için bir araya topladı ve [durumu kendilerine izah etti, fikirlerini sordu]. Herkes onun bu teklifi kabul edip oraya gitmesi ve Zabba'nın ülkesine egemen olması gerektiği hususunda fikir birliğine vardı. Fakat Kasîr b. Sa'd b. Amr b. Cezîme b. Kays b. Huleyl b. Demi b. Numâre b. Lahm, bu karara muhalefet etti ve:

“[Bana göre] bu oldukça sakat bir fikir olup başımıza iş açabilecek kabilendir. Eğer sözlerinde dürüst olsaydı sana kendisinin gelmesi icap ederdi. Sakın bu kadına fırsat verme, aksi takdirde tuzağına düşmüş olursun. Çünkü onu yalnızlığa mahkum etmiş ve babasını da öldürmüştün.” dedi. [Kasîr'i dinleyen] Cezîme, onun dediklerine itibar etmedi [ve kendisine]:

“Sen de çok karamsar olan hiç [bir işi] iyiye yormayan bir adamsın.” diyerek tavsiyesini kabul etmedi.

Cezîme, ileri gelen adamlarıyla birlikte Fırat'ın batı sahilini takip ederek Zabba'ya gitmek üzere hareket etti. el-Furda'da² konakladıklarında Kasîr'i yanına çağırdı. Ona bu konu hakkında ne düşündüğünü bir kez daha sordu. O da:

“Görüşüm ve düşüncem Bakka'da kaldı.” şeklinde cevap verdi. Cezîme bu sefer ona:

“Peki Zabba hakkındaki kanaatin nedir?” diye sordu. Kasîr ise:

“İstişare [evresi] geride kaldı. Alınmış kesin kararların akıbetinden de korkulmaz.” yanıtını verdi. [Cezîme, Zabba'nın memleketlerine ulaşınca] elçileri kendisini hediyeler ve büyük iltifatlarla karşıladılar. Buna rağmen [tedirginliği hâlâ kaybolmamış olan] Cezîme, tekrar Kasîr'a dönüp durumu nasıl değerlendirdiğini sordu. O da,

“Tehlike düşün konvoyuyla geliyor. [Zabba'nın] süvarileri seni az sonra karşıladıklarında, şayet senin önünden yürüyerek [sana ihtiramla yol açarlarsa] kadın doğru söylüyor demektir. Ancak senin iki tarafına geçer

1 Heyt'e iki fersah mesafede olup Hîre'ye yakın bir kaledir. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Buldân*, 1/173.

2 Burası Furdatu Nu'mî'dir. Irak'ta Fırat nehrinin civarında yer alan bir yerleşim birimidir. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Buldân*, 4/251.

ve seni kuşatırlarsa ihanet edecekler demektir.” diye cevap verdi. Süvariler Cezîme’yi karşılayarak onu Zabba’nın huzuruna, etrafını kuşatarak götürdüler. Zabba onu gördüğünde edep mahallini açarak Cezîme’ye gösterdi. Edep mahallindeki kıllar örülüydü. Ve ona:

“Ey Cezîme karşında bir gelin görüyor musun?” diye sordu. Cezîme [bu soruya],

“[Aksine] sona yaklaşıldığını, zenginlik ve servetin [artık] kurduğunu ve bir ihanete [uğradığımı] görüyorum.” şeklinde cevap verdi. [Bunun üzerine Zabba],

“Allah’a and olsun ki bizim acımızı hafifletecek bir teselliye ihtiyacımız yok, yaralarımızı tedavi edecek bir tabibe de ihtiyaç duymayız. Ancak yüksek bir ahlaka sahibiz, mizacımız ise başkasına ikramda bulunmaktır.” şeklinde cevap verdi. Sonra onu deri bir koltuğa oturtup içki sundu. [Akabinde de] kollarının iç yüzeyindeki damarlarının kesilmesini emretti. Kanlarının altın bir leğenin içine akıtıldığını gören [Cezîme, göz göre göre tuzağa düştüğünü kastederek] “Kendi kanını akıtan seni üzmesin.” diye [mırıldandı].

2- Hassân b. Tübba⁴¹ (حسان بن تبع):

Solak ve şaşı olan Hassân b. Tübba‘, Yemen’den çıkıp Fars² topraklarına girinceye³ kadar yoluna devam etti. “Tebâbi‘adan⁴ hiç kimsenin ulaşamadığı yerlere kadar gideceğim.” diyerek yürüyüşünü sürdürdü. Horasan’ın

- 1 Yemen tarihinin mitolojik hükümdarlarından biridir. Klasik Arap kaynakları ona olağanüstü roller yüklemiştir. Nitekim onlara göre Yemen’den çıktıktan sonra Irak, Suriye, İran ve Horasan’ın tamamını hâkimiyeti altına almıştır. Keza Kuzey Irak ve Kuzey Afrika’ya da sefer düzenlemiş ve buraları hâkimiyet sahasına dâhil etmiştir. Oysaki İslâm öncesi dönemde Arapların bu denli büyük bir coğrafyaya hâkim olduklarına dair bilgiler ne Part, Pers ve Sâsânî ne de Romalılar tarafından kaydedilmemiştir. Hâl böyle olunca bu bilgilerin ihtiyatla karşılanması icap etmektedir.
- 2 Metinde “Acem” ifadesi geçmektedir. Bu kavram, Arap dışında kalanları ifade ediyor olmakla birlikte çoğunlukla Farsları kastettiği için burada bu anlam tercih edilmiştir.
- 3 Metinde “Fars topraklarını çiğneyinceye kadar” denilmektedir.
- 4 Tübba‘lar anlamına gelen bu kavram, Yemen tarihinde bir silsileyi ifade etmektedir. Tübba‘ kavramı bu silsileyi oluşturan her bir hükümdar için bir sıfat olarak kullanılmıştır. Hükümranlığı kabul edilen, kendisine bağlanılan anlamına gelen kavram, Yemen’in bir bütün olarak bir hükümdara bağlanması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kavram Yemen’in en önemli üç bölgesi olan Sebe, Himyer ve Hadramevt’in hâkimiyetinin bu hükümdarın elinde olduğunu ifade için kullanılmaktaydı. Tübba‘lar dönemi ile sayıları hakkında ise kaynaklarda çelişik bilgiler bulunduğu gibi bu bilgilerin birçoğu da mitolojiktir. Tübba‘ların Himyerilerin ikinci dönem hükümdarları olduğunu söyleyenler de vardır. Yayına hazırladığımız bu metinde de Hassân Tübba‘ın ordusunu teşkil edenlerin Himyerîler olarak gösterilmesi bu nazariyeyi güçlendirmektedir.

içlerine kadar gittikten sonra batıya doğru ilerledi ve Rûme'ye¹ ulaştı ve [ele geçirdi], ayrılınca da [Rûme'nin] yönetimini amcaoğluna bıraktı.

Sonra Irak'a yöneldi. Fırat nehri kıyısındaki Furdatu Nu'mi'ye² ulaşınca kadar seyrine devam etti. [Bu durumdan memnun olmayan] Himyer'in ileri gelenleri, “[Öyle görülüyor ki] ömrümüzü, her yeri dolaşan bu adamla tüketeceğiz. Çoluk, çocuk, aile, mal ve mülklerimizden uzaklaştık. Biz [ayrıldıktan] sonra onların başına neyin geldiğini bilmiyoruz.” dediler. [Durumu Hassân b. Tübba'ın] kardeşi Amr'la görüştüler:

“Kardeşinle konuş ülkesine ve saltanatına dönsün.” dediler. Amr, Himyerlilerin bu talebine,

“Kardeşimden geri dönmesini istemek, dönmekten daha zor ve sıkıntılıdır.” şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine,

“Öyleyse onu öldür, başımıza sen geç. Sen hükümdarlığı kardeşinden daha çok hak ediyorsun, kavmine göre sen ondan daha zekisin.” diyerek [onu kışkırttılar]. Bunun üzerine Amr, “[Kardeşimi] öldürürsem bana tâbi olmayacağınızdan korkarım. [Bu durumda hem] kardeşimi öldürmüş [hem de] saltanatı kaybetmiş olurum.” dedi. Ona güvence verdiler ve endişelerini giderdiler. Zû-Ruayn dışındaki bütün [kabile] reisleri [Amr'ın] kardeşini öldürmesi hususunda hemfikir oldular. Zû-Ruayn bu yapılanın doğru olmadığını söyledi ve Amr'a “kardeşini öldürmesi [durumunda] saltanatın Himyerlilerin elinden çıkacağı” [uyarısında bulundu]. Geri kalanlar ise Amr'ı kardeşini öldürme konusunda yüreklendirdiler. Ancak Zû-Ruayn, herkesin bu konuda ittifak etmiş olduğunu görünce [muhalafet etmeyi tehlikeli bularak] Amr'a ağzı kapalı ve mühürlü bir zarf verdi ve şöyle dedi:

“Ey Amr sana bu mektubu emanet ediyorum. Onu yanında, güvenli bir yerde muhafaza et.”

Daha sonra açılan mektupta şunların yazılı olduğu [görüldü]:

- 1 Medâin dolaylarında Büyük İskender tarafından inşa edildiği iddia edilen bir yerleşim yeridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdulaziz b. Muhammed el-Endelûsi el-Bekrî, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, 1-2 (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1992), 1/288.
- 2 Yâkût el-Hamevî'ye göre Fırat nehrinin kenarında olup Tübba'ın cariyesi olan Nu'm'un adıyla anılmıştır. Tübba', bu cariyesinden bir çocuğu olduğu için, cariyyeye burada bir saray inşa etmiş ve söz konusu coğrafya cariyesinin adıyla anılmıştır. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Buldân*, 4/51.

*Hayret! Kim uykusuzluğu uykuyla değiştirir ki
Huzur içinde gözlerini yumup uyuyabilen kimse ne [kadar da] mutludur
Himyer gadr edip ihanet ettiyse
[Bundan beri olan] Ruayn'ın Tanrı huzurunda bir mazereti vardır*

Amr, kardeşi Hassân [b. Tübbâ'] yatağında uyurken geldi ve onu öldürdü. [Böylece] saltanatı eline geçirmiş oldu, ancak bu saltanat kendisine hayır getirmede. Zira [bu hadiseden sonra] Amr'da insomnia hastalığı (uyuyamama) peyda oldu. Geceleri uyuyamıyordu ve sabahlara kadar uyanık kalıyordu. Bu durumu kâhin ve ayıflere¹ danıştı. Bir kâhin ona,

“Her kim ki kardeşini uyurken haince öldürmüştü uyku ondan uzaklaşmıştır.” dedi. [Bunun üzerine Amr, meseleyi anladı ve],

“Bu [tamamen] Himyer reislerinin bir tertibi olup memleketlerine geri dönmek için beni bunu yapmaya teşvik ettiler. Ne beni ne de kardeşimi düşündüler.” dedi. [Onları cezanlandırmaya karar verdi ve] kardeşini öldürmeye kendisini teşvik eden Himyerlileri birer birer katletmeye başladı. Ta ki Zû-Ruayn'a sıra geldiğinde Zû-Ruayn tehlikeyi [önceden] sezdi ve ona şöyle dedi:

“Kardeşini öldürürsen nelerin olacağını söyleyip seni bundan sakındırdığımı bilmiyor musun?”

Amr da “Bunu hatırlamıyorum. Söylediğini ispat edecek bir şeyin yoksa kanın akacaktır.” dedi. Zû-Ruayn da ona,

“Sende beni temize çıkaracak bir beratım ve şahidim var.” deyince, Amr ona,

“O nedir?” [diye sordu.] Zû-Ruayn,

“Sana emanet ettiğim mektuptur.” dedi. Bunun üzerine Amr mektubun bulunup getirilmesini emretti, ancak mektup bulunamadı.

[Mektubun bulunmadığını gören] Zû-Ruayn, [tedirginlik yaşayarak] “Dikkatli davranmama rağmen kanım heder olacak ve hata etmişler gibi

1 İyâfe: İslâm öncesi dönemde Arapların kuşların uçuşundan hareket ederek bir işin uğurlu veya uğursuz olduğunu tespit etmesi anlamına gelmektedir. Bu konu ile ilgilenen belli şahıslar bulunmakta olup toplum içerisinde, gayba müttali oldukları düşünüldüğünden dolayı etkili idiler.

muamele göreceğim.” dedi. Amr mektubun aranmasını tekrar emretti ve [nihayet] mektup bulundu. Mektubu açtığında yukarıda bahsi geçen iki beyitlik şiir çıktı. Hükümdar bu beyitleri okuyunca,

“[Haklısın] kuşkusuz tedbirli davranmışsın.” dedi. Zû-Ruayn da,

“Senin arkadaşlarıma yaptığını gördüğüm şeyleri [önceden] hesaplamıştım.” dedi.

[Bu olay ve] Himyer’in ileri gelenlerinin öldürülmesi haberi her tarafa [kısa süre içerisinde] yayıldı. Bunun üzerine hükümdar [Amr’a] karşı bir muhalefet başlamış oldu. Kendi ailesinden ve kavminden olmayan Lahni’a b. Yanûf, saldırıp kendisini öldürdü. [Böylece onun dönemi son bulmuş oldu].

3- Amlık Mâlik b. Tasm (عمليق مالك بن طسم):

Amlık b. Lâvez b. İrem b. Sâm b. Nûh; anavatanı Yemâme’deki¹ Uzre’dir. Öldürülüş sebebi ise; sürekli zulüm ve zorbalık yapmasının yanı sıra [sürdürdüğü] hukuksuz yaşantıdır. Cedîs² kabilesine mensup olup kocasının adı Kudeys, kendi adı Hüzeyle olan bir kadın vardı. Kocasını onu boşanmış ve çocuğunu da [elinden] almak istemişti. [Bunun üzerine] kadın kocasını hükümdar Amlık’e şikâyet etmiş ve şöyle demişti:

“Ey hükümdar! Çocuğumu dokuz ay karnımda taşıdım. Sorunsuz doğurdum, merhametle emzirdim. Sağlıklı büyüyünce, onu zorla benden almak istiyor ve [çocuğumu alıp] beni başından savarak benden kurtulmak istiyor.”

Hükümdar [kadının şikâyetinde bulunduğu] kocayı [çağırılmış ve] gerekçesinin ne olduğunu sormuştur. O da,

1 Günümüzde Suudi Arabistan sınırları içerisinde yer alan bu tarihi şehir, Necd bölgesinin bir parçası olarak kabul edilmiştir. Tasm ve Cedîs’ten sonra Himyer kabilesine yurt hâline gelen Yemâme, İslâm’a yakın dönemde Benû Hanife’nin yurdu idi. İçlerinde Müseylime’nin de bulunduğu bir elçilik heyeti ile Medine’ye gelmiş, Hz. Peygamber’e biat etmişlerdi. Ancak daha sonra irtidat etmiş, Yalancı Müseylime’nin peygamberliğine iman etmişlerdi. Hz. Ebûbekir döneminde mürtelelere karşı yürütülen mücadeleler sonucunda yeniden İslâm devletinin bir parçası hâline gelmiştir.

2 Câhiliye edebiyatının bir parçası olan Cedîs eski bir Arap kabilesidir. Yemâme bölgesinden Bahreyn’e kadar uzanan coğrafyada Tasm ile birlikte yaşamaktaydılar. Elinizdeki eserde ilk olarak ele alınan Cezîme el-Ebreş’in zaman zaman saldırılarına maruz kaldığı aktarılmaktadır. Yukarıda anlatılan hikâye sonucunda Amlık ile kabilesini tuzağa düşürerek yok etmeleri üzerine Yemen Kralı Hassan b. Tübbâ’nın saldırılarına uğradığı ve tamamen yok edildikleri kaydedilmektedir. Geniş bilgi için bkz. Ahmet Önkal, “Cedîs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/213-214.

“Gerekçem şudur ey hükümdar! Mihrini tam olarak verdim, değersiz bir çocuk dışında ondan bir fayda görmedim. [Hüküm sizindir] istediğinizi yapın.” [diyerek kendisini savunmuştur].

Hükümdar, onları dinledikten sonra çocuğun ikisinden de alınmasını ve kendi çocuklarının arasına katılmasını emretmiştir. Hüzeyle'ye de,

“Onu bir evlat olarak istiyorum. [Sen de] kimseyle evlenme ki ona bolca ihsan edeyim.” demiştir. Bunun üzerine Hüzeyle,

“Nikah mehirle olur, zina ise mehirsizdir. İkiyi de işim olmaz.” [diyerek onun bu tasarrufuna muvafakat etmemiştir]. Amlık, Hüzeyle'nin bu sözlerini duyunca o ve eşinin satılmasını, Hüzeyle için [alınan] paranın beşte birinin kocasına; kocası için alınan paranın sekizde birinin onda birinin ise Hüzeyle'ye verilmesini emretmiş ve ikisini de köleleştirmiştir. Bu karar üzerine Hüzeyle şöyle bir şiir inşâd etmiştir:

*Tasm'ın kardeşine aramızda hakem olması için geldik
Fakat Hüzeyle hakkında zalimane bir karar verdi
Yemin ederim ki, adaletli davranmadın
Üstelik hakemlik yapmakta bilge de değilsin
Pişman oldum, niye pişman olmayayım ki gözyaşı ile geri döndüm
Aynı şekilde kocam da bu mahkemedен nedamet duydu*

Bu sözleri duyan Amlık, Cedîs'te evlenecek her bekâr kızın düğün gecesini kocasından önce bekaretini bozmak (jus primae noctis) için kendisine getirilmesini emretmiştir. Bu zillet, aşağılanma ve [onursuz] uygulama, eş-Şümûs Ufeyra bnt. Affâr el-Cedîsiyye'nin evliliğine kadar [yaklaşık] kırk yıl sürmüştür. eş-Şümûs Ufeyra, [daha sonra] et-Tay kabilesinin [mülkü olarak bilinecek olan] iki dağı ele geçirip yurt edinen el-Esved'in kız kardeşidir. Tay kabilesi [el-Esved'in bu iki dağı ele geçirmesinden] sonra buraya yerleşmişlerdi. Ufeyrâ'yı eşine götürmeyi murat ettiklerinde, [önce] kendisine sahip olması için Amlık'e götürdüler. Giderken beraberindeki genç kızlar da şu şekilde şarkı söylüyorlardı:

*Kalk ve [bineğine] atla, Amlık'le [gelinliğe] başla
[Telaşlı] bir sabaha garip bir şekilde merhaba de
İstemediğin bir şeyle karşılaşacaksın
Ki hiçbir bakirenin şansı yoktur bundan kaçmaya*

Şümûs yanına girince, Amlık kendisine sahip oldu ve onu serbest bıraktı. Bekaretini kaybettikten sonra, elbisesinin ön ve arkası parçalanmış bir biçimde, her tarafı kanlar içinde [kendisini bekleyen] kavminin karşısına çıkan eş-Şümûs, onlara şöyle seslendi:

*Cedislilerden var mıdır daha zelili?
Bir geline yapılır mı böylesi!
Hiç, hür bir kavim olur mu buna razı?
[Bir gelin düşünün!] Mehri kesilmiş, hediyeleri gönderilmiş [buna rağmen
başına bunlar getiriliyor]
Buna razı olan kocanın canının alınması
Gelinine bunun yapılmasından daha hayırlıdır*

Arkasından, başına gelen [bu onursuz durumun öcünü almaları] için kavmini teşvik etmeye yönelik şunları söylemiştir:

*Karınca sürüsü kadar erkek nüfusunuz olmasına rağmen
Kızlarınıza bunların yapılması reva mıdır?
[Bir gelin düşünün!] İlk gecesini kocasıyla geçirmesi gerekirken sabah kanlar
içinde geziniyor
Artık buna da öfkelenmiyorsanız
Gözlerinde sürmesi eksik olmayan kadınlar olun
Gelinlerin sürdüğü kokular da sadece sizin olsun
Ki sizler gelinlik giymek ve [gerdeğe girildikten sonra] yıkanmak içinsiniz
Bizler erkek, sizler de kadın olsaydınız
Bizi bu zilleti asla kabul etmez görürdünüz
Baş kaldırmayana yazıklar olsun! Karşı çıkmayanlar uzak olsun
[Kızları] tecavüze uğradıkları hâlde aramızda erkekmiş gibi yürüyen şahıslar
Ya şerefizinle ölü; ya da düşmanınızı öldürün
[Haydi] desteklenen odunlarla savaş ateşini tutuşturun*

Emrine itaat edilen bir lider olan Esved, kız kardeşinin bu sözlerini duyunca kavmine şöyle seslendi:

“Ey Cedîs halkı, bu insanlar sizin memleketinizde, sizden daha şerefli ve izzetli değillerdir ki onlardan biri olan bir hükümdar hem onlara hem de size sultan olsun. [Maalesef] siz, yaşlı diş develelerden [bile] daha zelilsiniz. Acziyet göstermeseydik bize üstünlük kuramazlardı. Karşı koymuş olsaydık

hiç değilse bu iktidarın yarısına sahip olurduk. Size emrettiğim hususta bana itaat ediniz. Zira [size emrettiğim husus] bugün bize izzet sağlayacağı gibi yıllardır çekmekte olduğumuz zelliliğin de yok olması demektir.” dedi.

[Halk onun] bu düşüncesini [isabetli buldu ve] kabul etti. eş-Şumus’un [yukarıda aktarılan] sözleri Cedîs ahalisini gayrete getirmiş olmakla birlikte [kaygılarını yok edememişti. Nitekim Esved’e],

“Evet biz sana itaat ederiz, ancak onlar sayıca bizden daha çok ve daha güçlüler.” dediler.

[Bunun üzerine] el-Esved onlara:

“Ben hükümdar için bir ziyafet hazırlar ve onları bu yemeğe davet ederim. Eğer süslü kıyafetleriyle böbürlenerek gelirlerse, kılıçlarımızla saldırı ve kendilerini öldürürüz. Ben [hükümdar] Amlîk’le ilgilenirken, sizler de her biriniz yanında oturduğu kimseyle tek tek ilgilenmelisiniz.” dedi ve bu hususta görüş birliğine vardılar.

Esved büyük bir ziyafet hazırladı ve halkına da kılıçlarını sıyırıp, üzerine oturacakları kuma gömmelerini emretti. [Hazırlıklar bittikten sonra] hükümdar Amlîk ile halkını ziyafete davet etti. Ziyafete davet edilenler, süslü elbiseleriyle çalım atarak geliverdiler. Yerlerini alıp yemeğe başlayacakları an [ellerini yemeklere uzattıklarında] Cedîsliler kuma gömdükleri kılıçlarını çıkarıp yanlarında oturanlara çaldılar ve böylelikle hepsini kılıçtan geçirdiler. Esved de hükümdar Amlîk’e saldırıp [onu öldürdü]. [Tasm] halkının ileri gelenleri bu şekilde öldürüldükten sonra alt tabakaya mensup halka saldırıp onları yok et[mek daha kolay oldu]. Onlardan geriye bir kişi bile kalmadı. Bunun üzerine Esved şöyle dedi:

Ey Tasm! Sapkınlığına karşılık olarak tat bakalım bu izi [asırlarca sürececek olan] darbeyi

And olsun ki sen acayıpten daha acayip [kötü] bir iş işledin

Geldik, dağılmayacağız, onları öldüreceğiz

Sapkınlık [ve zulümleri], öfkemizi harekete geçirmiştir

Artık onlar bize zulmedemezler

Artık onlar bizim efendimiz de kölemiz de olamazlar

Şayet bize gerçekten bir yakınlık gösterseydiniz

Hem erkeklerden hem de kızlardan akrabalar olarak bizi görürdünüz

4- **Esved b. Afâr**¹ (الأَسود بن عفار):

Suikaste maruz kalanlardan biri de Esved'dir. Esved, Tasmî Hassan b. Tübba'dan yardım talep ettiğinde ondan kaçan kişidir. [Nitekim bu çağrı üzerine gelen Hasan b. Tübba'] Cedîs ile savaşıp onları katletmek[le kalmamış aynı zamanda] Cevva'yı² da yerle yeksan etmiştir. [Bu hadise üzerine] Esved [söz konusu] bölgeden ayrılmış ve Tay kabilesine ait [olarak bilinen] dağları, bu kabile yerleşmeden önce mekân tutmuştu.

Öldürülüş sebebine gelince; Tay kabilesi bugün Murâd ve Hemdân kabilelerinin meskun olduğu, Yemen topraklarındaki el-Cevf bölgesinde yer alan Zurabya adındaki vadide ikamet ediyordu. [Söz konusu] kabilenin o zamanki lideri Üsame b. Lüey b. el-Gavs b. Tâyyî idi. [İkamet ettikleri vadi] yırtıcı hayvanların bol olduğu bir mekândı. Onların ise sayıları [bu yırtıcı hayvanlarla mücadele edemeyecek kadar] azdı. Her sonbahar mevsiminde bir deve gelir, onların develerine katılır, bu develerle birlikte hareket ederdi. [Göç] mevsimi bitince kaybolur; kimse onu, gelecek göç mevsiminde dek bir daha görmezdi.

Bu arada Ezd kabilesi³ de Arîm Seli'nin⁴ meydana geldiği dönemde Yemen'den göçüp değişik bölgelere dağılmışlardı. Bu nedenle de [buraya

1 Bkz. İbn Miskeveyh, Ebû Ali er-Râzi, *Tecâribul-Ümem ve Teâkibul-Himem*, thk. Ebû Kasım İmâmî, 1-8 (Tahran: Suruş, 2002), 1/118.

2 Yemâme dolaylarında bir yerleşim birimidir. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Buldân*, 5/442.

3 Güney Arapların en büyük ve en önemli kabilelerinden biri olan Ezd, nesepeç Ezd b. Gavs b. Nebt b. Mâlik b. Zeyd b. Kehlân'a dayanmaktadır. Tercih edilen görüşe göre Ezd, Me'rib seddinin yıkılışından sonra anavatanı olan Yemen'i terk ederek farklı bölgelere dağılmıştır. Dört büyük kola ayrılan Ezd kabilesinin bu kollarından, Lahmiler ve Gassânîler daha çok kendi isimleri ile anılmakta olup adeta "Ezd" ifadesinin içerisinde yer almamaktadırlar. Dolayısıyla Ezd kabilesi denilirken daha çok; anavatanı Bahreyn civarındaki Serât ve çevresi olduğu için "Ezdu Serât" denilenler ile, Ummân çevresine yerleşen ve "Ezdu Ummân" ismi alan kısmı kastedilmektedir. Bârik, Evs, Hazrec, Devs ve Huzâa kabileleri de esasen Ezd'in kollarındandır. Câhiliye döneminde putperest olan Ezd kabilesinin bu kısmı; Zülhalasa, Menat ve Saîde gibi putlara tapmaktaydı. Bkz. Mehmet Mahfuz Söylemez, *Bedevilikten Hadariliğe Kâife* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001), 102 vd; Mehmet Mahfuz Söylemez, "Cahiliye Arab İnancında Putların Yeri", *Milel Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 1/11 (2014), 9-50; Veysi Turun, *Birinci Asırda Güney Arap Kabilelerinin İlk Siyasi Oluşumlarındaki Rolü* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 71-88.

4 Arîm Seli: Kur'an'ın da bahsettiği bir hadisedir (Sebe, 34/16). İslâm tarihi kaynaklarına göre bu hadise Yemen'de meydana gelmiştir. En önemli sonucu ise gerçekleşmesinden hemen sonra Yemen'den bir göçün başlamış olmasıdır. Yurtlarını terk eden Arap kabileleri Kuzey Arabistan, Irak ve Suriye bölgelerine yerleşmişlerdir. Suriye'ye yerleşenler burada Gassânî devletini; Irak'a yerleşenler Lahmileri kurmuşlardır. Kuzey Arabistan'a göçenlerden Evs ve Hazrec ise Medine'ye yerleşmiş ve burada Yahudilerle birlikte yaşamışlardır. Daha sonra da İslâm'ın bir devlete ve akabinde de bir medeniyete dönüşmesinde büyük pay sahibi olmuşlardır.

yerleşen kısmı] kendisini yalnız hissetmişti. Bunun üzerine “Kardeşlerimiz dağılıp kırsal bölgelere yerleştiler.” demiş, [akrabalarının değişik bölgelere dağılmış olmalarının kaygısına düşmüşlerdi. Tam bu esnada [kendilerine gelen deveyi hatırlayıp birbirlerine] şöyle dediler:

“Ey insanlar! [Her sonbahar] bize gelen şu deve var ya, o toprakları verimli olan kırsal bir bölgeden gelmektedir. Zira onun gübresinde hurma çekirdeklerine rastlamaktayız. Eğer buradan ayrıldığında, ürkütmeden kendisini takip edebilirsek, sahiplendiğimiz bu mekândan daha güzel bir yere mâlik olabiliriz.” Hepsi [de] bu konuda ittifak ettiler.

Sonbahar gelince deve çıkageldi ve onların develerine katıldı. [Mevsimin sonunda] deve giderken, göçü yüklendiler ve deveyi takip etmeye başladılar. Deve yürüdüğünde onlar da yürüyor, nerede gecelerse orada geceliyorlardı. Bu şekilde söz konusu deve onları [Tay kabilesine ait] iki dağa kondurdu. Bunun üzerine Üsame b. Luey şöyle dedi:

*Zurayba'yı unutilan bir sevgili gibi kıl
Her bir kavmin sabahlayıp, geceledikleri bir [yurtları] vardır*

[Adı geçen coğrafyaya yerleşen] Tay kabilesi, vadilerde yer alan hurma ağaçlarına saldırdılar. Burada büyük baş, küçük baş pek çok yabancı hayvan da bulunuyordu. Bütün bunlar Cedîs kabilesine mensup bir gruba ait idi. Onlar bu şekilde [yaşamlarını idame ettirirken, söz konusu] vadilerin birinde bir adama rastladılar. Bu adam el-Esved b. Affâr idi. İri yapılı cüsesi onları korkutmuştu. Ondandır ürkütüler ve vadinin bir tarafına yerleştiler. Ondandır başkası da var mı diye vadiyi kontrol etmeye başladılar. [Ancak] ondan başkasını göremediler. Üsâme b. Lüey, oğlu Gavs'a,

“Evladım, kavmin senin metanetini, yiğitliğini ve atıcılığını, onlara olan üstünlüğünü biliyor. Eğer bizi bu adamdan kurtarırsan ömrünün sonuna kadar kavmini büyük bir meseleden kurtarmakla kalmaz, onları bu bölgeye yerleştiren kişi de sen olmuş olursun.” dedi.

Bunun üzerine Gavs yola çıktı, adamın yanına geldi ve onunla konuşup bazı şeyler sordu. Esved, Gavs'ın ufak tefek yapısına şaşırılmıştı. Kendisine,

“Nereden geldiniz?” diye sordu. O da,

“Yemen’den.” deyip ona [kendilerine rehberlik yapan] devenin hikâyesini anlattı ve,

“Biz senin iri cüssenden korktuk.” dedi. [Gavs ile birlikte gidenler] Esved’i lafa tuttular. Gavs [da] onu oyuna getirip, kendisine bir ok attı ve öldürdü. Böylece Tay kabilesi o iki dağa yerleşmiş oldu.

5- **Âmir ed-Dahayân** (عامر الضحيان):

Suikasta maruz kalanlardan biri de Âmir ed-Dahayân b. Sa’d b. el-Hazrec b. Teymullah b. en-Nemr b. Kâsıt’ır. Âmir, Rebî’a b. Nizâr’ın¹ çayırlığına sahip idi. [Bu kabilenin] yerleştiği yer ise söz konusu arazinin ot ve suyun bulunduğu bölgesinde yer alıyordu. Kabile bu otlağa savaşılarak hâkim olmuştu. Rebî’a kabilesi, savaşa giderken [Âmir ed-Dahayân] ise evinde otururdu. [Buna rağmen] savaşta elde edilen ganimetten ona düşen pay da kendisine gönderilirdi. [Hatta ona] duyulan saygıdan ötürü hanımlarına da [bu ganimetten] pay verilirdi. Durum bir süre bu şekilde devam etti. Bu durumu anlatan [şairlerden biri] şöyle demektedir:

Artıklarından sırtlanların geçindiği yırtıcı aslanlara şaşarım

Yaşlanmış liderlerinin rahatı için, kendilerini siper edip bizi engellemekteler

Topal olan [Âmir et-Dahayân], bir gün içki içerken, [sofrasında] et de olmasını arzuladı. Kendisine Ka’b b. el-Hâris b. Âmir b. Abdülkays’ın Arap cinsi koyunundan bahsedildi. Ka’b’in karısı [çocuğunu emziremeyecek] bir hastalığa [sahip] olduğu için, Ka’b bu dişi koyunu oğlunu emzirmek için [yazıya giden sürünün] ardında bırakmıştı. Dahayân, Ka’b evde yokken, adam göndererek koyunu kestirdi ve [içkisine meze yaptı]. Ka’b eve döndüğünde oğlunun açlıktan, mütemadiyen ağladığını gördü. [Bunun üzerine] dişi koyuna ne olduğunu sordu. [Kendisine] Dahayân’ın onu [götürüp kestirdiği ve] yediği anlatıldı. Ka’b gece vakti mızrağını alarak Dahayân’ın kapısına dikildi ve bağırarak [dışarı çıkmasını] istedi. Karısı Dahayân’a,

1 Çok geniş bir coğrafyaya yayılan ve büyük bir kısmı bedevî olan Rebî’a kabilesinin anavatanı Necd ve Tihâmé’nin alt tarafları ile Yemen olmakla beraber Irak’a da yerleşmişlerdi. Büyük bir kabile olan Rebî’a, birçok boya bölünmüştür. Bu büyüklüğünden dolayı zaman zaman Mudar kabilesinin karşı grubunun tamamını ifade eder anlamda kullanılmıştır. Bilindiği gibi bu karışıklık için “Rebî’a” ve “Mudar” kavramları kullanılmaktadır. Arapların bu kolu, Irak tarihi açısından da oldukça önemlidir. Bkz. Söylemez, *Bedevilikten Hadariliğe Küfe*, 142 vd.

“Seni [bu saatte] dışarıya çağırın kişi öldürmek istiyordur, sakın çıkmayın.” dedi. [Ancak kocası],

“Kesici bir aletle yaralanmak için çağrılrsa bile, Âmir'in çıkması gerekir.” diyerek [kapıya] çıktı. [Onu gören] Ka'b, kendisini gafil avlayıp çevik bir hareketle mızraklayarak öldürdü.

6- Abde b. Murâra b. Suvâr (عبدة بن مرارة بن سوار):

Abde b. Murâra b. Suvâr b. el-Hâris b. Sa'd b. Mâlik b. Sa'lebe b. ... ve Hilâl b. Ümeyye el-Huzâ'î, Esedî'ye [gitmişlerdi.] Esedî, [Abde'ye] büyük bir mal bağışladı, ancak Hilâl'e hiçbir şey vermedi. İki [Esedî'nin yanından ayrılıp] yola düştüler. Vâdiyüt-Tufeyl'e¹ ulaşınca kadar [sessizce] yol aldılar. Oraya gelince vadiye yönelip orada konakladılar. Sabahleyin erken vakitte el-Huzâ'î, uyumakta olan Abde'ye gidip onu öldürdü. Ona hediye edilen malların tamamını gasbedip [memleketine döndü]. Huzâ'î Mekke'ye döndüğünde ona Abde'yi sorduklarında o, “Öldü.” deyince kendisine inandılar. Huzâ'î, Abde'den ele geçirdiği mallarla kendisine atlar ve develer satın aldı. el-Huzâ'î bir gün sarhoşken dilinden şu nağmeler dökülüyordu:

Haber verin Benî Esed'e: Kardeşleri

Abde b. Mürâre'yi Tufeyl [Vadisi'nde] öldürdüm

[O kardeşleri ki] fakirlerine yardım ediyor, zalimlerine mani oluyordu

Tökezlemelerine [de] engel olurdu, karanlıkta kaldıklarında

Benî Esed bu sözleri duyunca, Benî Kinâne'ye saldırıp,

“Halifiniz olan bu adam kardeşimizi öldürmüş. Şayet bize hükümdarlar için ödenen diyeti verirseniz kabul ederiz. Redderseniz savaşırız.” dediler. [Onlar da] hükümdarlara özgü diyet olan bin deveyi ödeyerek [savaşa mani oldular].

7- Züheyr b. Abdüşems (زهير بن عبدشمس):

Züheyr b. Abdüşems, Benî Sayfî b. Sebe el-Asgar'a mensuptur. Onu, Belkis bint el-Yeşrah b. Zî-Ceden b. Yeşrah b. el-Hâris b. Kays b. Sayfî öldürmüştür. Öldürülme nedenine gelince:

1 Vâdiyü Tufeyl, Tihâme ile Yemen arasında yer almaktadır. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Buldân*, 4/37.

Hükümdar olan Züheyr, memleketinde üstünlük taslamaya ve kibirlenmeye başlamıştı. O da Amlık'ın yaptığı gibi evlenecek kızları kocalarından önce yatağına alıp bekaretlerini bozuyordu. Bu durum Belkıs'a gelinceye kadar bu şekilde devam etti. Belkıs babasına [dedi ki]:

“Bu adam kadınlarınıza tecavüz ediyor, ona git ve de ki: ‘Benim evlilik çağına gelmiş bir kızım var. Halkının içinde güzellikte ve ahlakta bir benzeri bulunmamaktadır.’ Şayet sana ‘Onu bana gönder.’ derse, ona şöyle de: Benim gibi şeref ve neseb sahibi bir adamın kızı ancak kendi evinde kusurlu hâle getirilebilir.”¹

Belkıs'ın babası hükümdara gelip durumu anlattı. [Bunu duyan hükümdar];

“Onu bana gönder.” deyince de kızının ona öğrettiklerini söyledi. [Bunun üzerine hükümdar:]

“Ben ve mâiyetimdekiler senin evine nasıl gideriz?” diye sordu. Belkıs'ın babası,

“Hükümdarın bana misafir olması benim için bir külfet değildir. Aksine çok mutlu olurum, gelmeniz bana bir ikramdır. Dahası [bu ziyaret] hükümdarın beni [düşmanlarıma karşı] desteklemesi anlamına da gelir.” dedi.

[Bunun üzerine] hükümdar Belkıs'ın babasına geleceğini söyledi ve başka hiçbir şey demedi. Belkıs'ın babası evine dönünce [birbirine bağlı olan üç evden] kendisinin kullandığı ile yanındaki [ve buraya bağlı olan] iki haneyi o zamana göre en güzel şekilde tezyin etti ve hükümdarın gelişinin şerefine [yakınlarını da] bir araya topladı. Sonra hükümdara hazır olduklarını [ve kendisini beklediklerini] ilettiler. [Bunun üzerine] hükümdar atına binerek [verilen adrese] geldi. Belkıs, akrabalarından bazı şahısları silahlı olarak [en son eve] gizledi. Hükümdar ilk eve girince, gördükleri çok hoşuna gitti; ikinci eve girdiğinde ise burasının ilkinden daha da güzel [olduğunu gördü]. Sonra üçüncü eve girdiğinde, en güzel elbiselerini giyerek bütün güzelliğiyle Belkıs'ın burada bulunduğunu gördü. [Belkıs'la] yatmak isteyince korumaları ile askerlerini [dışarı] çıkardı ve kapıda bek-

1 Böyle diyerek kendi onurunu kurtarmaya çalışıyor gibi yapmasını istemektedir.

lemelerini söyleyip arkalarından kapıyı kapattı. Yanında sadece danışmanı kaldı. [Bunu gören] Belkıs, içeride gizlenen adamlarına “Çıkın!” deyince [bu emri alan akrabaları gizlendikleri yerden] fırlayıp hükümdarı öldürdüler. Sonra melikin dışarıdaki adamlarını birer birer çağırarak onları da kılıçtan geçirdiler. Dışarıdakiler kendilerini kimin çağırdığını bilmemekteydiler, onlar hükümdar [tarafından] çağrıldıklarını sanıyorlardı. Belkıs, sonuncusunu da öldürünce, babasına ve kavmine [gelmeleri için] haber gönderdi, gelince huzurlarına çıkararak onlara,

“Bu adi herif kadınlarınızın ırzına geçmiş ve sizleri insanların diline düşürmüştü. [Ama şimdi] Allah sizi ondan kurtardı. [Artık] dilediğinizi başınıza hükümdar yapabilirsiniz.” dedi. Kavminin hepsi bir ağzıdan,

“Hükümdarlığa senden daha layık kimse yoktur.” dediler ve Belkıs’ı kendilerine hükümdar olarak belirlediler. Belkıs, Hz. Süleyman ve Hüd-hüd meselesi meydana gelinceye kadar onlara hükümdarlık yapmıştır.

8- Hâris b. Ka‘b (الحارث بن كعب):¹

Hâris b. Ka‘b’ı, Dabbe b. Udd öldürdü. Öldürülme sebebi şudur: Dabbe’nin develeri bir gece karanlığında dağıldılar. Sa‘d ve Su‘ayd adında iki oğlu vardı. Oğulları, [kaybolan develeri] bulmak için çıktılar. Develeri bulmak amacıyla birbirlerinden ayrıldılar. [Bir süre sonra] kardeşlerden Sa‘d geri döndü, ancak Su‘ayd dönmedi. Bu hadisenin üzerinden Allah’ın dilediği kadar zaman geçti, ancak Su‘ayd ne görüldü ne de kendisinden herhangi bir haber alınabildi.

Sonra bir ara Dabba, Hâris b. Ka‘b ile karşılaşınca onunla sohbet etmeye başladı. Mevsim haram aylarıydı. [Konuşa konuşa] bir yerden geçerken Hâris ona;

“Bu yeri görüyor musun? Burada -Su‘ayd’ın tarifini vererek- şöyle şöyle bir gençle karşılaştım ve onu öldürdüm. [Üstünden] şuna şuna benzeyen

1 Hâris b. Ka‘b, kendi yaşadığı dönemde Mezhiç kabilesinin önemli isimlerinden biri idi. Soyundan bir kabile türemiştir. Hâris b. Ka‘b oğulları olarak bilinen bu kabile, Yemen’in Negrân bölgesini yurt edinmişlerdi. Küçük bir kısmı Yahudiliği ve Hristiyanlığı benimsemiş olmakla beraber büyük kısmı putperest olup Yeğus putu ile Yemen’in Kabe’sine ibadet etmekteydiler. Medine döneminin sonlarına doğru Hz. Peygamber bu kabileye İslâm’ı tebliğ etmek üzere Hâlid b. Velid’i göndermiştir. Hâlid’in gayreti ile İslâm dinini kabul etmişlerdir. Bu kabile ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Rıza Kehhâle, *Mu‘cemu Kabâ’îl’-Arab* (Beyrut: y.y., 1991), 1/231.

elbiselerini ve kılıcını aldım.” [diyerek] Dabbe’ye Su’ayd’ın üzerinde bulunan elbiselerin aynısını ve kılıcını tasvir etmeye başladı. Dabbe [Ka’b’a],

“[Bahsettiğin delikanlıdan aldığın] kılıç nasıldı?” diye sordu. Hâris b. Ka’b,

“Kılıç mı? Aha işte, üzerimde duruyor.” dedi. Dabbe,

“Bana kılıcı gösterir misin?” diye sordu. [Hâris b. Ka’b] Dabbe’ye kılıcı gösterdi. Kılıcı gören Dabbe, onu tanıdı ve [kılıcı kapıp] onunla Ka’b’ı öldürdü. İnsanlar “Haram aylarda adam öldürdü.” diyerek Dabbe’yi kınadılar. Dabbe ise:

“Kılıç kınanmaya baskın çıktı.”¹ dedi. Bu söz [halk arasında] daha sonra darb-ı mesele dönüştü.

9- Dâvud b. Hübâle b. Amr b. Sa’d b. Süleym b. Hulvân b. İmrân b. el-Hâf b. Kudâ’a بن حلوآن بن سليم بن سعد بن عمرو بن هباله بن عمران بن الحاف بن قضاة:

Suriye bölgesindeki Roma hâkimiyeti ilk kez onun döneminde gerçekleşmiştir.² Dâvud b. Hubâle Suriye hükümdarı iken Roma İmparatoru ülkesini ele geçirdi. Dâvud, Romalılarla kendisine dokunmamaları ve onlar adına kendi topraklarında valilik yapmak hususunda anlaşmıştır. Böylelikle Dâvud, onlar adına valilik yapıyor ve emrindekilerle değişik bölgelere saldırıyordu. Daha sonra Hristiyan oldu, kan dökmek istemedi. Suyunu ve çamurunu kendi sırtında taşıyarak bir manastır inşa etti. Onun için el-Lesik [yani çamur] diye isimlendirildi ve manastır kendisine nisbet edildi. Manastırın [inşasından sonra da] rahipler [onunla birlikte] buraya yerleştiler. Kendisini manastırda tamamen ibadete verince baskıya maruz kaldı. Roma hükümdarı ona,

“Araplardan emrinde bulunanlarla birlikte savaş!” dedi.

Bir çıkış yolu bulamayınca [Roma İmparatoru’nun emrine uydu ve] savaşmaya başladı. Süvari birliklerinin başında Ca’fer b. Sabh et-Tenûhî

1 Bu darb-ı mesel, “bir hususu, ayrıntılı bir şekilde inceden inceye düşünmeksizin, hızla hareket ederek gerçekleştirmek” anlamında kullanılmaktadır.

2 Davud b. Hübâle’nin Bizans adına Suriye’yi yönetmesine dair bilgiler çağdaş araştırmalarda da yer almaktadır. Bkz. Cevad Ali, *el-Mufassâl: Târihu’l-Arab Kable’l-İslâm*, XVIII, 19.

bulunuyordu. Züheyr b. Cennâb b. Hübel el-Kelbî de askerleri arasında kendisiyle birlikte yer alıyordu. Abdülkays kabilesine karşı savaştılar. [Bu savaş esnasında] Züheyr b. Cenâb, el-Haddâc b. Mâlik b. Âmir b. el-Hâris b. Enmâr b. Amr b. Vedi'a b. Lukeyz b. Afsâ b. Abdülkays'ı öldürdü. Onun yüzünden Bekr b. Vâ'il¹ kabilesine de saldırdı. Züheyr aynı zamanda Hed-dâc b. Mâlik b. Teymullah b. Sa'lebe b. Ukâbe'yi de katletmişti. Bunun üzerine Huzâr b. Zâlim b. Zuhl b. İcl el-Abdî şöyle dedi:

*İbn Dac'am elinde kılıçlar, ömrüm hakkı için serdiler yere
Karşılaştıkları sabah, dar ettiler dünyayı bizden Hatip ile Yasir'e
Değer vermedi kendinden başkasına, herkesi gördü hakir
Sanki salih insanları birer deve olarak telakki etmektedir
İbn Mâlik ile karşılaşacak olursan eğer durma Irak
Karşılaşmamak için mazaretler sıraladıklarının yolundan ramak*

[Bu konuda] Züheyr b. Cenâb [da] şöyle demektedir:

*Dün Abdülkays kabilesinin dedelerini öldürmekle onlara acı çektirdim
Heddâc'a [b. Mâlik b. Âmir] zehirli [şarabı] içirdim*

Dâvud daha sonra Rakam² denilen yere gelinceye kadar seferine devam etti. Burada, [onu gören] Kudâ'a kabilesine mensup bazı şahıslar, Dâvud'un yaptıkları ile kendilerini nasıl aşağılanmış bir duruma soktuğunu hatırladılar. Kudâ'a'dan iki adam Dâvud'u öldürmek için aralarında anlaş-tılar. Bunlardan biri Sa'lebetü'l-Kâyil ... b. Zeydü'l-Lât b. Rufeyde b. Sevr b. Kelb, diğeri ise Kelb b. Vebre'nin kardeşi olan Muaviye b. Hicyev b. Hayy b. Vâ'il b. Emrumenât b. Müşecce'a b. et-Teym b. en-Nemr b. Vebre

1 Bekr b. Vâ'il, nesepeçe, Bekr b. Vâ'il b. Kasıt b. Hinb b. Du'miyy b. Cedile b. b. Rebî'a b. Nizâr b. Ma'd b. Adnan'a dayanmaktadır. Birkaç kola ayrılan kabilenin en ünlü kolları şunlardır: Yeşkür b. Bekr b. Vâ'il, Benû Ukâbe, Benû Hanife, Benû İcl b. Luceym b. Sa'b ve Benû Şeybân. Savaşçı bir kabile olarak tanınan Bekr kabilesi ile Temim kabilesi arasında İslâm'dan önce ve İslâm'dan sonra kanlı savaşlar meydana gelmiştir. Yine bu kabile ile Farslar arasında da savaşlar gerçekleşmişti. Bu savaşlardan en meşhuru ise kabilenin Benû Şeybân kolu ile İranlılar arasında cereyan eden Zû Kâr Savaşı'dır. Milâdî 604-610 yılları arasında vuku bulan bu savaşta Fars kuvvetleri hezimetle uğramıştı. Câhiliye döneminde Bekr b. Vâ'il ile, kardeş kabileleri olan Tağlib kabilesi arasında kırk yıl süren savaşların gerçekleştiği bilinmektedir. Bekr b. Vâ'il, Yemâme, Bahreyn ve Irak Sevâd'ı dolaylarında meskun olmakla beraber, daha çok dağınık vaziyette idi. Günümüzün Diyarbakır'ı adını bu kabileden almaktadır. Kabilenin en önemli şehirleri; Hısn, Meyafârikın ve Amed'dir. Câhiliye döneminde büyük bir kısmı Hristiyan olmasına rağmen, kabilenin içinde Zülka'beyn ve el-Muharrik gibi putlara tapanlar da bulunmaktaydı. Bkz. Söylemez, *Bedevilikten Hadariliğe Küfe*, 144 vd.

2 Hicaz coğrafyasında bulunan çöllerden birinin adıdır. Bkz. Yakût el-Hamevî, *Buldân*, 4/313.

idi. Dâvud, gece [karanlığında] önünde bir meşaleyle Suriye'ye doğru yola çıktı. Burkatu Hârib¹ denilen yere ulaştınca [yukarıda isimleri zikredilen] iki kişi meşalesine doğru yönelip söndürdüler ve [akabinde kendisine] saldırıp öldürdüler. Abdü'l-Âs b. Sa'lebe et-Tenûhî ona yazdığı mersiyesinde şöyle demektedir:

*And olsun ki Dac'amllar müriüvvet sahibidirler
[Ey Dâvud] sen oturmuşken Burkatu Hârib taşlıklarında
İbn Karib'den bir grubun, mütteliklerin hırsızları Âmir ile ayak takımı
Muşacce'in, uğradın saldırısına
[Dâvud], amca çocuklarından biri (kabiletaş) olmamasına rağmen ne kadar
da yakındı
Katılmıştı kabileye, yabancıların çocukları da olabilirler kabilenin bir
parçası
O [Dâvud] öyle bir gençti ki zelil bir hayata asla etmezdi tamah
Ve hiçbir zaman göbeğine düşkün dostu da bulunmazdı*

Katil Sa'lebe onu öldürdüğünde şöyle diyordu:

*İlk biziz kılıçlarıyla Dâvud'u Burkatu Hârib'de yere serenler
Mızraklarımızı ona sapladık ve ölüm şarabını içirince, orada terk ettik
Mızraklarımız her daim düşmanı böyle yok edecek ve dosta yarar devşirecek*

Dâvud'un, Emre'a ve Eş'are adında iki kızı vardı. Babaları onları Suriye'de bırakmıştı. Abdü'l-Âs et-Tenûhî, Suriye'ye geldiğinde Emre'a ona haber gönderip babasını sordu. O da onlara şöyle cevap verdi:

*Emre'a'ya iki defa anlat olayı, anlamazsa dörde çıkar bunu
[Baktın olmuyor] davet et onu ey Vez'a! Yavaş ve tane tane söyle
Baktın ki inanmıyor gerçeğe, acı ile bezeyerek dille
Her şa'aa'lı yılda Âmir ve Muşacca'dan [aktarılabilecek bir öyküyle]*

Sonra [diğer kızı olan] Eş'ara birini gönderdi ve [babasından haber sordu]. Ona durumu anlattı. Ancak o bunu anlayamadı. [Abdü'l-Âs et-Tenûhî] ona şöyle demişti:

1 Yâkût el-Hamevî'ye göre, Kadî Tenûhî, buranın Dec'am oğullarına ait olduğunu ve son derece güzel olduğunu söylemektedir. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Buldân*, 1/393.

*Eş'arâya iki kere anlat, anlamazsa on kere tekrar et
Ya Rab [Dâvud'un] atı düşmüştü zayıf, bir tarafından [ansızın geldi] bir
saldırı
Ve [kana] bulandı kıyafetlerkarın ağrısı içinde*

[Bunun üzerine] ikisi de ne demek istediğini anladılar ve [feryad ve figân ederek] üst başlarını yırttılar ve saçlarını tıraş ettiler. Arapların içerisinde bunu yapan ilk insanlar bu ikisidir. [Şiirde] adı geçen Vez'a ise; Vez'a b. Seleme b. Vesâk b. Âmr b. Avf b. Zehl b. Hüzey b. ed-Dehâ b. Gaşm b. Hulvân b. İmrân b. el-Hâf b. Kudâ'a olup ikisine elçi olarak giden kişidir.

10- Hemmâm b. Mürre b. Zühel b. Şeybân¹ بن مرة بن ذهل بن همام
(شيبان:

Suikasta maruz kalanlardan bir başkası ise Hemmâm b. Mürre b. Zühel b. Şeybân'dır. [Adı geçen şahıs] Nâşire b. Ağvâs tarafından öldürülmüştür. Nâşire'nin annesi Hind bint Muaviye b. el-Hâris b. Bekr b. Habîb, Hemmâm'ın cariyesi idi. Doğuracağı zaman kadınlar etrafında toplandılar. Hemmâm, kadınların, erkek çocuğunun gelişini kastederek, "İşte geldi, işte geldi." dediklerini duydu. Annesi[nin de], "Boynunu vurun." dedi[ğini işitince], Hemmâm [annesine], "Yazıklar olsun sana [sakın] yapma." dedi. Annesi,

"Onu ne hayatta tutacak?" diye sorunca Hemmâm, "Onu bir cariye, emziren bir kadın ve zayıf bir deve hayatta tutar." dedi.

Bunun üzerine Nâşire'nin annesi, "Peki [öyle olsun]." deyince Hemmâm çocuğu cariyesine verdi.

1 Hemmâm b. Mürre'nin tam olarak ne zaman yaşadığı bilinmemektedir. Câhiliye döneminin ünlü şairlerinden Mürre b. Hemmâm b. Mürre'nin babasıdır. Mürre b. Hemmâm ise önemli bir şairdir. Nitekim Mufaddal ed-Dabbî'ye (ö. 178/794) ait olan *el-Mufaddaliyât* adlı eserde "bâ" harfi ile başlayan dokuz beyitlik bir şiiri bulunmaktadır. Kendi döneminde Benî Şeybân kabilesinin ileri gelenlerinden biri olan Hemmâm'ın soyundan Benî Murre b. el-Hâris adında bir kabile türemiştir. Bu kabile daha sonra Horasan coğrafyasına yerleşmiş, buranın siyasî tarihinde rol almıştır. Bkz. Hayrettin ez-Zirikli-Hayrettin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali ed-Dimeşki (ö. 1396/1976), *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 7/207.

Besûs Savaşı¹ esnasında, Varidat gününde² Hemmâm insanlara su ve süit ikram etmek için dışarıya çıktı. Onu gören Nâşire, kendisini oyuna getirip yaraladı ve öldürdü, sonra da kaçıp kavmine sığındı. [Hemmâm'ın cariyesi olan] Nâşire'nin annesi bu hususta şöyle demektedir:

*Nâşire'nin darbesi yetimleri muhtaç bıraktı
[Ah Nâşire ah!] Senin elin hâlâ rahat durmuyor*

11- Cessâs b. Mürre b. Zühel b. Şeybân بن مرة بن ذهل بن جساس بن مرة بن ذهل بن شيبان:

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Cessâs b. Mürre b. Zühel b. Şeybân'dır. Cessâs, Küleyb b. Rebî'â'nın katilidir. [Cessâs'ın] kız kardeşi Küleyb ile evli idi. [Eniştesini] öldürdüğünde kız kardeşi hamile idi. Bunun üzerine kız kardeşi de ailesine geri döndü. O sırada savaş, yani Besûs Savaşı, başlamıştı. Savaşta çok sayıda insan öldürülmüştü. Her iki kabile de savaşta neredeyse yok olmak üzere idiler ki aralarında barış antlaşması imzalanmıştı.

Cessâs'ın kız kardeşi bir erkek evlat dünyaya getirdi ve adını Hicris koydu. Hicris, Cessâs tarafından büyütüldü. Baba olarak Cessâs dışında kimseyi bilmiyordu. [Yani Cessâs'ı babası olarak biliyordu]. Cessâs onu kızı ile evlendirdi. Hicris ile Bekr b. Vâ'il'den bir adam arasında ağız dalaşı meydana geldi. el-Bekr b. Vâ'il kabilesine mensup olan şahıs ona,

“Haddini bil, yoksa seni de babanın yanına göndeririz.” dedi.

Hicris oradan ayrıлып düşünceli bir şekilde evine, hanımı olan Cessâs'ın kızının yanına gitti. Karısı neyi olduğunu sordu, o da durumu hanımına haber verdi. Yatağına girdiğinde burnunu hanımının iki göğsünün arasına soktu ve içini çekerek nefes almaya başladı, eşinin iki göğsünün arası [bu baskıdan dolayı] su topladı. Durumu gören kadıncağız o kadar korktu ki titremeye başladı. Hemen babasının yanına gitti. Babasına olanları ve Hicris'in anlattığı hadiseyi aktardı. Cessâs,

1 Besûs Savaşı, Cähiliye döneminde Bekr b. Vâ'il ile Tağlib kabileleri arasında meydana gelen bir savaştır. Bu savaş zaman zaman dinmekte, sonra yeniden alevlenerek çatışmalara dönüşmekteydi. Bu hâliyle kırk yıl sürdüğü ifade edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû Abdullah Muhammed b. İmrân el-Merzûbânî (ö. 384/994), *Mu'cemu'ş-Şu'ârâ*, thk. F. Krenkow (Beyrût: Mektebetü'l-Kuds, 1982), 489.

2 Yıllarca süren Besûs Savaşı'nın her bir günü için farklı bir isim kullanılmıştır. Varidât da bu günlerden birinin adıdır.

“Kabe'nin Rabbine and olsun ki dolduruşa gelmiş.” dedi. Geceyi huzursuz bir şekilde geçirip sabah etti.¹ [Sabah olunca] Hicris'e haber gönderip yanına gelmesini istedi. Hicris gelince, ona,

“Sen benim oğlumsun ve damadımsın. Sana verdiğim kıymeti biliyorsun. [Bundan dolayı da] seni kızım ile evlendirdim. Sen benim bir parçamsın. Babanla olan savaşımız ise uzun yıllar önceydi. Öyle ki hepimiz neredeyse yok oluyorduk. Aramızda barış yaptık ve [öfkemizi] yuttuk. Senin de insanların barış ortamına girdikleri gibi yapman gerektiğini düşünüyorum. [Hatta] benimle birlikte gelmeni; senin için de bizim ve senin kavmin için alınan ahdin aynısını almamız gerektiğini düşünüyorum.” dedi. [Bunun üzerine] Hicris,

“[Peki] öyle yapalım. [Ancak] benim gibi bir adamın, kavmine ancak her türlü savaş edevatı ve atıyla gitmesi [gerektiğini düşünüyorum].” dedi.

[Bunun üzerine dayısı] Cessâs onu bir ata bindirdi, kendisine değişik silahlar ve bir de mızrak verdi. Her ikisinin kabilesine mensup insanlardan oluşan bir topluluğun yanına gelinceye kadar yürüdüler. Cessâs, onlara geçmişte nasıl bir nahoş durumun içinde bulunduğunu ve sonrasında nasıl da olumlu bir hâle evrildiğini anlattı. Sonra şöyle dedi:

“Bu benim kız kardeşimin oğludur. Sizin içine girdiğiniz [barış] sürecine dahil olmak istiyor ve sizin yaptığınız akitlere de katılmayı murat ediyor.”

Antlaşmada kullanılacak olan kan çanağını getirecekleri zaman, Hicris, mızrağının orta yerinden tutup şöyle dedi:

“Atıma ve atımın kulaklarına, mızrağıma ve mızrağımın temrenlerine, kılıcıma ve kılıcımın iki keskin ucuna yemin olsun ki yiğit bir kimse babasını öldüreni, [hayatta bırakıp kendisini her gün] görmeye [tahammül edemez].”

Sonra, [dayısı olan] Cessâsa saldırıp onu öldürdü ve babasının kabilesine iltihâk etti. Bu [hadise bilindiği kadarıyla, Besûs savaşı kapsamındaki] Bekr b. Vâ'il kabilesinden son öldürülme olayıdır.

1 Bu cümle literal olarak “Geceyi kızgın taşlar gibi geçirip sabah etti” şeklinde tercüme edilebilir. Ancak ifade ettiği anlam “geceyi huzursuz geçirmek” olduğu için tarafımızdan bu şekilde tercüme edilmiştir.

12- Amr ve Mensubu Olduğu Benü'z-Zübbân ez-Zühelî¹ عمرو :وإخوته بنو الزبان الذهلي)

Bunun [öldürülme] sebebi de, Kesif et-Tağlibî, Bekr ve Tağlib² arasında meydana gelen [Besûs savaşı] kapsamında [yönettiği] çarpışmaların bazısında hezimete uğramasıydı. [Bunlardan birinin sonucunda] Mâlik b. Kavme eş-Şeybânî onu takip etmiştir. Mâlik sıksa, Kesif ise iri yarı bir adamdı. İbn Kavme ona ulaşınca atından aşağı atladı. Bunu Mâlik'in de atından inmesi ve gücü ve bedeninin üstünlüğünü kullanarak onu yenmek için yaptı. [Ancak] Mâlik [böyle yapmadı. Tam tersine üstünlük eline geçince], Kesif'i mızrağı ile tehdit ederek ona, "Vallahi ya esir olursun veya seni öldürürüm." dedi. O da esir olmayı kabul etti. Amr b. ez-Zübbân peşlerinden geldi ve [Kesif'i kastederek], "O benim esirimdir." iddiasında bulundu. Mâlik [ise buna itiraz ederek],

"[Hayır,] o benim esirimdir." diye cevap verdi. İkiisi, Kesif'e [dönerek] seni, kendi hakkında hakem yaptık [sen kimin esiri olduğun konusunda karar ver], dediler. Kesif de,

"Mâlik olmasaydı [şimdi] aile [efradımın] yanında olurum." dedi.

Amr b. ez-Zübbân bu söze kızıp Kesif'i tokatladı. Mâlik,

"Esirim tokatlandı! Ey Kesif, seni azat etmeyi Amr'ın sana attığı tokatın fidyesi kıldım." dedi ve onu serbest bıraktı.

1 Bu kabile Zuhl el-Ekber b. Sa'lebe b. Ukâbe b. Sa'b b. Aliyy b. Bekr b. Vâ'il'e dayanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. el-Hâzimi, Ebûbekr b. Muhammed b. Mûsâ b. Osman el-Hâzimi el-Hemedânî, *Acâletu'l-Mübededâ' ve Fudâletu'l-Müntehâ' fi'n-Neseb*, thk. Abdullah Kunûn (Kahire: el-Heyetu'l-Âmme liş-Şu'ûni'l-Metâbi'i'l-Emîriyye, 1973), 62.

2 Büyük bir kabile olan Tağlib, nesepe Tağlib b. Vâ'il b. Kasıt b. Hinb b. Efsâ b. Dû'mey b. Cedile b. Esed b. Rabî'a b. Nîzâr b. Ma'd b. Adnan'a dayanmakta ve birkaç kola ayrılmaktadır. Benî Şu'be, Benî Hemdân bu kolların en ünlüleridir. Anavatanı Fırat nehri dolayları, Nusaybin ve çevresi ile Sincar dağı çevresi olan Tağlib kabilesi, yörenin ilk Arap sakinlerinden sayılmaktadır. Savaşçı kabilelerden biri olarak kabul edilen Tağlib, Câhiliye döneminde Bekr b. Vâ'il ile Benî Ye'rub kabilelerinin amansız düşmanları arasında yer almaktaydı. Nitekim Bekr kabilesi ile aralarında kırk yıl süren savaş (Besûs) da bunun en önemli kanıtlarından biridir. Keza Tağlib kabilesi ile Kays kabilesi arasında da benzer savaşlar meydana gelmişti ki, bu savaşların birçoğu İslâmî dönemde de cereyan etmiştir. İslâm fetihleri başladığı zaman Hristiyan Tağlib kabilesi İslâm'ın amansız düşmanları arasında yer almış ve 12/633'te İyâd ve Nemir kabileleriyle beraber Romalılara ve İranlılara yardım etmişlerse de başarılı olamamışlardır. 13/634'te Tağlib kabilesinin bir kısmı Müslüman olmamasına rağmen asabiye duygularının bir sonucu olarak "Kavmimizle beraber Farislerle savaşalım." demiş ve Müslümanlarla aynı safta savaşmışlardır. Fakat Benî Tağlib kabilesinin ekseriyeti, dindaşları olan Rumlarla birlikte hareket etmiş, onlarla beraber bütün savaşlara iştirak etmişlerdir. Bkz. Söylemez, *Bedevilikten Hadariliğe Kûfe*, 151 vd.

Kesif, Amr'ın kendisine attığı tokatın intikamını alıncaya kadar kadın ve içkiyi kendi nefisine haram kıldığına [dair yemin etti]. [Amr'ı bulabilmek için] casuslar görevlendirdi. [Günün birinde] Gufeyle b. Kâsıt kabilesine¹ mensup bir adam Kesif'e geldi ve,

“Sana Benî Zübbân'ın nerede olduğunu söyleyeyim mi? Yeni doğan yavru bir deveyi kızartmış yiyorlar.” dedi.

Devesini kaçırın Benî Zübbân, onu bulmak için gelmiş ve geri götürüyorlardı. [Bunu duyan] Kesif, [arkadaşlarıyla birlikte hemen harekete geçti], [Amr'ın yanında bulunan zevatın] sayılarının az olduğu görünce [arkadaşlarına],

“Yanlarından geçiniz, eğer sizi yemeğe davet ederlerse bizden iki kişi onlardan birini ablukaya alsın.” dedi.

Kesif ile yanındakiler Amr ve arkadaşlarının buldukları yere geldiler. Zübbanlılar Kesif ile arkadaşlarını [görünce] onları yemeğe davet ettiler. Kesif ve arkadaşları da daveti kabul edip, daha önce kararlaştırdıkları gibi hareket ettiler. Kesif, yüzünü örttüğü sarığını açınca, Amr [onu tanıdı ve],

“Ey Kesif, işte yanağım, onu tokatla, senin yanağının ondan alacağı var [ve bilesin ki] Bekr b. Vâ'il kabilesinde [bu yanağın sahibinden] daha cömert kimse yoktur.” dedi. [Ama] Kesif [bunu kabul etmedi] ve, “Hayır seni öldürmeden olmaz.” dedi. Amr,

“Öyleyse savaşla hiç ilgileri olmayan bu gençleri bırak.” talebinde bulundu. Kesif, “Reddediyorum.” dedi ve hepsini öldürdü.

Onların kellelerini bir çuvalın içerisine koyarak Amr b. Zübbân'ın devesi olan Düheym'in boynuna asarak [ailelerine] gönderdi.

13- Amr b. Mes'ûd el-Esedî² (عمرو بن مسعود الأسدي)

14- Hâlid b. Nadla el-Esedî (خالد بن نضلة الأسدي):

1 Reb'â kabilesinin bir alt kolu olan Gufeyle b. Kâsıt kabilesi soy olarak Vehb b. Afsa kanalıyla Esed b. Rebî'a'ya dayanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed b. Habîb, *Muhtelefû'l-Kabâ'il ve Mu'vetelefuhâ*, thk. İbrahim el-Ebyârî (Kahire: Dâru'l-Kütubi'l-İslâmiyye, ts), 39.

2 Hâlid b. Nadla el-Esedî ile birlikte Münzir'in sohbet arkadaşları ve aynı hadisenin kahramanları oldukları için kendisiyle ilgili bir sonraki başlıkta bilgi verilmiştir.

Suikasta maruz kalanların ikisi ise Amr b. Mes'ûd ile Hâlid b. Nadl'dır. Her ikisi de Benî Esed'den olup her yıl el-Münzir el-Ekber el-Lahmî'nin¹ (ö. m. 554) huzuruna çıkıyor, yanında kalıyor ve ona nedimlik yapıyorlardı.² Esed kabilesi ile Gatafan kabileleri [Hîre]³ hükümdarlarına boyun eğmiyor ve [hatta, zaman zaman] onlara saldırıyorlardı. Bir yıl Hâlid b. Nadle'l-Esedî ile Amr b. Mes'ûd el-Esedî yanlarında şair Sabra b. Umeyr el-Fak'asî ve Habîb b. Hâlid olmak üzere el-Münzir'in huzuruna çıktılar. el-Münzir, Amr ile Hâlid b. Nadla'yı kendine nedim yapmıştı. Bir gün içki sofrasında oturuyorlarken Münzir, Hâlid b. Nadla'ya, "Ey Hâlid senin efendin kimdir?" diye sordu. O da, "Amr b. Mes'ûd, senin de benim de efendimizdir." şeklinde cevap verdi.

Bunun üzerine onları eliyle yakaladı ve şöyle dedi:

"Benim emrime girip, Temîm⁴ ve Rebî'a kabilelerinin yaptıkları gibi beni korumanıza ne engel oluyor?"

- 1 III. Münzir veya Büyük Münzir, Lahmîlerin muktedir hükümdarlarından biridir. Lahmî devletinin "Menazire" Münzirler Devleti olarak anılmasını sağlayan üç Münzir'in sonuncusudur. Sâsânî hükümdarı Enuşirvan ile aynı dönemde yaşamış, onunla birlikte Bizans'a karşı savaşmış ve savaşlarda ciddi başarılar elde etmiştir. Bu da onun dönemini Hîrelilerin en parlak devresi hâline getirmiştir.
- 2 Nedim veya nedimler hükümdarların sohbet meclislerinde bulunup kendileriyle içen, onlara şiir ve şarkı söyleyerek yarenlik yapan ve kendilerini eğlendiren, hoş vakit geçirmelerini sağlamakla görevli olan kesimdir.
- 3 Hîre şehri günümüzde var olan Kûfe şehrine yaklaşık 5 km. mesafededir, Necef'e ise 10 km. mesafede yer almaktadır. Kuruluşu Buhtunnasr dönemine kadar uzanmaktadır. Hîre kelimesinin kökeni Süryanice Hirta olup ordugâh anlamına gelmektedir. Bu şehir Hîreliler, Menazire veya Lahmîler olarak bilinen Arap devletine başkentlik yapmıştır. İlk olarak Amr b. Adî, Hîre'yi başkent olarak seçmiştir. Bahsettiğimiz bu kent, Babil, Nebati kültür havzası üzerinde, Bizans-İran-Kuzey Arabistan üçgeninde kurulmuştur. Bu coğrafyanın mirasıyla kültürlerin etkileşimi sonucunda kendine has bir medeniyete sahip olmuştur. Bunun neticesinde Arap alfabesi denilen alfabe burada ortaya çıkmıştır. Hîre, değişik öbeklerden oluştuğu bu kültürel mirası hem İslâm öncesi hem İslâm sonrası dönemde Araplara da aktarmıştır. Geniş bilgi için bkz. Mahmut Esmer, *İslam Fetihine Kadar Hîre Şehrinin Arap Kültüründeki Yeri ve Önemi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017), 115.
- 4 Nesepçer, Temîm b. Mur b. Ud b. İlyas b. Nizâr b. Ma'd kanalıyla Adnan'a dayanmakta olan Temîm kabilesinin anavatanı Necd, Basra ve Yemâme'den Bahreyn'e kadar uzanan bölgedir. Bunların bir kısmı daha sonra Kûfe'nin kurulacağı bölgeye doğru da dağılmışlardır. Birçok kola ayrılmakta olan Temîm'in en ünlü boyları: Hâris b. Temîm, Benû Anber, Benû Huceyc, İbn Amr b. Temîm, Benî Useyd b. Umeyr, Benû Mâlik b. Amr b. Temîm, Benû Amr b. A'la b. Ammar b. Adnan b. Haris, Benû İmruülkays, Benû Sa'd İbn Kays, Benû Minkâr b. Ubeyd, Benû Dârim, Benû Avf b. Ka'b, Benû Haris, Benû Mâlik b. Sa'd, Benû Rebî'â b. Mâlik, Benû Sa'lebe, Benû Hâris b. Yerbû', Benû Anber b. Yerbû', Benû Amr b. Sa'd, Benû Riyâhî'dir. Câhiliye döneminde bu kabilenin özellikle Mâlik b. Hanzala boyu ile Abs kabilesi arasında kanlı savaşlar meydana gelmiştir. Hîre'ye yerleşen kısmı dışında tamamı bedevi olan bu kabilenin Hîre'ye yerleşen ve daha sonra tamamen Kûfe'ye göç eden kısmının büyük bölümü Hristiyan idi. Emevîler döneminde dahi Temîm'in büyük bir bölümü hâlâ bedevi olup, Kûfe ve çevresinde göçebe olarak hayatlarını idame ettirmektedir. İslâm'dan önce Sâsânî hâkimiyetinde bulunan bu bölgelerde yaşayan Temîm kabilesinin önemli bir kısmının ise Mazdaist oldukları bilinmektedir. Bkz. Söylemez, *Bedevilikten Hadariliğe Kûfe*, 153 vd.

O ikisi de,

“Lanet senden uzak olsun [ey hükümdar!]¹ Buralar bizim hayvanlarımız için uygun değil, bununla birlikte sana yakınız, biz bu elçilerimizle istediğin zaman sana [olumlu] cevap verebiliriz.” [dedi].

Hâlid'den [bu] ilk cümleleri işitince onların kendisine itaat etmeyeceğini anladı. [Kendilerine içki servisi yapan] sâkiye işaret ederek onlara zehir içirdi. [Hâlid ile Amr hükümdarın] yanından her zamankinden daha farklı olarak sarhoş olmuş bir hâlde ayrıldılar. Gecenin ilerleyen saatlerinde Habîb b. Hâlid, her ikisinin zil zurna sarhoş olduğunu görünce meseleyi anladı. Hâlid'e seslendi, ancak cevap alamadı. Kalkıp yanına geldi, onu dürttü, ancak vücudu cansız bir şekilde yığılmıştı. Amr'a da aynısını yaptı, onun hâli de Hâlid'ininkinin aynısıydı. Daha sonra Münzir, onları katlettiğine pişman oldu. Sabahleyin Habîb b. Hâlid ona gelerek, “Lanet senden uzak olsun [ey hükümdar], ailen mutlulukta daim olsun, iki nedimin ve dostun arka arkaya aynı anda öldüler.” dedi. Hükümdar ona,

“Ey Habîb beni ölüme mi hazırlıyorsun? Görmüyor musun, ben [zaten] ölmüşüm, iki kardeşim ölmüş ve ebeveynim ölmüş.” dedi.

Sonra iki mezar kazılmasını emretti ve onları bu mezarlara defnettirdi. Bu iki mezarın üzerine birbirine bitişik iki kule inşa ettirdi. Her bir kabir üzerinde elli at ve elli deve kestirdi. Bunların kanlarını kulelere sürerek onları birbirine bitiştiirdi. Bu iki nedimi ile tanıştığı güne “Yevmu Na'îm”², defnedildikleri güne ise “Yevmu Bu'ûs”³ adını koydu.⁴

Şair o ikisi için şu mısraları söylemektedir:

1 بيت اللعن: İslâm öncesi dönemde Hîre hükümdarları için kullanılan bir selamlama ifadesi olup iki kavramdan oluşmaktadır. İlk kelime “ebâ” ikincisi ise “la'net” tir. Bu ifade hükümdarı övücü; eksik ve kusurlardan uzak olduğunu ifade edici bir tebci ifadesi idi. Bu ifadenin aynı zamanda lanetin kendisinden uzak olmasını talep eden bir dua cümlesi olduğu unutulmamalıdır. Bkz. Cevad Ali, *Târihu'l-Arab Kable'l-İslâm* (Bağdat: y.y, 1993), 9/223.

2 Mutluluk günü.

3 Yas günü.

4 Arap mitolojisinde “Yevmu Na'îm” ve “Yevmu Bu'ûs” ile ilgili birçok mitolojik kurgu bulunmaktadır.

Bak nasıl da başlamış ağıtçı, Benî Esed'in en değerli iki büyüğü için feryada erkenden

Amr b. Mes'ûd ile kapısına iltica eden herkes muhtaç; kendisi duymaz ihtiyaç kimseye

*Yarmakta sesi ağıtçının Hubeyl çölünü ki bağrında yatırır nemli toprak
O var ya; sayesinde korkmaz oldum ziyaret edilmez diye memleket*

15- Hâlid b. Ca'fer b. Kilâb (خالد بن جعفر بن كلاب):

Suikasta maruz kalanların bir başkası ise Hâlid b. Ca'fer b. Kilâb'dır. Hâlid, III. Münzir'in oğlu Esved'e elçi olarak [kabilesi tarafından] gönderilmişti. [Bu arada] el-Hâris b. Zâlim el-Merî de [kendi kabilesi tarafından] elçi olarak gönderil[diği için orada bulunuyordu]. [Elçilerin ikisi hükümdarın huzurunda bir araya geldiler]. Hâlid, [bu hadiseden önce] Gatafan [kabilesinin] reisi olan Züheyr b. Cezîme b. Ravâha el-Absî'yi öldürmüştü. [Hükümdar] Esved, onlara meşin bir serginin üzerinde hurma ikram etti. Hurmaları yemeye başladılar. Hâlid, "Lanet senden uzak olsun [ey hükümdar,] kimdir bu?" diye sordu. Hükümdar ona, "Bu el-Hâris b. Zâlim'dir." dedi.

Bunun üzerine Hâlid, "Ey Hâris, benim sana yaptığım bir iyilik var! Bu konuda bana nasıl teşekkür edeceksin!" diye sordu. Hâris, Hâlid'e, "Bana yaptığın iyilik nedir?" diye sordu. Hâlid, "Amcanı öldürdüm sen de kavmine lider oldun." dedi.

Hâris, "Seni bunun için mükafatlandıracağım!" dedi.

Hâris, öfkesinden dolayı Hâlid'in yüzüne bakmadan hurmaları [sofranın üzerinde] dağıtmaya/yaymaya başladı. Hâlid,

"Ne oldu sana? Hurmaları niçin böyle dağıtıyorsun? Onlardan hangisi doğru yoldan saptı!" diye sordu. Hâris,

"Beni hangisiyle korkutuyorsun?" dedi.

Bunun üzerine hükümdar, hurmaların kaldırılmasını emretti. Hâris kalkıp ikamet ettiği yere doğru gitti. Esved, Hâlid'e [dönerek],

"Sen ki benim müttefiğim (cârr) olan bir adamsın, neden bu köpekle çekiştin?" dedi. Hâlid, hükümdara şöyle cevap verdi:

“Lanet senden uzak olsun [ey hükümdar!] Bu benim kölelerimden biridir.”

Gece olunca Esved, Hâris'e bir cariyesiyle şarap dolu büyük bir kadeh gönderdi. [Şarabı götüren] cariye [Hâris'e],

“Hükümdar [sana selam söyledi.] Bu şarabı içerse rahatlar ve sabreder.” dedi. Hükümdar onun şarabı içip sarhoş olmasını ve uyumasını istiyordu. Hâris, şarap kadehini aldı ve içiyormuş gibi yaparak bedeni ile elbisesinin arasına boşalttı. Gecenin bir vakti geçince, Hâlid'in çadırına gitti. [Sızmış olan Hâlid'in] makatını açtı, kendisine tecavüz edip öldürdü ve hızla oradan uzaklaşıp çadırına döndü.

16- Fityûn (الفطيون):

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Fityûn'dur. Asıl adı Âmir b. Âmir b. Sa'lebe b. Hâris olan [Fityûn, Yesrib], Yahudi [Ierindendi]. Yesrib'de, kendisinden çekinilen güçlü ve itibarlı bir adamdı. Yeni evlenen kızların eşlerine gitmezden evvel kendi yatağından geçme uygulamasını (*Jus Primae Noctis*) gerçekleştiriyordu. Yesrib ona boyun eğmiş, [bu uygulamasına sessiz kalmıştı].

Bu durum Mâlik b. el-Aclân b. Zeyd el-Hazrecî el-Kavkâlî'nin kız kardeşi evleninceye kadar devam etti. Mâlik o zamanlarda genç bir delikanlıydı. Gelini süsleyip, takılarını takarak telli duvaklı bir şekilde taşıdıkları tahterevana oturttular. Gelin, tahterevanın üzerinde ayağa kalktı. Halkının oturduğu nadinin¹ olduğu yerden geçerken [erkeklerle dönerek] bacaklarını açtı. Onu gören Mâlik yerinden fırlayıp,

“Ey Allah'ın düşmanı, kavminin [ileri gelenlerinin] huzuruna bacakların açık şekilde [nasıl] çıkabiliyorsun, yazıklar olsun sana.” dedi. [Bunun üzerine kız kardeşi] ona,

“[Asıl] sana yazıklar olsun! Benim götürüldüğüm şey, yaptığım işten çok daha kötü bir şeydir. Beni, bana sahip olması için kocamdan başka birine götürüyorlar [senin kılın bile kıpırdamıyor.]” dedi. Mâlik [b. Aclân] bu sözlerden irkildi ve,

1 Nadi: Şeyh denilen kabile ulularının oturup kabilelerinin işlerini gördükleri mekân için kullanılan teknik bir ifadedir.

“Vallahi doğru söylüyorsun, [peki] bana önerdiğin bir çıkış yolu var mı?” [diye sordu.]

O da,

“Haberin senin tarafından bulunması icap eder.” dedi.

Gelini götürdüklerinde Mâlik de keskin kılıcını yanına alıp kadın kıyafeti giyerek hanımların arasına karıştı. [Eve geldiklerinde] bir yere saklandı. Kadınlar gidip, Fityûn [Mâlik b. Aclân'ın kız kardeşi ile] yalnız kalınca, Mâlik gizlendiği yerden çıktı ve onu kılıç darbeleriyle öldürdü. Sonra kız kardeşinin elinden tutarak kendi kavminin kadınları ile birlikte oradan çıktı. [Durumu duyan] Yahudiler, bağrıışmaya başladılar ve Mâlik'in peşine düştüler. [Ancak] kavmi onu koruduğu [için yakalayamadılar]. Sonra yanında Evs ve Hazrec kabilesinden birkaç adamla birlikte, [Yesrib'den kaçarak, Suriye'de bulunan] Gassan hükümdarı Ebû Cübeyle'ye sığındı. Ebû Cübeyle'ye Yahudilerin kendilerine nasıl hükmettiklerini ve neler yaptıklarını anlattılar. Bunun üzerine Ebû Cübeyle Yesrib'e gidip [Yahudileri cezalandırmaya karar verdi]. [Ancak bu niyetini gizli tuttuğu için Medine'ye geldiğinde] bir yemek hazırlayıp Evs ve Hazrec'in ileri gelenleri ile birlikte Yahudileri de davet etti. Yemek yendikten sonra bir adama kılıç verir, diğeri ile dövüştürdü. Öyleki bu usulle Yahudilerin ileri gelenlerinden yüz kişi öldürüldü. İnsanlar, birbirlerinin kardeşlerini ve amcaoğullarını bile öldürüyorlardı.¹

Sonra Cübeyle, Suriye'ye geri döndü. Böylece Evs ve Hazrecliler de Yahudilere karşı güçlenmiş oldular.

17- Lahni'a Yanûf zû-Şanâtir el-Himyerî (الخنيع بنوف ذو شنانتر الحميري):²

Suikasta maruz kalanlardan bir başkası ise Lahni'a Yanûf zû-Şanâtir'dir. Lahni'a, Yemenli olmamasına rağmen Yemen'e hükümdar olmuştu. [Yemen kökenli olan] Mevsibân, kendi kardeşini [iktidar için] öldürünce or-

1 Fityûn ve Mâlik b. Aclân hadisesi ve Evs ile Hazrec kabilelerinin Medine'de etkin konuma gelmeleri hususuna dair geniş bilgi için bkz. Mehmet Mahfuz Söylemez, “İslam Öncesi Medine Üzerine Bazı Notlar,” *Örnek İnsan Hz. Muhammed*, ed. Mehmet Mahfuz Söylemez (Çorum: Çağrı Eğitim Vakfı Yayınları, 2006), 29-39.

2 Lahni'a ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Halil Ortakçı, “Himyerîler (M.Ö. 115-M.S. 525),” *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2 (2017), 114 vd.

talık karıştı. Neticede Lahni'a onların hükümdarı oldu. Lahni'a fasık bir adam olup Lutî idi (Lût kavminin yaptıklarını yapıyordu/homoseksüel idi). Meliklerin çocuklarını çağırıp onlara livata yapıyordu. Himyer kabilesi geleneklerine göre bir çocuğa livata yapılırsa o çocuk artık ne melik olabilir ne de [bürokratik] bir makamda yükselebilirdi. Lahni'a'nın bir sarayı vardı. Sarayda bulunan bir gözetleme penceresinden muhafızlarını gözetlerdi. Kendisine livata yapacağı bir çocuk getirildiğinde devesinin dudakları ve kuyruğu kesilirdi. [Çocuk yanından çıkınca] Lahni'a ağzında misvakı olduğu hâlde gözetleme penceresinden görünürdü. Ağzındaki misvak [yanına getirilen] çocuğa livata yaptığıının alameti idi. Çocuk inince [Lahni'a'nın adamları onunla dalga geçip] kendisine “Yaş mı kuru mu?” diye bağırırlardı.

Bu durum Zur'a -ki o Zû-Nuvâs'tır- büyümesine kadar uzun bir süre devam etti. Zur'a'nın [başının iki tarafında] kâkülü olduğu için kendisine Zû-Nuvâs denilirdi. Yahudiliği benimseyip Yusuf adını alan kişi odur. [Kur'an'da bahsi geçen] Necran'daki Uhdûd'un sahibi [de] odur.¹ [Uhdûd halkı] Hristiyan idiler. [Zû Nuvâs] Yahudiliği benimsemeleri amacıyla onları ve İncil'i yaktı. Kiliseleri[ni] yıktı. Bu sebepten dolayı Habeşliler, Yemen'e savaş açtılar. Çünkü onlar Hristiyan idiler. [Zû-Nuvâs], Habeşlilerin Yemen'e hâkim olmalarından sonra denizi [atıyla] geçmeye kalkıştı, at onu sürükledi ve [suda] boğuldu.

[İşte bu] Zur'a büyüüp gelişince kendisine “Sen tam hükümdara uygun hâle gelmişsin. Kuşkusuz seni [de] çağıracak, diğerleriyle oynaştığı gibi seninle de oynaşacak.” denildi. Bunun üzerine [Zû-Nuvâs] kendisine ince bir bıçak edindi. Lahni'a, ona haber gönderip kendisini çağırınca ne istediğini anladı. Bıçağı ayakkabısının içine, ayağının altına sakladı. Hükümdara Serap adındaki devesinin üzerinde geldi, devesini ihdirdi, sonra da hükümdarın yanına çıktı. Zû -Nuvâs içeri girince hükümdar sair çocukları karşıladığı şekilde onu da karşıladı. Kendisini yoklamaya girişti. Bu arada Zur'a eğilip bıçağı aldı ve karnına sapladı, sonra başını kesti ve sarayında bulunan [muhafızları] gözetlediği gözetleme penceresine yerleştirdi. Kesti-

1 Ashâbu Uhdûd ile ilgili geniş bilgi için bkz. Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur'an'da Ashabu Uhdûd Kıssası: Düünden Bugüne Görsel Sadizm/Şiddetin Seyredilmesi”, *İslami İlimler Dergisi* 1/5 (Bahar 2010), 151-165.

ği başın ağzına misvâkını da koydu, sonra dışarı çıktı. [Dışardakiler muttat olduğu üzere ona da]:

“Zû-Nuvâs, yaş mı, kuru mu?” diye sordular. Zû-Nuvâs onlara, “Sıkıntı yok, o ateşli, tutkun zata sorun Zû-Nuvâs’ın ıslatmasını.” dedi.

Onun bu sözü üzerine ne olduğunu görmeye gittiler. Beklenmedik bir şekilde Lahni’â’nın kesik başı ile karşılaştılar. Bunun üzerine Himyerîler ve askerler Zû-Nuvâs’ın izlerini takip etmeye başladılar. Kendisine yetiştiklerinde, Lahni’â’dan kendilerini kurtardığı için onu başlarına hükümdar yaptılar. Yahudi olmasına rağmen herkes onun hükümdarlığında ittifak etti.

Başlık.....¹

Onların bu cesurca hareketlerinden dolayı iki kabile kendilerine teşekkür amacıyla Zeyd b. Murt’a gittiler ve kendisine,

“Sen bizim efendimizsin, ileri gelenimiz, hükümdarın nedimi ve meclis arkadaşısın. Kuşkusuz o bildiğin şeyleri yapmayı becerdi. Vallahi kardeşlerimizden ve bizden canlı hiç kimse [ona] ulaşamıyor [kendisini ikna edemiyor]. Onu çekip al ve özür dilet.” dediler. Zeyd de dedi ki:

“O ne yaptığını bilmeyen bir adamdır. Bu yaptıklarından geri dönmecektir/bunları yapmaya devam edecektir.”

Onlar da,

“Eğer bunları yapmaya devam ederse onu öldür. Biz seni kendimize hükümdar olarak seçeriz.” dediler. O da,

“Acele etmeyin, bu meseleye uygun bir ortam bulmam için bana zaman verin.” dedi. Onlar da bunun üzerine sustular. Bir gün Alkame ile oturup konuşurken söz kılıçlara geldi. Alkame dedi ki:

“Bende atalarımın çok sevdiği bir kılıç var.”

1 Burada metin bütünlüğü açısından bir boşluk bulunmaktadır. Sanki bir önceki konu bitmiş yeni bir konuya geçilmiştir. Bundan dolayı yeni bir hadiseden bahsedilmektedir. Ancak bir başlık da konmamış, konunun ortasından giriş yapılmış gibidir. Bu da metinde kayıp sayfaların olduğunu akla getirmektedir.

Zeyd:

“[Ey hükümdarım] Allah laneti senden uzak tutsun. Getirt de bir göreyim.” [dedi.]

Hükümdar kılıcı getirtti. Alkame getirilen kılıcı [hayranlıkla] bir süre seyrettikten sonra bakması için Zeyd’e verdi. Zeyd kılıcı inceledi, üzerinde [şu ifadelerin yazılı olduğunu gördü]:

“Bu Dirsü'l-Ayr¹ (devenin azı dişi) [adlı kılıç] olup gücün kılıcıdır. Eline geçtiği kimseye güç kattığı gibi kavmine de kızgınlık (mağlubiyet) getirmez.”

Zeyd, kılıcı bir müddet elinde salladı, sonra da Alkame’yi onunla katletti. Hemdânlılar ona hemen kraliyet tacını giydirip başlarına padişah yaptılar. Bu konuda şairleri şöyle demektedir:

*Dirsü'l-Ayr (deve dişi) nam kılıcı vurdu ortasına başının tepeden
Anında kapaklandı yere, hakkını verip sana yok demeden
Daha ziyade ağladığı bir gün görmüşlüğüüm yoktur benim
Sabah erkenden gevşedi meydan okuması göçmeye
Bıraktı kendisini orada alnı üzerine kapaklanmış bir hâlde
Kondu mirasına Zeyd; tacına, tahtına ve haremine hep birden*

18- Sımmetü'l-Ekber (الصمة الأكبر):

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Sımmetü'l-Ekber'dir.² Simme, Benî Cuşem b. Muaviye b. Bekr b. Hevâzin'e mensup olan Mâlik b. Bekr b. Ulfa b. Cudâ'adır. Beracîm kabilesinin bir kolu olan Benî Kays b. Hanzala ile çatışmıştı. [Bu çatışma esnasında] el-Ca'd b. eş-Şammâh el-Bercemî onun arkadaşlarını dağıtıp kendisini de esir almıştı. Fidyesi ödenmediği için onun yanında bir yıl esir olarak kaldı. Fidyeye vermeme işi uzayınca her ayın başında yanına bir yılan alarak, “Allah’a and olsun ki ya fidyeyi verirsin

1 Araplara ait yedi meşhur kılıcın varlığından bahsedilmektedir. Bu kılıçlar Münebbîh b. Haccâc'a ait olan Zülfikâr; Amr b. Ma'dikerib'e ait olan Zunnûn; Amr b. Ma'dikerib'e ait olan Samsâme; Hâri b. Cebele'ye ait olan Rüsûb; Alkame b. Zikifân'a ait olan Dirsü'l-Ayr; sahibi bilinmeyen Küşuh'tur. Arap mitolojisi bu kılıçların Belkis tarafından Hz. Süleyman'a hediye edildiği ve oradan da Arap yarımadasının değişik bölgelerine dağıldığını söylemektedir.

2 Sımmetü'l-Ekber ile ilgili ayrıca bkz. el-Merzubânî, *Mu'cemuş-Şu'arâ*, 393; Yâkût el-Hamevî, *Buldân*, III, 57.

veya seni ona soktururum.” demeye başladı. Yılan işi uzayıp ona sıkıntı verince [Mâlik b. Bekr, el-Ca‘de b. eş-Şemmâh’a],

“Ey falanca! Kavmimin fidye verip beni kurtaracağını sanmıyorum. Benim alnımı işaretleyebilirsin.” dedi.¹

Bunun üzerine o da alnını işaretleyerek kendisini serbest bıraktı. Ca‘d [onu bıraktıktan bir müddet sonra] durumundan emin olmak için bulunduğu yere geldiğinde, [Simme], Ca‘d’ın yanına gelerek boynunu vurdu. Bu hadisenin üzerinden Allah’ın dilediği kadar zaman geçti. Sonra Simme panayıra katıldı.² Simme ve Ebû Mirhab, Harb b. Ümeyye’nin yanında Sa‘lebe b. Hisba b. Eznem b. Sa‘lebe b. Yerbû’ ile karşılaştılar. Harb onlara sevik ile hurma ikram etti. Simme hurma yemeye ve çekirdeklerini Sa‘lebe’nin önüne atmaya başladı. Sonra da [Sa‘lebe’ye],

“Yazıklar olsun sana ey Sa‘lebe, hurmaların hepsini [sen] yedin. Görmüyor musun, bütün çekirdekler önünde.” dedi. Sa‘lebe de ona,

“Ben hurmaların çekirdeğini çıkarıp yediğime göre sen de çekirdekleriyle yemiş olmalısın. Karnın bundan dolayı büyümüş olmalı.” dedi. Simme,

“Karnım senin kavminden İbnu’l-Ca‘d b. eş-Şemmâh’ın kanıyla büyüdü.” dedi. Bunun üzerine Ebû Mirhab [araya girip],

“Sen, seni esir aldıktan sonra [serbest bırakarak] sana iyilikte bulunan, sonra durumuna bakmak için yanına gelen adamı öldürmekle mi böbürleniyorsun? Yemin olsun ki, seni buranın dışında başka bir yerde görmüş olsaydım mutlaka öldürürdüm.” dedi ve birbirlerinden ayrıldılar.

Daha sonra Simme, Benî Temîm kabilesi ile çatıştı. [Ancak] kendisi ile birlikte bulunanlar hezimete uğradılar, kendisi ise oğlu ile bazı ileri gelenlerle birlikte esir edildi. Onu şair Ba‘îs’in dedesi olan el-Hâris b. Bîbe el-Mucâşî‘î esir almıştı. Simme, el-Hâris b. Bîbe’ye şöyle dedi:

1 جر ناصيتي علي الشواب: “Alnımı işaretleyebilirsin.” Bu cümle İslâm öncesi geleneklerinden birini ifade etmektedir. O dönemde bir adam kavminin ileri gelen liderlerinden birini esir aldığı zaman, şayet fidyesi ödenmezse onun başını veya atının başını işaretlerdi. Böyle yaparak esirini aşağılarken kendisi de bununla şeref kazandığına inanırdı. Bu konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ebü’l-Abbas el-Mufaddal b. Muhammed ed-Dabbî, *el-Mufaddâliyyât*, thk. Ömer Faruk et-Tabbâ (Lübnan: y.y, 1998), 111.

2 الموسم: Hac dönemi, panayır dönemi, ticari panayırların gerçekleştiği zaman dilimini ifade etmek için kullanılmaktadır. Ancak yaygın olarak “panayır” anlamında kullanıldığı için biz de kavramı çevirirken “panayır” anlamı vermeyi tercih ettik.

“Beni memleketinde salıver ki arkadaşlarımın fidyesini ödeyebileyim.”

Benî Riyâh b. Yerbû‘ buraya göç ediyordu. Benî Hanzala da burada onların bazı işleri için toplanmışlardı. Hâris, Sımme’yi yanına alarak buraya geldi. Konakladıkları zaman Ebû Mirhab onu gördü. Evine girdi, kılıcını kuşandı. Sonra kimseye görünmeden çıktı. Sımme’nin [yanına geldi] onu karnından kılıçladı ve öldürdü. Hâris,

“Ey Darim halkı! Yetişin, öldürüldü!” şeklinde bağırdı.

Yarbû‘ ve Dârim halkı hemen harekete geçtiler. Az daha aralarında sa-vaş çıkacaktı. Elçiler gidip gelmeye başladılar. [Sonunda] el-Hâris b. Bî-be’yi Sımme konusunda iknâ edince, [ortalık] duruldu.

19- Adî b. Zeyd b. Eyyûb b. Hammâr el-Ubâdî¹ (ö. 600 civarı)

(عدي بن زيد بن أيوب بن حمار):

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Adî b. Zeyd b. Eyyûb b. Hammâr’dır. Adî, İmrüülkays b. Zeydumenat b. Temîm oğullarından biri olup şair idi. Kısra’nın kâtibi olup el-Gavr bölgesinin haraçlarının toplanmasından sorumlu bulunuyordu. [Öldürülmesinin] nedeni ise hükümdar en-Nu’mân b. el-Münzir el-Lahmî idi.

Adî b. Zeyd’in, Hîre ehlinden Adî b. Merina diye bilinen bir düşmanı vardı. Melik Nu’mân’a iltifatlar yaparak [onun gözüne girmiş] bir müddet sonra onun gece meclislerinin müdavimi ve en değerli kişisi hâline gelmiş ve Adî b. Zeyd’in başına gâileler açmaya başlamıştı. Nu’mân’ı ona karşı o kadar kıskırttı ki Nu’mân, Adî b. Zeyd’e karşı kinle doldu. Nu’mân, Kısra’ya, Adî’ye çok değer verdiğini, [kendisini özlediğini] ve onu görmek istediğini yazdı. Kısra, ziyarete gitmesi için Adî’ye izin verdi. Nu’mân’a,

1 Hırelî olan Adî b. Zeyd, Medâin’de Sâsânîlerin kâtipliğini yapan bir bürokrat olup anadili olan Arapçanın yanı sıra iyi derece Farsça da bilmekteydi. Bundan dolayı da özellikle Sâsânî sarayında tabiri caiz ise Araplarla ilişkiler biriminden sorumluydu. Burada bir taraftan Araplardan alınan vergilere dair bilgilerin işlenmesine, diğer taraftan ise Araplarla Farslar arasındaki tercüme işlerine bakardı. Bu da onu Sâsânîler nezdinde çok önemli bir konuma taşımıştır. Adî b. Zeyd örneği bize aynı zamanda Sâsânî sarayında görev yapan daha başka Arapların da bulunduğunu ihsas ettirmesi açısından oldukça önemli bilgiler sunmaktadır. Adî b. Zeyd’e dair geniş bilgiler için bkz. es-Suhârî (ö. 511/1118), Ebû’l-Münzir Seleme b. Müslim b. İbrahim el-Avtebî el-Ummânî el-İbâdî, *el-Ensâb li’s-Suharî*, 266, (Şamile erişim: 27/08/2023 saat:00:20); İbn Haldûn (ö. 808/1406), *el-İber ve Dîvânü’l-Mübtedei ve’l-Haber fi Târihi’l-Arabi ve’l-Berber ve men Asânahum min Zevî’-Şe’ni’l-Ekber*, thk. Halil Şahhade, 1-8 (Beyrût: y.y., 1981), 2/378.

Adî'nin yola çıktığı haberi ulaştığında, yolunun üzerine onu kendisine ulaşmadan yakalamaları için adamlar/görevliler yerleştirdi. Bu görevliler Adî'yi yakalayıp es-Sarat¹ denilen yere götürüp hapsedtiler. Adî b. Zeyd, şiirlerinin tamamını veya bir çoğunu bu hapisanede inşâd etti. Sonra kardeşi durumu Kısra'ya bildirdi. [Kısra'da] Adî b. Zeyd'i haptiden çıkarması için bir adam gönderdi. Kısra'nın gönderdiği adam işe önce hapisane ile başladı. Hapishaneye gitti, sonra Nu'mân'ın yanına dönüp Kısra'nın Adî hakkındaki mektubunu kendisine verdi.

Bu arada Adî'nin düşmanları ona saldırıp kendisini boğarak öldürdüler. Nu'mân da Kısra'ya kendisine gönderilen mektup eline ulaşmadan önce Adî'nin öldüğünü yazdı. Elçiye de [rüşvet vererek] Adî'nin durumunu ona anlatmamasını tembihledi. Elçi de Nu'mân'ın [Kısra'ya yazdığı] mektubun [doğruluğunu] onayladı.

20- Urve er-Rehhâl b. Utbe b. Ca'fer b. Kilâb عروة الرحال بن عتبة بن جعفر بن كلاب

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Urve er-Rehhâl'dir. Urve'nin öldürülüş nedeni şudur: Nu'mân b. el-Münzir her yıl panayır döneminde, satılması için ticaret eşyası yüklü bir kervanı [Ukâz] panayırına gönderirdi. Bel'a b. Kays bu kervanı hedef hâline getirmişti. [Bundan dolayı da] Nu'mân b. Münzir'in kervanını, Arapların ileri gelen nüfuzlu insanları himayelerine almaktaydılar.²

1 Her ne kadar bu yerleşim biriminin adı yazmada açık "te" ile yazılmışsa da aslı yuvarlak te harfi iledir. es-Serrât, İrak'ta o günün Hîre'sine yaklaşık birkaç on kilometre mesafede; biri büyük, diğeri küçük olmak üzere iki şehrin adıdır. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Buldân*, 3/399.

2 Ukâz'da İslâm öncesi dönemde sadece Hicaz bölgesinde değil Arap yarımadasının tamamında tanınan etkili bir ticari panayır kurulurdu. Bu panayıra Arap yarımadasının tüccarlarının yanı sıra başta Yemen, Suriye ve Irak olmak üzere birçok coğrafyadan ticaret kervanları gelirdi. Büyük sermayelere sahip olan bu kervanların içerisinde kabile reislerine, hatta hükümdarlara ait olanlar da vardı. Nu'mân b. Münzir'in kervanı da bunlardan biridir. Nu'mân b. Münzir düzenli olarak Ukâz'a kervan gönderirken bunu Kureyş kabilesinin himayesinde olan veya ilâf kapsamında onlarla ticarî bağları bulunan şahısların himayesinde gönderirdi. Ancak Kinâne kabilesine mensup Bel'a b. Kays'ın kardeşini öldürmesinden sonra Kinâneliler ile Hîrelilerin arası açılmış ve kardeşinin öcünü almak isteyen Bel'a b. Kays el-Kinânî, Nu'mân b. Münzir'in kervanlarının sorunsuz bir şekilde Ukâz'a ulaşmasına izin vermemeye başlamış, gördüğü yerde vurmuştur. Hâl böyle olmasına rağmen Nu'mân kervanlarını Ukâz'a göndermekten vazgeçmemiş, başka şahısların himayelerinde göndermeye çalışmıştır. Bu hadise ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Habîb, *Muhabber*, 170, 195 vd; İbn Habîb, *Munammak*, 165 vd.

Urve er-Rahhâl, Nu'mân'ın yanına geldiğinde [Nu'mân] kervanını hazırlamış ve [yola çıkarmak üzere] bahçesinde oturuyordu. Nu'mân'ın yanında Araplardan bazı heyet ile ileri gelenleri de vardı. [Tam bu esnada] hilebaz ve ciddiyetsiz olarak bilinen el-Berrâd el-Kettânî de [çıkı]geldi. Nu'mân, "Bu kervanı kim himayesine alır?" diye sordu. Berrâd,

"Ben himaye ederim." [diye cevap verdi]. Urve,

"Sen bu kervanı eş-Şeyh ve el-Kaysûm¹ halkına karşı mı himaye edeceksin? Sen aşağılık bir köpektir [başka bir şey değilsin]." -Berrâd çirkin bir adam olup belinde kını yıpranmış, neredeyse yırtılacak bir kılıcı vardı [Urve konuşmasını sürdürerek], "Sen bunu yapmaktan âciz bir adamsın." dedi. [Sonra Nu'mân'a dönerek],

"Fakat ey hükümdar, ben bu kervanı [her] iki bölgede de himaye edebilirim." dedi. Bu iki bölge ile Kays ve Handak'ı kastediyordu.

Berrâd, "Sen bu kervanı Tihâme halkından da koruyabilir misin?" diye sordu. Nu'mân, Berrâd'ın bu sözlerini dikkate almamakla kalmadı, onu aşağılamış da oldu. Kervanının himayesini Urve'ye verdi. Urve kervanla [birlikte, Ukâz'a gitmek üzere] yola çıktı. Berrâd'da onun izini sürerek yolda kendisine yetişti. Kervanının önünü kesti. Oklarını çıkardı ve fal oku çekmeye başladı.² Urve [onun bu garip hâlini görünce] yanına gitti ve [hayretle]:

"Ne yapıyorsun?" diye sordu. O da, "Seni öldürmemde bir hayrın olup olmadığına bakıyorum." dedi.

Urve onun [bu çocuksu hâline ve] yaptıklarına güldü, kendisini ciddiye almadı, [yoluna devam etti]. Uvâre adındaki suyun kenarında bulunan Duveynü'l-Cerib'deki ailesinin yanına geldi. Develerinin yüklerini indirip sırtlarını rahatlattı. Berrâd, onu öldürecek bir fırsat arıyor ama bir türlü

1 Irak'tan Hicaz'a giden yol üzerinde bulunan iki yerleşim birimidir. Bkz. Safiyyüddin, Abdülmü'min b. Abdülhak el-Hanbelî, *Merâsîdu'l-İlâ' ala Esmâ'î'l-Emkineti ve'l-Bukâ'*, 1-3 (Beirut: Dâru'l-Ceyl, 1412), 3/139.

2 İslâm öncesi dönemde insanlar işlerinin tamamını fal okları çekerek hallederlerdi. Fal oku çekilmesi için de استقسام الاضلام ifadesi kullanılırdı. İbn Ebî Hatim fal oklarını bulamazlarsa, yanlarında taşıdıkları taşlarla da bu işi icra ettiklerini söylemektedir. Bu da Câhiliye döneminde insanların yanlarında ihtiyaç duyduklarında başvurmak amacıyla "fal okları" veya "fal taşları" taşıdıklarını akla getirmektedir. Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fetvâ'l-Kadir*, (Maide sûresi, 90-93. âyetlerinin tefsiri).

bulamıyordu. Aradığı fırsat aynı günün öğle vakti eline geçti. Urve'yi deri çadırında tek başına uyurken buldu. [Gizlice] yanına girdi ve onu öldürdü.

21- Ka'b b. Abdullah en-Nemrî (كعب بن عبد الله النمري):

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Ka'b b. Abdullah en-Nemrî'dir. [Rivayet edildiğine göre] el-Münzir Zülkarneyn b. Mâüssem¹ bir gün insanları çağırdı ve onlara, “[İçinizden] kim el-Hâris b. Cebele el-Gassânî'yi² hicvedebilir?” diye sordu. Harmele b. Asle eş-Şeybânî'yi de davetlilerle birlikte çağırdı. Harmele'nin annesi Gassânîlere mensuptu. Harmele'ye dedi ki:

“el-Hâris b. Cebele el-Gassânî'yi hicvet.” Harmele de,

“Onu yermeye/kötülemeye dilim varmıyor.” dedi ve şu şiiri inşâd etti:

*Görmüyor musun yaşlandım artık! [Bilesin ki] kavmimin ocağında
bağışlama yaygındır
Güzel olanı inkâr etmek ve günah olana yaklaşmamak için ilahtan yardım
diledim
Üzerimde iyiliği bulunanın [da] iyiliğini inkar etmeyeyim ve
Pak kalayım, çoğu insanın yaptığı gibi kaybetmeyeyim³
Gassânîler benim kavimdir ve de atalarım
Kendilerinden uzak kalmam, onları bana unutturur mu hiç?
Sana ulaşan bazı şeyler seni aldatmaktadır
Ma'd [ve] Kuleyb kabilelerinden kim dilerse bu onun lehinedir
Kuşkusuz dayılarımın, onları hicvetmemeyi gerektiren faziletleri vardır
[Haksızlık yapamam, hakkı söylemem lazım] zira gayb âleminde beni
gözetleyen biri vardır*

- 1 Annesi güçlü bir karaktere sahip olduğu için III. Münzir aynı zamanda annesine nisbeten Münzir b. Mâüssemâ olarak da tanınmıştır. Zülkarneyn sıfatı ise saçlarındaki iki örgüden dolayı kendisine verilmiştir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Sâsânîlerin müttefiği idi. Hatta aynı dönemde yaşadığı Sâsânî İmparatoru Enüşîrvân ile birlikte katıldığı savaşlarda Bizans'a büyük mağlubiyetler yaşattığı kaydedilmektedir.
- 2 Bizans'ın müttefiği olan Gassânîlerin hükümdarıdır. II. Hâris olarak da bilinmektedir. Onun döneminden itibaren Gassânîlerin liderleri adeta Bizans valileri gibi hüküm sürmüşlerdir. Bundan dolayı da Bizanslılar tarafından kendisine Philarkos unvanı verilmiştir. Hristiyanlığı benimsemiş olan II. Hâris monofizist kilisesinin ateşli taraftarlarından biri olarak kabul edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cevad Ali, *el-Mufasssal*, 3/409; Mehmet Şemsettin Günaltay, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, sad. Mehmet Mahfuz Söylemez (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006).
- 3 Yazmada bu şiirin sadece ilk üç beyiti yer almaktadır. Bu kısım eserin matbusundan çevrilmiştir.

Benî Abdülkays kabilesinin kolu Benî Süleyme'ye mensup olan Şihâb b. el-Îf bu [talebe] hemen atıldı ve,

“[Hicvedilecek adam] Hâris b. Cebele olsa [bile] kaygı yok.” dedi. [Bu hadiselere muttali olan] el-Hâris b. Cebele, [daha sonra gerçekleşen] el-Münzir'in hezimetini esnasında [bu iki şahsın] her ikisini de esir aldı. [Onlardan kendisini hicvetmeyi reddeden Harmele'ye],

“Ey Harmele, sahip olduklarımın içinde dilediğini seç.” dedi. Harmele de iki güzel müzisyen cariye istedi. O da iki cariyeyi kendisine verdi. [Harmele cariyelerini aldıktan sonra oradan ayrıldı] ve Nemr kabilesine misafir oldu. Orada adı Ka'b olan Nemr kabilesine mensup bir adamla oturup içki içmeye başladı. Nemr kabilesine mensup olan şahıs sarhoş olmaya başlayınca Harmele'ye,

“Ey Harmele, şu beyaz tenli kadın¹ kim? Bana içki vermesini emret!” dedi. Harmele öfkeleni. Ka'b en-Nemrî bu talebini tekrarlayınca Harmele kılıcını çekti ve onu öldürdü. Ve bu konuda, [buraya almadığımız] beş beyitle birlikte şöyle dedi:

*Ey Ka'b şayet şarap içmekte iyi bir arkadaşlıkla yetinmiş olup suç
işlemeseydin
Bizi teselli eden müziği dinlemekle yetinip Farsların dinginliğiyle seyrimizde
yükselsesdin
Bu durumda katımızda, istediğin saf şarap ile lezzetli yiyecekleri bulmuş
olacaktın*

[Hâris b. Cebele] [Nu'mân'ın isteği üzerine kendisini hicveden] İbnü'l-Îf'e ise,

“Benden şu üç şeyden birini iste: Ya seni kuyudaki iki aslanın önüne atayım veya seni Dımaşk surlarından aşağı atayım ya da Delâmıs -onun celladı idi- sana bu sopasıyla bir sopa vursun.” [İbnü'l-Îf], Delâmıs'ın kendisine sopasıyla bir kez vurmasını seçti. İddia edildiğine göre Delâmıs kafasına sopayla vurunca uyluk kemiği kırıldı. Bir rahip onu [manastırına] taşıdı ve iyileşinceye kadar tedavi etti. Rahip bu tür hastalıkları teda-

1 Metinde حمراء kelimesi kullanılmaktadır. Bu kelime kırmızıyı ifade ediyor olmakla birlikte Arapçada beyaz tenli kadınlar için de kullanılmaktadır.

vi ederdi. Bu hadiseler, Hâris Kinnesrin'de¹ bulunduğu sırada meydana gelmişti.

22- Ka'b b. el-Eşref (ö. 3/624) (كعب بن الأشرف):

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Ka'b b. el-Eşref'tir.²³...ullah aleyhisselamın Bedir günü Kureyş'i [hezimete uğratması üzerine Ka'b], Mekke'ye gitti. Bedir savaşında ölen ve Resûlullah'ın toplayarak bir çukura gömdüğü Mekke müşrikleri için ağıtlar yaktı.⁴ Kureyşlileri, ölen bu insanların öcünü Resûlullah'tan (sav) almaları için teşvik etmeye başladı. Şiirlerinde Müslüman kadınlara dil uzattı.⁵ [Bunu o derece abarttı ki] bu durum Müslüman kadınları rahatsız etmeye başladı. Resûlullah (sav),

“Kim benim için İbnü'l-Eşref'in hakkından gelecek?” dedi. Benî Abdü'l-Eşhel kabilesine mensup Muhammed b. Mesleme⁶,

“Ben senin için onun hakkından geleceğim ey Allah'ın Elçisi! Allah izin verirse ben onu öldüreceğim.” dedi. Resûlullah da,

“Eğer gücün yetecekse bunu yap.” dedi.

1 Kinnesrin, Suriye coğrafyasında bulunan bir kenttir. Helenistik dönemde kurulduğu için uzun süre bu kültürü üzerinde taşımıştır. Helen kültürünün Müslümanlara geçişini sağlayan birkaç kentten biri olarak kabul edilmektedir. Burada da Nusaybin, Harran ve Cündişapur benzeri, ancak onlardan daha zayıf bir felsefi merkez bulunuyordu. Başkent Dimeşk ile Halep arasında yer almakta olup bu iki kentten hem kültürel hem de felsefi birikiminden faydalanıyordu. Müslüman-Bizans mücadeleleri esnasında sürekli zarar gören kent, zamanla tarihe karışmıştır. Şehrin kalıntıları günümüze kadar ulaşmıştır. Kinnesrin ile ilgili geniş bilgi için bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 4/404; İbrahim Konak, “Hicretin İlk 200 Yılında Kinnesrin Şehrinin İdari ve Kültürel Durumu,” *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi* 5 (Bahar 2019), 1-14.

2 Ka'b b. Eşref'in öldürülmesiyle ilgili geniş bilgi için bkz. Muhammed b. Sa'd, *Tabakâtu'l-Kübrâ* (Beyrut: Dar's-Sadr, 1968), 2/31 vd.

3 Metnin ilk bölümleri mahtutada yer almamaktadır. Metnin başlığı da içeriğinden hareketle oluşturulmuştur.

4 İbn Habîb, Bedir Savaşı esnasında ölen ve Hz. Peygamber'in emriyle bir tarafa toplanan, sonra kendileri için kazılan bir çukura gömülen Mekke müşrikleri için defnedildikleri bir çukuru kastederek اهل القليب yani “çukur halkı” ifadesini kullanmaktadır.

5 Kimi rivayetlere göre Müslüman kadınlara yönelik pornografik ifadeler kullanmak suretiyle sözlü tacizde bulunarak gençlik yıllarında ihraz ettiği zevk ve eğlenceyi işlemiştir. Bu durum Müslüman kadınları son derece rahatsız etmiş, Hz. Peygamber'e gelip şikâyetle bulunmuşlardır. Peygamber efendimiz de bu şikâyetin neticesinde Ka'b b. Eşref'in ortadan kaldırılmasına karar vermiştir.

6 Muhammed b. Mesleme'nin hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkerim Öner, “Bir Komutan ve Müfettiş Olarak Muhammed b. Mesleme”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (2022), 167-185.

Muhammed b. Mesleme birkaç gün durdu, nefisini köreltme dışında hiçbir yemek yemiyordu. Durumu Resûlullah'a (sav) anlattılar. Resûlullah onu yanına çağırıp ve,

“Yemeyi ve içmeyi neden bıraktın?” diye sordu. Muhammed b. Mesleme,

“Ya Resûlullah sana bir söz verdim. Ancak onu yerine getirebilip getiremeyeceğimi bilemiyorum?” dedi. Resûlullah ona,

“Sana düşen çaba sarf etmektir.” buyurdu. Muhammed b. Mesleme,

“Bizim [hakikat olmayan] bazı şeyler (yalan) söylememiz gerekebilir.” dedi. Resûlullah (sav),

“Ne söylemeniz gerekiyorsa söyleyin. Zira siz bir problemi çözmek üzere [oradasınız.” dedi].

Ka'b b. Eşref'in öldürülmesi için [harekete geçmek üzere] Muhammed b. Mesleme, Ebû Nâile olan Silkân b. Selâme b. Vakş -ki kendisi Benî Eşhel'den olup onun süt kardeşi idi- ve Abbâd b. Bişr b. [Vakş b. Zuğba b. Za'urâ b. Abdi'l-Eşhel b. el-Evs ve el-Hâris b. Evs b. Mu'az b. Nu'mân b. İmrüülkays b. Zeyd b. Abdi'l-Eşhel ve Benî Hârise kabilesine mensup olan Ebû Abs Abdurrahman b.] Cebr, ittifak ettiler/birleştiler. [Daha sonra] Resûlullah'a [gelip Ka'b'ı öldürmek için] izin istediler ve Resûlullah da onlara izin verdi. [Ka'b b. Eşref'in] utumuna¹ gelinceye kadar yollarına devam ettiler. [Utuma ulaşır içeri girince] Ebû Nâile önlerine geçti ve Kâ'b'ı alçak sesle çağırıp. Kâ'b daha yeni evlenmişti. [Ka'b sesi duyunca] yorganıyla yerinden sıçradı, yanında bulunan eşi yorganının bir tarafından yakaladı ve kendisine,

“[Sen bir] savaşçısın [bilirsin]. Savaşçılar bu saatte [utumdan aşağı] inmezler.” dedi. Ka'b da,

1 Utum: İslâm öncesi dönemde Medine coğrafyasında birbirine birkaç km mesafede onlarca köy yer almaktaydı. Bu köylerin hiçbirinin etrafında bir kale bulunmadığı için köylerin ortasında şato misali büyük yapılar oluşturulmuştu. Dışarıdan gelen saldırı esnasında sığınabilecek olan bu yapıların içerisinde gerektiğinde uzun süre hayatta kalabilecek kadar yiyecek ve kendisine ait bir de kuyusu bulunurdu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Mahfuz Söylemez, “İslam öncesi Medine,” *Siyer Dersleri Medine Dönemi*, ed. Mehmet Mahfuz Söylemez (Malatya: Malatya Belediyesi Yayınları 2021).

“Ünleyen Ebû Nâile’dir, beni yatakta uyurken görseydi uyandırmazdı.” dedi. Karısı,

“Vallahi ben onun bu sesinde bir kötülük seziyorum.” dedi. Ka‘b da karısına,

“Delikanlı bir adam yaralanmak üzere çağrılrsa bile cevap verir.” dedi.

Sonra Ka‘b başağı indi ve Ebû Nâile’yle bir müddet konuştu. Ebû Nâile ona,

“Ey İbnü’l-Eşref! Şa‘bül-Acûz’a doğru yürüyüp gecenin geri kalanını orada konuşarak geçirmeye ne dersin?” diye sordu. Bunun üzerine yürümeye başladılar. Yürürken [Ka‘b el-Eşref] şu şiiri söylüyordu:

Nice dayılarım var bir görsen, sağlam yürüyüşlü, boyun eğmeyi reddeden

[Ebû Nâile] arkadaşlarını hurmanın gölgesinde saklamıştı. Sonra Ebû Nâile [Ka‘b b. el-Eşref’e] dedi ki:

“Ayıp ediyorsun ey İbnü’l-Eşref, ben sana bir ihtiyacımı anlatmak üzere geldim, bunu benim için biraz gizli tut.” [Ka‘b b. Eşref],

“Tamam, [dilediğini] yap.” dedi. Ebû Nâile [Hz. Peygamber’i kastederek],

“Bu adamın bize gelişi en büyük musibetlerden biri oldu. Araplar bize düşman oldular. İttifak ederek bize saldırmaktadırlar. Bütün çıkış yollarımızı kapattılar, evlâd u iyâlimiz gitti (onun tarafına geçtiler), artık yorulduk.” dedi. Bunun üzerine Ka‘b,

“Vallahi ey İbn Sellâme, durum sana [daha önce] söylediğim [noktaya] ulaşacak.” dedi. Silkân dedi ki:

“Bize yiyecek satmanı isteyecektim. Karşılığında, güvence ve rehin bırakırız. [Bunu yaparsan biz de] sana iyilikte bulunacağız.” [Ka‘b b. el-Eşref],

“Bana evlatlarınızı rehin bırakacak mısınız?” diye sordu. Silkân,

“Kuşkusuz bizi rezil etmek istiyorsun? Yanımda benim görüşümde olan arkadaşlarım var. Onları da sana getirmek ve onlara bazı şeyler satmanı ve kendilerine iyilikte bulunmanı istiyorum. Biz sana nezdinde vefa demek olan silahlarımızı rehin olarak bırakırız.” dedi.

[Ka‘b b. el-Eşref], Silkân’a,

“Kuşkusuz silahta vefa vardır.” diyerek [bunu kabul ettiğini ihsas ettirdi].

Sonra Silkân, [Ka‘b b. el-Eşref’in] şakaklarından sarkan lülelerine (peyot) elini sürdü, kokladı ve şöyle dedi:

“Kokusu böyle hoş olan başka bir gece görmedim.”

Sonra bir müddet yürüdüler. Aynı yolu yürüyerek geri döndüler, tekrar aynı yolu yürüdüler ki kendisini güvende hissetsin. Sonra şakaklarındaki saçlarını yakaladı (peyot) ve,

“Vurun Allah’ın düşmanına!” dedi.

[Onun böyle demesi] üzerine kılıçlar peş peşe inip kalkmaya başladı, hiçbir şey bu duruma mani olamadı. Bu arada Muhammed b. Mesleme yanında bulunan ince hançerini aldı,¹ karnının altına koydu ve yüklendi, hayasının üstüne kadar ulaştı.

23- Ebû Râfi‘ Sellâm b. Ebi’l-Hakîk (ö. 3/624) (أبو رافع سلام بن أبي الحقيق):

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Ebû Râfi‘ Sellâm b. Ebi’l-Hakîk’tir.² Ebû Râfi‘, Resûlullah’a karşı [Hendek savaşında] insanları organize eden şahıslardan biriydi. Evs kabilesi, Ka‘b b. el-Eşref’i öldürünce, Hazrec kabilesi de onların yaptığı gibi yapmak istedi.³ Çünkü onlar, Câhiliye döneminde ve İslâmî dönemde yaptıklarıyla birbirleriyle çekişiyorlardı/aralarında adeta bir yarış vardı. Resûlullah, Hazrecilerden beş kişiyi Ebû Râfi‘i öldürmeleri için izin verdi. [Bunu yapmak için] Abdullah b. Atîk, Mes‘ûd b. Sinân, Abdullah b. Uneys, Ebû Katâde el-Hâris b. Rib‘î

1 Metinde معول yani kazma ifadesi geçmektedir. Ancak kazma metne uymadığı gibi İbn İshak, Vâkidi, İbn Hişâm ve İbn Hazm’da مغول yani hançer ifadesi geçmektedir. Metnin bütünlüğüne uyduğu için bu kelime tercih edilmiş ve cümleye böyle anlam verilmiştir. Karşılaştırma için bkz. İbn İshak, *Sîretu İbn İshak*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1978), 319; Muhammed b. Ömer el-Vâkidi, *Kitabu’l-Meğâzî*, thk: M. Jons, 1-3 (Beyrût: Dâru’l-İlâmî, 1989), 1/189; İbn Hişâm, *Sîretu İbn Hişâm*, thk. Mustafa Saka vd., 1-2 (Mısır: Şirketu Mustafa Babî el-Halebî 1955), 2/56; İbn Hazm, *Cevâmi’u’s-Sire*, thk. İhsan Abbas (Beyrût: Dâru’l-Meârif, ts), 122.

2 Selâm b. Ebi’l-Hakîk’in öldürülüşü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Vâkidi, Muhammed b. Ömer b. Vâkidi es-Sehmi el-Medenî, *el-Meğâzî*, thk: Marshdan Jones, 1-3 (Beyrût: Dâru’l-Allâm, 1989), 1/374; Abdurrezzâk Ebûbekir b. Hemmâm es-Sen’ânî, *el-Musannef*, thk. Merkezu’l-Buhûs ve tekeniyyetu’l-ma’lumât, 1-10 (Beyrût: Dâru’t-te’sil, 2013), 6/70 vd.; İbn Hişâm, *Sîretu İbn Hişâm*, 2/273.

3 Evs ve Hazrec’in kabilevi rekabeti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fethullah Zengin, *Ensâr Kitabı: İslam Tarihinde Ensâr* (İstanbul: Ensâr Yayınları, 2016).

ve Hazrec'in haliflerinden¹ Eslem kabilesine mensup olan Huza'î b. Esved [yola] çıktılar. Resûlullah onlara emîr olarak Abdullah b. Atîk'i tayin etti. Kadın ve çocukları öldürmelerini [ise] yasakladı.

Yola çıktılar ve Ebû Râfi'in evine gece vakti ulaştılar. [Ebû Râfi'in komşularının] evlerinin tamamını ev sahiplerinin üzerine sürgülediler/kapılarını kapattılar. [Ebû Râfi'in] evi yüksekte bir yerdeydi; oraya tırmandılar, kapısında durdular ve içeri girmek için izin istediler. Dışarıya [Ebû Râfi'in] eşi çıktı.

“Siz kimsiniz?” [diye sordu].

“Araplardan birkaç kişiyiz, yemek istiyoruz.” dediler. Kadın onlara,

“İşte arkadaşınız, yanına giriniz.” dedi. İçeri girdiklerinde başkalarının da orada olup onunla kendilerinin arasına girme ihtimaline karşı kapıyı arkadan kendileri ve kadının üzerine kapattılar. Bunun üzerine kadın kocasını uyarmak üzere çığlık atmaya başladı. [Ebû Râfi'] yatağında bulunuyordu. Ona doğru ellerindeki kılıçlarıyla hızlıca hareket ettiler. Gecenin karanlığında onun nerede olduğunu gösteren şey ise [giydiği] beyaz elbise idi. [Öyle parlıyordu ki uzaktan] sanki [bir köşeye atılmış] Mısır mamulü beyaz elbise (kıbtiye) imiş gibi duruyordu. Kılıçlarıyla ona vurdular. Abdullah b. Uneys kılıcıyla karnına yüklenerek işi bitirdi. Bu esnada o, “Belim, belim!” diye bağıırıyordu.

Sonra merdivenlere geri döndüler, onu öldürmüşlerdi.

24-25- Seyyidü Veleđi Âdem (as) Hz. Muhammed (sav) (سید ولد آدم
محمد صلی الله علیه وسلم)

Suikasta maruz kalanlardan biri de **Âdem (as) evlatlarının efendisi olan Hz. Muhammed (sav)** ile **Bişr b. el-Berâ' b. Ma'rûr el-Ensârî (ö. 7/628)** (بشر بن البراء بن معرور الأنصاري):

Bişr b. el-Berâ'dır.² Yahudi Hâris'in kızı olan Zeyneb, Sellâm b. Mişkem'in karısıydı. Hayber gününde Resûlullah'a kızartılmış bir koyun hediye etmişti. [Zeyneb] bu hadiseden önce,

“Muhammed koyunun en çok neresini sever?” diye sormuştu. Ona,

1 Halif (حلیف): Aralarında anlaşma olan bireyler veya kabileler için kullanılan teknik bir ifadedir.

2 Sahabeden olan Bişr b. el-Berâ b. Ma'rûr'un hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Vâkidi, *Meğâzi*, 1/169, 1/296, 2/591; İbn Hişâm, 2/343; İbn Sa'd, *Tabakâtul-Kübrâ*, 1-9 (Beyrût: Dârû's-Sadr, 1968), 3/570.

“Ön budunu [sever].” demişlerdi. O da bu bölgeyi daha çok zehirlemişti. Akabinde de koyunun geri kalan kısmına zehir koymuştu. Sonra da koyunu getirip Hz. Peygamber’in önüne koymuştu. Peygamber (sav) ön buttan bir parça almış, ağzına atmış, çiğnemiş ancak yutmamıştı. Bişr b. el-Berâ’ da onunla birlikteydi. O da aynen Resûlullah’ın yaptığı gibi koyundan bir parça almıştı. [Hz. Peygamber, çiğnediği eti] dışarıya tükürmüş ve,

“Bu kemik bana zehirli olduğunu söyledi.” demişti. Sonra [Zeyneb bnt. el-Hâris’i] çağırtdı. O da [koyunu zehirlediğini] itiraf etti. [Hz. Peygamber] ona,

“Seni bunu yapmaya iten nedir?” diye sordu. O da,

“Kavminden bana gizlenemeyecek şeyler ulaştı. [Kendi kendime] şayet hükümdar ise ondan kurtulurum, peygamber ise zaten kendisine haber verilir, dedim.” dedi.

Bunun üzerine Hz. Peygamber onu başışladı ancak Bişr yediği bu etten [zehirlenerek] öldü. Hz. Peygamber (sav), vefat edeceği hastalığı esnasında kendisini ziyarete gelen Bişr İbnü'l-Berâ'nın kız kardeşine şöyle dedi:

“Şu an, kardeşinle birlikte [Hayber'de] yediğimiz yemekten ötürü şah damarımın kesildiğini hissettiğim andır.”

Kuşkusuz Müslümanlar, Allah'ın, Resûlüne, peygamberlikle birlikte şehadetini de ikram ettiğine inanıyorlardı.

26- Rufâ'a b. Kays el-Cuşemî (ö. 6/627) (رفاعة بن قيس الجشمي):

Suikasta maruz kalanlardan bir başkası ise Rufâ'a b. Kays el-Cüşemî'dir.¹ Rufâ'a, Kays kabilesini Resûlullah'a karşı savaşmak için teşvik ediyordu. [Bunun üzerine] Resûlullah, Abdullah b. Ebû Hadred'i² (ö. 71/690) be-

1 Kays kabilesini Hz. Peygamber'e karşı savaşmak üzere bir araya getirip büyük bir ordu oluşturma çabasında olan Rufâ'a b. Kays'ın öldürülüşü ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hişâm, *Siretu İbn Hişâm*, thk. Mustafa Saka vd., 2/629.

2 Babası Ebû Hadred'in asıl adı Ebû Seleme olup Hudeybiye'den itibaren Hz. Peygamber'in emrine seriyelere katılmıştır. Benî Cüşem kabilesinden Rufâ'a b. Kays'ı öldürmesi de bu seriyelerden biridir. Huneyn Savaşı'nda düşmana dair bilgi toplamak üzere Hz. Peygamber tarafından görevlendirilmiştir. Bu görevi başarı ile yerine getirmiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonraki hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Hadis rivayet eden sahabilerden biridir. Bkz. Kemal Sandıkçı, “Abdullah b. Ebû Hadred”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1/96.

raberinde iki adamla birlikte Rufâ'a'ya gönderdi. Onu [öldürmek] için bir yere saklandılar. Sonra İbn Ebî Hadred bir ok atarak onu öldürdü. [Kesik] başını da Resûlullah'a (sav) getirdi.

27- Ebû Üzeyhir b. Üneys b. el-Habsî b. Mâlik b. Sa'd b. Ka'b b. el-Hâris el-Ezdî (أبو أزيهر بن أنيس بن الحبسي بن مالك بن سعد بن كعب بن الحارث الأزدي)

Suikasta maruz kalanlardan bir başkası ise Ebû Üzeyhir b. Üneys b. el-Habsî'dir. Ebû Üzeyhir'in dayıları Devs kabilesine mensup oldukları için o da bu kabileye nispet edilmiştir. Ebû Süfyân b. Harb'in halifi idi. O ve [halifi olan] Ebû Süfyân, kendi dönemlerinde, [halkın içinde] oturur kendilerine başvuran insanların aralarını bulmaya çalışırlardı.¹ Ebû Üzeyhir'in [bir] kızı Ebû Süfyân ile evliydi; [sonra] diğer kızını el-Velîd b. el-Mugîre b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm ile evlendirdi. Ebû Üzeyhir, el-Velîd'den kızının mehrini aldı. [Üzeyhir kızının] mehrini aldıktan sonra kendisine el-Velîd'in kadınlara sert davrandığı haberi ulaştınca, kızını ona göndermedi ve mehri de iade etmedi. Bazı [tarihçiler] ise kızını [mehirsiz] ona hediye edildiğini ifade ederler. [Onlara göre] el-Velîd b. Mugîre zifaf gecesi hanımı olan [Üzeyhir'in kızına],

“Baban mı daha şerefli ben mi?” diye sormuş, hanımı da ona,

“Babam kavminin efendisidir. [Fakat] senin kavminin içinde ise, senin denklerin olduğu gibi senden [daha] üstün kimseler de vardır.” şeklinde cevap vermiştir. [Velîd b. Mugîre] bunun üzerine kızıp onun yüzüne bir tokat atmıştır. [Bunun üzerine hanımı] kaçmış ve baba [evine] geri dönmüştür. Babası da kızını yanında tutup [Velîd'e] geri göndermemiştir. Velîd ölüm döşeginde iken çocuklarına bazı vasiyetlerde bulunmuştu ki bunları *Abbâru Kureyş* adlı eserimizde anlatmıştık. O vasiyetler içerisinde Huzâ'a kabilesinden alınacak kan parası ile Ebû Üzeyhir'den alınacak olan mehir de bulunuyordu. Velîd ölüp, halk Zü'l-Mecâz panayırına ge-

1 İslâm öncesi dönemde insanlar, aralarındaki problemleri çözmek için üzerinde ittifak ettikleri hakeme gider; sorunlarını anlatır, onlar tarafından verilen karara da hiç itiraz etmeden uyarlardı. Ebû Süfyân ile Üzeyhir'in başta münafere olmak üzere bireyler ve kabileler arasında meydana gelen anlaşmazlıkları çözen hakemlerden ikisi olduğu anlaşılmaktadır.

lince; Hişâm b. Velîd, Ebû Üzeyhir'i gafil avlayıp öldürdü. Bu durum Mekke halkına ulaştınca, Kureyş kabilesine mensup olan el-Mutayyibûn ile el-Ahlâf [blokları] öfkelenip galeyana geldiler, neredeyse [birbirleriyle] savaşıyorlardı. Bu durum Zü'l-Mecâz'da bulunan gayet uyanık ve kavmini seven Ebû Süfyân'a ulaştığında atına bindi, Mekke'ye geldi. [Mekke] halkı birbirleriyle savaşmak için karşılıklı olarak konumlanmışlardı. Mutayyibûn'un sancağı [oğlu olan] Yezîd b. Ebî Süfyân'ın elindeydi.¹ Ebû Süfyân [ulaştınca öfkelenerek] sancağı [oğlu] Yezîd'in elinden aldı ve bu sancakla [oğlu Yezîd'e] vurup miğferini düşürdü ve [savaşmak için bir araya gelen] halkı dağıttı.

“Düşmanımızla -Hz. Peygamber'i kastediyordu- işimiz bittikten sonra Ebû Üzeyhir meselesine bakarız ve onun diyetini öderiz.” dedi. [Sonra da Üzeyhir'in] diyeti olarak iki yüz deve ödemiş oldular.

28- Mücezzir b. Ziyâr el-Belevî (المجذر بن ذيار):

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Mücezzir b. Ziyâr el-Belevî'dir. Mücezzir, Benî Avf b. el-Hazrec'in halifi idi.

29- Kays b. Zeyd (قيس بن زيد أخو بني ضبيعة ابن زيد):

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Kays b. Zeyd'dir. Kays b. Zeyd, Benî Dubay'a b. Zeyd kabilesine mensup idi. [Mücezzir ile Kays b. Zeyd'in] her ikisini de el-Cullâs el-Ensârî'nin kardeşi olan el-Hâris b. [Süveyd] öldürdü. [el-Hâris b. Süveyd] münafıklardan idi. Uhud Savaşı'nda Resûlullah ile birlikteydi. Savaş esnasında onları gördü, gafil avlayarak ikisini de öldürdü ve [İslâm'dan çıkararak] Mekke'ye kâfir olarak gitti.

1 Bilindiği gibi İslâm öncesi dönemde hem Mekke site devletine ait hem kabilelerin kendilerine ait hem de bu kabileler tarafından oluşturulan müteffiklere ait sancaklar bulunmaktaydı. Bu sancakları taşımak son derece önemli bir iş olarak kabul edilmekteydi. Nitekim Mekke site devletinde adına “liva” denilen bir bakanlığın kurulmuş olması bile bu sancak taşıma vazifesinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Burada dikkat çeken ise Mekke'nin iki büyük kabile ittifakından biri olan Mutayyebun'un livasının Yezid b. Ebî Süfyân tarafından taşınmış olmasıdır. Öyle görünüyorki Benî Ümeyye kabilesi Mutayyebun kabile kümesi içerisinde son derece etkin bir pozisyona sahip idi.

30- Esved el-Kezzâb b. Ka‘b el-Ansî (الأَسود الكذاب بن كعب العنسي):

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Esved el-Kezzâb b. Ka‘b’dır.¹ Esved, Zü'l-Humâr olarak [da] bilinmektedir. O San‘a da el-Ebnâ’dan bir hanımla evlenmek istiyordu. Ebnâ; Yemen’e [İran’dan] Vehriz ile birlikte gelip Habeşlilere karşı savaşılan Farslıların çocuklarıdır. Esved, [bu] Ebnâ’yı, Yemen’den süreceği veya onları Yemen’de kendisine köle hâline getireceği hususunda tehdit etmekteydi. [Ebnâ’nın ileri gelenlerinden biri olan] Fîrûz b. ed-Deylemî, Kays b. Hübeyre b. el-Mekşûh el-Murâdî ve [keza] el-Ebnâ’dan olan Dâdeveyh, Esved’e karşı teyakkuz hâlinde idiler. Bu arada Fîrûz, kendilerine Resûlullah tarafından adı Yuhannes b. Vebre el-Ezdî olan bir elçinin geldiğini ve gelişiyile birlikte İslâm’ı kabul ettiklerini haber verdi. Ansî’nin evlendiği [Ebnâ’dan olan] kadın da Müslüman olmuştu. Fîrûz diyor ki:

“Kadına gidip Esved’in durumu hakkında konuştum. Ona dedim ki: Kuşkusuz [Esved el-Ansî] senin kavmine kötülük yapmak istiyor. Onları ya Yemen’den süreceksin ya da köle yapacak. Onu öldürmek için bildiğin bir yol veya bir çözüm var mı? Kadın ‘Bunun için çabalayacağım.’ diye cevap verdi.”

Fîrûz kadının yanındayken el-Esved el-Ansî çıkageldi. [Fîrûz’u eşinin yanında görünce çılgına döndü] ve ona vurdu, boğazına yapışıp dışarı attı. Kadın ağlamaya başladı ve,

“Siz ey Arap topluluğu, dünürlerinize iyi davrandığınızı sanıyorsunuz, [bu nasıl bir iyiliktir ki] kardeşimi dövüp evimden dışarı atıyorsun?” dedi. [Bunu duyan] Esved [hayretle],

“O senin kardeşin miydi?” diye sordu. Kadın, “Evet.” dedi. Esved [yaptığına pişman oldu] ve,

“[Kardeşin olduğunu] bilmiyordum, haber gönder, bize gelsin.” dedi. Bunun üzerine kadın haber gönderdi, gelmesini istedi. Fîrûz da buna razı oldu. Kadın [Fîrûz’a],

¹ Yalancı Peygamber Esved el-Ansî el-Kezzâb’ın Ridde savaşları esnasındaki faaliyetleri ve öldürülüşüne dair geniş bilgi için bkz. İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 866; Bahriye Üçok, “Ridde,” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1958-1959), 97-113.

“Ben size Esved’in bulunduğu eve bahçeden bir dehliz kazacağım.” dedi ve kazdı. Fîrûz, Dâdeveyh ve Kays b. el-Mekşûh geldiler ve dehlizin başında durdular. Birbirlerine,

“Kim [onu öldürmek üzere içeri] girecek?” diye sordular. Dâdeveyh [Kays’a dönerek],

“Ben yaşlı adamım, korkarım ki onu vurduğumda kendisine bir şey yapamamış olayım. Bence sen gir ey Kays!” dedi. Kays [ise],

“Beni savaş anında bir ürperti tutar. Korkarım ki onu vurduğumda darbem yeterli olmaz.” dedi.

Onların en genci olan Fîrûz dehlize girdi. Esved el-Ansî’yi kuş tüyüyle doldurulmuş bir döşekte yatıyor iken buldu. Kadın da baş ucundaydı. Kadın [Fîrûz’a] işaret etti, [ancak] Fîrûz’un yanında kılıç yoktu. Fîrûz kılıç almak için arkadaşlarının yanına dönmek istedi. [Bu arada] sanki şeytan gelmiş de onu uyandırmış gibi gözleri [birden] açıldı. Bunun üzerine Fîrûz hızla davranıp başından ve sakalından yakalayıp boynunu kırdı ve çıktı. Kadın [panik içerisinde] onu takip etti ve,

“Hepinizi Allah adına namusunuzla sahip çıkmaya çağırıyorum.” diyerek [yapmaları gereken işi tamamlamaya çağırdı.] [Onu öldürdüğüne emin olan] Fîrûz,

“Sorum yok onu öldürdüm.” [diyerek kadını teskin etti.] Dışarı çıkıp arkadaşlarına [durumu] haber verdi. Sonra Kays içeri girip başını kesti ve arkadaşlarına attı. Arkasından da çıkıp ezan okudu, insanları namaza çağırdı. Sonra Kays, Ans [kabilesi]nin kendilerini öldüreceklerinden korktuğu için Fîrûz ile Dâdeveyh’i öldürerek onların hoşnutluğunu kazanmak istedi. Onun için bir ziyafet tertip edip onları davet etti. İkisi de [bu davete icabet ederek] geldiler. Bu arada Fîrûz atına su vermek için dışarı çıkmıştı. [Bu nedenle] Dâdeveyh, Kays’ın evine ondan önce girmiş ve [yemeğe oturmuş oldu]. Kays onu yemekte iken gafil avlayıp öldürdü. Dâdeveyh’in öldürülmesini gören bir kadın da Fîrûz’un Kays’ın evine gitmekte olduğunu görünce ona,

“Vahlar olsun sana, [bilesin ki] vallahi arkadaşın öldürüldü.” dedi.

Bunun üzerine Fîrûz atına atlayıp oradan hızla uzaklaştı. Amr b. Ma'âd b. Yekrub, Dâdeveyh'in tuzağa düşürülerek öldürülmesinden dolayı Kays'ı paylamakta ve şöyle demektedir:

*Dâdeveyh[i öldürmeniz] sizin için bir onur değildir
[Aksine] Dâdeveyh[in ölümü] sizin, ancak şeref ve onurunuzu lekeler*

31- Hakem (الحکم):

Suikasta maruz kalanlardan biri de Hakem'dir. Hakem, Benî Kays b. Sa'lebe kabilesine mensup olup asıl adı Şürayh [b. Şürahbil b.] Dubay'a b. Amr b. Mersed'dir. Benû Rebî'a b. Nizâr, irtidat etmiş ve mürtedler olarak Bahreyn'de bir araya toplanmışlardı. Kendilerine de el-Garûr diye bilinen el-Münzir b. en-Nu'mân'ı hükümdar olarak seçmişlerdi. Resûlullah'ın (sav) Ummân'daki âmilî¹ olan el-Alâ' b. el-Hadremî onların üzerine yürüdü. el-Alâ' Bahreyn'e körfezi takip ederek deniz yolundan gitti. Rebî'a kabilesi, Cevasa'da² bulunan Müslümanların üzerine yürüdüler. Susuzluk [Cevasa kalesinde kuşatılan] Müslümanları o kadar çok etkiledi ki neredeyse yok olacaklardı. Bu durum iyice ağırlığını [hissettirince], annesi Benî İcil'den olan, Benî Âmir b. Luey'in halifi Abdullah b. Hazf el-Âmirî şöyle dedi:³

*[Halife] Ebûbekir ve Medine'nin gençlerinin tamamına bir elçi ulaştı mı?
Haydi Cevasa'da kuşatılan şerefli bir kavmin yardımına [koşun]
Kanları her yere akmaktadır. Güneş ışınlarıyla [gözlerimizi]
kamaştırmaktadır
[Ancak bizler bütün bunlara rağmen] Rahman [olan Allah'a] tevekkül ettik
Allah'ın, tevekkül edenlere zafer vereceğine inandık*

- 1 Âmilî: Bu kavram erken dönem metinlerinde yerine göre vali, vali vekili, yöneticinin temsilcisi veya vergi memuru anlamında kullanılmıştır.
- 2 Bahreyn'de olan Cevasa'ya Kasru Cevasa da denilmektedir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra bölgede bulunan Arapların tamamı irtidat ettiklerinde, Cevasa halkı dinlerini değiştirmeyip İslâm üzere sabit kalmışlardır. Ancak bu durum onları oldukça zor duruma düşürmüştür. Zira mürtedler onların üzerine yürümüş ve şehri kuşatmışlardır. [Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Buldân*, 2/174]. Kuşatma esnasında zor zamanlar geçiren Cevasa halkı inançlarında sabit kadem olmaya devam etmişlerdir. Hz. Peygamber'in Ummân valisi olan Ala b. el-Hadremî, imdatlarına yetişerek onları bu zor durumdan kurtarmayı başarmıştır.
- 3 Aşağıdaki şiir incelediğimiz yazmada yer almamaktadır. Tahkikli nüshada yer aldığı ve konuyu aydınlattığı için buraya alınması uygun görülmüştür.

Müslümanlar, gece müşriklerin ordugâhında bazı sesler duydular. Bu sesler onları korkuttu. [el-Alâ':], "Kim bize bunlardan bir haber getirir." dedi. [Abdullah b. Hazf], "Ben size bir haber getiririm." dedi.

Kaleden aşağı indi. Onu yakaladılar ve sorguladılar. O da onlardan biri olduğunu söyledi ve, "Ebcer [neredesin]?" demeye başladı.

Onların arasında Ebcer adında bir adam vardı. [Bu adam sesi duyunca geldi] ve [Abdullah b. Hazf'ı görünce] onu tanıdı. Ona,

"Yazıklar olsun sana, nedir bu hâlin? Kanaatimce sen bu gece dayıların için en kötü yeğensin." dedi. Abdullah ona,

"Açlıktan ölmek üzereyim." dedi. Ona yemek ve su verdiler [sonra da] bir deveye bindirip serbest bıraktılar. [Böylece] İbn Hazf, arkadaşlarının yanına döndü ve kendilerine [düşman askerlerinin] sarhoş olduklarını haber verdi. Bunun üzerine el-Alâ', kendisiyle birlikte hareket eden Arap ve Fars [kökenli] Müslümanlarla birlikte onlara beklemedikleri bir esnada gece baskını düzenledi. [Birçoğunu] feci bir şekilde öldürüp hezimete uğrattılar. el-Hakem atına binmek için kalktı, ayağını üzengiye koyduğunda, üzenginin kayışı koptu. [Bunun üzerine],

"Kays kabilesine mensup olanlardan devesini bağladığı ipi (akal) bana verebilecek olan var mı?" diye sordu. Oradan geçen Müslümanlardan biri imdat çağrısına cevap verdi ve ona, "Sen Ebû Dubey'a mısın?" diye sordu. O da, "Evet." dedi. Bunun üzerine Hakem ona, "Bana deveni bağladığın ipini ver." dedi. O da [Hakem'e] devesini bağladığı ipi verince, onu atından indirdi ve atı yakaladı. Sonra da [Hakem'e] kılıcıyla vurup öldürdü. Kays b. Âsım es-Sa'dî [bu konuda] şöyle demektedir:

Etme bizi tehdit, Mefruk ve ailesiyle

Şayet gelerseniz karşılaşırsınız bizden, Hakem'e yaptığımızın aynısıyla

32- Ömer b. el-Hattâb (ra) (ö. 23/644) (عمر بن الخطاب):

Suikasta uğrayanlardan biri de Ömer b. Hattâb'dır. Ömer, rüyasında bir horozun kendisini iki defa göbeğinin alt tarafından gagaladığını görmüştü. Bu rüyasının [yorumunu] Esmâ bnt. Ümeys'e sordu. O da,

“Bu yabancı bir adamdır, seni yaralayacak.” dedi. Bu hadisenin üzerinden günler geçti. Sonra bir gün Mugîre b. Şu‘be’nin Ebû Lu’lu’ diye bilinen kölesi Fîrûz, Hz. Ömer yürürken ona rastladı.

“Ey Emîrül-Müminin! Mugîre bana ağır bir haraç yükledi.” dedi. Hz. Ömer,

“Ne kadar?” diye sordu. Ebû Lu’lu’, “Günde iki dirhem.” diye cevap verdi. Hz. Ömer, “Ne iş yapıyorsun?” diye sordu. Ebû Lu’lu’,

“El değirmeni yapıyorum.” dedi. [Hz. Ömer] de bunun üzerine,

“Bu [para] çok değerlidir. [Zira] memleketimizde senden başka bu işi yapan kimse yoktur.” dedi. Bunun üzerine [Ebû Lu’lu’], “Allah yardımcısıdır.” deyip mırıldanarak geri döndü. Hz. Ömer, “Ne diyor?” diye sordu.

“Sana, Arap ve Farsların konuşacağı bir değirmen yapacağını iddia ediyor.” dedi[ler]. Hz. Ömer,

“Köle ne diyor, tehdit mi ediyor, söz mü veriyor? Yoksa korkutuyor mu?” dedi ve gitti.

Bu hadisenin üzerinden birkaç gün geçmişti ki Hz. Ömer bir gün sabah namazında safları düzeltti, safların düzgün hâle gelmesi için sağa ve sola bakındı, safların düzgün olduğunu gördüğünde de tekbir getirip namaza durduğu anda [Ebû Lu’lu’] ona saldırdı. [Ebû Lu’lu’], Hz. Ömer’i tam ortasında kabzası bulunan iki taraflı bir hançerle göbeğinin altından, kasığının üstünden iki veya üç kez hançerledi. Hz. Ömer’in üzerinde sarı renkli, tek parçadan oluşan ancak [yanları] yırtmaçlı bir elbise vardı. Elbisenin bir kısmını topladı ve yarasının üzerine bastırdı. Ve “Anlaşıldı.” dedi [sonra da] *وكان أمر الله قدرا مقدورا* “Allah’ın emri kesinleşmiş bir hükümdür.”¹ [âyetini okudu]. Abdurrahman b. Avf [Hz. Ömer’in yerine] geçti ve insanlara sabah namazını kıldırdı.

Hz. Aişe’den (ra) şöyle rivayet edilmektedir:

Mehtaplı bir gecenin seher vaktinde Mekke ile Medine arasında gidiyor iken birinin şöyle söylendiğini duydum:

1 Ahzab, 33/38.

*Ağlasın İslâm için ağlamak nedir bilen
Yüz tuttular helâke, gitti tâc u ikbâl fiilen
Sırt çevirdi dünya, tersine döndü deverân
Bezdi o dünyadan Hakk'ın va'dine inanan*

[Bu şiiri okuyan] adamı aradılar, fakat bulanamadı. [Hz. Aişe diyor ki]:

“Kendi kendime dedim ki: Korkarım ki bir hadise gerçekleşir. [Bu olaydan] birkaç gün geçmemişti ki Ömer (ra) öldürüldü.”

33- Sâlim b. Dâre (سالم بن دارة):

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Sâlim b. Dâre'dir. Sâlim, Abdullah b. Gatafân kabilesine mensuptur. Benî Fezâre kabilesinden Zümeyl b. Dübeyr diye bilinen İbn Ümmü Dinâr adındaki adamı hicvetmişti. Kendisine ait olan uzunca kasidesinde şöyle demişti:

*Yapmayacaktır, bir barış antlaşması sizinle İbn Dâre
Etmedikçe zina, Zümeyl [annesi] Ümmü Dinâr ile*

[Bir gün] İbn Dâre, el-Dâme'de Zümeyl'e rastlar ve şöyle der:

“Ey Zümeyl! Kavmimle musalaha yapabilmem için annenle [cima] etmedin mi?” Zümeyl,

“Önce Allah'tan sonra senden bağışlanmamı dilerim. Yanımda ve yükümde kırbamın ağzını bağlayacak bir ipten başka bir şeyim yok.” dedi. Daha sonra bu kez Şerâf'ta karşılaştığında Dâre [Zümeyl'e] ilk karşılaşmada söylediği “... aşiretimle musalaha yapmam için...” [den oluşan sözlerin] aynısını tekrar etti; [bunun üzerine Zümeyl],

“Önce Allah'tan sonra da senden bağışlanmamı dilerim. Yanımda ayak kabımı tamir ettiğim bıçaktan başka bir şey yok.” diye cevap verdi.

Bu hadiseden bir süre sonra Zümeyl, Medine'ye geldi ve ihtiyaçlarını giderdi. Köşeden çıktığında bir adamın aşağıdaki sözlerle şarkı söylediğini duydu:

*Geceleyin [deve ile] Yelemlem Dağları'nın tepesi kendisine görününceye dek
yolculuğuna devam etti*

*Deve yolculuğunda o kadar sıkıntı çekti ki sanki gidecekleri yerle aralarında
taşlar ve testiler vardı*

Zümeyl, Sâlim'in sesini tanıdı. Ona doğru gitti ve kendisine iki darbe vurdu. Devesini de kesti. Sâlim [yaralı bir hâlde] Osman b. Affân'ın [huzuruna] taşındı. [Hz. Osman] da onu Hristiyan bir doktora tedavi edilmesi için gönderdi. Doktor, iyileşinceye kadar ona baktı. [Bir gün] Hristiyan doktor [evine] girdiğinde Sâlim'in hanımıyla oynadığını gördü. [Ancak] görmemiş gibi yaparak bir şey demedi. Doktor [Sâlim b. Dâre'ye],

“Şurada çıkıntı yapmış bir kemik görüyorum, yerine oturması için sana bir ilaç yapayım mı?” dedi. Sâlim de,

“Evet, yap.” dedi. Bunun üzerine [doktor] onu zehirledi ve öldü. Hz. Osman'ın eşi Ümmü'l-Benîn bint Uyeyne b. Hısn el-Fezârî'nin doktora Sâlim'i zehirleyerek öldürmesi için para ödediği de söylenmektedir. Bu el-Kumeyt b. Sa'lebe'nin iddiasıdır. [Nitekim o şöyle demektedir]:

Yapmayın bu hususta gürültü hiç

Tamamını yok etti söylediklerini İbn Dâre'nin, kılıç

34- Zübeyr b. Avvâm (ra) (ö. 36/656) (الزبير بن العوام):

Suikasta uğrayanlardan biri de Zübeyr b. Avvâm'dır.¹ Zübeyr b. Avvâm'ın ölüm sebebi ise; vakta ki Ali b. Ebû Tâlib (ra) ona Sa'r b. Zimâm el-Mucâşicî'nin civar antlaşması yapmayı talep ettiğini hatırlatması üzerine Cemel savaşından vazgeçti. [Tam bu esnada] bir adam Ahnef b. Kays'a gelerek,

“İşte Zübeyr az önce buradan geçti.” dedi. Ahnef b. Kays dedi ki:

“Ben onu ne yapayım?”

1 Ünlü sahâbi Zübeyr b. Avvâm'ın hayatına dair geniş bilgi için bkz. Muhammed b. Sa'd, *Tabakât*, 3/100 vd.; ez-Zübeyrî, Mus'ab b. Abdullah, *Nesebu Kureyş*, thk. Levi Provençal (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1982), 236 vd.; Belâzürî, *Ensâb*, 2/251; Mustafa Çiçek, “Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidin Döneminde Zübeyr b. Avvâm,” *İSTEM* 4/7 (2006), 135-158.

İki Müslüman kitle toplayıp karşı karşıya getirdi. Onlar da birbirini katlediyorlar. Sonra da ayrılıp kavmine katıldı. [Zübeyr b. Avvâm'ın oradan geçtiğini duyan] Ömer b. Cürmüz, Fudâle b. Hâbis ve Nâfi' b. Ka'b b. Umeyr hemen harekete geçtiler. [Zübeyr b. Avvâm'a] Vadi's-Siba'da yetiştirtiler. Zübeyr b. Avvâm onları görünce [hemen] saldırdı, dağılıp [uzaklaştılar]. Zübeyr, İbn Cürmüz'e yetişti. Ona yetiştiğinde İbn Cürmüz,

“Allah, Allah, [Allah için beni bırak] ey Ebû Abdullah!” dedi. [Bunu duyan Zübeyr b. Avvâm ona karışmayıp] geri döndü. Zübeyr b. Avvâm uzaklaştı. Fudâle ve Nâfi' de onu takip etmekten vazgeçtiler. [Ancak] Amr b. Cürmüz onu takip etmeye devam etti. Mehtaplı bir gecede onun yürüyüşüne ayak uydurdu. Zübeyr b. Avvâm [onu görünce] kendisine yöneldi. Bunu gören [İbn Cürmüz] Zübeyr b. Avvâm'a, “Ey Ebû Abdullah, Allah için [bana karışma]!” dedi.

Bunun üzerine Zübeyr b. Avvâm ondan elini çekti/onu kendi hâline bıraktı. O da Zübeyr'in yürüyüşüne ayak uydurdu. Zübeyr b. Avvâm'ı atının üzerindeyken gafil avladı, yaralandı ve kendisinden ayrıldı. Zübeyr b. Avvâm:

“Allah onu öldürsün, Allah'ı zikrediyor, ancak O'nu unutupuyor.” dedi ve [aldığı bu darbeden dolayı] öldü. Sa'id b. Zeyd b. Amr b. Nufeyl el-Adevî'nin kız kardeşi Âtike bu hususta şöyle demektedir:

*İbn Cürmüz, düşmanla karşılaştığında cesur olan, savaştan kaçmayan atlıya
tuzak kurdu*

*Ey Amr şayet [yiğitlik gösterip] onu atından inmeye çağırırsaydın
Korkudan [onun] kalbinin ürpermediğini, elinin de titremediğini görürdün
Annen seni kaybetsin [ey Amr] sen bir Müslümanı öldürdün
Sana bilinçli bir şekilde adam öldüren katile, verilen ceza [artık], oldu hak*

İbn Cürmüz, Zübeyr [b. Avvâm'ın] kılıcıyla Hz. Ali'nin (ra) yanına geldi ve,

“Ona haber verin, ben Zübeyr [b. Avvâm'ın] katiliyim.” dedi. Hz. Ali,

“Safiye'nin oğlunun katilini cehennemle müjdele!” dedi. Kılıcı ondan aldı ve şöyle dedi:

“Bu kılıç Resûlullah’ın (sav) yüzündeki bulutları ne kadar çok dağıtmıştır.”

Rivayet edilir ki İbn Cürmüz [sürekli] dünyası için dua ediyordu. Ona, “Keşke ahiretin için de dua etsen...” denildiğinde; İbn Cürmüz,

“Zübeyr [b. Avvâm’ı] öldürdüğümden beri cennetten ümidimi kestim.” dedi.

35- Mâlik b. el-Hâris el-Eşter (ö. 37/657) (مالك بن الحارث الأشتر):

Suikasta uğrayanlardan bir diğeri ise Mâlik b. el-Hâris el-Eşter’dir.¹ [Rivayetlere göre Mâlik el-Eşter] Hz. Ali, Abdullah b. Abbas’ı Basra’ya, Ubeydullah [b. Abbas’ı] Yemen’e ve Kussem [b. Abbas’ı] Mekke’ye vali tayin ettiğinde ona geldi ve kendisine,

“Amca çocuklarını vali tayin ettin. Öyleyse biz o yaşlı adamı (Osman b. Affân) (ra) niye öldürdük? Biz onu kendi aile efradını valiliğe tercih ettiği zaman öldürmüştük.” dedi.

Hz. Ali ile Mâlik ağız dalaşına girdiler, birbirlerine ağır sözler sarf ettiler. Abdullah b. Ca’fer aralarına girdi. Hz. Ali (ra) Mâlik’e karşı çok mükrim idi. Eşter, [Hz. Ali’nin huzurundan] kızgın bir hâlde uzaklaştı. Mısırlıların, Hz. Ali’nin Mısır valisi olan Muhammed b. Ebî Bekr’i (ra) öldürmesine kadar Hz. Ali’nin yanına gitmeyi terk etti. Muhammed b. Ebî Bekr’in öldürüldüğü haberi [Hz. Ali’ye] ulaşınca, Hz. Ali, Abdullah b. Ca’fer’e,

“Mısır için kimi uygun görüyorsun?” diye sordu. O da,

“Eşter’i [uygun görüyorum]. Mısırlılar onun halkıdır. Onu [Mısır’a vali olarak] gönder. Şayet orada öldürülürse, öldürülmüş olur [sen kurtulursun]. Oraya hakim olursa, egemenlik kurmuş olur [sen kazanırsın].” dedi. Bunun üzerine [Hz. Ali], Eşter’e haber gönderdi ve onu Mısır’a vali tayin etti. [Mâlik el-Eşter] Mısır’a gitmek için Hicaz-Mısır yolunu takip etti. [Onun Mısır’a vali tayin edildiği ve Mısır-Hicaz yolunu takip ederek oraya gitmekte olduğu] haberi Muaviye’ye ulaştırılınca o da Kulzüm’ün Dihka-

¹ Mâlik b. Eşter’in ilk dönem İslâm tarihinde gerçekleşen siyasi rolüne dair geniş bilgi için bkz. Kenan Ayar, “Mâlik b. el-Hâris el-Eşter’in İlk Dönem Siyasi Hadiselerindeki Rolü”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/4 (2005), 37-93.

nı¹ Cansâr'a bir mektup yazıp Eşter'e suikast düzenlemesini emretti [ve bunun karşılığında] vergiden muaf olacağını [vadetti].

Eşter, [Kulzüm Dihkanı'nın] yanına indiğinde Dihkan kendisine ikramda bulundu. Eşter balığı seviyordu. [Dihkan] ona balık ikram etti. Mâlik, balığı çekinerek yemeye başladı. [Bu arada] balgam da onu sıkıştırıyordu. [Onun balığı çekinerek yediğini gören] Cansâr,

“Be adam balığı yele verme; bende onun ilacı var.” dedi. Mâlik,

“Nedir onun ilacı?” diye sordu. Dihkan,

“Baldır.” dedi. [Bunun üzerine Mâlik],

“Balı getirin.” dedi. Cansâr bala zehir katarak [ona verdi] ve kendisini öldürdü. [Eşter'in öldürülüşü haberi] Muaviye'ye ulaştırılınca bir konuşma yapmak üzere ayağa kalktı ve şöyle dedi:

“Ey Suriye halkı! Ali'nin (ra) iki eli vardı. Bu ellerinden biri Ammâr b. Yâsir; diğeri ise Eşter idi. Allah her iki elini de kopardı.”

36- Ali b. Ebî Tâlib (ö. 43/670) (علي بن أبي طالب):

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Ali b. Ebî Tâlib'dir.² Ali'nin öldürülmesinin nedeni şudur: Abdurrahman b. Mülcem et-Tucûbî (onu Murâd kabilesine mensup sayanlar da olmuştur) ile Muaviye'yi seçen Burek b. Abdullah et-Temîmî ve Amr b. el-Âs'ı seçen Amr b. Bükeyr et-Temîmî Mekke'de toplandılar. Nehrevân'da öldürülen [Hâricîleri] konuştular, onlara üzüldüler ve şöyle dediler:

“Vallahi Allah için hiç kimsenin kınamasından çekinmeyen kardeşlerimizden sonra dünyada artık hiçbir şeyin değeri kalmadı. Onlar[ın her biri] hidayet lambasıydı.” Sonra [diğer] halkı konuştular, onları yaptıkları ile ayıpladılar ve,

1 Dihkan kavramı Farsça bir ifade olup aslında çiftçi anlamına gelmektedir. Ancak bu kavram ilk dönem İslâm tarihi açısından özellikle Fars coğrafyasındaki yerleşim birimlerinde görev yapan yönetici anlamında kullanılmaktadır.

2 Hz. Ali'nin Küfe'deki faaliyetleri ve öldürülüşü ile ilgili geniş bilgi için bkz. Mehmet Mahfuz Söylemez, *Küfe'nin Siyasî Tarihi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015).

“Şayet bizler [gerçekten] şurat (canını Allah’a satanlar) olsaydık, bu dalâlet imamlarının gaffet anlarını araştırıp, kardeşlerimizin intikamını alır, halkı da kötülüklerinden kurtarırdık.” dediler. Abdurrahman b. Mülcem,

“Ben Ali için sizinleyim/Ben Ali için varım.” dedi. Burek,

“Ben Mu‘aviye için varım.” dedi. Amr b. Bükeyr,

“Ben Amr b. el-Âs için varım.” dedi.

[Her bir şahıs] adını zikrettiği kişiyi öldürmeden veya kendileri bu uğurda ölmeden bu işten vazgeçmeyeceklerine dair ahitleştiler ve birbirlerini arzulu bir şekilde teşvik ettiler. Ramazan ayının on yedinci gecesi için anlaştılar, sonra da dağıldılar. Her biri, belirledikleri adamın bulunduğu şehre yöneldiler. [Bu arada] Ali (ra), Kûfe halkından bezmişti. Onlara çokça beddua ediyordu. Ona eziyet ettiklerinde çokça şu şiiri okuyordu:

Bırakın kervan ehlina ulaşsın

İlerde kervanın da kendinizin de ne yaptıklarını göreceksiniz

Şu şiiri de çokça okurdu:

Bırak olumsuz düşünceleri; yoktur Allah’tan başka bir şey, dayan Ona

Tedirgin eden şeylere karşı kâfidir Allah sana

Yine şöyle diyordu:

Cihatlarının önünü aç mücahitlerin

Reddederim tek Allah’tan başkasına boyun eğmeyi

Yine şöyle diyordu:

Hangi günlerde ölmekten kaçabilirim ben

Takdir edilmemiş günde mi yoksa edilmiş olan takdirden mi

Hız. Ali derdi ki:

“[Bunların] şaki ve bağı olanlarını (kötülerini) ne tutacak, (bu şaki ve bağilere ne) mani olacak. Allah’a and olsun ki ümmî olan Nebî (sav) bana bunun [hakkında] -yani ta başının tepesinden sakalına kadar- [akan kanla] boyanacağına dair bilgi verdi.”¹ Hız. Ali şöyle derdi:

1 Bu hadis Beyhâkî’nin *Delâ’ilü’n-Nübüvve* eserinde de geçmektedir.

*[Ey Ali] hazırla göcünü ölümüne
Kuşkusuz ölüm gelmektedir
Üzülme sakın, ölüm senin sabana girdiğinde¹*

Onların anlaştığı gece gelince, ki bu gece cuma gecesi idi, İbn Mülcem, [Kûfe] ana camide Eş'as b. Kays el-Kindî'nin yakınında geceledi. Hz. Ali (ra) o gece bir rüya gördü ve rüyasını yaralı iken, Hasan (ra) ve Hüseyin'in (ra) hocası Ebû Abdurrahman es-Sülemi'ye anlattı. Ebû Abdurrahman şöyle demektedir:

“Hz. Ali yaralı iken yanına girdim. Bana ‘Yaklaş ey Ebû Abdurrahman!’ dedi. Bu arada kadınlar ağlaşıyordu, ona yaklaştım. Bana şöyle dedi: ‘Sabah olmuştu ailemi [namaza] uyandırıyordum, oturduğum yerde gözlerime bir ağırlık çöktü. Resûlullah (sav) bana beliriverdi. [Onu görünce] ‘Ey Allah’ın elçisi, nedir ümmetinden çektiğim bu sıkıntı ve şiddetli husumetler?’ dedim. O da bana ‘Allah’a onlar için beddua et.’ dedi. Ben de, ‘Allah’ım onları benim için en hayırlı olanlarla değiştir. Beni de onlar için en şerli olan biri ile değiştir.’ dedim.² [Tam bu esnada] müezzin olan İbnü't-Tayyâh içeri girdi ve ‘namaz vakti’ dedi. İbnü't-Tayyâh’ın elinden tuttum. İbnü't-Tayyâh önümde yürüyordu, ben de onu takip ediyordum.” Bir önceki konuya geri döndü.

[Bu arada] Eş'as İbn Mülcem'e:

“Sabah aydınlığı ortaya çıktı.” dedi. Bunun üzerine İbn Mülcem ve Şebib b. Buhra el-Eşca'î dışarı çıktılar. [Bu esnada] Hz. Ali (ra) de evinden çıkıyordu ve şöyle bağıırıyordu:

“Ey insanlar namaza, ey insanlar namaza!”

[Tam bu esnada] İbn Mülcem, [ona yaklaşıp] kılıçla alınından başının üstüne kadar [kafasını yaran] bir darbe vurdu. Kılıç duvara çarptı ve duvarda bir yarık oluşturdu. Sonra [İbn Mülcem elindeki] kılıcı yere attı. İnsanlar oraya koşturdular. [İbn Mülcem insanlara]:

1 Literal olarak “senin vadine yaklaştığında” anlamına gelse de “saha” kavramı tercih edilmiştir.

2 Bu cümle ile Hz. Ali'nin, kendisinden daha hayırlı olup vefat etmiş olanlara katılmak istediğini, kendisinden sonra gelecek olan Muâviye'nin de ondan daha hayırsız olduğunu ifade etmektedir.

“Ey insanlar kılıçtan sakınınız zira o zehirlidir.” demeye başladı. [İbn Mülcem’in] kılıcı bir ay boyunca zehirlediği rivayet edilmektedir. Hz. Ali’yi (ra) içeri götürdüler, [arkasından] İbn Mülcem’i de eve soktular. Hz. Ali’nin kızı Ümmü Kulsûm:

“Ey Allah’ın düşmanı, sen Emîrül-Mü’minîn’i mi katlettin?” dedi. İbn Mülcem de [ona cevaben]:

“Ben [mü’minlerin emirini değil] babanı öldürdüm.” dedi. Kızı,

“Allah’a and olsun ki Emîrül-Mü’minîn’e kötü bir şey olmadığını dile-
rim.” dedi. [Bunun üzerine İbn Mülcem],

“Öyleyse niye ağlıyorsun? Allah’a and olsun ki [kılıcıma] bir ay bo-
yunca zehir sürdüm. Kuşkusuz [o öldü] beni arkasında bıraktı. Allah onu
[rahmetinden] uzaklaştırınsın ve yok etsin.” dedi.

[İbn Mülcem’in yakalanmasından] sonra Hz. Ali (ra) [ona yönelik ola-
rak verdiği kararı] şöyle açıkladı:

“Ona iyi yemek ve yumuşak bir döşek verin. Şayet yaşarsam ya affede-
rim ya da kısas isterim. Eğer ölürsem hemen arkamdan onu da gönderin ki
Âlemlerin Rabbi huzurunda onunla hesaplaşayım.”

Rivayet edildiğine göre İbn Mülcem er-Rubâb kabilesinden Kutâm
adında bir kadına talip olmuştu. Haricî olan Kutâm en güzel kadınlardan
biri idi. Hz. Ali onun aile efradını Nehrevân’da öldürmüştü. Kadın,

“Ben ancak üç bin dirhem ve Ali b. Ebî Tâlib’in öldürülmesi [mehiri]
üzere evlenirim.” demişti.

Bundan sonra [İbn Mülcem bu şartları kabul ederek] onunla evlenmiş
ve zifafa girmişti. [Zifaf bittikten sonra] kadın ona,

“Ey falanca kuşkusuz senin için tamam, şimdi [önce hangisiyle başla-
yacaksın] çek kuranı.” dedi. Bunun üzerine İbn Mülcem de evden çıktı ve
Hz. Ali’yi vurdu.

Bu konuya dair bazı şairler şöyle demektedirler:

*Araplar ve Farslar içinde hiçbir asilzâdenin Kutam'ın mehri gibi bir mehir
verdiğini görmedin*

Üç bin [dirhem], bir köle ve cariye ve Ali'yi zehirli bir kılıçla öldürmek

Yoktur Ali'yi [öldürmekten] daha pahalı bir mehir

*Yoktur [İbn Mülcem'in] [Ali'ye bedel olarak öldürülmesinden] daha değerli
bir ölüm*

Muaviye'yi [öldürmeye giden] adam ise söz konusu gecenin sabahında sabah namazı için [evinden çıkan] Muaviye'yi kuyruk sokumundan yaraladı. Muaviye'nin bu hadiseden sonra ölünceye kadar hiç çocuğu olmadı. Bu nedenden dolayı ulu camilerde maksûre [hünkâr mahfili] yapma geleneği başlamış oldu.

37- Hârice b. Huzâfe el-Adevî (ö. 40/661) (خارجة بن حذافة العدوي):

Suikasta uğrayanlardan biri de Hârice b. Huzâfe el-Adevî'dir.¹ Mısır kadısı olan Hârice b. Huzâfe, sahabeden olup salih bir insan idi. Amr b. el-Âs'ı [öldürmek için yola çıkan] adam, Hârice'yi Amr'ın [her zaman oturduğu yerde] insanlara akşam yemeği verirken buldu. O gece Amr'ın başka bir işi olduğu [için meclise gelememişti]. [Amr'ı tanımayan adam] Hârice'yi Amr b. el-Âs'ın tahtında otururken görünce onu Amr b. el-Âs zannedip yanına yaklaştı. Arkasından omuzuna bir darbe indirdi. Adam yakalanınca Amr çıkıp geldi. Hârice ağır yaralı olarak evine taşındı. Amr, Hârice'yi ziyaret gidince Hârice, Amr'a, "Vallahi [bu adamın] tek hedefi sendin." dedi. Amr da ona, "Fakat Allah, Hârice'yi murat etti." şeklinde cevap verdi.

38- Hâlid b. el-Mu'ammer es-Sedûsî (خالد بن المعمر السدوسي):

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Hâlid b. el-Mu'ammer es-Sedûsî'dir.² Muaviye ondan Irak'ta, Rebî'a kabilesini Hz. Ali'ye saldırmaya çağırması ve kendisine yaptıkları biatlerini bozmaları için tuzak kurmasını istedi. [Muaviye ona] bunu yaparsa kendisini Horasan'a vali olarak atacağını vadetti. Hâlid b. Mu'ammer de [Muaviye'nin istediğini] yaptı.

1 Sahabeden olan Hârice'nin hayatı için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, 4/188; el-Beğevî, Ebu'l-Kasım Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz b. el-Merzubân b. Sabur b. Şahinşah (ö. 317/929), *Mu'cemu's-Sahâbe*, 1-5, thk. Muhammed el-Emin b. Muhammed (Kuveyt: Mektebetu Dâru'l-Beyân, 2000), 2/358.

2 Hâlid b. el-Mu'ammer es-Sedûsî ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Bekkâr, Abbas, *Abbâru'l-Vâfidin min'er-Ricâl min Ehli'l-Basra ve'l-Küfe ala Muâviye b. Ebî Süfyan*, thk. Sekinetu eş-Şihâbî (Beirut: Müessesetu'r-Risâle, 1983), 44.

[Onun faaliyetlerinin neticesinde] Rebi'a kabilesi, Hz. Ali'ye eziyet ettiler, ayıplayıp kara çaldılar. Bu durum da Muaviye'ye ulaştı. Hz. Ali (ra) öldürülünce Muaviye, Hâlid b. Mu'ammer'e karşı vefalı davranıp [onu Horasan'a vali olarak atamak] istedi. Benû Sedûs kabilesinin bazı şairleri bu hususta şöyle dediler:

*Mazhar oldu Hâlid b. el-Mu'ammer, Muaviye'nin ikrâmına
Olmasaydı Hâlid, olamazdın sen emîr [ey Muaviye]*

Muaviye Hâlid'e, kendisine verdiği Horasan sözünün [kararnamesini] yazdı. Ancak [akabinde de] bir adam [göndererek] ona Kûfe sırtlarında, Benî Mukatil'e ait olan kasrda, tuzak kurdu, kendisine [zehirli] bir içecek içirtirerek onu öldürttü. [Böylelikle] insanlar Muaviye[nin hilafeti] üzerinde birleştiler.¹

39- Hasan b. Ali (ra) (ö. 49/669) (الحسن بن علي):

Suikasta maruz kalanlardan bir başkası ise Hasan b. Ali'dir.² Ya'kûb b. ed-Devrakî bu hususu şöyle anlatmaktadır:

Bize Esad b. İbrâhim, İbn Avn'dan; İbn Avn ise Umeyr b. İshak'tan rivayet etti ve dedi ki:

Bir adamla birlikte Hasan b. Ali'nin (ra) huzuruna girdim. [Hasan] yanımdaki arkadaşına "Ey filanca bana istediğini sor." dedi. O da,

"Sana [şimdilik] bir şey sormayacağım." dedi. Sonra yanımdan kalkıp gölgeğine girdi. Sonra çıktı ve,

"Ey falanca, bana bir şey soramayacağın [zaman gelmezden] önce, ne istiyorsan sor. Vallahi çiğirimden bir parçayı [dışarı] tükürdüm. [Sonra] yanımda bulunan bir çubukla karıştırdım/inceledim. Daha önce defalarca zehir içirilmişim. [Ancak] bu [zehir] gibisini [daha önce] hiç içmemişim. Bu nedenle [ihmal etme] sor." dedi. [Arkadaşım],

"Allah sana sağlık ve afiyet versin, sana [iyileşinceye kadar] bir şey sormayacağım." dedi ve huzurundan çıktık. Ertesi gün kendisine geldim, göçmek üzere (ölüm döşeginde) idi. Hüseyin [de] geldi, başucuna oturdu.

1 Bu nedenle Muaviye'nin iktidara geldiği yıla, "Âmu'l-Cemâ'a" yani "birlik yılı" adı verilmiştir.

2 Hz. Hasan'ın hayatı ve siyasî mücadelesi için bkz. Mehmet Mahfuz Söylemez, "Hz. Hasan'ın Hilafeti Muaviye'ye Devri'nin Arkaplanı," *İslami Araştırmalar Dergisi* 14/3-4 (2001), 456-468.

“Ey kardeşim, söyle bana, kim sana zehir içirdi?” diye sordu. [Hasan] da, “Niçin [soruyorsun?] Onu öldürecek misin?” dedi. Hz. Hüseyin, “Evet.” diye cevap verdi. Hz. Hasan:

“Sana hiçbir şey söyleyecek değilim. Şayet beni zehirlediğini zannettiğim dost bunu yapmış ise Allah en büyük oç alandır. Ama şayet o değilse, benim için suçsuz biri öldürülmesin.” dedi.

40- Saîd b. Osman b. Affân (ö. 61/680) (سعید بن عثمان بن عفان):

Suikasta maruz kalanlardan bir başkası ise Saîd b. Osman b. Affân'dır.¹ Muaviye'ye Medinelilerin, cariye ve köleler de dahil, herkesin ağzında aşığıdaki sözün dolaştığı haberi ulaştı:

*Vallahi Yezîd [hilafete] ulaşamayacak
Diş geçirmeye çalışsa da en halisine demirin²
Saîd olacak halife, akabinde şimdiki emirin*

Saîd'in annesi Ümmü Abdullah bnt. el-Velîd b. el-Velîd b. el-Muğîre idi. [Annesi] Hz. Osman'ın öldürüldüğü gün onu öldürmeye gelenlere karşı Hz. Osman'ı savunmak için savaşmış ve yaralanmıştı. Hz. Osman'ı savunmak için Nâile bint el-Ferâfisa da Ümmü Abdullah'a yardım etmişti. Her ikisi de yaralanmışlardı. Medine halkı arasında [hilafet hususunda yukarıdaki sözün] hızla yayıldığı haberi Muaviye'ye ulaştınca, Saîd b. Osman'a bir mektup yazıp [onu yanına çağırtdı]. Saîd, Muaviye'nin huzuruna girdiğinde Muaviye,

“Nedir bana ulaşan bu şey? Medineliler, ‘Vallahi Yezîd [hilafete] ulaşamayacak.’ diyorlarmış.” dedi ve yukarıdaki şiiri okudu. Saîd ona,

“Ey Muaviye, bunu inkâr mı ediyorsun? Allah'a and olsun ki benim babam Yezîd'in babasından, annem de Yezîd'in annesinden, ben de Yezîd'den daha hayırlıyım/değerliyim. Bütün bunlara rağmen biz seni azletmedik, halife kıldık; aşığılamadık, yücelttik; sonra bu şeyler senin eline geçti, [sen ise] bizi bunların tamamından soyutladın.” dedi.

1 Saîd b. Osman'ın hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgiler için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/153; Halife b. Hayyât, *Târihu Halife b. Hayyât*, thk. Ekrem Ziya Ömeri (Beyrût: Dârul-Kalem, 1397), 224; Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 1/497; 5/614.

2 Metinde literal olarak “demirin başını ısırsa da” denilmektedir. Bu ifade Arapça bir işin imkânsızlığını ifade etmek için kullanılmaktadır.

[Bunun üzerine] Muaviye ona şöyle cevap verdi:

“Ey kardeşimin oğlu! ‘Babam, Yezîd’in babasından daha hayırlıdır.’ ifadeyle doğru söyledin. [Zira] Allah’a and olsun ki, Allah ona rahmet eylesin, mü’minlerin emîri olan [babam] Osman b. Affân benden daha hayırlıydı. ‘Annem, Yezîd’in annesinden hayırlıdır.’ sözün de doğru. [Zira] ömrüme and olsun ki kavminin salih kadınlarından olması koşuluyla, Kureyş kabilesine mensup bir kadın, Kelb kabilesine mensup bir kadından daha hayırlıdır. Ancak ‘Ben Yezîd’den daha hayırlıyım.’ sözüne gelince; ey kardeşimin oğlu, vallahi Irak’tan buraya bir ip gerseler, senin gibileri de o ipe dizesler ve Yezîd’e karşılık olarak teklif etseler, yine de Yezîd kadar beni mutlu etmez. Fakat haydi yola çık, seni Horasan’a vali tayin ettim.”

[Muaviye, Saîd’i Horasan’a atadıktan sonra] onun hakkında [Irak valisi] Ziyâd [b Ebihi’ye], [Saîd’i] düşman saldırılarına açık olan bölgelere atamasını, kendisiyle birlikte onu dizginleyen¹ ve mü’minlerin emîrinin (yani kendisinin) haklarını koruyan güçlü bir adamı haraç görevlisi olarak tayin etmesini yazdı. [Bunun üzerine] Ziyâd, mahpuslar, hırsızlar, kendisine yakın olan şahıslar ve şehrin serserileri ile bunlara benzer [zevâttan oluşan] dört bin kişi[lik bir birlik hazırladı ve Saîd’in emrine vererek Horasan’a] gönderdi. Eslem b. Zur’a el-Kilâbî’yi de haraç görevlisi olarak tayin etti.

Yoluna devam eden Saîd, [Horasan’ın idari merkezi olan] Merv’e² gelip [konakladı]. [Sonra] Semerkant’a gitmek için [Merv] çölünü aştı. Belh nehrini geçmek için sallar getirtti. Sallara yüklenip nehri geçmeye başladık-

1 Çeviride esas aldığımız yazmada “kucaklayan” ifadesi geçmektedir. Ancak matbu metinde “dizginleyen” denilmektedir. Bu nedenle biz de bu kelimeyi tercih ettik.

2 Merv İslâm öncesi döneme dayanan kadim bir tarihe sahip bir vilayet olup Sâsânî döneminde de bulunduğu Horasan coğrafyasının merkezliğini yapıyordu. Son Sâsânî hükümdarı III. Yezdücir Medâin şehri Müslümanlar tarafından fethedilince Irak coğrafyasını terk edip buraya gelmiş ve burayı bir süre merkez olarak kullanmıştır. Hz. Ömer döneminde Müslümanlar tarafından fethedilince de söz konusu coğrafyanın merkezi olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Horasan adındaki geniş eyaletin başkenti olarak hizmet vermeye başlayan bu önemli şehir, Abbâsî halifelerinden Me’mûn döneminde bu devletin başkentliğini de yapmıştır. İlk dönemden itibaren İslâm kültür ve medeniyetinde etkin bir aktör olarak varlığını sürdürmüş olan Merv, Moğol istilaları esnasında harap hâle gelmiş ve eski ihtişamına kavuşamamıştır. Günümüzde bu önemli kentin bulunduğu coğrafyada adına Mari denilen modern bir şehir yer almaktadır. Merv’in tarihsel gelişimi, kültürü, bilimsel birikimi hususunda geniş bilgi için bkz. Mehmet Mahfuz Söylemez, *Horasan’ın Bilim Merkezi Merv* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016).

larında, ilk duydukları ses genç askerlerden birine ait “zafer” nidası oldu. Bu sesi duyduğunda bunu zaferin geleceğine yordu. Bir başka asker ise,

“Ey Alvân” dedi. [Saîd bunu duyunca],

“Allah işinizi yüceltsin inşallah.” dedi. [Karşı kıyıya geçtikten sonra] Fakih Refi‘ Ebü'l-Âliye er-Riyâhî insanların önüne geçti ve iki rekat namaz kıldırdı. [Refi‘] Maveraünnehir’de iki rekat namaz kıldıran ilk kimseydi. [Saîd] hiç kimseyi geride bırakmaksızın Buhara’ya kadar gitti. O gün Buhara’da adına Hunuk Hatun denilen bir melike vardı. [Saîd] onunla, Semerkant’a giden yolu açacağına dair bir barış antlaşması imzaladı. Güvence olarak da hükümdar ailesinden otuz genci rehin olarak aldı. Bu durum onları sanki yüzlerine kılıç dayamış gibi mukavemet edemez durumda bıraktı ve [Saîd’e Semerkant’a] giden yolu kolaylaştırdı. Saîd ile Hatun bir araya geldiler. Horasan halkı onları zan altında bıraktı ve Horasan’da söylenen şarkılardan birini onlar için mırıldanmaya başladılar. Şarkı şu şekilde idi: «كروغ خمير آمد¹: خاتون دروغ كنده»

[Saîd] Semerkand’a gitti, muzaffer oldu. Otuz bin kişiyi öldürdü veya esir aldı. Sonra [Buhara’ya] döndü. Buhara’ya vardığında Melike Hunuk Hatun ona,

“Allah’ın selameti üzerine olsun. Rehinelere geri ver.” dedi. [Saîd] de,

“Ben bana ihanet etmeden korkarım, nehri geçinceye kadar [vermem].” dedi. Nehri geçince, [Melike Hunuk] rehinelere geri vermesi için [Saîd’e] haber gönderdi. O da,

“Merv’e ulaşmayıncaya kadar olmaz.” dedi.

Onları yanında götürdü ve rehinelere geri vermedi. Kafile hâlinde Medine’ye gittiler. Bu rehinelere, Medine’deki hurmalık ve ekinlerde ırgat olarak çalıştırdı. Bir gün mallarını kontrol etmek ve bakımını yapmak için geldiğinde ona hançerleriyle suikast düzenlediler. Bu olay Medine halkına ulaştı. [Medineliler] onların üzerine yürüdüler ve kendilerini orada bu-

1 Horasan bölgesinde kullanılan mahalli Farsça lehçesinde söylenen bir şarkı olup Narşahi’nin *Târihu Buhârâ* adlı eserinde de geçmektedir. [Bkz. *Târihu Buhârâ*, (Tahran: 1949), 22-23] Anlamı ise “Ey Hatun, hamur olgunlaşmıştır. Yalan söylemek kötüdür.” Horasan bölgesinde hamurun olgunlaşması, bizim Anadolu Türkçesinde söylediğimiz “mercimeği fırına vermek” cümlesiyle aynı anlamı ifade etmektedir.

lunan dağların birinde kuşattılar. Onlarla hiç savaşmadılar, [kendilerini] susuzluktan ölünceye kadar o dağda [muhasara altında] tuttular. Saîd'in kızı, kendisine ait olan ve adına "Merdâne" denilen bir cariyesini babasına ait yükün üzerine koydu ve,

"Kim babamı, onu içimde hissedeceğim iki beyitle anarsa, kendisine bu cariyeyi [babama ait] eyerle birlikte vereceğim." dedi.

Şairler bu hususta şiirler inşâd ettiler, ancak etkili bir şiir ortaya koyamadılar. Ancak Huleyd b. Uyeyn el-Abdî şöyle dedi:

*Ey gözlerim serp gözyaşlarını
Şehit oğlu şehide ağla
Kuşkusuz gadre uğrayarak öldürüldün
[Ancak] ölümünü uzaktan kendin getirdin*

Şair bu sözleri söyleyince [Saîd'in kızı], "Hissettiklerim işte tam da bu iki beyitti." dedi ve cariyeyi bineği ile birlikte ona verdi.

41- **Abdurrahman b. Hâlid b. el-Velîd b. el-Mugîre el-Mahzûmî** (ö. 46/666) (عبدالرحمن بن خالد بن الوليد بن المغيرة المخزومي):

Suikasta maruz kalan şahıslardan biri de Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd'dir.¹ [Hişâm] el-Kelbî, Hâlid b. Yezîd'den, o da babasından şunları nakletmektedir: Muaviye, Yezîd'e biat edilmesini istediğinde Suriye halkına,

"Mü'minlerin emîri yaşlandı. Eceli yaklaşmaktadır. Kendisinden sonra yerine geçecek bir adama işleri teslim etmek istemektedir. Kimi öneriyorsunuz?" diye sordu. Onlar da,

"Sana Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd'i tavsiye ederiz. Erdemli bir adamdır." dediler. Muaviye [bunu duyunca] sustu ve bunu içinde tuttu.

1 Küçük yaşta Hz. Peygamber'i gören sahabilerden biridir. Henüz 18 yaşında iken Yermük Savaşı'na katılmış ve başında bulunduğu küçük birliğiyle ciddi başarılar sağlamıştır. Hz. Ömer ve Osman dönemlerinde Bizans'a yönelik sürdürülen askeri seferlerde orduya komuta etmiştir. Bu savaşlardaki başarısından dolayı Suriye'de haklı bir üne kavuşmuştur. Muâviye döneminde Hims valiliği yapmıştır. Muâviye'nin, oğlu Yezîd'i veliaht olarak tayin etmeyi düşündüğü dönemlerde ona rakip olacağı kaygısıyla, Hristiyan hekim İbn İsâl'e zehirlettiği rivayet edilmektedir. Bkz. Mustafa Fayda, "Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1/162-163.

Bir gün Abdurrahman [sağlığından] şikâyet edince [Muaviye bunu beklediği fırsat olarak gördü] ve Romaluların ileri gelenlerinden olan tabip İbn İsrâ'le, "Abdurrahman'ı getir, [onu öte dünyaya] gönder." diye [emretti].

Bunun üzerine İbn İsrâ Abdurrahman'a gidip ona içinde [zehir olan bir sıvı] içirdi. [Bunu içen] Abdurrahman'ın sağlık durumu [daha da] kötüleşti ve öldü. Abdurrahman'ın ölüm haberi Muaviye'ye ulaştınca,

"Nefret ettiklerinin etrafından dağılıp gitmesinden daha büyük bir talihi yoktur." dedi. Sonra Abdurrahman b. Hâlid'in arkadaşı olan Ka'b b. Cu'ayl et-Tağlibî, Muaviye'nin yanına girdi. Muaviye [onu görünce] kendisine,

"Sen Abdurrahman b. Hâlid'in [yakın] arkadaşı idin. [Ölümü üzerine] onun için [hangi mersiyeyi inşâd] ettin?" deyince o da "Şöyle dedim" dedi:

Ağlamasın mı Kureyş [ölen gencine]?
Haksızlık etmemiştir, kendini kaybederek ağlamakla yiğit gencine
Şayet sorarsan Suriye'ye, Hımslılara
Busra'ya kim size hayır sağladı köyelerine [yerleştirerek]
[Diyeceklerdir ki sana] Allah'ın kılıcı [Hâlid b. Velîd] soktu bizi en ücra
köşeye
Kalelerini yıktı ve sonra arazilerini ikta hâline getirdi
[Hatta odur] Muaviye b. Ebi Süfyân'ı da bu topraklara yerleştiren
Ki Muaviye bambaşka topraklarda yaşıyor idi

42- Şeybân b. Abdüşşems b. Şihâb (شيبان بن عبد شمس بن شهاب):

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Şeybân b. Abdüşşems b. Şihâb'dır. Şeybân, Rebî'a b. Ka'b b. Sa'd kabilesine mensuptu. Ubeydullah b. Ziyâd b. Ebihî'nin sahibü's-şurta'sı¹ idi. Ubeydullah [b. Ziyâd] Hâricîlerden birçok adamı öldürmüştü. [Şeybân da görevi icabı bu işte rol almıştı. Bir gün] Şeybân yanında sekiz oğluyla birlikte [işten] evine giderken Hâricîler, yanına gelip,

"Bir sorunumuz var." dediler. Şeybân da onlara,

1 Hz. Osman döneminden itibaren İslâm kültür ve medeniyetinde yerini almış olan "şurta" teşkilatının başındaki şahıs için kullanılmaktadır. Günümüzü esas alırsak "emniyet teşkilatının başındaki bürokratu" ifade etmektedir. Bu teşkilatın tarihî gelişimi için bkz. Mehmet Mahfuz Söylemez, *Bedevilik*, 202 vd.

“[Bana izin verin] kıyafetimi çıkarıp geleyim.” dedi. Eve girdi, elbiselerini çıkardı, oğulları da silahlarını bıraktılar. Sonra yanlarına geldi. [Hâricîlerden] bazıları eline bir yazı tutuşturdular. [Yazıyı aldı] incelemeye başladı. [Bunu fırsat bilen Hâricîler] üzerine atıldılar ve onu öldürdüler. Çocukları da onun arkasından dışarı çıkmışlardı. [Hâricîler] onları da kuşatıp öldürdüler. Sonra Benî Rebî‘a b. Ka‘b kabilesine mensup olan Bişr b. Utbe onların üzerine yürüdü ve hepsini katletti.

Ferezdak [bu hususta] şöyle demektedir:

*Ömrün hakkı için! İninde mukim genç bir aslan
Daha cesur değildir, Bişr b. Utbe'den çıktı mı zıvanadan
Öldürmüştü kanlıları Şeybân'ı, görüp de fark ederken
Fâtik oğulları, ödleri patladığında birbirlerine kenetlenmiş aşiretten*

43- Abbâd b. Alkame (عباد بن علقمة):

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Abbâd b. Alkame'dir. Abbâd b. Alkame, İbn Ahdar el-Mâzinî olarak meşhurdur. Abbâd, Ebû Bilâl Mirdâs b. Udeyye'yi Ahvâz'da öldüren kişidir.¹ Abbâd, [bir gün] cuma namazından çıkmış evine gidiyordu. Benî Kuleyb'in mahallesinden geçtiği anda, mescitlerinin karşısındaki sokaktan önüne on bir adam çıktı. Onlardan dokuzu sokakta beklediler, iki kişi ise ona yaklaştı.

“Bekle ey ihtiyar! seninle konuşacağız.” dediler. O da durdu. Ona iyice yaklaştılar. İçlerinden biri,

“Kuşkusuz benim bu kardeşim, hakkıma tecavüz etti, malımı gasbetti ve onu bana vermiyor. [Ne yapayım?]” diye sordu. Abbâd, “Şikâyet et.” dedi. Adam,

“[Kardeşim] sultanın huzurunda benden daha saygındır.” dedi. Abbâd,

“Öyleyse gücün yetiyorsa ondan hakkını al.” dedi. İkisi birden,

“Allahu Ekber, kendi aleyhine hükmettin.” diyerek kılıçlarıyla Abbâd'a doğru hızla gittiler. Sokakta duran dokuz kişi de durdukları yerden çıkıp Abbâd'ın atının gemini tuttular, onu öldürüp hakkında [kendilerince verilen] hükmü infaz ettiler.

1 Hadise ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Belâzürî, *Ensâbu'l-Esrâf*; 5/183.

İnsanlar bağrıışmaya başladılar. Haber [kısa süre içerisinde Abbâd'ın kabilesi olan] Benî Mâzin'e ulaştı. Kardeşi Ma'bed sokağa geldi, Hâricîlere ulaştı. Hâricîlerin hepsi [de] silahlı idiler. Ma'bed ve yanında bulunan Mâzin oğullarının tamamı da silahlı idiler. [Olay mahaline gelen] şurtaya,

“Bizi intikamımızla baş başa bırakınız.” dediler. [Ma'bed] arkadaşlarına,

“Atlarınızdan ininiz ve siz de aynen onlar gibi yaya olarak kendileriyle çatışınız.” dedi. Bunun üzerine atlarından indiler, Hâricîlerle çarpıştılar. Kalabalıktan istifade edip kaçan bir adam dışında hepsini öldürdüler.

Ferezdak bu hususta şöyle demektedir:

*İntikam peşine düşerdi de kınanmazdı Benî Uhaydir
Kınanırken kanının davasını güden intikam arıyan sair
Onlar İbn Ahdar'ın öldürüldüğü gün çektiler kılıçlarını
Öyle bir intikam aldılar ki hiçbir intikamcı daha üstün bir oç almamıştır
O kabilenin aslanlarından söz etti o gün gören gözler
Savaşlarda kalabalığa dalan gözü pek yiğit yüzler*

44- Mes'ûd b. Amr el-Atekî (مسعود بن عمرو العتكي):

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Mes'ûd b. Amr el-Atekî'dir. Mes'ûd b. Amr, kendisine Kamerü'l-Irak (Irak'ın parlayan ayı) denilen kişidir. Öldürülüş sebebi ise şöyledir: Basra valisi, Hâricîlerden Nâfi' b. el-Ezrak ve Atiyye b. el-Esved hakkında onunla istişarede bulunmuştu. Mes'ûd o zamanlar Basra'daydı. Kendisi, bu iki Hâricînin yakalanması hususunda görüş bildirmişti. [Bunun üzerine yakalatılıp] hapsedildiler. Nâfi' ve Atiyye'nin ikisi de el-Ezârika'nın¹ liderlerindendi. Bundan dolayı el-Ezârika

1 Ezârika: Adını Nâfi' b. Ezrak'tan (ö. 65/685) alan en büyük Hâricî fırkadır. Fırkaya adını veren Nâfi' Basralı olup Emevîlerin Basra valisi Ubeydullah b. Ziyâd'a karşı mücadele etmiş, daha sonra Mekke'de halifeliğini ilan eden Abdullah b. Zübeyr'e katılmış ve ona destek vermiştir. Bir süre Mekke'de kaldıktan sonra Abdullah b. Zübeyr ile araları açılınca Basra'ya geri dönmüş ve buraya hâkim olmaya çalışmıştır. Ancak bütün çabasına rağmen bunu başaramayınca Basra'yı terk edip Ahvaz dolaylarına gitmiş ve etrafına topladığı Hâricîlerle Emevîlere karşı mücadeleye devam etmiştir. Bu mücadeleler esnasında Ahvaz dolaylarında öldürülmüştür. Hâricîlerin en radikal gruplarından birini teşkil eden Ezârika fırkası kendilerinden olmayanların tamamını sadece kâfir olmakla görmez aynı zamanda müşrik olarak da görürdü. Bunlara göre, Hâricî dahi olsa kendilerinden olmayanların yaşadığı yerler İslâm beldesi olmadığı gibi sakinlerinin tamamının öldürülmesi ve mallarının ganimet olarak alınması helal idi. Onlara göre kendilerinin ikamet ettikleri yerler ise Daru'l-İslâm olup bütün Müslümanların buraya hicret etmeleri farzdır. Hâl böyle olunca hâkim oldukları coğrafyaya göçmeyen diğer Hâricîleri de kâfir kabul ederek onlarla da mücadele etmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Öz, “Ezârika,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/45-46.

ona kin besledi ve kendisini öldürmek için tuzak kurdular. Kendisini kimin öldürdüğü bilinmemektedir.

Rivayetlere göre Yezîd b. Muaviye öldüğünde Basralılar arasında kargaşa çıkıp Ubeydullah b. Ziyâd [Basra'yı terk ederek Şam'a] kaçınca, Yemenliler ile Rebî'a kabilesi [devletin bulunmadığı bu dönemde] başlarına Mes'ûd'u reis olarak seçtiler. Mes'ûd, üzerinde kabartma kumaştan yapılan siyah ile parlatılmış sarı bir kaftan olduğu hâlde Ezd ve Rebî'a kabilelerinin eşliğinde geldi. Temîm kabilesi ise başlarına Lehmes es-Sa'dî'nin kardeşi olan 'Abs'ı geçirmişlerdi. Mes'ûd [Basra] Ulu Cami'ye gitmek amacıyla yola düşmüştü. [Camiye girmiş] minbere çıkmıştı. İnsanlara sünnet-i seniyyeye uymayı ve kargaşadan uzak durmayı emretmeye başlamıştı. [Bu kargaşa ortamında] insanlar hapishaneyi unutmuşlardı. [Oysa ki] hapishanede Ubeydullah b. Ziyâd tarafından tutuklanmış Hâricîler bulunuyordu. Taraftarları gelmiş, kendilerini hapishaneden salıvermişlerdi. Bu Hâricîlerin çoğu Benî Temîm'e mensup idiler. [Hapishaneden çıkan Hâricîler] mescide girdiler, Mes'ûd hiç fark etmeden ona suikast düzenlediler ve kendisini öldürdüler. Olanlardan dolayı [Basra'yı terk edip] Ahvâz'a gittiler. Suvâr b. Hayyân el-Minkarî [bu konuda] şöyle demektedir:

*Mes'ûd'un öldürülmesinde kaderin bir cilvesi yok mudur?
Yezîd gelip emîr yaptı onu, ancak emredemedi bir türlü
Biz silahla vurduk Mes'ûd'un başını, düştü yere
Kanı aktığında kimse cesediyle ilgilenmedi bile
Başladı Muzevven'e mensup kul tökezlemeye
Ölümün kendisine yaklaştığını, hatta geldiğini gördüğünde
Tattırdı [ölümünü] onlara kabaran tufanı Temîm'in
Ve Kays Aylân bu tufanla patlayıverdi
Bilemediler nereye kaçış, etrafında olanlar
Ki yükseldi tepelerine sel ve sonra da yutulularak [yok oldular]*

Nâfi' b. el-Ezrak da bu hususta şöyle demektedir:

*Ortadan kaldırdık Mes'ûd b. Amr'ı şu sözünden dolayı:
"Ey Lebibete [sakın ha] çıkarmayasın Nâfi'i hapisten
Çıkmasınlar [aman ha] Atiyye ve hatta oğlu da
Karışık zehirlerden yapılan bir içecek sevk ettik onlara*

*Vardır onun Ezd kabilesi içerisinde yüksek bir pâyesi
Yaptıklarını yaptı, olunca emirliğe hevesi
Temîm kabilesi dedi ki: Biz intikamımızdan vazgeçmeyeceğiz
Bu ısrarlarından da vazgeçmedi [Temîm], ısırttırdı parmakları pişmanlıktan
Aslan parçası Ezd'in savaşıyla ulaşıyorlar muratlarına
Her ne zaman harlamışsa ateşi iş heves edilir olmuştur
Temîm'e de ki: Siz yalan bir şeyi etmediniz murad
Olacak onlara vatan sizden boşalan yerler”*

45- Muhammed b. Abdullah b. Hâzım es-Süllemî بن محمد بن عبدالله بن حازم)

(خازم السلمي):

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Muhammed b. Abdullah b. Hâzım es-Süllemî'dir. Abdullah b. Hâzım oğlu Muhammed'i Herât'a vali olarak tayin etmişti. Şemmâs b. Ziyâd el-Utaridî'yi de işlerinde ona yardımcı olup kendisi ile istişare etsin diye emrine vermişti. Oğluna da,

“Şemmâs'a danışmadan herhangi bir işe karar verme.” diye tembih etmişti. Şemmâs'ın amcasının oğlu, Benî Temîm ile İbn Hâzım arasında meydana gelen savaşta öldürüldü. Şemmâs bir gün içki içmiş, sarhoş olunca bu amcaoğlunu anmaya başlamış ve şöyle demişti:

“İbnü's-Sevdâ'nın amcamın oğlunu öldürdüğüne inanmıyorum. Amcaoğlum hayattadır, hâlâ aramızda rızıklanmaktadır.” [Şemmâs] Muhammed b. Abdullah b. Hâzım'a suikast düzenleyip onu öldürdü. Sonra, kendisine tâbi olan Benî Temîmlilerle birlikte [Herât'tan] ayrılıp, Abdullah b. Hâzım'ın bulunduğu Merv'e gitti.

46- Abdullah b. Beşşâr b. Ebî Akb (عبدالله بن بشار بن أبي عكب):

Suikasta maruz kalanlardan bir başkası ise Abdullah b. Beşşâr b. Ebî Akb'dır. Abdullah b. Beşşâr şair olup Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib'in süt kardeşiydi. Ubeydullah b. el-Hurr el-Cu'fi'nin yanında oturur, ona Hz. Ali'nin (ra) kendisine anlattıklarını aktarırdı. O, aynı zamanda bu acı veren olay hakkındaki şiirlerin de sahibidir. O süreklî,

“Hüseyin (ra) bana, sen öldürüleceksin, seni Ubeydullah b. Ziyâd, Câzir'de öldürecek.” derdi. İbnü'l-Hurr,

“İbn Ebî Akb bana Hz. Hüseyin’den (ra) duyduğunu iddia ettiği bazı yalan haberleri aktarırdı. [Hatta o] İbn Ziyâd’ın kendisini öldüreceğini zannederdi.” [derdi.]

Bir gece Ubeydullah b. el-Hurr; kılıcını kuşanmış olarak İbn Ebî Akb’ın evine geldi ve onu çağırdı, o da yanına geldi. Ubeydullah ona,

“Benim bir sorunumu çözmem için benimle birlikte [gel].” dedi.

İbn Ebî Akb [da] onunla birlikte istediği yere gitti. Sebhá’ya ulaştıklarında [Ubeydullah b. Hurr] kılıcıyla vurdu ve onu öldürdü.

47- Mervân b. el-Hakem b. Ebi’l-Âs (ö. 64/684) مروان بن الحكم بن أبي العاص:

Suikasta maruz kalanlardan bir başkası ise Mervân b. el-Hakem b. Ebi’l-Âs’tır. Mervan Hâlid b. Yezîd b. Muaviye’nin annesi olan Hayye bnt. Ebî Hâşim b. Utbe b. Reb’â b. Abdîşems ile evlenmek istemişti. Hâlid [annesine],

“Mervân’la evlenme, o seninle evlenerek beni küçük düşürmek istiyor.” demişti. Ancak annesi onu dinlemedi ve Mervân ile evlendi. Bir gün Mervân’ın bulunduğu [bir mecliste] Hâlid birileriyle konuşuyordu. [Mervân Hâlid’e:]

“Sen sus ey doymak bilmez kadının oğlu!” dedi.

Hâlid bunu duyunca utandı [adeta utancından] titredi kaldı ve [bir şey diyemedi]. Haber Hâlid’in annesine ulaştı. Hâlid, annesinin yanına gidince annesi ona,

“O fasık adamın sana söyledikleri bana ulaştı.” dedi. Hâlid de annesine,

“[Mervân bana] öyle şeyler söyledi ki o bunları benden daha iyi biliyordu.” dedi. Annesi,

“Allah’a and olsun ki beni en mutlu eden şeyin senin yüzünde görmeyeceğim bir kızgınlık olduğunu bilecek.” dedi. Hâlid de, “Olur.” dedi.

Mervân [Hâlid’in annesinin] yanına gelince, annesi onunla hiç konuşmadı. Mervân gidip yatağına yattı. Hâlid’in annesi bir dayanma yastığı

aldı, [Mervân'ın] yüzünün üzerine koydu ve üzerine yattı, ölünceye kadar da kalkmadı.

48- Kabîse b. el-Kayn el-Hilâlî (قبیصة بن القین الهلالي):

Suikasta maruz kalanlardan biri de Kabîse b. Alkîn el-Hilâlî'dir. [Kabîse'nin öldürülme] sebebi [şudur:] Muğîre b. Şu'be, Hâricîlerden iki adamı getirip hapsedmişti. Muaviye'ye de yazıp durumlarını izah etmişti. Muğîre bir insanı öldürmekten sakınırdı. [Onun hapsedtiği] adamlardan biri, Temîm kabilesine, diğeri ise Muhârib kabilesine mensuptu. Muaviye, Muğîre b. Şu'be'ye bir mektup yazarak,

“Eğer benim emîrül-mü'minîn olduğuma şehadet ediyorlarsa onları serbest bırak, değilse ikisini de öldür.” diye emretti.

[Bu esnada] Temîmliler [Muğîre'ye] gelerek hapisteki kabiledaşlarının deli olduğuna dair şahitlikte bulundular. [Muğîre de bu şahitliğe dayanarak] Temîmliyi serbest bıraktı. Sonra da Muhârib kabilesine mensup Mu'în adındaki [diğer mahpus] şahsı çağırdı. Kabîsa b. el-Kayn da Muğîre'nin yanında oturuyordu. Muğîre, Mu'în'e [dönerek],

“Sen Muaviye'nin emîrül-mü'minîn olduğuna şehadet eder misin?” diye sordu. O da,

“Benî Temîm'in Muhârib'den daha büyük bir kabile olduğuna şehadet ederim.” dedi. [Onun bu cevabı üzerine] Kabîsa b. el-Kayn [öfkelen-di, kalktı ve], “Allah emîre sağlık versin, onun kanını bana içir.” dedi. [Muğîre de],

“Boynunu vur.” diye emretti.

Bunun üzerine Kabîsa, Hâricî Mu'în'in boynunu vurdu. Muğîre ayrıldıktan sonra valiliğe Ziyâd b. Ebihi tayin edildi. Ondan sonra da Ubeydullah b. Ziyâd vali oldu. Sonra Hâlid b. Useyd, arkasından da Dahhâk b. Kays el-Fihri, sonrasında ise Abdurrahman b. Ümmî'l-Hakem, daha sonra Nu'mân b. Beşîr vali oldular. Nu'mân'ın görevi Bişr b. Mervân b. el-Hakem'in vali olmasına kadar sürdü. [Bişr b. Mervân] Kays kabilesinin bu koluna, dayıları olmaları hasebiyle cömert davranıyordu. Sonra da özellikle Benî Amir'e karşı cömert idi. [Bu arada] Kabîsa b. el-Kayn el-Hilâlî'ye [de] ikramda bulunurdu.

[Günün birinde] Hâricîlerin düşüncelerini benimsemiş olan bir adam Umman'dan Kûfe'ye gelerek Kûfe Mescidi'ne girmişti. İçinde Kabîsa b. el-Kayn'ın bulunduğu bir halkaya uğradı. Kabîsa meclisin baş tarafında oturuyordu. Ummanlı tanımak için,

“Kim bu [adam]?” diye sordu.

“Bu [adam] emîrin dayısı Kabîsa b. el-Kayn'dır.” dediler. Ummanlı,

“[Ben bu adamı] tanımıyorum.” dedi. [Orada bulunan yetkili şahıs],

“Bu Mu'în el-Hâricî el-Muhâribî'yi öldüren adamdır.” dedi.

Ummanlı adam [emin olmak için] yanındaki adama döndü ve aynı şeyleri sordu. Adam ona ilk sorduğu şahsın verdiği cevapların aynısını verdi. [Arka arkaya] dört kişiye sordu ve aynı cevabı aldı. Hepsi aynı şeyleri söyleyince, kılıç imalatçısına gitti, yeminde bulunan kefen parasını [çıkardı ve] çok keskin bir kılıç istedi. Satıcı ona parlak bir kılıç getirdi. [Ummanlı Hâricî kılıcı aldı] ve elinde salladı, sağlam bir gövdesinin olduğunu görünce onu satın aldı. [Şehrin] yöneticileri akşam yemeğine ikindiden başlar, güneş batmaya yüz tutuncaya kadar da yemekten ayrılmazlardı. [Yemek bitince] Kabîsa b. el-Kayn, Bişr'in yanından ayrıldı. Ummanlı [yanına yaklaşarak] kendisini ona takdim etti ve,

“Allah sana salah versin, ben yabancı bir adamım, âmilim¹ bana zulmetti, [yardım edecek] kimsem de yok, senin emîrin katındaki konumunu bana haber verdiler.” dedi ve konuşmasını uzattıkça uzattı. [Kabîsa] ağır ağır yürüyordu. Ummanlı sağa sola bakıyor, yolun boş bir yerini kolluyordu. Samt b. Müslim'in evinin önüne gelince kadar, Kabîsa ağır ağır yürüdü. Becîle kabilesinin Benî Duhn oğullarının ikamet etmekte oldukları sokağa varınca, yol tenhalaşmıştı. [Ummanlı sırtındaki ridasını] attı ve,

“Hüküm Allah'a aittir, ey Mu'în'in intikamı!” dedi ve Kabîsa'ya öyle bir kılıç darbesi vurdu ki kendi baldırı yaralandı. Sonra, Ummanlı [Kabîsa'nın

1 Âmil: Klasik tarih metinlerimizde yerine göre farklı anlamlara gelmektedir. Hz. Peygamber döneminde zekâtı toplamakla görevli olan şahsiyetler için kullanılırken daha sonraki süreçte yerine göre “vali” veya “vali vekili”, zekâtları toplamakla görevli bürokrat, cizye ve haracı toplamakla görevli şahıs veya pazardan sorumlu şahıs anlamında kullanılmış olan teknik bir ifadedir.

işini bitirdiğini düşünerek] geri döndü. Halk [Kabîsa'ya] yöneldi. Kabîsa ise halka,

“Benim bir şeyim yok, adamı yakalayın!” dedi.

Ummanlı Kabîsa'nın “Bende bir şey yok.” sözünü duyunca, insanlara döndü ve şöyle seslendi:

“Yol verin, açılın!” Halk da ona yol verdi. Ummanlı, [Kabîsa'ya geldi] ve kılıcıyla vurarak onu öldürdü. Sonra da oradan ayrıılıp gitti. Adamı araştırdılar, ancak bulamadılar.

[Bu Ummanlının] daha sonra Şebîb b. Yezîd eş-Şeybânî ile birlikte hucur ettiği zikredilmektedir. Bişr'in [o günlerde] suçlu suçsuz demeden her Ummanlıyı tutuklatığı rivayet edilmektedir. Şebîb, Kûfe'ye girdiğinde, [ki o günlerde] Haccâc Irak'ın [genel] valisiydi, [Kabîsa'yı öldüren] Ummanlı [Kûfe sokaklarında şöyle] bağırırmaya başladı:

“Ey Kûfeliler, ey fasıklar, siz suçsuz insanları suçluların yerine mi hapsediyorsunuz? Kabîse b. el-Kayn'ın katili benim.”

49- Büceyr b. el-Vefâ' es-Sa'dî (بجیر بن الوفاء السعدي):

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Büceyr b. el-Vefâ' es-Sa'dî'dir. Abdülmelik [Emevî Devleti'nin] birliğini sağlayınca Ümeyye b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd b. Ebi'l-Îs'i, Horasan'a âmil olarak tayin etti. Ümeyye [de] Büceyr'i şurta teşkilatının başına getirdi. Bükeyr b. Vessâc es-Sa'dî'yi ise artçı birliklerinin (*sâka*) başına geçirmişti. Bükeyr b. Vessâc, Ümeyye b. Abdullah'a ihanet etti. Ümeyye, Semerkand'a gitmek için Belh nehrini geçmişti. Bükeyr de kasıtlı olarak geçiş güzergâhlarının üzerinde bulunan köprüleri yaktı, Merv'e [geri] döndü, şehri ele geçirdi ve haraç almaya başladı.

Ümeyye döndüğünde geçecek köprü bulamadı. Henâktan geçmek için Tirmiz'e gitti. [Buradan geçerek Merv'e ulaştı] ve Bukeyr'i muhasara etti. [Ümeyye, Bükeyr'e] eman verince [Bükeyr] Merv şehrinin [kapılarını] ona açtı.

Büceyr, [Ümeyye'yi kandırmak için] Bukeyr'i kötiledi ve ona dedi ki:

“[Aman ha bilgin olsun Bükeyr] sana saldırmak üzere.” Ümeyye [de Büceyr’e],

“Onu atadığım vazifeye seni tayin ediyorum. [Öyleyse] sen onun katili ol.” dedi. [Büceyr, Bükeyr’i öldüreceği zaman] Bükeyr ona dedi ki:

“Ey Büceyr! Ümeyye’ye, beni öldürme işini başkasına vermesini söyle, korkarım ki bunu sen yaparsan kabilelerimizin arası açılır.”

[Ancak] Büceyr [onu dinlemedi] ona yaklaştı ve boynunu vurdu. Benî Sa’d’dan on kişinin, Bükeyr’in öcünü almak için kendisini aradıkları haberi Büceyr’e ulaştı. Büceyr zırhını sırtından çıkaramaz oldu. [Bükeyr’in] kabiledaşlarından biri Sicistan âmiline geldi ve kendisine Benî Hanîfeli olduğunu söyleyerek Büceyr’e kendisi için bir tavsiye mektubu yazmasını talep etti. [Sicistan âmili de] ona bir tavsiye mektubu yazdı. Onun Benî Hanîfe’ye mensup olmadığını bilmiyordu. [Adam] Büceyr’in yanına geldiğinde Büceyr onu kendi ekibinin içine dâhil etti. Benî Cüşem’e [mensup olan bu şahıs] Büceyr’i gafil avlayabileceği bir zamanı kollamaya başladı, ancak bulamadı. Abdülmelik, Ümeyye’yi azledip yerine Haccâc’ı Irak valisi olarak tayin edinceye kadar durum bu şekilde devam etti. [Irak’ın yeni valisi] Haccâc, el-Mühelleb b. Ebî Sufra’yı Horasan’a vali tayin etti. [Horasan’ın yeni valisi olan Mühelleb, Horasan’a geldi]. Büceyre, ordugâhta buldukları bir esnada Mühelleb’in revakına yakın bir yerde halkla birlikte Mühelleb’in huzuruna girmek için izin isteyerek beklerken, Benî Hanîfe’ye mensup olduğunu söyleyen ancak gerçekte Benî Avf kabilesine mensup olan şahıs, arkasından sanki ona gizli bir şeyler diyecekmiş gibi süzüldü. Büceyr onu dinlemek için eğilince, [suikastçi şahıs] yanındaki hançerle [Büceyr’i önce] yaraladı, sonra da boğazını keserek [öldürdü]. [Bunu gören] halk [paniğe kapılarak],

“Harurî¹ var burda, harurî var burada!” diye bağırıldılar.

1 Harurî kavramı klasik metinlerimizde “Hâricî” kavramının eş anlamlısı olarak kullanılmaktadır. Nedeni ise Tahkim hadisesinden sonra Hz. Ali’den ayrılan Hâricîler Nahrevan ve Nuhayle dolaylarına çekilerek İslâm toplumu içerisinde ciddi huzursuzluklar çıkarmaya başlamışlardı. Hâl böyle olunca Hz. Ali, Muâviye ile mücadelesini ikinci plana bırakarak onlarla mücadeleyi öncелеmek durumunda kalmıştır. Taraflar arasında bir dizi askerî mücadele meydana gelmiştir. Bu mücadelelerden biri de Harura’da gerçekleşmiştir. Hâl böyle olunca buraya nispetle Hâricîler için “Harurî” ifadesi kullanılır olmuştur.

[Bunu duyan Avfi] elindeki hançeri yere atarak,

“Vallahi ben harurî değilim, fakat ben Bükeyr b. Vessâc’ın intikamını alıyorum.” dedi.

Adam yakalandı, tutuklandı. [Bu adamı tahrik eden şeye gelince], çölde bir bedevi tahkir ederek ona,

“Sen Bükeyr b. Vessâc’ın öcünü alma ve [katilini] cezalandırma konusunda kulağının üzerine yatıyorsun.” demiş, o da, Bükeyr’in katilini öldürünceye kadar kendine, et yemeyi ve saçlarını yağlamayı haram kılmıştı.¹

50- Yezîd b. el-Husayn b. Nümeyr es-Seksekî *يزيد بن الحصين بن نمير السكسكي*
(السكسكي):

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Yezîd b. Husayn’dır. Yezîd’in öldürülüş nedeni şudur: Haccâc’a, Suriye yolu üzerinde [yaşayan] bir rahibin [geleceğe dair] açık bilgilere sahip olduğu haber verildi. Haccâc, Abdülmelik’in huzuruna çıkmak için [Suriye’ye] gelince rahibi getirtti. Rahibe,

“Ey rahip, ben Haccâc’ım; ben ölme ve azledilme arasında olduğumu biliyorum. Benden sonra yerime kimin geçeceğini görüyorsun?” diye sordu. Rahip, baktı ve,

“Yerine Yezîd geçecek.” dedi. Sonra Haccâc, müneccimi Süfyân’a rahibin söylediklerini sordu. O da,

“[Rahip] sana doğru söylemiş.” dedi. Bunun üzerine Haccâc [Bu Yezîd’in kim olabileceğini düşündü kendi kendine]:

“Yezîd b. Ebî Müslim [desem] bu köle orada değil; Yezîd b. el-Muhelleb’e [gelince, o] yapabilecek tiynette; Yezîd b. el-Husayn b. Nümeyr [mi acaba? Bu adam] Suriye’nin efendisidir.” dedi.

Bunun üzerine önce Abdülmelik [b. Mervân’ı], ondan sonra da Velîd [b. Abdülmelik b. Mervân’ı] Muhelleb ailesine saldırtmaktan geri durmadı. [Sonunda onlara karşı] fırsat buldu, kendilerine işkence etti. Onlara altı bin (dirhem) ceza kesti. Haccâc, müneccimi Süfyân ile Yezîd b. el-Husayn’a

1 Yani Bükeyr’in katilini öldürünceye kadar et yemeyeceğine ve saçlarını yağlamayacağına dair yemin etmiştir.

tuzak kurdu. Müneccimini gönderip “Beni ondan kurtar.” dedi. Süfyân, Yezîd b. Husayn’a geldi, ona güzel sözler söyleyip dost oldular, dostluğuna inandırıp onunla oturup kalkmaya başladı. Daha sonra da kendisine zehir içirip onu öldürdü.

Haccâc’ın ölümünden sonra Velîd b. Abdülmelik, Irak’a Yezîd b. Ebî Kebşe’yi vali tayin etti. Velîd’den sonra [halife olan] Süleyman b. Abdülmelik [döneminde] ise [Irak’ı] Yezîd b. el-Muhelleb yönetti.

51- Necde b. Âmir el-Hanefî (ö. 72/691) (نجدة بن عامر الحنفي):

Suikasta maruz kalanlardan bir başkası ise Necde b. Âmir el-Hanefî’dir. Necde, Hâricîlerin lideri idi. Hâricîler ona Amr b. Osman b. Affân’ın kızını zorla elde edip [sonra da] Kureyş’e teslim ettiği için kızdılar. Mus’ab’dan yüz deve ile kaçıp kendisine sığınan adamın geri verilmesi için de kızdılar, [keza] Benî Teymullah b. Sa’lebe b. Ukâbe’ye mensup olan ve kaçıp kendisine sığınan Ubeydullah b. Ziyâd b. Zübyân’a da aynı şeyi yaptığı için kızdılar. Hâricîler [bunun üzerine] Necde’yi azledip kendilerine reis olarak Ebû Fudeyk’i seçtiler. Bunun üzerine Necde, onları kendi hâline bırakıp evine çekildi. Sonra Ebû Fudeyk’in taraftarları birbirlerini kışkırtmaya başladılar.

“Necde’nin adamlarına güvenmiyoruz. Necde’nin onların nezdindeki değerinden ötürü [Ebû Fudeyk’e] ihanet edebilirler.” dediler. Necde’ye suikast düzenleyip onu evinde öldürdüler.

52- Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Ebî Tâlib (ö. 98/716) (أبو هاشم عبدالله بن محمد بن علي بن أبي طالب):

Suikasta uğrayanlardan biri de Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed’dir. Ebû Hâşim, Kureyş kabilesine mensuptur. Yanında Şia’dan birkaç kişi olduğu hâlde Süleyman b. Abdülmelik’in huzuruna çıktı. Döneminin kendisini en iyi ifade eden hatiplerindendi. Süleyman, onunla konuşunca kendisine hayran kaldı ve,

“Kureyş’e mensup bunun gibi biriyle asla konuşmadım. Hakkında konuştuğumuz adamın bu olduğunu sanmıyorum.” dedi.

Ona ve beraberindekilere değerli hediyeler verdi. O ve beraberindekilerin ihtiyaçlarını giderdi, taleplerini yerine getirdi. [Ebû Hâşim], Filistin'e gitmek üzere yola çıktı. Süleyman, [Ebû Hâşim'in Filistin'e giderken geçeceği] Lahm ve Cuzâm kabilelerine ait bölgelere bazı insanlar gönderdi. Onlara [Ebû Hâşim'in geçeceği güzergâh üzerinde] kalacak yerler inşa ettirdi, her iki evin arasında bir merhale veya bir merhaleden biraz fazla mesafe vardı. Yanlarında ise zehirli süt bulunuyordu. Katırı ile yolculuk yapan Ebû Hâşim yanlarından geçerken ona,

“Ey Ebû Abdullah, bir şey içmek istemez misin?” diye soruyorlardı. O da kendilerine,

“Allah sizi hayırla mükâfatlandırsın.” diyor [ve yoluna devam ediyordu]. Sonra bir başkasının yanından geçiyor, onlar da onu aynı şeye davet ediyorlardı. O da hep aynı şeyleri söylüyordu. Bu hâl böylece defalarca tekrar etti. Yine bir grubun yanından geçerken onlar da onu davet ettiler. O da bu kez “Haydi getirin.” dedi. Sütü içip süt midesine yerleşince [zehirlendiğini anladı ve yanındakilere],

“Ey falancalar, Allah'a and olsun ki ben öleceğim. [Bize bu sütü ikram eden] halka bakın bakalım kimdi onlar?” dedi.

Adamları gidip baktıkları ki [kendilerine süt ikram edenler] meskenlerini yerle yeksan etmiş ve oradan ayrılmışlar. Bunun üzerine Ebû Hâşim dedi ki:

“Amcaoğlum Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas'ın [olduğu yere] doğru sapalım, ona ulaşabileceğimi de sanmıyorum ya...”

Yürümeye başladılar ta ki es-Surât bölgesindeki Kudâd'a vardılar. Muhammed b. Ali orada, Humeyme'de bulunuyordu. Onun yanına indiler ve [Ebû Hâşim] orada öldü.

53- Ömer b. Abdülaziz b. Mervân (ra) (ö. 101/720) عمر بن عبدالعزيز
(بن مروان)

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Ömer b. Abdülaziz'dir. Ömer b. Abdülaziz b. Mervân, hilâfeti Benî Hâşim'e bırakmak istiyordu. Ülkenin her tarafına mektuplar yazıp fakihleri, onlarla istişare etmek için yanına ça-

ğırıldı. [Keza onun döneminde] mezalim mahkemesi [Benî Ümeyye tarafından gasbedilen] malları iade etmeye başlayıp Benî Ümeyye'den [mazlumların] haklarını alınca bu durum Ümeyye oğullarının kayıplarını artırdı.

Mervân oğulları, Hakem b. Ebi'l-As'ın kızı Ümmü'l-Benîn'e karşı aşırı bir saygı duyuyordu. Muhammed b. el-Hüseyn, Yahya b. Maîn'den, o İbn Ebî Antebe, o da Nevfel b. el-Furat'tan naklen der ki:

Ümmü'l-Benîn bnt. el-Hakem, Benî Ümeyye halifelerinin huzuruna girdiğinde onların cülus mekânlarının önüne kadar gelir, [otururdu]. Ömer b. Abdülaziz halife olunca huzuruna geldi. Ömer b. Abdülaziz onu karşıladı ve oturttu. Oturunca [Ömer b. Abdülaziz] kendisiyle konuşmaya başladı.

“Halacığım kapıda Hares'i¹ görmedin mi?” Şaka yoluyla haresinin olmadığını söylemeye çalışıyordu. Onun kendisiyle konuşmadığını görünce, [konuşmaya devam etti]:

“Halacığım Allah'ın elçisi (sav) vefat ettiğinde insanlar akan bir nehrin kenarında idiler. Resûlullah'tan sonra bir başka adam Müslümanların başına geçti, o da öldü, ancak bu nehirden hiçbir şey almadı. Sonra bir başkası halife oldu, o da öldü ve bu nehirden bir şey talep etmedi. Ondan sonra bir başka adam geldi, nehirden bir ark açtı. Daha sonra birçok ark açıldı.² Öyle ki nehrin suyu kurudu ve nehir yok oldu. Eğer benim gücüm yeterse bu nehri asıl kaynağına döndürmek istiyorum.” Ümmü Benîn ona,

“Onun ehl-i beytine senin yanında seb³ edilmiyor mu?” diye sordu. O da,

“Kim onlara seb edebilir? Kim bunu yaparsa mezalim mahkemesine sevk edilir, sözünü geri alması kendisine emredilir.” dedi.

İbn Mu'în [tarafından aktarılan] bu rivayetten farklı bir haberde şöyle denilmektedir: Benî Mervân, bu durumu görünce Ömer b. Abdülaziz'in hizmetçisini⁴ ayarttılar ve [onu zehirlemesi] karşılığında kendisine bin di-

1 Hükümdarların kapısında duran güvenlik görevlileri için kullanılan teknik bir ifadedir. Bugünkü özel kalem müdürlerinin yaptıkları işe benzer bir görev icra ederlerdi.

2 Ömer b. Abdülaziz bu ifadeleriyle İslâm ümmeti arasındaki olumsuz durumun Hz. Osman'ın icraatlarıyla başladığına inandığını göstermektedir.

3 Sövmek ve küfretmek anlamına gelmektedir.

4 Metinde geçen حاضن kavramı aslında bakıcı, dadı, lala gibi anlamlara gelmektedir. Ancak metnin

nar önerdiler. [Hizmetçi] de istenileni yaptı. Ömer [b. Abdülaziz] zehirlendiğini hissedince hizmetçisini çağırdı. [O da] her şeyi itiraf etti. Hizmetçiye,

“Sana ne kadar verdiler?” diye sordu. O da, “Bin dinar.” dedi.

Ömer b. Abdülaziz bu parayı hizmetçiden aldı ve beytül mâle irad olarak kaydetti. [Sonra hizmetçisine],

“Öldürülmeden kaç kurtul!” dedi.

[Bunun üzerine] hizmetçi oradan ayrıldı. [Bir süre sonra] da Ömer b. Abdülaziz öldü.

İbn Ebî Şeyh şunları aktarmaktadır: Mücâhid, Ömer b. Abdülaziz hastayken yanına girdi. Ömer b. Abdülaziz ona,

“Ey Mücâhid insanlar bu duruma ne diyor?” diye sordu. Mücâhid,

“Sana sihir yapıldığını söylüyorlar.” dedi. Ömer b. Abdülaziz,

“Hayır, bana sihir yapılmış değildir. Beni zehirlediler, beni falanca hizmetçim zehirledi.” dedi.

[Rivayetlere göre] Ömer b. Abdülaziz hizmetçisine,

“Neden böyle bir işe giriştin?” diye sordu. Hizmetçi de,

“Bana azat edilme ve bin dinar teklif edildi.” dedi. Ömer b. Abdülaziz,

“Bin dinarı ver!” dedi ve [o bin dinarı] hizmetçiden alarak beytül mâle koydu. Ona da,

“Haydi git, sen artık hürsün!” dedi.

54- Ömer b. Yezîd b. Umeyr el-Üseydî (عمر بن يزيد بن عمير الأسدي):

Suikasta uğrayanlardan biri de Ömer b. Yezîd b. Umeyr el-Üseydî'dir. Ömer b. Yezîd ile Mâlik b. el-Münzir b. el-Cârûd, Basra kentini sırayla yönetiyorlardı. Mâlik b. el-Münzir ile [yakın] arkadaş idiler. [Fakat] Benî

devamında kullanılan “خادم” yani hizmetçi kavramı ile bu ifadenin karıştığı ve bunlarla aynı anlamın kastedildiği anlaşılmaktadır. Hâl böyle olunca حاضن kavramıyla kastedilen Ömer b. Abdülaziz'e hizmet eden şahıstır. Zaten Emevîler döneminde, Osmanlı'daki lalalık kurumunu andıran bir müessesenin olmadığı da bilinmektedir. Hâl böyle olunca kavram “lala” değil de “hizmetçi” olarak tercüme edilmiştir.

Kureyz'den bir adam aralarına girdi ve aralarını bozdu. Mâlik b. el-Münzir, Basra'yı idare etmeye başlayınca Ferezdak'ı Mübarek kanalını¹ hicvettiği iddiasıyla hapse attı. Irak valisi Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'ye de Ömer b. Yezîd'i suçlayan bir mektup yazdı. [Bunun üzerine] Hâlid [b. Abdullah el-Kasrî] de Mâlik'e, Ömer'i hapsedmesini emreden mektup gönderdi. Mâlik de Ömer'e adam gönderip onu ev hapsine aldı. Sonra da ona karşı bir entrika çevirdi ve boynunu kırarak öldürttü.

[Hadiseden] bir gün sonra [cesedi, hayattaymış gibi] bir atın üzerine bindirildi. Arkasına da [düşmemesi için] onu belinden tutan bir adam bindi. [Ata bindirilen] Ömer'in [cesedinin] başı [sağa sola] sallanıyordu. Arkalarından [düşmemesi için onu tutarak] gelen adam Ömer'in ensesine vurarak "Başını dik tut, sen doğruyu ortaya çıkaracak bir müfettişsin." diyordu. Onu [bu hâliyle] içeri soktular. Ertesi gün sabahleyin,

"Yüzüğünde bulunan zehri emerek öldü." dediler.

Ferezdak, Ömer [b. Yezîd'in] olduğu hapishaneden farklı bir hapishanede mahpustu. Ferezdak'ın oğlu babasını ziyarete geldiğinde onu dürterek,

"[Baba] biliyor musun, Ömer b. Yezîd, yüzüğündeki zehri emmiş, onu ölü bulmuşlar." dedi. Ferezdak, oğluna,

"[Evlat] bilesin ki bu uydurulmuş [bir hikâyedir]. Kuşkusuz o öldürülmüştür. Vallahi eğer baban Vâsî'te ulaşamazsa o da yüzüğünü emecektir." dedi.

55- **Katâde b. Sâbbe b. Sâbit b. Ma'bed** (قتادة بن سابة بن ثابت بن معبد):

Suikasta maruz kalanlardan biri de Katâde b. Sâbbe b. Sâbit'tir. Katâde, Benî Ebî Rebî'a b. Zühel b. Şeybân kabilesine mensuptur. Katâde, Benî Şureyk'ten birini öldürmüştü. Aracılar vasıtasıyla barış sağlanmıştı. Barış içerisinde Allah'ın dilediği kadar [yaşamlarını] idame ettirdiler. Sonra Hureys b. Esved b. Şureyk ile Yakzân adındaki mevâlîsi Basra'da Katâde'ye denk geldiler. Katâde ayakkabılarını ayakkabıcıya (iskâf) vermişti. Hureys ile mevâlîsi Yakzân, ayakkabıcıya Katâde'nin ayakkabılarını akşama kadar tutması için para ödediler. O da bunu yaptı. Katâde'ye,

1 Mübarek nehri, Fırat nehrinin yapay kollarından biri olup Emevîler döneminde kazıldığı bilinmektedir. Hal böyle olunca "nehir" olarak değil de "kanal" olarak tercüme edilmiştir.

“Bana akşam namazı vaktinde gel ki ayakkabılarını vereyim.” dedi.

Katâde akşam vakti ayakkabısını almaya gittiğinde ona pusu kurdular ve saldırıp öldürdüler. İnsanlar onlara doğru hareketlenince de,

“Bizler intikamımızı alıyoruz.” diye bağırıldılar. [Bunu duyan] halk çe-
kindi ve onlara karışmadı, böylelikle kurtuldular.

Hureys, Katâde'nin ölümü hakkında şunları söyledi:

*Ona dedim ki sabret ey Hureys kuşkusuz biz
Mersed oğullarının bu şekilde borcunu öderiz
Yüceltti Katâde ailesini, ben de onu
Hindistan demirinden yapılmış bir kılıçla*

56- Amr b. Muhammed es-Sekâfi (عمرو بن محمد الثقافي):

Suikasta maruz kalanlardan biri de Amr b. Muhammed es-Sekâfi'dir. Amr b. Muhammed es-Sekâfi, Sind bölgesinin valisi idi. Mansûr b. Cumhûr el-Kelbî ona [bir adam] gönderdi. Mansûr b. Cumhûr yeni bir durum icad etmiş [ve hileyle] Irak'ı yönetiyordu. [Bu nedenle] insanlar Mervân b. Muhammed dönemindeki kargaşada, onun için “Mansûr atanmamış [kendi kendine yetki yüklenmiş] bir emîrdir” diyorlardı. [Mansûr] Amr b. Muhammed b. el-Kasım es-Sekâfi'ye -ki o Mervân'ın âmiliydi- adına Falân b. İmrân denilen Suriyeli bir adam göndermişti. [Giden adam] Amr'ı hesaplarından dolayı suçladı ve cezalandırmak için hapsetti. Sonra da ona tuzak kurdurarak öldürttü. [Amr] böylece ölmüş oldu. Ancak onun, muhasebedeki [yolsuzluk] korkusundan dolayı intihar ettiği haberi [halk arasında] yayıldı.

57- Manzûr b. Cumhûr (منظور بن جمهور):

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Manzûr b. Cumhûr'dur.¹ Manzûr, Mansûr [b. Cumhûr'un] kardeşidir. Mansûr, kardeşi Manzûr'un yanına [köken itibarıyla] Yemenli olan Suriyeli Rifâ'a b. Sâbit b. Nuaym adında bir adam katmıştı. Bu adam Manzûr'un işlerini ele geçirmişti, ona nedimlik ve sohbet arkadaşlığı yapıyordu. Ebû Müslim [el-Horasânî] Horasan'ı ele geçirince, Sind bölgesine Bekr b. Vâ'il kabilesinden Mu'alles adında bir

1 Ek bilgiler için bkz. Belâzürî, *Ensâb*, 8/233; İbn Miskeveyh, *Tecâribul-Ümem*, 3/205.

adam gönderdi. Bu haber Rifâ‘a b. Sâbit’e ulaştı. Mu‘alles, Sind’e yaklaşıncaya; [Rifâ‘a onları karşıladı]. Kendisi, Manzûr ile Manzûr’un uşağı oturup içki içmeye başladılar. Sarhoş oldular ve Manzûr ile uşağı sızdılar. Rifâ‘a [oradan] çıkıp evine gitti. Kılıcı ile mevâlilerinden birini yanına alarak geri döndü. Atının gittiği yolu takip etti. Manzûr’la uşağının yattığı odanın merdivenlerine ulaştıracak olan duvara geldiler. Uşağı ile birlikte duvarı delip merdivene ulaştılar, oradan dama çıktılar. Manzûr ve hizmetçisinin orada [hâlâ] uyuyor olduklarını gördüler. Manzûr’u öldürdüler. Hizmetçisini öldürmeye geldiğinde, hizmetçi demirin dokunuşunu hissedince uyandı. Onu Manzûr zannederek şöyle dedi:

“Ey Manzûr, gecenin ilk saatlerinde benimle birlikte eğlendin, gecenin sonunda ise beni öldüreceksin öyle mi?”

[Bunun üzerine Rifâ‘a] kimliğini açık etti ve Manzûr’un hizmetçisine,

“Sana emrettiklerimi yap, yoksa seni öldürürüm.” dedi. Hizmetçi de,

“Bana istediğini emret.” dedi. Rifâ‘a,

“Efendin çağırıyormuş gibi sahibü’l-haresi¹ çağır.” dedi. -Manzûr’un sâhibü’l-haresi Benî Esed kabilesine mensuptu.- Hizmetçi, yukarıdan aşağıya doğru bakarak [sâhibü’l-harese], “Seni emîr çağırıyor.” dedi.

[Sâhibü’l-haresin] başı görününce Rifâ‘a ile mevlası onu öldürdüler. İleri gelen adamları [bিরer birer] bu şekilde öldürdüler. [Böylelikle] tam sekiz kişiyi katletmiş oldular.

Şair bu konuda şöyle demektedir:

*Ey Rifâ‘a b. Sâbit b. Nu‘aym
İyiliğe iyilikle karşılık vermedin
Sağ elin yok etti, parçalayarak
Huzur içindeki kahramanların en kahramanını
Emîr,² mutlaka sana karşı muzaffer olacaktır [emin ol]
Zira sen çok arzulu bir intikamcının³ düştün avucuna*

1 Hükümdarı koruyan birliğin komutanı anlamına gelmektedir.

2 Mansûr’u kastetmektedir.

3 Burada da Mansûr kastedilmektedir.

[Netice itibariyle] Mansûr, Rifâ'âyı ele geçirip onu katletti.

58- Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz (عبدالله بن عمر بن عبد العزيز):

Suikasta maruz kalanlardan biri de Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz'dir. [Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz], İbn Hubeyre'den önce Mervân'ın Irak'taki valisiydi. [Onun valiliği döneminde] Hâricîler Kûfe'ye hâkim oldular, sonra da Vâsıt'a gittiler. Vâsıt'ı [Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz] içindeyken kuşattılar. [Bu kuşatmayı gerçekleştiren] Hâricîlerin lideri Dahhâk b. Kays eş-Şeybânî idi. Kuşatma uzayınca Abdullah b. Ömer ona haber gönderdi.

“Mervân'a git ve onunla savaş, eğer ona galip gelir veya onu öldürürsen ben senin âmilinim ve duacınım.” dedi.

Dahhâk, Mervân'ın üzerine yürüdü ancak Mervân, onu katletti ve Yezid b. Ömer b. Hubeyre'yi Irak'a vali tayin etti. [Yezîd] Hâricîleri öldürdü. Yezîd, Mervân'a Abdullah b. Ömer'i gönderdi, [Mervân da] onu Harra'da hapsedti. Sonra bazı şahıslar ona tuzak kurdular ve onu, yastığıyla boğdular. Böylece hapiste ölmüş oldu.

59- el-İmâm İbrâhim b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbas

(الإمام إبراهيم بن محمد بن علي بن عبد الله بن العباس):

Suikasta maruz kalanlardan biri de İbrâhim b. Muhammed b. Ali b. Abdullah'tır. Nasr b. Seyyâr, [son Emevî Halifesi] Mervân [b. Muhammed'e] Ebû Müslim'in isyanını ve kendisine katılanların çokluğunu bildiren bir mektup yazdı. [Nasr bu mektubunda Ebû Müslim'in] Horasan'ı istila etmesinden korktuğunu ve İbrâhim b. Muhammed b. Ali b. Abdullah'ın [imametine halkı] davet ettiğini de yazdı. Mektup, Mervân'a iletildi.

[Öte taraftan] İbrâhim'e Ebû Müslim'in elçisi bir mektupla gelmişti. İbrâhim elçiye,

“Mektup kimden?” diye sordu. [Elçi de], “Araplardan.” dedi.

Ebû Müslim'in mektubuna cevap verdi. Mektupta ona lanetler yağdırarak, saldırma işini [düşmanları Emevîlerin komutanları olan] Cudey' [b. Ali] el-Kirmânî ile Nasr b. Seyyâr'a bırakmasını, [ancak saldırımları

durumunda] Horasan'da hiçbir Arabı¹ bırakmayıp hepsini öldürmesini emrediyordu.

[Öte taraftan Nasr b. Seyyâr'ın gönderdiği] adam [bu] mektupla Mervân'a gitti, mektubu onun avucuna koydu. [Mektubu okuyan] Mervân, Dımaşk'taki âmili Muaviye b. el-Velîd b. Abdülmelik'e hitaben; el-Belkâ âmiline Kidâd ile el-Humeyme'ye gitmesini; İbrâhim b. Muhammed'i tutuklayıp zincirlemesini ve onu çok sayıda atlı eşliğinde kendisine [Harran'a] göndermesini emreden bir mektup yazmasını emretti. [Bunun üzerine Muaviye b. Velîd b. Abdülmelik] de [âmiline bunları yazdı] ve "Sonra onu Emîrül-Mü'minîn'e gönder." diye emretti.

[Muaviye b. Velîd'in âmilinin askerleri] geldiğinde [İbrâhim] köyün mescidinde oturuyordu. Onu tutukladılar, başı sarılarak ata bindirildi. [Bu şekilde] Mervân'ın [huzuruna] getirildi. [Mervân] onu tehdit etti ve kendisine sövdü. İbrâhim'in de dili sertleşti ve şöyle dedi:

"Ey Mü'minlerin Emîri! İnsanların, Benî Haşim'e olan nefretin hususunda senin hakkında, haktan başka bir şey söylemediklerini görüyorum. Senin anlattıklarınla benim ne alakam olabilir ki?"

Mervân ona şöyle cevap verdi:

"Allah'ın huzuruna kötü amellerinle gidesin. Kuşkusuz Allah, insanı ilk günah işlediğinde hemen cezalandırmaz. Onu hapse götürün."

[Mervân, İbrâhim'i] bir süre hapsedi. Sonra bir grup insana gecenin ilk vakitlerinin geçmesinden sonra hapishaneye gitmelerini emretti. İbrâhim katran dolu bir kapta boğularak, Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz ise boğazına sırt yastığı bastırılmak suretiyle boğularak [öldürüldüler]. İki de aynı sabahın erken saatlerinde ölmüş oldular. Allah onlara rahmet etsin.

1 Buradaki "Arap" ifadesi Emevî taraftarı veya Emevî güçleri anlamında kullanılmıştır. Emevîlerin son döneminde Horasan'da gayrı Arap unsur çoğunlukla Ebû Müslim el-Horasânî'nin tarafını tutarak Emevîlerin karşı cenahında yer aldıkları için Emevî taraftarları çoğunluk itibarıyla Araplardan oluşmuştur. Hâl böyle olunca bu çoğunluğu ifade etmek için "Araplar" ifadesi müellif tarafından tercih edilmiştir.

60- Ebû Seleme Hafı b. Süleymân *بنی سلیمان مولى بني*
(مسلیة)

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Ebû Seleme Hafı b. Süleymân'dır. Benî Museliyye'nin [Benû Müslime'nin] mevâlîsi olan Ebû Seleme'ye Âl-i Muhammed'in veziri de denilmektedir.¹ İşler yoluna girip Horasan, el-Ci-bâl ve Fars bölgesi istikrara kavuşunca, Ebû Seleme, [devletin] her bölge-sindeki valilere [elçiler] gönderdi. Sonra Ebû Seleme, yaklaşık kırk gün kadar Ebû'l-Abbas, Ebû Ca'fer, Abdullah, İsmâil [b. Ali], Îsâ [b. Ali], Dâvûd ve Ali oğullarının durumunu izhar etmedi. [Bunlar] Suriye'den gelmiş ve Ebû Seleme tarafından [Kûfe'deki] Benî Evd [mahallesinde] bulunan Velîd b. Sa'îd'in evine yerleştirilmişlerdi. Horasan'dan gelen komutanlar Ebû Seleme'ye, "İmâm nerede?" diye soruyorlardı. [O da onlara], "Acele etmeyin!" diyordu.

[Aslında] Ebû Seleme [hilafeti] Benî Fatma'ya (ra) [vermek için] bir plan yapıyordu. Onlara ağıt yakmaya ve şöyle demeye başladı: "Yarın ne güzel gündür!"

Bu durum Kunâse'ye² gitmek için evinden çıkan Ebû Humeyd, imâmın mevâlîlerinden olan Esved ile karşılaşınca kadar bu şekilde devam etti. Ebû Humeyd, [Esved'i] İbrâhim'in Suriye'ye gelişinden beri tanıyor-du. Humeyd onu görünce kucakladı ve,

"Yazıklar olsun sana, İmâm ile mevâlîleri ne yapıyor?" diye sordu. [Esved de],

"Vallahi onlar iki aydan fazladır ki buradalar." dedi. [Ebû Humeyd],

"Nerede onlar?" diye sordu. Esved,

"Onlar, Benî Evd [mahallesinde] Velîd b. Sa'îd'in evindedirler." dedi. [Ebû Humeyd],

1 İlave bilgiler için bkz. Taberî, *Târîh*, 7/418.

2 Kunâse: Her ne kadar kelime çöplüğü ifade etse de Kûfe şehrinin merkez mahallelerinden biridir. Şehrin can damarını oluşturan pazar da bu mahallede yer alıyordu. Buraya gelen değişik kültür veya din mensuplarının gerçekleştirdiği kültürel alışverişten nâşi bu bölge Basra'daki Mirbed'e benzer bir işlev yüklenmiştir. Dolayısıyla şehrin kültürel yaşamında önemli bir yer işgal etmiştir.

“Yürü, onları bana göster.” dedi. Esved önde, Ebû Humejd de atıyla arkasından onu takip ederek Abbas oğullarının olduğu yere geldiler. İçeri girdiklerinde Ebû Humejd,

”Esselâmü aleyke ey Mü’minlerin Emîri ve rahmetullah.” dedi, sonra ağlamaya başladı ve,

“Burada ne işiniz var?” diye sordu. Onlar da,

“Ebû Seleme bizi iki aydan beri buraya terk etti.” dediler. O,

“Ey Emîrül-Mü’minîn, iki aydan beri mi? Haydi atına bin?” dedi. Sonra Ebû’l-Abbas ile ailesini atlarına bindirdi ve onları mescide götürdü. Ebû Seleme, [planlaması dışında] gerçekleşen bu yeni durumu öğrendi. Şöyle dedi:

“Sizin durumunuzu, hedeflediğim şeyi mahirane ve ustaca (hikmetle) gerçekleştirmek için geciktirdim.”

Sonra Ebû Abbas, Ebû Seleme’yi tanımamazlıktan geldi. Onu cezalandırmayı düşündüler, ancak [kendisinden çekindikleri için] Ebû Müslim ile istişare etmeden adım atmayı uygun görmediler. Ebû Müslim’e [Ebû Seleme’nin] yaptığı aldatmayı, [hilafet] işini [Ebû Abbas’tan] başkasına vermeyi düşünmesini ve ondan korktuğunu yazdı. Ebû Müslim de Ebû’l-Abbas’a,

“Emîrül-Mü’minîn onu öldürsün.” diye yazdı.

Dâvûd b. Ali, [Ebû’l-Abbas’a],

“Ey Emîrül-Mü’minîn bunu yapma, zira Ebû Müslim ile seninle birlikte hareket eden Horasanlılar bunu sana karşı delil olarak kullanacaktır. [Zira] Ebû Seleme’nin konumu onlar katında bellidir. Bunun yerine Ebû Müslim’e [onu öldürecek birini göndermesini] yaz.” dedi.

Ebû’l-Abbas bu durumu Ebû Müslim’e yazdı. [Mektubu alan Ebû Müslim, ona Merrâr b. Enes ed-Dabbî’yi [yönlendirdi]. Merrâr, Ebû’l-Abbas’ın huzuruna çıkarak gelişini kendisine bildirdi. Ebû Seleme, Ebû’l-Abbas’ın yanında gece sohbetleri yapardı. Merrâr b. ed-Dabbî, gelip Ebû’l-Abbas’ın kapısında oturdu. Ebû Seleme içeriden çıkıp hafif kapıdan uzaklaşınca, [Merrâr] ona saldırdı ve [kendisini] öldürdü. Sabah olunca halifenin kapı-

sında lanetlendi, sahtekârlığı, fıskı ve ihaneti anlatıldı. Bu konuda Süley-
mân b. el-Muhacir el-Beceli şöyle demektedir:

*Vezir, Âl-i Muhammed'in veziri (Ebû Seleme) ölüp gittin
Sana düşmanlık yapan (Ebû Müslim el-Horasânî) oldu vezir*

**61- Abdullah b. Muaviye b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib (ö.
129/746) (عبدالله بن معاوية بن عبدالله بن جعفر بن أبي طالب):**

Suikasta uğrayanlardan biri de Abdullah b. Muaviye b. Abdullah b. Ca'fer'dir.¹ Abdullah b. Muaviye, Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz'in Irak valiliği döneminde Kûfe'de huruc etti, kendisiyle savaştı ve onu hezimete uğrattı. [Oradan] Medâin'e gitti. Medâin'de bazı insanlar ona tâbi oldular. Hep birlikte Hulvân'a gittiler. el-Cibâl bölgesini ele geçirdiler. İnsanları kendi hilafetini tanımaya çağırdı. Oradan İsfahan'a gitti ve burada bir süre kaldı. Sonra İstahr bölgesine gitti, Fars bölgesine bağlı yerleşim birimlerinin vergilerini topladı ve [kendi adına] para bastırdı. Üzerinde ﴿قال لا﴾² âyeti yer alıyordu.

Abdullah b. Ömer'den sonra Yezîd b. Ömer b. Hubeyre Irak'a vali olarak atanınca, Abdullah b. Muaviye ile savaşmak üzerine İbn Dubâre'yi gönderdi. Onu bozguna uğrattı Sicistan'a kaçırttı. [Abdullah b. Muaviye, Sicistan'dan da] Herât'a geçti. Horasan'da durum, Ebû Müslim lehine istikrara kavuşmuş oldu. [Abdullah b. Muaviye'nin] iki kardeşi Hasan [b. Muaviye] ile Yezîd [b. Muaviye'yi] tutukladılar. Hapse atıldılar. Sonra hapis-
te ölü bulundu.

**62- Yezîd b. Ömer b. Hubeyre el-Fezârî (ö. 133/750) (يزيد بن عمر بن
هبيرة الفزاري):**

Suikasta uğrayanların bir başkası ise Yezîd b. Ömer b. Hubeyre el-Fezârî'dir. Yezîd b. Ömer, Mervân b. Muhammed'in Irak valisi idi. Ebû Ca'fer el-Mansûr, onu Vâsıt'ta muhasara altına aldı. [Ebû Ca'fer'in] yanın-

1 Abdullah b. Muâviye, Ca'fer-i Tayyâr'ın oğlunun torunu olup Cenahiye hareketinin lideri olarak kabul edilmiştir. Kendi döneminde Hâşim oğullarının önde gelenlerinden biri idi. Gnostik karakterli heretik düşünceleri ile tanınmaktadır. Hayatı ve düşünce yapısı ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ethem Ruhi Fiğlalı, "Abdullah b. Muâviye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1/118-119.

2 "De ki: Ben buna karşılık sizden akrabalarımı sevmekten başka bir ücret istemiyorum." Şuarâ, 53/23.

da Kahtaba'nın iki oğlu Humejd ve Hasan ile birlikte Mâlik b. el-Heyssem el-Huzâ'î de vardı. [Yezîd b. Hubeyre], Ebü'l-Abbas'a mektup yazıp eman diledi. Ebü'l-Abbas da ona, akrabalarına, mâiyetine ve kumandanlarına eman verdi. Emin olmak için bu eman mektubunu bekletti ve kırk gün fakihlere [durmada] okudu. Ebû Ca'fer [ona karşı] önlem almak istedi. [Bunun üzerine] Dâvûd b. Ali'yi Hicâz'a vali tayin etti. Ordusunun öncü birliklerinin başına da Ebû Hammâd'ı getirdi.

Ebû Hammâd [Hicâz'a giderken, yolda] bir adamı yakaladı. Ona,

“Nereye gidiyorsun?” diye sordu. O da,

“Irak'a [gideceğim].” dedi. [Ebû Hammâd ona],

“Sen kimlerdensin?” diye sordu. Adam da,

“[Ben] Hâşim oğullarının mevâlilerindenim.” şeklinde cevap verdi. [Ebû Hammâd adamın] üzerini aradı. Ancak üzerinde [herhangi] bir mektup bulunamadı. Boynunun vurulması için getirildi. O da,

“Acele etme, kaftanımın kabarık tarafını yırt, içinde bulunan ipek [kumaşın] içinde Muhammed b. Abdullah b. el-Hüseyn'den İbn Hubeyre'nin mektubuna cevap olarak [yazılmış olan] mektubu çıkar.” dedi.

[Mektupta]; “Huruc etmek için acele etme, işlerimiz yoluna girinceye kadar dikkat çekme, sana doğru otuz bin Arap süvarisinin gelmekte olduğunu sana hatırlatmıştım, eman verildiğini tekit ederek halkın güvenliğini sağla!” yazıyordu.

Adamla birlikte ipek [kumaş üzerinde yazılan] mektup da Dâvûd'a götürüldü. [Dâvûd] adamı öldürdü. İpek [kumaşa yazılan] mektubu ise Ebü'l-Abbas'a gönderdi. Ebü'l-Abbas, Ebû Ca'fer'e İbn Hubeyre'yi öldürmesini emreden bir mektup yazdı. Ebû Ca'fer, Ebü'l-Abbas'ın mektubuna cevap olarak İbn Hubeyre'ye [verdikleri emanı hatırlatarak] vefakârlık yapmak istediğini yazdı. Ebü'l-Abbas ona [gayet sert bir cevap yazdı ve],

“Yapacaksan yap, yoksa senin askerlerinin başına emir olarak Hasan b. Kahtaba'yı atarım.” dedi. Ebû Ca'fer hazineleri ve malları ele geçirmişti. İbn Hubeyre, Suriyeli komutanların peşi sıra Ebû Ca'fer'e gitmek üzere

atına bindi. [Ebû Ca'fer, İbn Hubeyre'yi öldürmeye] karar verince [ona] tamamı Benî Temîm'den olan Hâzım b. Huzeyme en-Nahşelî, el-Heysem b. Şu'be ve Ağleb b. Sâlim ve bazı dostlarını gönderdi. Bunlar [İbn Hubeyre'nin] sarayının avlusuna girdiler ve İbn Hubeyre'ye haber gönderdiler.

“Biz hazineleri görmek ve içindekileri taşımak istiyoruz.” dediler.

[İbn Hubeyre] onlara izin verdi. İçeri girdiler ve bir süre [etrafta] dolandılar. Her geçtikleri kapının önüne arkadaşlarından birkaçını bırakıyorlardı. Sonra [İbn Hubeyre'ye] geri döndüler ve,

“[Şimdi] yanımıza bize hazinelerin ve beytül-mal'in bulunduğu yeri gösterecek birilerini ver.” dediler. O da onlara,

“Siz hazineleri mühürleyip koruma altına almamış mıydınız?” dedi. Kâtibine seslendi.

“Ey Ebû Osman, onlarla git ve istediklerini kendilerine göster veya onlarla birlikte birini gönder.” dedi. [Kâtibi de] onlarla birlikte birini gönderdi. Hâzım ve arkadaşları sarayda dolaştılar. Sonra İbn Hubeyre'ye yöneldiler. İbn Hubeyre'nin üzerinde Mısır gömleği ve iki tarafında yırtmaç bulunan mısır mamülü kalın bir kıyafet vardı, sırtını cami duvarına yaslamıştı, küçük çocuğu Subh da kucağında bulunuyordu. Oğlu Dâvûd'u, kâtibini, hâcibini, mevâlilerinden dördünü öldürdüler, sonra ona doğru yürümeye başladılar. [Öldürüleceğini anladığı için] secdeye kapandı ve “Bu çocuğu benden uzaklaştırın.” diye [ricada bulundu]. O secdede iken kendisini öldürdüler. Ebû Ca'fer, İbn Hubeyre'nin başına gelenleri bilen komutanlarına haber gönderdi, onlar da geldiler. Sarayın revaklarına girdiklerinde elleri arkadan bağlanılarak komutanlara gönderildiler ve evlerinde öldürüldüler.

63- Ali b. Cudey' el-Kirmânî el-Ezdî (ö. 129/747) (علي بن جديع الكرماني الأزدي):

64- Osman b. Cudey' el-Kirmânî el-Ezdî (عثمان بن جديع الكرماني الأزدي):

Suikasta uğrayanlardan ikisi de Cudey' el-Kirmânî'nin oğulları olan [Ali ile Osman'dırlar]. Nasr b. Seyyâr'ın babalarını, haksız ve zâlimane bir

şekilde öldürmesinden sonra Ebû Müslim'e gittiler. Ona samimi ve içtenlikle nasihat ettiler ve kendisine iyi de yardım ettiler. Horasan istikrara kavuşunca Ebû Müslim, Ali'yi yanına çağırdı. Ona,

“[Bana] arkadaşlarının isimlerini söyle. Sen [bize] nasihat edip iyilikte bulunarak üzerine düşeni yaptın. Şimdi bizim üzerimize düşeni yapmamız gerekir.” dedi.

O da Ebû Müslim'e arkadaşlarının isimlerini saydı. [Ebû Müslim], Ali'nin kardeşi Osman'ı Tohâristân'a vali tayin edip, Ali'nin etrafındaki yiğit kimseleri dağıttı. Sonra da [Ali b. Cudey'e] dedi ki:

“Arkadaşlarını bana getir de onları mükâfatlandırayım.” Ali [b. Cudey'] de arkadaşlarına,

“Haydi Ebû Müslim'in [vereceği] mükâfatı [almaya] gidin!” dedi.

Onlar ve Ali [birlikte Ebû Müslim'den mükâfat almak için] gittiler. [Ali ile arkadaşlarını] bir eve soktular ve orada onlara hediyeler takdim ettiler. Sonra onlara,

“Haydi şimdi Ebû Müslim'e teşekkür için [huzuruna çıkın].” dediler. [Hediyeleri aldıkları evden Ebû Müslim'e teşekkür etmek için] çıktıktan sonra, onları başka bir eve soktular. [İçeri girince üzerlerine çullandılar], ellerini sıkı sıkıya bağladılar, kendilerine verilen hediyeleri aldılar ve orada öldürdüler. [Daha sonra Ebû Müslim], asıl adı Hâlid b. İbrâhim olan Ebû Dâvûd ez-Züheli'ye bir mektup yazarak,

“[Sakin ha] Osman b. el-Kirmânî sana galip gelmesin!” dedi.

[Ebû Dâvûd, Osman ve arkadaşları için] bir ziyafet hazırlattı ve onları çağırttı. [Osman] komutanları ve önde gelen yiğitleriyle birlikte geldi. Ebû Dâvûd o zaman Maveraünnehir'in âmiliydi. [Osman ile arkadaşları] geldiklerinde yemek ortaya konulunca boyunları vurularak katledildiler. [Ebû Dâvûd, onları öldürdükten] sonra karargâhlarına gitti, orada dokuz yüz kişiyi öldürdü. Sonra Ebû Müslim'in tayin ettiklerini iyice araştırdı ve onları katletti.

65- Abdullah b. Ali b. Abdullah b. el-Abbas (ö. 147/764) عبدالله بن**علي بن عبدالله بن العباس:**

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbas'tır. Ebü'l-Abbas [es-Seffâh'ın] ölüm haberi ulaştığında Abdullah, Ebû Ca'fer'in halifelliğini tanımadı ve halkı kendisine biata çağırdı. Ebû Ca'fer [Mansûr o tarihlerde] hacda bulunuyordu. Îsâ b. Mûsâ b. Muhammed b. Ali, [Abdullah b. Ali'ye] hucum etti, [devletin] hazinelerini güvenceye aldı. Ebû Ca'fer [Mansûr] hacdan dönünceye kadar durumu kontrol altına almayı [başardı]. [Ebû Ca'fer gelince] Ebû Müslim [el-Horasânî'yi] Abdullah b. Ali ile savaşmak üzere gönderdi. [Ebû Müslim], onunla savaştı ve [kendisini] hezimete uğrattı. [Bozguna uğrayan Abdullah b. Ali, Îsâ b. Mûsâ'nın] kardeşi Basra âmili Süleyman b. Ali'ye sığındı. [Süleyman, Abdullah b. Ali], için [Ebû Ca'fer Mansûr'dan] tam bir eman aldı. Sonra Ebû Ca'fer kendi hapisanesinde bulunan Abdullah'ı, Îsâ b. Musâ'ya gönderdi. [Îsâ b. Mûsâ] orada rahat bir hayat sürdürdü. Kendisine cariyeye üstüne cariyeye satın alıyordu.

Muhammed b. Abdullah b. el-Hasan Medine'de isyan edince, [Ebû Ca'fer Mansûr] Îsâ b. Mûsâ'ya ona karşı harekete geçmesini ve [Abdullah b. Ali b. Abdullah'ı] Ebü'l-Ezher Abdülmelik b. Ubeysir el-Mehrî'ye göndermesini emretti. Abdullah b. Ali'yi getirip Ebû Ca'fer'in sarayında bir eve soktular. Ebû Ca'fer [Mansûr], eyvana çıktığı bir esnada ev Abdullah b. Ali'nin üzerine çöktü [ve öldü]. Allah ona rahmet eylesin.

66- Ebû Müslim [el-Horasânî] Sâhibü'd-Devle (ö. 137/755) أبو**مسلم صاحب الدولة:**

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Ebû Müslim el-Horasânî'dir. [Abbâsî halifesi] Ebü'l-Abbas, Ebû Ca'fer'i Kureyş ve Arapların ileri gelenlerinden otuz kişi ile birlikte, Ebû Müslim'i ziyaret etmeleri için Horasan'a yönlendirmişti.¹ Ebû Ca'fer, Ebû Müslim ve adamlarının kendilerine karşı bir küçümseme içerisinde olduklarını gördü. [Bir şey demedi, bunu içinde tuttu] ancak bundan dolayı da Ebû Müslim'e karşı kin besledi. [Hatta Ebû

1 Ebû Müslim el-Horasânî'nin Merv'de başlattığı harekati ve sonrası ile ilgili geniş bilgi için bkz. Söylemez, *Horasan'ın Bilim Merkezi Merv* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016).

Müslim], Ebû Ca'fer'e bir şey yazacağı zaman önce kendi adıyla başlıyordu. [Bu nedenle] Ebû Ca'fer, Ebü'l-Abbas'a daima,

“Ebû Müslim sağ olduğu müddetçe sana iktidar yoktur. O seni akşam yemeği yapmadan sen onu öğle yemeği yap!” diyordu. [Ancak] Ebü'l-Abbas, [Ebû Müslim'in] Horasan'daki gücünden dolayı ona karşı harekete geçmeyi reddediyordu. [Ebü'l-Abbas vefat edip] hilafet Ebû Ca'fer'e geçtiğinde Ebû Müslim [el-Horasânî] hacdaydı. Gelince, Ebû Ca'fer onu Abdullah b. Ali'ye karşı savaşmaya gönderdi. [Ebû Müslim], Abdullah'la savaştı ve hepsinin öldürülmesine cevaz verdi/bir katliam yaptırdı. [Bunun üzerine] Ebû Ca'fer, Abdullah'ın askerlerinden Ebû Müslim'in eline esir düşenleri çekip alması için kendisine Yaktîn b. Mûsâ'yı yolladı. Ebû Müslim [bu duruma çok] kızdı:

“Bana bu kadar güvenilmiyor mu?” diyerek galiz küfürler etti. [Ebû Ca'fer'in emrine] muhalefet ederek el-Enbâr üzerinden Horasan'a gitmek istedi. Ebû Ca'fer de el-Medâin'e gitti ve er-Rûmiyye'de konakladı. Ebû Müslim'e,

“Sen Bizans topraklarında öldürüleceksin.” denilmişti.

Bunun üzerine Ebû Ca'fer, zamanının kahramanlarından olan Cerîr b. Yezîd b. Cerîr b. Abdullah el-Becelî'yi, Ebû Müslim'i [kendisine getirmesi için] gönderdi. Kendisine bir de mektup vermişti. [Ebû Müslim, halifenin mektubunu aldı], ancak [kızgınlığından dolayı] mektuba iltifat bile etmedi. Cerîr, allem etti, kalem etti Ebû Müslim'i ez-Zirve ve el-Gârib'den geri çevirerek Ebû Ca'fer'e getirmeyi [başardı]. [Ebû Müslim] gelince, [Ebû Ca'fer] komutanlarına ve insanlara onu karşılamalarını emretti. [Sonra, halife Ebû Ca'fer'in] huzuruna girmesine izin verildi. [Ebû Müslim] atıyla içeri girdi. [Halife Mansûr] Onu kucakladı ve ona ikramda bulundu. Sonra ona,

“Az daha senden isteyeceklerimi söyleyemedim gidecektin.” dedi.

[Ebû Müslim, Halife Mansûr'a],

“Ey Emîrül-Mü'minîn sana geldim, emret, emrindeyim.” dedi. [Ebû Ca'fer] ona,

“[Acelesi yok,] evine git, elbiselerini çıkar, banyo yap, yolculuğun yorunluğunu at, [sonra konuşuruz].” dedi.

Ebû Ca'fer ona karşı fırsat kolluyordu. Böylece günler geçti. Ebû Müslim her gün Ebû Ca'fer'e geliyor, [Ebû Ca'fer'den] kendisine bir önceki gün yapılan ikramdan daha fazlasını görüyordu. [Ebû Ca'fer] ona daha çok yakınlık gösteriyor ve daha fazla iltifat ediyordu. Günler ilerlemeye başlayınca onu suçlamaya ve itham etmeye başladı. [Bir gün] Ebû Müslim, Îsâ b. Mûsâ'ya geldi ve,

“Atına bin, birlikte Emîrû'l-Mü'minîn'e gidelim. Senin huzurunda ona serzenişte bulunmak istiyorum.” dedi. O da,

“Sen önden git, ben gelirim.” dedi. [Ebû Müslim],

“Ben ondan korkuyorum.” dedi. Îsâ ona,

“Sen benim himayemdesin.” dedi.

Bunun üzerine Ebû Müslim, [Halife Mansûr'a] gitti. [Saraya gelince içeri girmek istedi] kendisine “İçeri gir!” denildi. O da içeri girdi, revaklara kadar yürüdü. Kendisine “Emîrû'l-Mü'minîn abdest alıyor, biraz oturmaz mısın?” denildi. O da oturdu. Îsâ [b. Mûsâ] ise biraz ağırdan davrandı. Ebû Ca'fer, sâhibu haresi olan Osman b. Nuheyk el-Akkî'yi, içlerinde Şebîb b. Vâc ve Ebû Hanife gibi kimselerin olduğu birkaç kişi ile birlikte hazırlamıştı. [Halife Mansûr] Osman'ın yanına gelip,

“Ey Osman! Onu azarladığımda sesimi yükseltirsem hareket etmeyin, eğer el çırparsam o senindir.” dedi. Osman ve arkadaşları Ebû Ca'fer'in arkasındaki revakta saf tutmuşlardı. Sonra Ebû Müslim'e,

“Emîrû'l-Mü'minîn oturdu, buyurun [girebilirsin].” denildi. [Ebû Müslim] içeri girmek için kalkınca, kendisine,

“Kılıcını çıkar.” dediler. [Ebû Müslim],

“Nedir bu bana yapılan?” diye sordu. Oradakiler [Ebû Müslim'e] “Üzerinde ne var?” diye sordular. [Ebû Müslim] kılıcını çıkardı. Üzerinde menekşe rengindeki cübbesinin üzerine giydiği siyah bir kaftan vardı. [Ebû Ca'fer'in huzuruna girdi] selam verdi. Onun dışında oturacak hiçbir

mekân olmayan bir yastığın üzerine oturdu. Sırtını [arkasında saf tutmuş olan] insanlara çevirdi ve şöyle dedi:

“Ey Emîrül-Mü’minîn, bana hiç kimseye yapılmayan şeyler yapıldı. Kılıcım boynumdan çıkarıldı. [Nedir bu? Ne oluyor?]” [Ebû Ca’fer],

“Sana bunu kim yaptıysa Allah cezasını versin.” dedi.

Sonra [Ebû Müslim’e] dönerek, şunu, şunu yaptın, dedi ve onu azarlamaya başladı. Ebû Müslim ona,

“Onca yaptığım ve bu uğurda çektiğim şeylerden sonra bunların bana söylenmemesi icap ederdi.” dedi. Ebû Ca’fer ona,

“Ey habis kadının oğlu, şayet senin yerinde bir cariye bulunuyor olsaydı her tarafını parçalamıştım. Ne yaptıysan devletimiz için yaptın. Sen değil misin bana mektup yazdığında kendi adıyla başlayan? Sen değil misin kendini, Salî b. Abdullah b. el-Abbas’ın oğlu sanan ve Amine bint Ali b. Abdullah b. el-Abbas’ı istemek için bana mektup yazabilen? Anası olmayınca! Sen ulaşılması zor bir yüksekliğe ulaştın.”

[Ebû Ca’fer bunları söylerken bir taraftan da] ellerini ovuşturuyordu. Ebû Müslim, [Ebû Ca’fer’in] gözlerin[deki hiddeti] görünce,

“Ey Mü’minlerin Emîri, benim için bu kadar üzülme ve öfkelenme. Zira ben seni üzecek bir değerde değilim.” dedi.

Sonra [Halife Mansûr], el çırpıtı. [Bunu duyan] Osman [sıçradı, Ebû Müslim’e] küçük bir darbe indirdi. [Ebû Müslim hemen halife] Ebû Ca’fer’in ayağını yakaladı ve şöyle dedi:

“Ey Emîrül-Mü’minîn, sana yalvarıyorum, Allah aşkına...”

[Halife Mansûr] ise ayağıyla onu itti. Şebîb b. Vâc boynu ile omuzları arasındaki damarlara şiddetli bir darbe indirdi ve peş peşe darbeler inmeye başladı. [Ebû Müslim],

“Vay [anam] öldüm, [buna mâni olacak] bir güç yok mu? Yok mu kurtaran?” diye bağırmaya başladı.

Orada gizlenmiş olanlar çıkıp ona peş peşe kılıçlarıyla vurdular ve kendisini öldürdüler. Ebû Müslim böylelikle yeri olan cehenneme ulaşmış oldu.¹

67- Ma'n b. Zâide eş-Şeybânî (ö. 151/768) (معن بن زائدة الشيباني):

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Ma'n b. Zâide eş-Şeybânî'dir. Ebû Ca'fer Ma'n'ı Yemen'e vali olarak atamıştı. Kûfe'ye gittiğinde Kumeyt b. Zeyd'in şiirlerinin râvisi olan Muhammed b. Sehl'e birini göndererek çağırıtı. Muhammed b. Sehl ona geldiği zaman kendisine;

“Bana Kumeyt'in, Rebî'a'yı Yemen'le olan anlaşmayı kesmeye çağırıldığı kasidesini oku.” dedi.

Muhammed de “الم تلم علي الطل المحيل” matla'lı kasideyi okuyup bitirdi. [Ma'n b. Zâide] bir sarık getirilmesini emretti. Sarık çözülerek her bir ucunu bir adamın eline tutuşturdu ve gergin hâle getirdi. Sonra Ma'n ayağa kalktı ve kılıçla vurup bükülmüş sarığı ikiye böldü. Ardından şöyle dedi:

“Şahit olun ki ben Yemen ile Rebî'a arasındaki hilfi (anlaşmayı) aynen bu sarığı kestiğim gibi kestim.”

Sonra Yemen'e gitti ve orada sıkıntılar, sorunlar çıkardı. Sicistan'a vali olarak tayin edildiğinde orada kendisine bir ev inşa etti. Bir grup çapulcu misali insan evine girdiler. Kendisi de o esnada gafil avlanmıştı, zira hacamat olmuştu. Üzerine eğildiler ve onu öldürdüler.

68- Ukbe b. Selem el-Henâ'î (عقبة بن سلم الهنائي):

Suikasta maruz kalanlardan bir başkası ise Ukbe b. Selem'dir. Ebû Ca'fer, [Ukbe'yi] Bahreyn'e vali olarak tayin etmişti. Adam öldürerek Ma'n kabilesini [adeta] yok etmeye başladı. Öyle ki [bu durum Ma'n'ın bağlı olduğu] Rebî'a kabilesini bile yıprattı.

[Halife] el-Mehdî'nin döneminde bir adam Ukbe'nin peşine düştü, atına binili olduğu hâlde kendisine suikast düzenledi ve onu zehirli hançeriyle yaraladı. Hançer göbek bölgesine isabet etti, karın boşluğuna kadar

1 فأنه هاوية: Burada kullanılan bu ifadeyle Kâria sûresi 9. âyet-i kerimeye telmihte bulunularak “Cehenneme gitti.” denilmek istenmiştir.

ulaştı. [Suikastçi] tutuklanıp Mehdi'ye getirildi. [Mehdi] kimlerden olduğunu sordu. Kim ve hangi yerden olduğunu söylemedi. Nerede barındığını ve nerede yiyip içtiğini sordu. O da;

“Mescitlerde yatıp kalkıyorum, sūku'l-bakkalinde¹ yiyip içiyorum.” dedi.

Mehdi onu öldürttü. Bu olaydan sonra halk arasında “Ukbe'nin katilinden daha çok kaybeden” darb-ı meseli söylenir olmaya başladı.

69- Rebî' b. Yûnus el-Hâcib (الربيع بن يونس الحاجب):

Suikasta uğrayanlardan biri de Rebî' b. Yûnus'tur. Rebî', Emetü'l-Aziz [adındaki cariyeyi, Abbâsî halifesi] Mûsâ el-Hâdî'ye hediye eden kişidir. [Bu hediyeden dolayı halifenin nezdinde] hiç kimsenin daha önce asla ulaşmadığı bir konuma yükselmiş oldu. Mûsâ el-Hâdî'ye Rebî'in,

“Hiçbir kadınla Emetü'l-Aziz'den daha güzel bir halvet yaşamadım.” dediği ulaştı [Halife'de kıskançlık duyguları depreşti. Bu nedenle] onunla öğle yemeğini birlikte yediler. [Yemekten sonra, Mûsâ el-Hâdî ona],

“Yemeğinin üzerine birkaç kadeh içki iç.” dedi. Sâhibü'ş-şarabına² da içkisine zehir karıştırmasını emretti. Zehir midesine ulaştıncaya kötüleşti ve [bu hadisenin] gecesinde öldü.

70- İdris b. Abdullah b. el-Hasan b. el-Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib

(إدريس بن عبدالله بن الحسن بن الحسن بن علي بن أبي طالب):

Suikasta uğrayanlardan biri de İdris b. Abdullah b. Hasan'dır. İdris b. Abdullah, Hasan [b. Ali b. el-Hasan b. el-Hasan] ve Hüseyin [b. Ali b. el-Hasan b. el-Hasan], Mûsâ el-Hâdî'ye karşı isyan ettiler. Mûsâ el-Hâdî [Hasan ile Hüseyin kardeşlerin] ikisini de [hayvanları avlamak için kullanılan] tuzakla öldürdü. İdris ise Kuzey Afrikalılara katıldı. Onu memleketlerine götürdüler, etrafında toplandılar, kendisini üstün tutup başlarına lider yaptılar. Hârûnürreşîd halife olunca Herseme'yi Afrika'ya vali olarak tayin etti. Herseme, Medineli bir adama İdris'e tuzak kurup onu öldürmesi karşılığında yüz bin dirhem vermeyi vadetti. Medineli adam [İdris'e] gelip

1 Yiyecek satan esnafın bulunduğu çarşı, pazar.

2 Hükümdarın içeceği sorumlu olan baş saki anlamına gelmektedir.

dostluk kurdu. Ona ailesi ile ilgili sorular sormaya başladı. O da [Medineli adama] bilgiler veriyordu. Dostlukları öyle bir duruma geldi ki İdris ona güvendi. Adam da bu güveni bir ganimet olarak gördü, bulunduğu yer ile İfrikiye [eyalet merkezi] arasındaki köylerin her birine birer at yerleştirdi. [Bir gün] İdris'in canı taze balık çekti. Medineli ona,

“Ben balık işini çok iyi hallederim (onu pişirmek için çok iyi bir tekniğe sahibim).” dedi.

Balıkla ilgilenip ona zehir kattı. Sonra da bir ihtiyacı için [gidiyormuş gibi yaparak] dışarı çıktı. İdris balığı istedi, [adam, İdris'in] balığı yediğini, midesine ulaştığını görünce atına atladı [ve oradan hızla uzaklaştı]. Bir köyden diğerine altındaki atı değiştirerek İfrikiye [eyalet merkezine] ulaşmayı [başardı]. [Ölen İdris b. Abdullah'ın] cariyesi hamileydi. Bir erkek çocuk dünyaya getirdi, adını İdris b. İdris koydular.

71- **Fadl b. Sehl** (الفضل بن سهل):

Suikasta maruz kalanlardan biri de Fadl b. Sehl'dir. Fadl, Abdullah el-Me'mûn'un veziri olup onun [sosyal] çevresini çok daraltmıştı. Me'mûn ile onun zevk alarak yaptığı birçok şeyin arasına girmişti. Öyleki Me'mûn'un hiç kimsenin işine bakamaz hâle gelmesini sağlamıştı. Bu durum öyle bir hâle geldi ki sanki Me'mûn haklarını kullanma ehliyeti elinden alınan bir vasiye dönüşmüş oldu. [Halife] el-Me'mûn, mevlâsı Gâlib er-Rûmî'yi ayarttı. Gâlib hamamda bulunan [Sehl'in] yanına gitti ve onu öldürdü. Gâlib'i Me'mûn'a getirdiler, Me'mûn da onu öldürdü. [Gâlib'in yanı sıra] Ali b. Ebî Saîd, Abdülaziz b. İmrân et-Tâî, Halef el-Mısırî ve Mu'nis el-Basrî de el-Fadl'ın [katline iştirak ettikleri] gerekçesiyle öldürüldüler.

72- **İshâk b. Mûsâ el-Hâdî** (إسحاق بن موسى الهادي):

Suikasta maruz kalanlardan biri de İshâk b. Mûsâ el-Hâdî'dir. Me'mûn Horasan'dayken; İbrâhim b. el-Mehdî'nin [Me'mûn'a] karşı isyan ettiği dönemde el-Harbiye¹ halkı onun etrafında toplanıp kendilerine [onu] emir yaptılar. [Sonra Me'mûn] duruma hâkim olunca ona oğlu ve bir hizmetçisiyle tuzak kurdu. Bu ikisi [İshak b. Mûsâ'yı] öldürdüler. [Bunun üzerine,

1 Harbiye, Bağdat'ın içerisinde büyük bir semtin adıdır.

Me'mûn, babasını öldüren] evladı, kısas olarak öldürdü. Hizmetçiyi ise kırbaçla öldürdü.

73- Humejd b. Abdülhamid et-Tûsî (حميد بن عبد الحميد الطوسي):

Suikasta maruz kalanlardan bir diğeri ise Humejd b. Abdülhamid et-Tusî'dir. Humejd, çoğunlukla "Me'mûn'un bana iyiliği yoktur. Bana yapılan iyiliklerin tamamı Ebû Muhammed el-Hasan b. Sehl'e aittir." derdi. Bu durum [Me'mûn'a] ulaştırıldı. Me'mûn bir gün onu yanına çağırdı. Humejd, Me'mûn'un yanına geldi. Me'mûn'un yanında Ahmed b. Ebî Hâlid el-Ahval de vardı. Humejd ile Ahmed b. Ebî Hâlid'in arasında bazı kötü durumlar meydana gelmişti. Sofra kurulunca Me'mûn, İbn Ebî Hâlid'i yanına oturttu. Bu durum Humejd'i rahatsız etti. Humejd:

"Ey Emîrül-Mü'minîn, Allah'tan benim canımı, hangimizin sana daha faydalı olduğunu ve dünyayı sana kolaylaştırdığını göstermeden almamasını dilerim." dedi. İbn Ebî Hâlid [Me'mûn'a dönerek],

"Ey Emîrül-Mü'minîn, [bu adam bu sözleriyle] senin iktidarının bozulmaya yüz tutmasını ve kargaşaya maruz kalmasını istiyor." dedi. [Bunun üzerine] Me'mûn sofradan öğle yemeğini tamamlamadan kalktı. [Humejd'e bu sözlerinden dolayı] içerledi, [ancak bir şey de demedi]. Me'mûn, Hasan b. Sehl'in kızı Boran'ın [ikamet ettiği] binaya giderken, Humejd'e,

"Ey Ebû Gânim, sana hacca gitmen için izin verdim." dedi.

Humejd sevinçli bir hâlde [oradan] ayrılıp gitti. [Humejd] kahyalarını çağırdı, onlara yolculuk malzemelerini hazırlamalarını emretti. Sonra yanına Cibrîl b. Bahtyeşû' gelip şöyle dedi:

"Ey Ebû Gânim, vücudunu yenile, bütün cariyelerinin hamile kalmış olarak bana [hacdan] geri dönmeni temenni ederim." dedi.

Humejd helâl veya haram [demeden] cinsi ilişkiye tutkun bir adamdı. Cibril, Humejd'e [cinsel gücünü arttırdığını söylediği] bir karışım içirdi. [Humejd'in] yanında da Abdullah et-Tayfûrî denilen tebabet heveslisi biri vardı. Cibril'in içirdiği karışımı görünce ona,

“Ebû Gânim bugün bu ilacı çok içmiş oldu.”¹ dedi.

[Bunun üzerine Cibril, üzülmüş gibi yaparak],

“Kuşkusuz bugün bunu yaptığımı unuttum. [Bir hastaya ikinci kez ilaç vermeyi] birinde henüz yeni hekimken, bir de bugün [unuttum].” dedi. [Bu cevap üzerine] Tayfûrî, karışımın niçin olduğunu anladı ancak durumu ifşa etmedi. [Humeyd], karışımı içer içmez [ishal oldu], yüzlerce kez [helaya gitti]. Tayfûrî ishali durdurmaya çalıştı. Durumu biraz da iyiye doğru gitti. Ancak sorunu devam etti. Humeyd [Tayfûrî’ye] içtiği karışımdan dolayı başına gelenleri şikâyet ediyordu. Tayfûrî ona, hemen hamama gir, dedi; o da hemen girdi. [Ancak faydası olmadı. Humeyd’in durumu] giderek kötüleşti. Ramazan ayı boyunca karın ağrısı çekti ve hicrî 210 senesinin bayram gecesinde öldü.

Ebû İsâm’ın bana verdiği bilgiye göre -ki Ebû İsâm doğru sözlü bir kimseydi- Tayfûrî Humeyd’in kabrini ziyaret eder ve şöyle derdi:

“Ey Humeyd, ben o karışımı içmekten seni menetmiştim. Ancak sen bana karşı geldin.”

74- Abdullah b. Mûsâ el-Hâdî (عبدالله بن موسى الهادي):

Suikasta maruz kalanlardan biri de Abdullah b. Mûsâ el-Hâdî’dir. Me’mûnla birlikte içtiklerinde onunla neredeyse boğaz boğaza kavga ederek dünyayı ona dar ediyordu. Bunun üzerine [Me’mûn] onun evinde hapsedilmesini emredip kapısına da bekçi diktirdi. [Abdullah b. Mûsâ b. el-Hâdî] bu durumu çok ayıpladı. Bunu üzerine [Me’mûn] onu affetti ve kapısındaki bekçiyi kaldırdı. Abdullah ava tutkundu. [Me’mûn] onun hizmetçilerinden biri olan Hüseyin’i ayarttı. O da [Abdullah b. Mûsâ’ya, avladığı] turacın içerisinde zehir sundu. Abdullah o esnada Mus’abâd’da bulunuyordu.

Abdullah akşam yemeğini getirmelerini emretti. Hizmetçisi Hüseyin ona [zehirlendiği] turacı getirdi. Bir şeyler hissedince geceleyin atına bindi ve arkadaşlarına,

“Bu beni son görüşünüzdür.” dedi.

1 Bu cümlenin literal çevirisi şu şekildedir: Ebû Gânim bugün bu ilacı içmekten yoruldu.

Onunla birlikte iki hizmetçisi de zehirli turacdan yemişlerdi. Onlardan biri [hemen] öldü. Diğeri ise hasta, bitkin ve mecalsiz bir hâle geldi, sonra da öldü. Abdullah ise birkaç gün sonra öldü.

75- Ahmed b. Ali b. Hârûn er-Reşîd (أحمد بن علي بن هارون الرشيد):

Suikasta maruz kalanlardan bir başkası ise Ahmed b. Ali b. Hârûn er-Reşîd'dir. Ahmed b. Ali'nin Nefis adında bir kölesi vardı. Ahmed ona karşı [zaman zaman] şiddet kullanıyordu. [Bu nedenle] Nefis ile [Ahmed'in] kölelerinden dördü, onu öldürme hususunda ittifak ettiler. Ahmed'in yattığı yer ile ailesinin bulunduğu mekân arasında üç kapı bulunuyordu ki üçü de arkalarından kapatılabiliyordu. Ahmed her zaman yaptığı gibi öğle uykusuna yatarken kapıların kapatılmasını emretti. Ahmed kaylule yaparken Nefis, yattığı yere bir pala ile girdi. Ona iki darbe vurdu. Darbelerden ilki başına, ikincisi ise ağzına denk geldi. [Can havliyle uyanan] Ahmed, Nefis'in elinden palasını aldı. Nefis, palayı Ahmed'in elinden çekince Ahmed'in parmakları kesildi, ancak kopmadı. Sonra Nefis döndü, [bıçağı aldı], ona bıçakla saldırdı ve yüzüğünü alıp ailesine gönderdi. Onlara şöyle dedi:

“Bu emîrin yüzüğüdür. Hazine sandığını kendisine göndermenizi emrediyor. Zira hizmetçi ve uşakların maaşlarını ödeyecek.”

Hazine sandığını ona verdiler. Hizmetlileri de sandığın içerisinde var olan dinarları kendi aralarında bölüşerek oradan uzaklaştılar.

76- Ali b. Mûsâ b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali el-Hüseyn b. Ali (علي بن موسى بن جعفر بن محمد بن علي الحسين بن علي):

Suikasta maruza kalanlardan biri de Ali b. Mûsâ b. Ca'fer'dir. Me'mûn, Ali b. Mûsâ'yı veliht olarak ilan etmiş ve biat aldırmişti. Adına para bastırılmıştı. Şurtasının başına da Abbas b. Ca'fer b. Muhammed b. el-Eş'as getirilmişti. [Abbas'ın] oğlu da kendisinin halefiydi. Muhafızlarının başına Saîd b. Saylem'i; hicabesinin başına ise Yahya b. Mu'az b. Müslim'i getirmişti. Me'mûn'un yanında Fadl b. Sehl ile ilgili bir söz söyleyince, Me'mûn, Fadl ile olan anlaşmasına istinâden bu konuşmayı Fadl b. Sehl'e haber verdi.

Rûh b. es-Seken, Ubeydullah b. el-Hasan el-Alevî sonra el-Abbâsî'den¹ naklen şöyle der: Fadl, yanında insanların olduğu bir gün şöyle dedi:

“İki boynuzunu altından yaptığım bir sığırın ilk önce bana toslamasına ne dersiniz?”

Bu [hadise üzerinden] çok fazla zaman geçmemişti ki [Ali b. Mûsâ] hastalandı ve öldü.

77- Abbas b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs (العباس بن محمد بن علي بن عبدالله بن العباس)

Suikasta mazur kalanlardan bir başkası ise Abbas b. Muhammed b. Ali'dir. Abbas b. Muhammed, Rakka'da bulunan Hârûn er-Reşîd'in yanına gelmişti. Hârûn er-Reşîd ona birçok ikramda bulunmuş ve kendisine [katında] büyük bir değer vermişti. Abbas rahatsızlanınca, ona zehirli bir içecek içirdi. [Abbas], içeceğini bitirince [Hârûn er-Reşîd] Medinetü's-Selâm'a (Bağdat'a) gitmesine izin verdi. Bu içecek onun ölüm sebebi oldu.

78- İsmâil b. Hebbâr b. el-Esved b. el-Muttalib b. Esed (إسماعيل بن هبار بن الأسود بن المطلب بن أسد)

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise İsmâil b. Hebbâr b. el-Esved b. el-Muttalib'dir. Bir gün çok çekici ve yakışıklı bir delikanlı olan Mus'ab b. Abdurrahman b. Avf ez-Zehrî'nin de içinde olduğu şehirdeki hamama girdi. Elini Mus'ab'ın sırtında ve kalçasında gezdirdi. İçinde bazı müstehcen ifadelerin de yer aldığı sözler söyledi. Mus'ab onunla arkadaş olduğunu göstermek için yüzüne güldü. Gece olunca Mus'ab, aralarında Kattâl el-Kilâbî'nin de bulunduğu adamları topladı [ve kapısına gitti.] Künyesi Ebû Acve olan mevlası Esved'i, İbn Hebbâr'a gönderip onu dışarı çağdırttı. [İsmâil b. Hebbâr] yanına çıkınca, onu oradan uzaklaştırarak [arkadaşlarının gizlendiği yere doğru getirdi]. Kattâl ona saldırıp kılıcıyla vurarak kendisini öldürdü. [Onu öldürürken] İbn Kays er-Rukayyât'ın şu sözlerini söylüyordu:

¹ Soy olarak Ali oğullarıdır. Ancak Abbas oğullarının taraftarı olması nedeniyle el-Abbâsî nisbesi aldığı anlaşılmaktadır.

*Gece davet edene asla icabet etmem
Zira İbn Hebbâr'a ihanet edildiği gibi bana da ihanet edileceğinden
korkarım
Gece sürüye sürüye getirip bıraktılar başıma devrik yerle yeksan
Kabileleri mensubu komşular ve amcaoğulları için ne acı bir armağan!*

Kattâl'ı [tutuklamak için] aradılar, ancak o kaçmıştı. [Kaçarken de] şöyle diyordu:

*İbn Hebbâr'ı bıraktım ardımda paralanmış kafası
Döndü bir tazeye ayak dibimde ister nefsim esir alası
Kılıcıyla birinin vermem zamaneye ismini asla
Yoksa da canımı içime dert sevdası, çektirse cefa
Önümde bir çöl, uzanmış yok ucu bucağı
Vurdu mu sabah güneşi, sanki bir deri, işlenmiş, görmüş tabağı*

Kattâl'in kimliğine gelince; o Ubâde b. Mebbeb b. el-Mudrahî ve Abdurrahman b. Sabhân el-Muharîbî'dir.

İKİNCİ BÖLÜM

Hısım-Akrabalarını Öldüren Hükümdarların İsimleri

79- **Amr b. Tubba'** (عمرو بن تبع) kardeşi **Hassan b. Tübba'**ı öldürdü.

80- **Seleme b. el-Hârisü'l-Mülk b. Amr el-Maksûr b. Hucr** (أسلمة بن الحارث الملك بن عمرو المقصور بن حجر آكل (شرحبيل بن الحارث) kardeşi **Şurahbil b. el-Hâris'i** (شراحبيل بن الحارث) öldürdü. Hâris oğlu Seleme'yi Hanzala ve Tağlib'e hükümdar olarak tayin etmişti. Şurahbil'i ise er-Rebbâb ile Bekr b. Vâ'il'e; Hucr'u Kinâne [b. Hüzeyme] ve Esed [b. Hüzeyme'ye]; Ma'da Yekrub'u da Kays Gaylân'a atamıştı. Beni Esed kabilesi, Hucr'a saldırıp onu öldürdüler. Fesatçılar [boş durmayıp] Seleme ile Şurahbil'in arasını bozmak için uğraştılar. Neticede ikisi birbiriyle kapıştılar. [Bunun sonucunda da] Seleme, Şurahbil'i öldürdü.

81- **Abdullah b. ez-Zübeyr** (عبدالله بن الزبير) (ö. 73/692) kardeşi **Amr b. ez-Zübeyr**'i öldürdü. Medine'nin valisi, Amr'ı kardeşi [Abdullah b. Zübeyr] ile savaşmak üzere [Mekke'ye] gönderdi. [Ancak kardeşi Abdullah b. Zübeyr onun] askerlerini dağıttı ve kendisini esir aldı. Amr yaşlı bir adamdı. Abdullah onu insanların huzuruna getirip şöyle dedi:

“Kimin onun üzerinde hakkı varsa ondan hakkını alsın.”

Sonra kamçılı olarak öldürdü.¹

82- **Abdülmelik** (عبدالمك) [b. Mervân], **Amr b. Saîd b. el-Âs'ı** (ö. 70/690) (عمرو بن سعيد بن العاص) öldürdü. [Amr b. Saîd'in] annesi, Ümmü'l-Benîn bint el-Hakem b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye'dir. Amr, Abdülmelik'le

1 Amr b. Zübeyr b. Avvâm, Abdullah b. Zübeyr'in baba bir kardeşi olup onun amansız muhaliflerinden biri idi. Annesi, Ümmü Hâlid künyesiyle tanınan ve en son vefat eden sahâbilerden biri olan Eme bint Hâlid'dir. Yezîd b. Muâviye'nin Medine valisi Amr b. Saîd, iki kardeş arasındaki anlaşmazlıktan faydalanmak için Amr b. Zübeyr'i Medine'ye şurta olarak tayin etmişti. Bu görevi sırasında Amr, kardeşi Abdullah'ın birçok taraftarını kırbaçlatmış ve onlara çeşitli işkenceler yapmıştır. Mekke'de hilafetini ilan eden kardeşi Abdullah'a karşı gönderilen orduya kendi isteğiyle kumandan tayin edilmiştir. Amr'ın ordusu, Abdullah b. Zübeyr tarafından yenilmiş, kendisi de esir edilmiştir. Esir düşünce Abdullah b. Zübeyr, kıssas gereği olarak Amr'ın Medine'de kırbaçlatıldığı her bir şahsa karşılık Mekke'de onu kırbaçlatmıştır. Yeniden kendisine karşı bir kumpasın içerisinde yer alması için Abdullah b. Zübeyr tarafından Mekke'de hapsedilmiştir. Amr bir müddet sonra atıldığı bu hapishanede ölmüştür. Bkz. Ahmet Önkal, “Amr b. Zübeyr b. Avvâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 1/95.

ihtilâfa düştü, hatta onunla savaştı. Aralarını bulmak için elçiler gidip gelmeye başladı. Abdülmelik [Amr ile anlaşmaya o kadar çok önem veriyordu ki, aralarında teati eden elçilerin önerisi üzerine] atadığı her âmilin yanında Amr'ın da bir âmil atamasını kabul etti. Abdülmelik, onu öldürünceye kadar ona iltifat etmeye ve kendisiyle iyi geçinmeye çabaladı. [Sonunda da fırsat buldu ve onu öldürdü]. Bu hadisenin uzun bir hikâyesi vardır.

83- Yezîd b. el-Velîd b. Abdülmelik (ö. 126/744) (يزيد بن الوليد بن عبدالمك) bu **Yezîd en-Nâkıs**'tır. [İşte bu Yezîd], amcasının oğlu **Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik**'e (ö. 126/744) (الوليد بن يزيد بن عبدالمك) saldırdı ve onu öldürdü, böylece hükümranlığını ele geçirdi.

84- Ebû Ca'fer el-Mansûr (ö. 158/775) (أبو جعفر المنصور) ki o Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbas'tır. Amcası **Abdullah b. Ali** (ö. 147/764) ona karşı isyan etti, [kendisine yaptığı] biatı bozdu ve onun hilafetini tanımayıp halkı kendi hilafetine çağırırdı. [Halife Mansûr, amcası Abdullah'a] karşı zafer elde etti ve onu ev hapsinde tuttu. Üzerine ev çöktü [ve öldü.]

85- Hârûnürreşîd (ö. 193/809) (هارون الرشيد) amcası İbn Kürdiyye olarak bilinen **Ca'fer b. el-Mansûr**'u (جعفر بن المنصور) hapsetti. [Ca'fer b. el-Mansûr mahpus iken] durdurulamayan bir ishale yakalandığı ve bundan öldüğü rivayet edilmektedir.

86- Abdullah el-Me'mûn (ö. 218/833) (عبدالله المأمون) kardeşi **Muhammed el-Emîn**'i (محمد الأمين) öldürdü ve iktidarını eline geçirdi.

87- Ebû İshâk el-Mu'tasım (ö. 227/842) (أبو إسحاق المعتصم) **Abbas b. el-Me'mûn**'u (العباس بن المأمون) [öldürdü]. [Halife Mu'tasım'a, Abbas b. Me'mûn'un], Mu'tasım'ın Âmmûriye'yi fethettiği yıl, Müslümanlara karşı Bizanslılara yardım ettiği ve Mu'tasım'a saldırmayı [planladığı] haberi ulaşınca Mu'tasım onu zincire vurarak hapsetti. Nihayetinde bu zincirli hâliyle [hapiste] iken öldü.

[Birinci Bölümün Tetimmesi -Suikastle Öldürülenler-]¹**88- Ziyâd b. Ubeydullah b. Abdullah b. Abdülmeddân el-Hârisî**

(زياد بن عبيد الله بن عبدالممدان الحارثي):

Ziyâd b. Ubeydullah, Benî el-Hâris b. Ka'b kabilesine mensuptur. Emîr-ü'l-mü'minîn Ebü'l-Abbas'ın dayısı idi. [Yeğeni] Ebü'l-Abbas tarafından Mekke ve Medine'ye vali tayin edilmişti; Ebü'l-Abbas ölünceye kadar da bu görevde kaldı. Ebû Ca'fer onu bu görevde tuttu. Sonra ona Benî Ümeyye'nin lideri olan Ebû Muhammed b. Abdullah b. Yezîd b. Muaviye'yi öldürmesi için mektup yazdı. [Ziyâd da bu emre binaen] onu öldürdü. Abdullah b. el-Hasan b. el-Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib'in (ra) çocukları olan Muhammed ve İbrâhim ortadan kaybolunca Ebû Ca'fer ona, Abdullah b. el-Hasan b. el-Hasan'ı zincire vurup baskı yaparak [kardeşlerinin yerini söyletmesini emreden] bir mektup yazdı. Ziyâd [onu tutuklamakla birlikte] kendisine hapiste iyi koşullar sağladı ve iyi muamelede bulundu. Akabinde Ebû Ca'fer, Ziyâd'a [Ebû Muhammed b. Abdullah'ı] öldürmesini emreden bir mektup gönderdi. [Ancak Ziyâd, Ebû Ca'fer'in] bu emrini yerine getirmedi. [Bunun üzerine halife] onu görevden aldı ve seksen bin dinar para cezası verdi. Abbâsîlerle irtibatından dolayı öldürüldüğünün ortaya çıkmasını uygun görmedi.

Ebû Ca'fer oğlu Mehdî'yi Rey'e gönderdiğinde Ziyâd'a,

“Kardeşinin oğluyla birlikte git!” dedi.

Bunun üzerine [Ziyâd onunla] üç merhale gitti. Ziyâd, Mehdî ile öğle yemeği yedi, sonra kendi otağına gitti, kendisine bir kadeh getirildi, onu içti. Mehdî'nin bundan haberi yoktu. İnsanlar kalkıp gidince Mehdî, çadırının kapısına gelip ona “Yazıklar olsun sana ey köle!” dedi...²....

1 Bu başlık metinde yer almamaktadır.

2 Burada metinde boşluk bulunmaktadır.

Şairlerden Suikasta Mâruz Kalanlar

89- [Mühelhil b. Rebî'a (ö. 525/1131 civarı)¹ (مهلهل بن ربيعة):]:²

Benî Kays b. Sa'lebe kabilesine mensup bazı gençler, yiyeceklerini yanlarına alarak içki satın aldılar. Sonra Avf'a geldiler,

“Biz, Mühelhil'e bizimle bugün sohbete gelmesi için izin vermeni istiyoruz.” dediler.

Avf da ona izin verdi. [İzin alan] Mühelhil yanlarına geldi. Sarhoş olunca Bekr b. Vâ'il'i konu edindiği ve onlarla alakalı olarak söylediği şiirleri okumaya başladı. Bu durum Avf'a ulaştınca, çok kızdı, onu deriden yapılan iplerle bağladı ve “Düneyb dönünceye kadar kendisine bir damla şarap veya su içirmeyeceğine” dair yemin etti. Avf'ın devesi olan Düneyb ise ancak beş gün sonra dönebilecekti. Onu bu hâlde bıraktı. Mühelhil, Düneyb gelmeden öldü. Mühelhil bu konuda şöyle demektedir:

*Bana vahşi deve derisi giydirdiler [kurtulamıyorum]
Ağır geliyor nefse [bundan kurtulamayan] bedenim zayıflığı
Avf b. Mâlik'ten bir şey isteyemem dünyevî lezzet adına
Ayağımda prangalar bulunduğu sürece
Aman ha benden uzak dur, ey Mücellel'in kızı!
İmkânsızdır birini kucaklaması, prangalı bir adamın*

90- Âmir b. Cüveyn b. Abdurudâ b. Kamrân et-Tâî (عامر بن جوين بن

عبد رضا بن قمران الطائي):

Suikasta maruz kalanlardan biri de Âmir b. Cüveyn b. Abdurudâ'dır. Âmir, Benî Hazm b. Amr b. el-Gavs kabilesine mensuptur. Halkının ileri gelenlerinden biri olan Âmir, şair olup kahraman bir kişiliğe sahipti ve

1 Mühelhil b. Rebî'a Câhiliye dönemi şair ve kahramanlarından biridir. Tağlib kabilesinin Beni Cüşem b. Bekir koluna mensuptur. Yakışıklı ve aynı zamanda edebî konuşan bir şahıs olarak ön plana çıkmıştır. Bu da onu kadınların gözdesi hâline getirmiştir. Muallaka şairlerinden İmruülkays b. Hucr'un dayısıdır. Kızı Leyla'ya nisbetle Ebû Leyla olarak künyelenmiştir. Mühelhil unvanını Arap şiirinin üslubunu yumuşatarak “yumuşak üsluplu şiirler” inşâd etmesinden almıştır. Şiirlerinde bolca “helhele” yardımcı fiilini kullandığı için bu unvanı aldığı da söylenmektedir. Hayatı ile ilgili geniş bilgi için bkz. İsmail Durmuş, “Mühelhil b. Rebî'a”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), EK-2/333-335.

2 Bu başlık metinde yer almamaktadır. Akışta bir kopuş söz konusudur. Eserin tabkikli nüshasında sonradan bir başlık konulmuştur. Anamlı bulunduğu için bizim tarafımızdan da metne böylesi bir başlığın konulması uygun görülmüştür.

eşraftandı. İmruülkays b. Hucr'a ev sahipliği yapmış bir kimseydi. Öldürülüşünün nedenine gelince; Kelb kabilesi Benî Hazm (Cezm) kabilesine saldırmıştı. Bısr b. Hârise, Hubeyre b. Sahr el-Kelbî ve yaşlı bir adam olan Âmir b. Cüveyn'i esir aldılar. [Esir edilen adamın] yaşlılığından dolayı birbirleriyle itişmeye başladılar. [Bu itişmeyi gören] Âmir b. Cüveyn onlara, “Âmir b. Cüveyn'i küçük görmeyin.” dedi.

[Birbirleriyle itişmeyi bırakarak Âmir'e döndüler],

“Gerçekten [Âmir b. Cüveyn], sen misin?” dediler. O da, “Evet, benim.” dedi.

Onun boğazını kesip çekip gittiler. Esved b. Âmir gelip babasının onların arasında ölü [yattığını] görünce; Âmir'i öldürenlerden sekiz kişiyi yakaladı. Saba rüzgârı esince ağızlarını tıkaçla kapattı, ellerini de içinde su bulunan büyük bir kazana bağladı. Saba rüzgârı her estiğinde onlardan birinin boğazını kesmeye başladı, böylece hepsini katletti. Âmir'in öldürülmesini üstlenen kimse Mes'ûd b. Şeddâd idi. Kız kardeşi Amra bint Şeddâd bu hususta şöyle demektedir:

*Ey göz, Mes'ûd b. Şeddâd için ağla
Hüzünle birlikte sel gibi akan gözyaşlarınla
Öyle bir adamdı ki ona deve hörgücünün yağı bile eritilmezdi¹
Yemek az olsa bile misafiri asla aç komazdı
Bedevi ve hadarîler arasında [baş gösterebilecek] felaket korkusuyla
Bir şeylerin köşeye konmasına/saklanmasına asla izin vermezdi
Ey Cerm oğulları esirinize su verdiniz mi?
Ey gam ve kederle hembâl olmuş [esir], canım olsun sana feda
Ey binici, korkakların dışında kimseyi öldür(e)mediniz
Ya da ihtiyaç sahibine karşı hiçbir cömertliği olmayan cimriden başka
Öldürücü darbeyle yaralandı kuşkusuz
Ki peşi sıra geldi darbenin kana bulanmış [ağızda] kaynayan köpükleri
Parmakları sararmış bir şekilde zamanı terk ediyor (ölüyor)
Sanki [kırmızı] dut suyuyla boyanmış bir elbise gibi [sarararak]*

1 Bu ifade Arapçada bir adamın cömertliğini anlatmaktadır. Zira deve hörgücündeki yağ eritilir ve saklanır, uzun süre tüketilirdi. Burada “Mes'ûd o kadar cömert idi ki hiçbir şeyi biriktirmez ve saklamaz, hepsini misafire ikram ederdi.” denilmektedir.

91- Antere b. Muaviye el-Absî (عترة بن معاوية العسبي):

Suikastla öldürülenlerden bir başkası ise Antere b. Muaviye el-Absî'dir. Benî Nebhân'a [sözlü olarak] saldırdı. Çok yaşlı olan Antere onlara saldıırken şöyle diyordu:

*Benî Nebhân'ın nasibine düşenlerin bir kısmı da ayıplarıdır
Sanki bu ayıplar [onlarda] öyle iz bırakmış ki gizlenemezler
İşledikleri zulümlerin etkileri kaldı [sırtlarında] bir kambur gibi*

Vezi b. Câbir b. Sedûs b. Asma' en-Nebhânî piknik sahasında iken [onu gördü], bir okla vurdu ve,

“Ben İbn Selmâ'yım, al bunu.” dedi.

[Antere'yi] sırtından vurdu, [Antere] sırtındaki okla kavmine ulaşmayı [başardı] ve [orada] öldü. Yaralı bir hâldeyken şöyle demiştir:

*İbn Selmâ kanlımdır benim, kan [bedelimi] ondan talep edin [derim]
Heyhat, ne İbn Selmâ [aranmakta] ne de kan [bedelim] istenmektedir
[İbn Selmâ] Tay Kabilesi'ne ait dağlar arasında yürümeye devam edecek
[Ancak bu yanına kâr kalmayacak. Zira] Süreyya yıldızının [yutulup],
sindirilmesi kolay olmayacak*

92- Ubeyd b. el-Abras (عبيد بن الأبرص):

Suikasta uğrayanlardan biri de Ubeyd b. el-Ebras'tır. Zülkarneyn olarak isimlendirilen Münzir b. İmruülkays el-Lahmî İbn Mâu's-Semâ'nın bir günü vardı. O gün dışarı çıktığında önüne çıkan ilk şahsı öldürüyordu.¹ [Böylesi] bir günde [sokağa] çıktı ve Ubeyd b. el-Abras'a rastladı. [Adamlarına] onu getirtti. [Münzir, Ubeyd'i] görünce,

“Yazıklar olsun, seni bana getiren nedir?” dedi.

1 Mitolojik rivayetlere göre Kral Münzir, dostuyla birlikte içtikleri bir gün sarhoş olunca, kendini kaybetmiş ve dostunu öldürmüştür. Kendine geldikten sonra çok üzülmüş ve o günü “Yevmü'l-Bu's” yani Yeis günü olarak ilan etmiştir. Her yılın bu gününde huzuruna çıkan ilk adamı öldüreceğine ant içmiş ve bunu uygulamıştır. Ubeyd el-Abras da bunlardan biridir. [Bkz. Butros el-Bustanî, *Mubitu'l-Mubit*, 2/528.] ölüm demektir, الحوايا binmek üzere devenin hörgücüne örtülen örtü anlamındadır. Dolayısıyla ifade literal olarak “hörgücünü bir örtü ile örterek üzerine otururken gelen ölüm” anlamındadır. Dolayısıyla “deveyi kendi eğerleyip, kendi bindiğini, kendi ayağıyla gittiğini ifade etmektedir.” Bkz. Ebû Ali Hasan b. Abdullah el-Kaysî, *İzâhu Şevâhidi'l-İzâh*, thk. Üsâme Abdülazim (Beyrût: Dâr'ul-Kutubil-İlmiyye, ts), 354.

O da [ölüme geldiğini fark edince] “المنايا علي الحوايا” dedi.¹ Bu ifade daha sonra darb-ı mesele dönüştü. Münzir kendisine,

“Bana ²‘أفقر من أهله ملحوب’ mısraından itibaren [kasideni] oku.” dedi. [Ubeyd b. el-Abras ise] ona “أفقر من أهله عبيد فليس يبدي ولا يعيد”³ [mısralarını] okudu. [Münzir bir kez daha],

“Bana ‘أفقر من أهله ملحوب’ mısraından itibaren [kasideni] oku.” dedi.

Bunun üzerine [Ubeyd b. Abras], ⁴“حال الجريض دون القريض” dedi. Onun bu sözü de [zamanla] darb-ı mesele dönüştü. Ve [Münzir] onu öldürdü.

93- Tarafe b. el-Abd (ö. 564 m?) (طرفة بن العبد):

Suikasta maruz kalanlardan biri de Tarafe b. el-Abd'dır.⁵ Tarafe, Benî Kays b. Sa'lebe kabilesine mensuptur. [Hîre yöneticilerinden] Amr b. Hind [b. Mausema ki güçlü yöneticiliğinden dolayı kendisine] Madratü'l-Hicâre el-Lahmî [denilmekteydi], Tarafe ile el-Mütelemmis'i kardeşi Kâbûs'un arkadaşları arasına kattı. [Kâbûs adeta hayatını ikiye taksim etmişti], bir gün ava çıkar, bir gün ise [evde kalır] içerdi. Kâbûs ava çıktığında bu iki arkadaşını da kendisiyle birlikte götürürdü. O gün çadır kurar, [bütün günü] at binip, koşup eğlenerek geçirirlerdi. Eğlence günü geldiğinde ise, [birinde] bütün gün kapısında beklemişlerdi. Bekleyişleri uzun sürünce Tarafe şöyle demişti:

1 Bu cümle kendi kendini bir zorluğa sürükleyen, sıkıntıya sokan veya ölüme gönderen için “kendim ettim, kendim buldum” anlamında kullanılmaktadır. Bkz. *Mu'cemul-Vasit*, 210.

2 Bu ifade “Ailesinin en zavallısı Melhûb'dur.” anlamındadır.

3 “Ailesinin en zavallısı Ubeyd'dir. Ne [yeni bir şeye] başlayabilir ne de [eskiyi] tekrar edebilir.” Ubeyd bu şiirle Münzir'in kendisine eski şiirlerinden birini okumasını istemesi üzerine cevap vermekte ve “ne yeni bir şiir söylemeye mecalinin olduğunu ne de eski bir şiiri okuyabilecek durumda olduğunu” söylemeye çalışmaktadır. Bkz. Muhyiddin Derviş, *İ'rabul-Kur'âni'l-Kerim ve Beyânühü* (Beyrût: y.y., 1999), 6/253.

4 Ubeyd b. Ebras'a ait olan bu cümle sonradan “başkasını ilgilendirdiği halde senin ayağına dolanan güçlük veya problem” anlamında darb-ı mesele dönüşmüş olup halen kullanılmaktadır. [Ebû Ali Hasan b. Abdullah el-Kaysî, 354.] Ubeyd bununla Münzir'in içki arkadaşını öldürmesinin kendisini hiç ilgilendirmediği hâlde, bu hadisenin dönüp dolaşıp kendi ayağına dolandığını söylemektedir.

5 Asıl adı Amr olup Tarafe onun sıfatıdır. Bahreyn doğumlu olup Sa'lebe b. Bekir b. Tağlib b. Vâ'il'e mensuptur. Mensubu olduğu kabile Adnânilerin önemli kollarından biridir. Dönemin önemli şairlerinden olan Tarafe muallaka sahibidir. Keskin bir dili, güçlü bir hiciv yeteneği vardı. Özgür bir yaşam sürmek için zaman zaman kabilesinden ayrıldığı, bir dönem Hîre'de, Lahmilerin hükümdarlarından Amr b. Hind'in sarayında yaşadığı bilinmektedir. Amr ona Bahreyn valisine götürmesi için bir mektup vermiştir. Tarafe bu mektubu alıp krala götürmüş ve neredeyse bu mektuptan dolayı öldürüleceksen onun himmetiyle kurtulmuştur. Yukarıdaki metinde de anlatılan bu hikâye, birçok kaynakta yer almaktadır. Muallakası günümüze kadar gelmiştir. Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Emrullah İşler, “Tarafe b. Amd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/14.

*Keşke olsaydı emîr Amr'ın yeri bizim
 Bir anaç keçimiz; evimiz etrafında meleyen daim
 Ve sütüne ortak bizimle iki kuzusu
 Aşar da kendine tekeler, çıtı çıkmaz doğrusu
 Ömrün hakkı için Kâbûs var ya Hind'in oğlusu
 Toplar tacın, tahtın bir ahmaklar ordusu
 Müreffeh bir deminde zehrettin herkese hayatı
 Böyledir hüküm; kâh adalet, kâh zulümdür âdâtı
 Kâh bize güler talih, kâh çığırtkan toy kuşuna
 Uçar o felaket tellalları; bizler kalır bir başına
 Onların günleri mi? Evet talihsiz günlerdir lakin
 Kovalar onları, uzaklaştırır, tepede bayırda şahin
 Gelince bizim zor ve yaman günlerimize sıra
 Piyade, süvari kalakalırız; ne "marş" diyebiliriz ne de konup verebiliriz mola*

Tarafé, hısmı ve amcasının oğlu olan Abdu Amr b. Bişr b. Amr b. Mercedes'i hicvederek şöyle demişti:

*Kendisine divane âşık denilmesi hariç yok bir kusuru
 Bir beli var doğruldu mu incecik, ha kırıldı ha kırılacak omuru*

Abdu Amr, Amr b. Hind'in sohbet arkadaşı, nedimi ve dostuydu. [Bir gün] onunla hamama girmişti. Soyununca Amr onun [beline] bakıp,

"Amca oğlunun senin hakkında şunları söylemesi, seni gördüğünü gösteriyor." demiş ve,

*Kendisine divane âşık denilmesi hariç yok bir kusuru
 Bir beli var doğruldu mu incecik, ha kırıldı ha kırılacak omuru*

mısraları ile başlayan şiirini sonuna kadar okumuştı. Bunun üzerine [Abdu Amr], [Amr b. Hind'e],

"Ey Melik, onun seninle ilgili söyledikleri şeyler [bu söylediklerinden] çok daha ağırdır." [dedi.] O,

"[Benimle ilgili] ne dedi ki?" diye sorunca Amr ona "Keşke olsaydı emîr Amr'ın yeri bizim..." ile başlayan şiiri sonuna kadar okudu. [Amr b. Hind], [Abdu Amr'a],

“Seninle onun arasında meydana gelenlerden dolayı, böyle söylediğine inanmıyorum.” dedi. Bununla birlikte kalbinde Tarafe'nin böyle demiş olabileceğini de ihtimal dâhilinde tutmuştu. Bu hadiseden kısa bir süre sonra, [Amr b. Hind], Tarafe ve Mütelemmis'e,

“İkinizin de ailenizi özlediğinizi sanıyorum. [Memleketiniz olan] Bahreyn âmiline size bir atıye ile bir mükâfat vermesini yazmamı ister misiniz?” diye sormuş, onlar da,

“Evet.” demişlerdi. Bunun üzerine [Amr b. Hind] Bahreyn âmiline onları öldürmesini yazdı. Mektuplarını alıp yola düşmüşlerdi. Mütelemmis, kötü bir şey [olacakmış gibi bir huzursuzluk] ve bir kurnazlık hissettiğinden [dolayı] Tarafe'ye,

“Bu iki mektubu taşıyoruz ancak içinde ne yazdığını bilmiyoruz. [Bu durum bir] âcizliktir. Sence içinde ne yazdığına bakmamız gerekmez mi?” diye sordu. Tarafe;

“Bana ve kavmime iyilikten başka birşey yapmış olması imkânsız.” dedi. el-Hîre nehrini geçerlerken oyun oynayan çocuklara rastladılar. Mütelemmis kendi mektubunu açmış, [okuma yazma bilmediği için] çocuklardan birine verip okutmuştu. İçindeki olumsuz şeyleri öğrenince suya attı. Tarafe'ye de,

“Bilesin ki senin mektubunda da benimkinde yazılanların aynısı vardır.” dedi. Tarafe,

“Böyle bir şey yapması mümkün değil. [Kaldı ki] benim kavmime kötülük yapmaya cesaret edemez.” demişti.

Bunun üzerine Mütelemmis şu beyitleri inşâd etmiştir:

*Attım el-Kâfir nehrine¹ kıvrılmış [nâmeyi]
İşte böyle yaparım ben her hain ödülü
Görünce içini, suya layık gördüm de fırlattım içine
Dolaştırır onu akıntı artık, bir kanaldan diğerine*

1 Hîre'de bulunan kanallardan birinin adıdır. Bkz. Bekrî, *Mu'cem mâ İsta'cem*, 4/1110.

Mütelemmis Suriye'ye giderken; Tarafe de mektubuyla birlikte Bahreyn âmili olan Abdu Hind b. Cerd b. Cerîyy b. Cerve b. Umeyr et-Tağlibî'ye gitmiş [ve mektubu kendisine takdim etmiştir]. [Bahreyn âmili] mektubu okuyunca ona,

“[Getirdiğin bu] mektupta ne olduğunu gördün mü?” diye sordu. O da, “Hayır.” cevabını verdi Bunun üzerine [Bahreyn âmili] ona şöyle dedi:

“Mektubunda senin katledilme [emrin] bulunmaktadır. Sen önemli bir insansın, benimle senin kavmin arasında kadim bir kardeşlik [hukuku] bulunmaktadır, yerin tespit edilmeden [kaç ve] kurtul, ben mektubunu okursam seni öldürmek dışında başka bir yol bulamam.”

[Bunun üzerine Tarafe âmilin yanından hemen] çıktı. Abdü'l-Kays kabilesine mensup gençlerle karşılaştı. Onlar Tarafe'ye içki içirmişler, o da kendilerine şiir söylemeye başlamıştı. [Bu esnada geçmişini ve Bahreyn'e neden geldiğini deşifre etmiştir. Gençler bunu görevlilere haber verdiler]. [Böylelikle] bulunduğu yer belli olmuş, [görevliler kendisini] getirmiş, [hükümdarın emri mucibince] boynu vurulmuştur. Bunun üzerine Mütelemmis şu şiiri inşâd etmiştir:

Tarafe b. el-Abd, kurbanıydı kendilerinin

Hind demirinden dökme kılıçla vurdular köküne ensesinin

94- **Bışr b. Ebî Hâzım el-Esedî** (بشر بن أبي خازم الأسدي):

Suikasta maruz kalanlardan bir başkası ise Bışr b. Ebî Hâzım el-Esedî'dir. Bışr, kavminden otuz-kırk kişilik bir süvari grubunun içerisinde Benî Sa'sa'a b. Muaviye'nin el-Ebnâ denilen kesimine saldırmıştı. Sa'sa'a oğullarının Âmir kolu hariç, diğer boylarının tamamı için “el-Ebnâ” ifadesi kullanılmaktadır. Bu kollar Vâsile, Mâzin ve Selûl'den oluşmaktaydı. Atlılar er-Redhu denilen mekânı dolaşırken Bışr, Benî Vâ'il'den bir çocuğa rastlamış, [çocuğu esir alıp terkisine bindirmek için] ona [elini uzatmış ve], “Elini ver.” demiştir. el-Vâ'il ise ona şöyle mukabele etmiştir:

“Ya benden uzak durursun veya sadağımından bir oku sana tattırırım.”

[Ancak] Bişr onu esir almaktan vazgeçmemiştir. Bunun üzerine [çocuk] Bişr'e bir ok atmış, [Bişr'in] sol göğsüne denk gelmiştir. [Yaralanan Bişr] atının boynuna sarılarak çocuğu yakalamış ve onu bağlamıştır. Gece olunca çocuğun bağlarını çözüp onu serbest bırakmış, sonra da kendisine,

“[Haydi git] kavmine, Bişr'i öldürdüğünü haber ver.” demiş ve [sonra da] şu şiiri söylemiştir:

*Vurdu kalbimi biri, Vâ'il oğullarından
Bir okla ki eğri olmayan sapasağlam*

Bu [mısra] uzun bir şiirde yer almaktadır.

- **Adî b. Zeyd el-Ubâdî** (عدي بن زيد العبادي):

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Adî b. Zeyd el-Ubâdî'dir. [Zeyd'e dair] bilgiyi [eserin daha önceki kısmında yer alan] “Suikasta Uğrayanlar” bölümünde anlattık.

95- Teebbeta Şerran el-Fehmî (ö. 540 ?) (تأبط شرا الفهمي):

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Teebbeta Şerran'dır.¹ Asıl adı Sâbit b. Câbir b. Süfyân olan [Teebbeta], Arapların şair ve yiğit savaşçılarından biri idi. Kavminden bir grupla birlikte, savaşmak üzere harekete geçmişti. Dağın iki yamacı arasında [bulunan bir vadide] Hüzeyl kabilesine ait bir ev karşlarına çıktı. [Teebbeta arkadaşlarına],

“Bu evi ganimet olarak alın!” deyince [diğerleri],

“Vallahi ona ihtiyacımız yok, [kaldı ki] içinde bir ganimet olsa bile onu sürüp götüremeyiz.” demişlerdir. Bunun üzerine [Teebbeta onlara],

“Ben, orada ganimet olduğuna dair iyimserim.” demiştir.

¹ Teebbeta Şerran Doğu Arabistan'da yaşayan Kays Aylan kabilesinin Fehm kolunun Cedile boyuna mensuptur. Hakkında aktarılan bilgilerin birçoğu mitolojiktir. Cesur, zeki ve kurnaz bir şair olduğu kaydedilmektedir. Hayatı yağmacılık ve sair kabilelerle mücadele içinde geçmiştir. Sürekli kendisini Benî Hüzeyl ile Becile arasındaki mücadelede görmüştür. Dîvân sahibi şairlerden biridir. Dîvânı kendinden sonra hafızalardan toplanmış ve günümüze parçaları ulaşmıştır. Bu dîvân Selman Davud el-Karagûlî tarafından Necef'de yayımlanmıştır. Bu ünlü şair ile ilgili geniş bilgi için [bkz. Süleyman Tüllücü, “Teebbeta Şerran”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/269-270]. Teebbeta Şerran ile ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Belâzürî, *Ensâbu'l-eshrâf*, 1-13, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1996), 13/282.

O duruyor iken sol tarafından kendisine doğru bir sırtlanın geldiğini görmüş [ancak bundan] hoşnut olmamıştır. Gördüğünden fazlasıyla da tiksinierek [sırtlana bakmış],

“Müjde, seni yarın bu insanlarla doyuracağım.” demiştir. Arkadaşları ona,

“Yazıklar olsun sana, haydi yürü. Allah’a and olsun ki bu konuyu üzerinde durulacak kadar önemsemiyoruz.” demişlerdir. Bunun üzerine [Teabbeta],

“Vallahi devam etmeyeceğim.” demiştir.

Sırtlan ona doğru gelince [Teabbeta bir kez daha] ona,

“Müjde, seni yarın bu insanlarla doyuracağım.” demiştir. Kavimden biri,

“Vallahi, o [sırtlanın] sana [doğru] gelmekte olduğunu görüyorum.” demiştir. [Teabbeta ile arkadaşları söz konusu evin yakınlarında] gecelemişlerdir. Sabah yüzünü göstermeye başlayınca [bu durum ev halkını] ateşin etrafında topladı. Teabbeta onların karaltılarını seyretti. [Ev halkının] içinde henüz buluş çağına ermemiş küçük bir çocuk da vardı. [Bu çocuk, evlerine saldırmak için harekete geçen Teabbeta ve adamlarının] karaltılarını görünce dağa kaçtı. [Teabbeta ve arkadaşları Huzeyl Kabilesi’ne mensup] halka saldırmışlar, yaşlı bir erkek ve kadını öldürmüşler; iki cariye ile bir deveyi [de] ele geçirmişlerdi. [Ev halkını bir araya getirdiklerinde Teabbeta, daha önce gördüğü çocuğu aralarında görmeyince] onlara,

“Sizinle birlikte olan çocuk nerede?” diye sormuş, [cevap alamayınca, çocuğun] izini sürerek kendisini takip etmeye [başlamıştı]. Arkadaşları ona,

“Yazıklar olsun sana! Çocuğu kendi hâline bırak, ondan bir şey istemiyorsun ki!” dediler. [Ancak o ısrarından vazgeçmemiş, çocuğu takibe devam etmiştir]. Çocuk bir kayaya doğru giden yola sığınmıştır. Teabbeta Şerran ona doğru yönelince henüz çok uzakta olan çocuk, hiçbir şeyin onu kurtarmaması için, kendisini gördüğünde [atacağı oku] sadağındakilerin arasından seçmiş ve Teabbeta’ya kendisine yaklaşması için süre tanımıştır. Yaklaşınca da kayanın üstüne sıçrayıp okunu fırlatmıştır. Teabbeta, [kendi-

sine doğru inmekte olan okun] sesini hiç duymamıştır. Başını kaldırdığında ok direk kalbine saplanmıştı. [Okun hedefine ulaştığını gören çocuk,] ona doğru gelirken [Teebbeta, kendi kendine] şöyle diyordu:

“Sıkıntı yok.” Çocuk ona yaklaştı ve şöyle dedi:

“Vallahi oku, hoşlanmadığın bir yer[ine] fırlattım.”

[Yaklaşınca] Teebbeta kılıcıyla çocuğa vurdu. Çocuk kalkarıyla korunmaya çalıştı. Ancak Teebbeta Şerran, kalan gücüyle ona vurdu ve onun kendisinden aldığı [hayatı, o çocuktan almış oldu,] ondan kurtuldu ve onu öldürdü. Onu öldürdükten sonra, ayağını sürüyerek arkadaşlarının yanına geldi. Arkadaşları onu görünce önüne atlayıp, “Sana ne oldu?” diye sordular. [Ancak o] konuş(a)madan kucaklarında ölüverdi. [Arkadaşları] onu orada bırakıp gittiler. Ölünce bedeninden yiyen sırtlanlar ve kuşlar ölüyorlardı. [Bundan dolayı] Huzeyl Kabilesi onu taşıyıp adına Gâru Rehmân denilen bir mağaraya atıverdiler. Kız kardeşi Reyta, onun için söylediği mersiyyede şöyle demektedir:

Ne iyi bir gençti, Rehmân kuyusuna terk ettiğiniz

[Ki o] Sâbit b. Câbir b. Süfyân idi

Bilgelik, cesaret ve kahramanlıkta kavminin ileri gelen şahsını öldürdüler ve pişmanlığa büründüler

96- Sahr b. eş-Şerîd es-Sülemî (صخر بن الشريد السلمي):

Benî Huzeyme'ye saldırıp oradan çok sayıda ganimet ve esir almıştı. Ebû Sevr b. Rebî'a b. Sa'lebe b. Rebâb b. el-Eşter el-Esedî, Sahr'ı zırhlı olduğu hâlde yaralamıştı. Zırhın halkalarından biri Sahr'ın karnına batıvermişti. Sahr, [savaşın bitiminden sonra kabilesi olan] Benî Esed'e geri dönmüştü. [Bir müddet sonra bu demir halka] nedeniyle göğsü giderek sıkışmaya başlamış, bir yıla yakın hastalık çekmiştir. Ailesi [hastalık uzayınca] yılgınlık göstermeye başlamıştı. Bir gün bir kadının hanımı Selma'ya “Kocan nasıl?” diye sorduğunu, karısının da “Ne ümit bağlanacak [bir canlı], ne de taziyesi yapılacak bir ölüdür, ondan her iki durumu da gördük.”¹ dediğini duydu.

1 Yani hem canlı hem de ölüdür.

[Sahr] karısı Selma'nın bu sözlerini duyunca şu şiiri söylemiştir:

*Görüyorum ki [annem] Ümmü Sahr bezmiyor beni ziyaretten
Bezmişken [eşim] Selmacık varlığım ve de yattığım yerden
Hangi kişi Ümmü Halile ile kendisini bir görür, boy ölçüşürse
Sefil, düşkün, hor ve hakir bir hayat yaşasın daim
Uyuyanı uyardım ömrüm hakkı için ben
Ve duyurdum iki kulağı olan herkese [yekten]
Gücüm yettikçe her işe kararlılıkla verdim önem
Ancak [gel gör ki bu yaşadığım] yabani merkep ile atlaması arasına girildiği
[dönem]*

Maruz kaldığı bu musibeti ve hastalığı uzayınca yaranın olduğu yerde keçe gibi bir tümör oluştu. Kendisine,

“Koparırsan ondan kurtulacağını umarız.” dediler. O da,

“Dilediğinizi yapınız.” dedi.

Oradakilerden bazıları ona acıdılar ve yapmamasını önerdiler. [Ancak] o,

“Benim için ölüm, içinde bulunduğum bu durumdan daha hafiftir.” dedi. Bunun üzerine ayakkabıcıların kullandığı keskin bir bıçağı ısıttılar ve tümörü kestiler. Sahr yara kesilince hayatından endişe etti. Kız kardeşi Hansa'ya “[Acıya] dayanabiliyor mu?” diye sorulduğunu duyunca şöyle dedi:

*Sağanak, sağanak yağmakta üstümüze belalar komşu kızı
Bulaşıyor doğru yerde durmayana esintisi, erişiyor yalazı
Sorarsan nasıl katlanıyorsun bütün olanlara diye bana sen
Sabır küpüyüm, zamanın getirdikleri karşısında akıllıyım ben
Ben ki onlar gelmişken sanki son haddine sabrın
Eyer vurur binerim sırtına en keskininden azmin, kararın
Yarın sabah gidecek (ölecek) sanma beni sakın komşu kızı erken
Lakin durucuyum burada, Asib Dağı yerinde durdukça ben*

Öldü ve oraya defnedildi.

97- Tarîf b. Temîm el-Anberî (طريف بن تميم العنبري):

Suikasta maruz kalanlardan biri de Tarîf b. Temîm el-Anberî'dir. Tarîf, Mubâyid Savaşı'nda¹ katledilmişti. Tarîf, daha önce Benî Ebî Rebî'a b. Zehl b. Şeybân kabilesine mensup Şurahbil'i öldürmüştü. [Bu hadiseden dolayı kabilesinin] yiğitleri Ukâz'a intikam korkusuyla yüzleri örtülü olmadan katılamazlardı. Ancak Tarîf onların yüzlerini örttüğü gibi peçe takmazdı. Ukâz'a geldiğinde Hamasîsâ b. Şurahbil eş-Şeybânî;

“Bana Tarîf'i gösterin.” dedi.

Ona, Tarîf'i gösterdiler. Tarîf'i inceden inceye incelemeye başladı. Tarîf ona “Neyin var?” diye sordu. O da,

“Seni tanımak için bütün her şeyi zihnime nakşediyorum. Eğer bir savaşta seninle karşılaşsam Allah'a yemin olsun ki ya sen beni öldürürsün ya ben seni öldürürüm.” dedi.

[Bunun üzerine] Tarîf şöyle dedi:

*Ne vakit gelse Ukâz'a bir kabile
Yollarlar arıflerini² beni yakından incelesinler diye
İnceleyiniz beni, benim ben, size
Tepeden tırnağa silahlıyım ben, her savaşta öğretmen
Altımda kır küheylan, üzerimde zırhım
Yumuşak zırhım geri teper kılıcı, her zaman böyle olur
Benî Bekr'in her bireyi bana düşman
Ebû Rebî'a ki ağzı bozuk; uğramaz semtine şeref ve şan
Etrafımda konuşlu Üseyid, Huceym ve Mâzin
Konduğumda, büyük bir toplulukla sarılır etrafı evimin*

Bu hadise üzerinden bir zaman geçti. Sonra, Benî Ebî Rebî'a b. Zehl'in müttetikleri olan Â'ize'ye, Beni'l-Anber'den Tarîf, Benî Minkar'dan Fedekî b. A'bed ve Benî Tuhayye'den Ebû'l-Ced'â saldırdılar. Taraflar Mubâyid'de karşı karşıya geldiler. Aralarında şiddetli bir savaş meydana geldi. [Bu savaşta] Ebû Ced'â öldürüldü. Fedekî ise kaçtı. Hamsîsâ'nın ise Tarîf'ten başka bir düşüncesi yoktu. Onu tanır tanımaz okunu fırlatıp öldürdü.

1 Metinde “Yevmu Mubâyid” şeklinde geçmektedir. Bu savaş Temîm kabilesi ile Şeybân oğulları arasında meydana gelmiştir. Savaşa adını veren Mubâyid, Temîm Kabilesi'ne ait bir pınarın adıdır.

2 Belli iş dallarında uzmanlaşmış şahıslar için kullanılan teknik bir ifadedir.

Benî Ebî Rebî'a kabilesine mensup olan Ebû Remâd, Hamsîsâ'nın Tarîf'i öldürmesi hakkında şöyle demektedir:

*Sabahın erken saatinde Tarîf'e karşı girdi savaşa
Baskın yapmakta uzman, kükreyen Hamsîsâ*

98- Süleyk b. Süleke (السليك بن سلعة):

Suikasta maruz kalanlardan biri de Süleyk b. Süleke'dir. Süleke, Süleyk'in annesidir. Baba[sı ise Umeyr] es-Sa'dî'dir. Has'am [kabilesine] saldırmış, bir kadın esir almış, bu kadından da bir çocuğu doğmuştur. Sonra bu kadın [bir gün] Süleyk'e:

"Beni kavmimi ziyarete götür, sana ihanet etmem, benim senden olan çocuğumun senden olmayan çocuğumdan bir farkı bulunmamaktadır." dedi.

Bunun üzerine Süleyk, onu alıp Has'am kabilesinin topraklarına getirdi. Kadın Süleyk'e,

"Sen bu mekânda bekle, iki veya üç gün sonra döneceğim." dedi.

[Kaçırılmazdan önceki] kocasının yanına gelerek ona [hikâyeyi aktardı] ve kendisine,

"İşte Süleyk, falanca yerde bekliyor, [git ve onu öldür]." dedi. [Ancak] kocasında bir hayır gör(e)meyince amcasının oğlu Enes b. Müdrîk'e durumu aktardı. Enes gidip Süleyk'le çarpıştı. Bu esnada kadının kocası Enes'in üzerine atlayıp onu bağladı. Bunun üzerine Enes aşağıdaki beyitleri inşâd etmiştir.¹

99- Abdu Amr b. Ammâr et-Tâî (عبد عمرو بن عمار الطائي):

Suikasta maruz kalanlardan biri de Abdu Amr b. Ammâr et-Tâî'dir. Hâris b. Ebî Şemr el-Gassânî, el-Münzir b. Mâussemâ katledildiğinde, aile efradından biri olan Emred'i gönderdi. Emred, Suriye ile Irak arasında

1 Kadının kocası, kendi namusunu düşünüp hanımını kaçırın adamı öldürmesi gerekirken tersine davranıp eşinin namusunu koruyan amcasının oğlunu yakalayıp bağlayınca; amcaoğlu, kadının kocasını son derece müstehcen ve ağır ifadelerle hicvettiği dört beyitlik bir şiir inşâd etmiştir. Bu şiir içerdiği müstehcen ifadelerden dolayı, okuyucuya hürmeten tarafımızdan tercüme edilmemiştir. Anlayışla karşılanacağını umarız.

konakladı. Kendisine “muleyk” [hükümdarcık] yani “tam bir hükümdar ol(a)mamış” denirdi. Abdu Amr, [Ebred'in] huzuruna çıkarak kendisine methiyeler dizdi, [Ebred] methiyelerinden dolayı Abdu Amr'a bir şeyler verdi fakat o bunu az gördü. Bunun üzerine Abdu Amr onu hicvederek şöyle dedi:

*Güldüğünde dişleri sanki
Başları ateşte yakılan çekirge başları gibi [simsiyah görünürdü]*

Bunun üzerine [Ebred],

“Yazıklar olsun size, bana çekirge getirin.” dedi.

Kendisine çekirge getirdiler. Getirilen çekirgelerin ateşe konulmasını emretti. [Emri üzerine ateşe konulan çekirgelerin] hareket ettiğini görünce,

“Yazıklar olsun size, İbn Ammâr beni hicvetmemiş, aksine başımdan aşağı pislik boşaltmış.”¹ dedi. Onu hicvettiği şiiirlerinden biri şöyledir:

*En iyi vasfı at sırtında olana deyin
Nezdimizde ölüm pekmezden daha tatlı hem de yeğin
Çirkin çizgiler olurdu yüzünde av köpeği olaydın eğer
Burnun küt ve eğik; suratın asık beter
Diyelim ki yolları keşişti de buldular hükümdarı
Bir de ne görsünler, Allah'a verdiği sözden caymış, giydirmez onları
Bilesin ki en çirkin bilumum insanların dibi
Burunları eğik, dişleri kara ve küçük mercimek gibi
İyi biriydi bu hükümdar, aşüfteye döndü lakin
Benî Mürs'ün okçusu, oynaşıyordu onunla demin
Sözüm ona bu kralcık yüz üstü yatmış, kanmıyor naçar
Er suları iki bacak arasındaki sokuma yıldırım şerraresi gibi sıçrar*

Sonra Esved b. Âmir b. Cuveyn et-Tâî, Suriye bölgesine gitmiştir. Hükümdarın huzuruna çıkmış, kendisine [mensubu olduğu] soyunu arz etmiş yani kim olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine hükümdar onu tanımış ve,

1 “سَلَحَ عَلِي” ifadesi aslında mecazi bir ifadedir. İnsanlardan ziyade kuşların insanın üzerine pislemesi için kullanılmaktadır. Bkz. Ali Mahmud Abdullah b. Zeyd, *Mecmû'atu'r-Resâ'ili Şeyh Abdullah b. Zeyd Ali Şeyh*, 1-4, (Riyâd: y.y., 2006), 3/420.

“İbn Ammâr’ın sizdeki konumu nedir?” diye sormuştu.

Hükümdara İbn Ammâr’ın küçük ve zayıf bir aileye mensup olduğunu, çok değerli bir adam olmadığını söyleyince hükümdar,

“Her neyse! İbn Ammâr bana getirilinceye kadar buradan ayrılmayın.” dedi.

[Bu arada] İbn Ammâr, Evs b. Hârise b. Luum et-Tâî’ye sığınmıştı. Esved, Melîk’e çocuklarından birini rehin bırakarak İbn Ammâr’ı getirmek üzere yola çıktı. [İbn Ammâr’a] ulaşınca Evs, [kendisine sığınan İbn Ammâr’ı Esved’e vermemek için] ikisinin arasına girerek [onları birbirinden uzaklaştırdı]. Bunun üzerine Esved,

“Sen benimle amcaoğlumun arasına mı girmek istiyorsun? Sakın bunu yapma! Amcaoğlum, öldürmesi için [hükümdara] teslim edebileceğimi mi düşünüyorsun?” dedi. [İbn Ammâr’ı alarak] hükümdara getirdi. [Hükümdar ise] hemen boynunu vurdu.

Bu hadise üzerine Havlî b. Sehle et-Tâî şöyle demektedir:

*İbn Ammâr’ı uyardım ve ona dedim ki
[Sakın ha] kan çanağına dönmüş gözlü, o kızıl saçlı adama güvenme
Girmeye gör sahasına hükümdarın zira
Ateşinden kıvılcım sıçrar elbiselerine muhakkak
Ya da katlederler seni; alttan al ister, istersen dik dur
İster tavşan yürekli olup tırs, ister söylen homur homur
Ne baskındı o, başak yolunurcasına uçuruldu kelleleri
Ne kelepçeydi o, Yemen çividi dövmesi misal bağlanmış elleri
Nasihat ettim ona ak develeri ihtırrirken
Hüdeyba, Mürmat ve Emere arasında ben
Uyma demiştim o kimseye ki yoktur asla benzeri
Korurken maiyetini, ayrıca Avf ve Katar’a dendi
Öldürmediler kendisini işlediği herhangi bir kabahatten nâşi
Sadece imleştiler ve dediler: Ne yapalım zaten yenildi kavmi?*

Melîk, Esved b. Âmir’e şöyle dedi:

*Amcanın oğlunu bizim korkumuzdan ötürü katlettin
[Bilesin ki] onun ailesinden korkaklığı öldürenler de vardır*

100- Süveyd b. Sâmit el-Evsî¹ (سويد بن صامت الأوسي):

Suikasta uğrayanlardan biri de Süveyd b. Sâmit el-Evsî'dir. Süveyd, [Câhiliye döneminde Medine'de] Kâmil² diye çağırılırdı. On[unla ilgili bilgiyi] suikasta uğrayan ünlüler arasında vermiştik.

101- Düreyd b. es-Simme el-Cüşemî (ö. 8/630) دريد بن الصمة (الجشمي):

Suikasta uğrayanların bir başkası ise Düreyd b. es-Simme el-Cüşemî'dir.³ Düreyd, Huneyn savaşında esir alınarak öldürülmüştür. Mâlik b. Avf en-Nasrî, Resûlullah'a (sav) karşı savaşmak için adam toplamıştı. [Bu çağrıya] Sakîf'in hepsi, Muaviye'nin oğulları Nasr ve Cüşem, Sa'd b. Bekr ve Benî Hilâl b. Âmir'den küçük bir küme [cevap vermiş ve] Mâlik b. Avf'in etrafında toplanmışlardı. Ka'b ve Kilâb ise bu topluluğa katılmamışlardı. Benî Cüşem'den yaşı ilerlemiş bir ihtiyar olan Düreyd de [bu çağrıya cevap vermiş ve muharebeye] hevdecinin içinde katılmıştı. Eskiden savaşçı olan yaşlı Düreyd'in [şimdilerde] savaşa dair bilgileri ve görüşlerine başvurulmuş kişi olma dışında bir durumu kalmamıştı. Mâlik b. Avf b. Avf beraberinde bulunan, eşleri, çocukları ve malları ile birlikte Avtas'ta karargâh kurmuşlardı. Düreyd, devesinin taşıdığı hevdecinin içerisinde onlara doğru gitmiş ve kendilerine, "Nereye konakladınız?" diye sormuştur.

"Avtas'ta." dediler. Düreyd,

"[Avtas iyi bir seçim, zira] atların dolaşacağı güzel bir yer, ne dikenli çalılıklarla dolu engebeli bir yer ne de atların ayaklarının batacağı yufka

1 Medine'nin ileri gelen şahsiyetlerinden biri idi. Hz. Peygamber, Medinelilerin İslâm dinini kabulünden çok önce kendisiyle Zülmecâz'da karşılaşmış ve İslâm'ı arz etmiştir. Medineliler onun İslâm'ı kabul ettiğine ve Medine'nin ilk Müslümanı olduğuna inanmaktaydılar.

2 "el-Kâmil" kavramı İslâm öncesi dönemde Medine'de okuma yazma bilen, ok atabilen ve aynı zamanda yüzmeyi de başaran şahıslar için kullanılan teknik bir ifadedir.

3 Câhiliye dönemi önemli şair ve cengâverlerinden biridir. Ebû Amr, Ebû Kurre, Ebû Züfâfe künyeleri ile tanınmaktadır. Düreyd kendisinin, Simme ise babasının adıdır. Hevâzin kabilesinin Benî Cüşem b. Muâviye koluna mensuptur. Babası adı geçen kabilenin lideri ve şairi idi. 584 yılında cereyan eden Ficar savaşlarında Benî Cüşem'e komutanlık yapmıştır. Kimi muhakkikler tarafından Antere'den daha üstün kabul edilmiştir. Babasından sonra kabilesinin liderliğini, şairliğini ve kahramanlığını üstlenmiştir. İslâm'a yetişen Düreyd, bu dini kabul etmemiştir. Şair bir ailenin çocuğu olan Düreyd, ailesinin bu birikiminden faydalanmış, bu da onu şöhrete kavuşturmuştur. Yüz yaşında iken öldürülmüştür. Bu önemli şairle ilgili geniş bilgiler için bkz. Ahmet Savrun, "Düreyd b. Simme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/30.

bir yerdir.” dedi. Sonra “Nedir bu duyduğum develerin böğürtüleri, eşek anırtısı, küçük çocuk ağlamaları ve kuzuların melemesi?” diye sordu.

Mâlik b. Avf “[Sair] insanlarla birlikte eşlerini, çocuklarını ve hayvanlarını da getirdi.” dediler.

“Mâlik nerede?” diye sordu.

“İşte bu Mâlik, kendini gösteriyor.” dediler. Düreyd, Mâlik’e,

“Ey Mâlik, sen artık kavminin reisisin. Bugün geleceği şekillendirecek olan günlerden biridir. Niçin develerin böğürtüsü, eşeklerin anırması, çocukların ağlaması ve kuzuların melemesini duyuyorum?” diye sordu. Mâlik de,

“Ben [savaşacak olan] insanlarla birlikte, çocuklarını, eşlerini ve mallarını da getirdim.” dedi. Düreyd, “Niçin?” diye sorunca,

“Her adamın arkasında ailesini ve malını koyayım ki uğruna savaşsın istedim.” dedi. Düreyd onun bu eyleminin işe yaramayacağını söyledikten sonra,

“Vallahi [bu Mâlik] koyun çobanı[ndan başka bir şey değil]! Hezimete uğramışa bir şey verebilir mi? Bunların hepsi senin olsa bile sana bir faydası dokunmaz. Sana faydalı olan şey, elinde kılıcı ve mızrağı bulunan adamdır. [Kaldı ki] şayet savaş kaybedersen malını da aileni de rezil etmiş olursun.” dedi. Sonra,

“Ka‘b ve Kilâb kabileleri ne yaptı?” diye sordu. Onlardan hiç kimsenin savaşa iştirak etmediğini söylediler. Düreyd de “Şans kaçtı, işin sonu geldi. Şayet gün yücelme günü olsaydı Ka‘b ve Kilâb bunu kaçırmazlardı. Sizin de onlar gibi yapmanızı arzu ederdim.” dedi. Sonra,

“Peki sizden bu savaşa kim iştirak etti?” diye sordu. Onlar da,

“Amr b. Âmir ve Avf b. Âmir kabileleri.” dediler. O şöyle dedi:

“Her ikisi de Âmir’in iki genç boyudur, [size] ne faydaları ne [de] zararları dokunur. Ey Mâlik, sen Hevâzin kabilesinin özünü, seçkinlerini, atlarının boğazladığı sunağa arz etmekle [hayırlı] bir şey yapmış olmayacaksın. Sen onları [hemen] kendi topraklarına ve kavmine ait [ulaşılması zor] yük-

sek yerlerine götür. Malzemelerini de atlarının sırtına yükle, [gönder] şayet savaşı kazanırsan, geride bıraktıkların sana ulaşacaktır. Şayet kaybedersen geri kazanm[a ihtimalin] olur, malını ve aileni muhafaza etmiş olursun.”

[Ancak Mâlik bunun üzerine],

“Vallahi bu dediğini yapmayacağım, sen yaşlandın, bilgin de artık yaşlandı.” dedi. [Düreyd’in dediğini yaparak] onun bu işte bir payının olmasını veya herhangi bir fikrinin etkili olmasını hoş görmedi. Bunun üzerine Düreyd:

“Bugün, katılmadığım, ancak kendisinden de uzak kalamadığım bir gündür.” dedi[kten sonra şu şiiri inşâd etti]:

*Keşke [bu hadise esnasında] gencecik bir delikanlı olsaydım
Hadisede bütün süratimle hareket edip yok olsaydım
Alçaktan giden yağmur yüklü bulutları sürükleyeseydim
Parçalanmış bir koyun sürüsünü andıran*

Allah, müşrikleri hezimeteye uğrattınca, Süleym kabilesinden Benî Semmâk b. Avf b. Süleym’e mensup olan ve kendisine İbn Ledga denilen Rebî’a b. Refî‘, Düreyd’i yakaladı. Devesinin yularını tuttu ve deveyi çökertti. [Hevdec’in içerisinde Düreyd’in olduğunu bilmiyor], bir kadının bulunduğu sanıyordu. [Hevdecî açtığında] içinde yaşlı bir adam olduğunu görünce şaşırıldı. [Bu yaşlı adam beklenmedik bir şekilde] Düreyd idi. Ancak delikanlı onu tanımıyordu.

Düreyd ona,

“Bana ne yapmak istiyorsun?” diye sordu. Delikanlı,

“Seni öldüreceğim.” dedi. Düreyd,

“Sen kimsin?” diye sordu. Delikanlı,

Ben Rebî’a b. Refî‘ es-Sülemî’yim.” dedi.

Delikanlı ona kılıcıyla vurdu ancak Düreyd’e hiçbir şey olmadı. Bunun üzerine Düreyd şöyle dedi:

“Annen seni ne kötü bir silahla silahlandırmış. Atımın terkisinde, kınında duran benim kılıcımı al ve onunla vur. [Ancak] kemiklere vurmaktan kaçın; kafatasından da uzak dur.¹ Ben adamları hep böyle öldürürdüm. Annene gittiğinde Düreyd b. es-Simme’yi öldürdüğünü söyle. Belki vallahi [beni öldürdüğün] gün, [ancak] kavminin kadınlarından menedilmiş olurum [yani onlarla artık evlenemem].”

[Rebî’ b. Refî’, Düreyd’i öldürdükten sonra gelip durumu] annesine haber verdi. [Annesi buna o kadar memnun oldu ki “Evladım,] vallahi, anneler senin [gibi bir evlat için] üç köle azad ederler.” dedi.

- **Ka’b b. el-Eşref el-Yahûdî et-Tâî** (كعب بن الأشرف اليهودي):

Suikasta maruz kalan şairlerden biri de Ka’b b. el-Eşref el-Yahûdî’dir. Ka’b’a dair [elinizdeki kitabın] “Suikasta Mâruz Kalanlar” bölümü içerisinde bilgi verdik.

- **Süleyk b. Sülke** (السليك بن سلكة):

Suikasta maruz kalan şairlerden biri de Süleyk b. Sülke’dir. Süleyk, Teymu’r-Rubâb ile birlikte hareket ederek ekini bol, kırsal coğrafyayı dolaşıyordu. Bu bağlamda Sa’dü Temîm ile Benî Akîl [kabilelerinin toprakları] arasındaki coğrafyada yer alan Fehha’ya uğradı. Burada Has’am kabilesinden Mâlik b. Umeyr b. Ebî Veddâ’ b. Cüşem b. Avf adında bir adamla karşılaşmış adamı ele geçirdi. Adamın yanında Hafaca kabilesine mensup Nevvâr diye bilinen hanımı da yer alıyordu. Mâlik el-Has’amî Süleyk’e [eşini işaret ederek],

“Beni serbest bırakman için fidye vereceğim.” dedi. Süleyk ona,

“İstediyini, yaptığımız antlaşmaya ihanet etmemen ve Has’am kabilesine mensup herhangi birine söylememen koşuluyla kabul ediyorum.” dedi.

Mâlik el-Has’amî, Süleyk’e [eşini fidye olarak] vererek memleketine geri döndü. Süleyk, [Mâlik el-Has’amî’nin gidişinden sonra], onun hanımını nikâhladı. Kadın Süleyk’e sürekli [yaptığı bu işi hatırlatarak],

1 Düreyd genç delikanlının kendisini öldürmeye gücünün yetmediğini görünce ona taktik vererek kendisini nasıl daha rahat öldürebileceğini anlatmaya çalışmaktadır.

“Has‘am kabilesine dikkat et. Sana bir kötülük yapmalarından korkarım.” diyordu. O da şöyle demekteydi:

*Uyarıyorsun beni ki Has‘am kabilesinin tamamından sakınayım
Hatamın bulunmadığını en iyi sen bilirsin
Has‘am kabilesi açık bir şekilde şeref yoksunundan başkası değildir
Onlar aşâğılığı ve bayağılığı büyütür ve de ona mensupturlar*

Bu haber, Şübeyl b. Kelâde b. Amr b. Sa‘d ile Enes b. Müdrek adındaki iki Has‘amlıya ulaştınca [yaptığı bu onursuz işten ötürü] kadının kocasına karşı çıktılar. Süleyk’in ise bu işten, onlar ansızın karşısına çıkıncaya kadar, hiç haberi olmamıştı. [Karşısına çıktıklarında] şu beyitleri söyledi:

*Kim bildirecek Harbe, katle maruz kaldığımı
Nice meme avuçladım sanki hurma salkımı
Bıraktım nice deşikten çizgi çizgi, lime lime
Nice şuh hatun eş kıldım kendime
Nice benden esir çözdüm bağını, edip azad
Nice bereket fışkıran vadiyi geçip eyledim kat*

[Süleyk’in yanında bazı şahıslar da vardı]. Enes, Şübeyl’e,

“İstersen sen [Süleyk’i kastederek] bu adamı bana bırak. Ben de [Süleyk’in yanında bulunan adamları kastederek] şu adamları sana bırakayım.” dedi. Süleyk’in üzerine çullandı ve onu öldürdü. Şübeyl ve arkadaşları ise [Süleyk’in] yanında bulunanları katlettiler. Mâlik b. Umeyr’in amcasının oğlu Avf,

“Vallahi Enes’i, amcamın oğluna verdiği sözde durmadığı ve zemmettiği için mutlaka öldüreceğim.” dedi. Sonra şu beyitleri okudu:

*Kim Has‘am’a ulaştıracak bir mektup benden
Süleyk imdat dediğinde bana, himayemde idi*

Bu uzun bir şiirdir.

Aralarındaki durum tehlikeli bir hâl almadan Enes, Süleyk’in diyetini ödedi. Enes b. Müdrik [bu hadise üzerine] şöyle dedi:

*Nice kerem sahibi kardeşim var benim acısıyla yanıp kavruldum
Kalakaldım ardından dondum sanki taş oldum
Karalar bağladım başa sardıklarından zamanı
Sakinmam gözümü hiçbir şeyden yazdığıysa Tanrı'nın
Atılğan, yiğit işi bu, etrafında eceller gezer
Bazıları kaçarken bir olaydan bozan ezber
Öylesine yaşıyoruz ölümünden sonra yakınım Süleyk'le ben
Bir tosun gibi dayak yiyen inekler suya girmediğinden
Adama kızdım, alınca taht-ı nikâhıma helalini*

Daha önce aktardığım beyitlere kadar [okudu].

102- Hâris b. Zâlim el-Murrî (الحارث بن ظالم المري):

Suikasta maruz kalan şairlerden biri de Hâris b. Zâlim'dir. Hâris, Esved b. el-Münzir'le civar antlaşması bulunan Hâlid b. Ca'fer b. Kilâb'ı katletmiş ve Mekk'e kaçmıştı. Sonra, Nu'mân b. el-Münzir, Hâris'e bir eman mektubu yazmıştı. Buna da Mudar ve Rebî'a'dan şahitler göstermişti. Hâris'e de kendisine gelmesini isteyen bir mektup yazmıştır. Nu'mân, oğlunun ve kardeşinin katlinden dolayı Hâris'e herhangi bir şey yapmayacağına dair şahitleri de kefil göstermiştir. [Bu güvence üzerine] Nu'mân Benî Mukâtil kasrındayken Hâris çıkıp gelmiştir. İnsanların etrafında toplandığını görünce Nu'mân'ın hacibine kendisine içeri girmesi için müsaade etmesini istedi. [Bu durumu gören] hacip kılıcını bırakması koşuluyla girmesine izin verdi. Hâris,

“Kılıcımı niye bırakayım ki?” diye sordu. Hacip,

“Kılıcını bırak. Zaten senin için bir sorun söz konusu değil.” dedi.

[Hacip] ısrar edince [Hâris] kılıcını bıraktı. Yanında ise kendisine gelen emannâmeler bulunuyordu. İçeriye [kendisine verilen emanın rahatlığıyla] girdi. [Nu'mân'ı hükümdarların selamlandığı] “Sabahınız hayr olsun, şerhler sizden ırak olsun.” [ifadeleriyle saygı ile] selamladı. Nu'mân b. Münzir ise [bu selama],

“Allah sabahını hayırlı eylesin.” diyerek cevap verdi. [Durumun aleyhine cereyan etmekte olduğunu fark eden] Hâris, bu senin yazdığın mektup diyerek çıkardı ve [hükümdara gösterdi]. [Mektubu gören] Nu'mân,

“Vallahi, ben bu mektubu inkâr etmiyorum. Kuşkusuz [bu mektubu] ben sana yazdım. Sen defalarca zulmedip adam öldürdün, ben de sana bir defa yapsam zararı olmaz.” dedi. Sonra,

“Bunu kim öldürecek?” diye bağırdı.

Hâris’in oğlunu öldürdüğü İbnü'l-Hıms et-Tağlibî [ayağa] kalktı ve,

“Ben onu öldüreceğim.” dedi. [Onun ayağa kalktığını gören] Hâris,

“Ey deve çobanının oğlu, sen mi beni öldüreceksin! Vallahi kötülükte baban ve benzerlerinin asla dengi değilim.” dedi. İbnü'l-Hıms, Hâris'i katletti.

Kays b. Züheyr, Hâris b. Zâlim için yazdığı mersiyesinde şöyle demektedir:

*[Kendisine] sığınan kimseye gizlice her türlü yardımı yaptı
Hâris b. Zâlim [de bu konuda] senden daha vefalı olup gereğini yapmıştı
[Dahası o] kendisiyle civar antlaşması yapma veya zimmet durumunda
izzetli ve vefakârdı
[Öyleyse] huzursuzluk çıkararak eğilen kişinin başını kılıçla vur*

Hâris'in katledilmiş olduğunu gören Cürhum kabilesinin Benî Dırs boyundan bir şahıs, ki [hükümdar] Nu'mân'ın başına toplanan adamlardan biri idi, şöyle demektedir:

*Ey Hâris, sen ne kadar da candandın
[Sen ki] bir çoban değildin
Evinde uzanıp yatan bir adam da değildin*

103- Abdullah b. Revâha el-Ensârî el-Hazrecî (ö. 8/629) عبدالله بن رواحة الأنصاري ثم الخذرجي:

Resûlullah (sav) Mû'te'ye asker sevk etmişti. Bu askerlerin başına da emir olarak mevlası Zeyd b. Hârise el-Kelbî'yi atamıştı. Resûlullah [gönderdiği bu askerlere],

“Eğer Zeyd yaralanır veya öldürülürse ordu komutanı Ca'fer b. Ebî Tâlib olsun. Şayet Ca'fer b. Ebî Tâlib yaralanır veya öldürülürse komutan

Abdullah b. Revâha olsun.” buyurmuştu. [Savaş esnasında Peygamber’in saydığı komutanların] üçü de şehit edildiler. Allah’ın rahmeti [üçünün de] üzerine olsun. [Bunun üzerine] komutanlık sancağını Hâlid b. Velîd, Resûlullah’tan (sav) bir görevlendirme olmadan teslim aldı. İbn Râkile ve müşriklerin ileri gelenlerini öldürdü. Allah onun eliyle [müşrikleri] hezimetete uğrattı.¹

104- Cez’ b. el-Hâris el-Ezdî, eş-Şa‘bî (جزء بن الحارث الأزدي ثم الشعبي):

Bir gece Benî Huneys ile Benî Kinâne’den birbirini tanımayan insanlar bir araya gelip buluştular. [Bu esnada] Benî Kinâne’den adamın biri öldürüldü. Cez’ de bunun neticesinde yaralandı. Cez’ “Bir şey yok, bir şey yok.” dedi. [Aksanı yabancı bulan] Benî Kinâne’den bir adam “Ey Vâhib oğulları [bu şahısların] kim olduklarına bakın. [Sakın ha] Has’am kabilesinden olmasınlar!” dedi. Benî Huneys’ten bir adam “Ey Meyda’an oğulları,² geri dönünüz. [Burada düşman] bir topluluğun [varlığının] rüzgârını hissediyorum.” dedi. Ve hemen onlara doğru harekete geçtiler. İki kişi dışında hepsini kılıçtan geçirdiler. Cez’ de [bu hadise esnasında] kendisine isabet eden bir okla öldü.

Bunun üzerine Amr b. Ebî Ummâre şu beyitleri inşâd etmiştir:

*Akşam olunca imdada çağırdılar da Vâhib’i
Gördü Vâhib’i her birimiz, dostun imdadına koşan dost gibi
Onlar da Fenâ’âyı çağırdılar Hanise oğullarından bir çete
Karşı koymaya; kana susamış kin dolu adamlar yürümekte
Keşke Ma’zâ’da göreydin acımasızca yüklenirlerken
Ve bakıp göreydin net, kim öldüren ve kim öldürülen
Keşke sağ olaydın da gözleri kınında çekeydi seni
En yiğitleri savaşın kızıştığı demde tıpkı oklar ve kılıçlar gibi
Biz çağırmadık ömrümüz hakkı için bilirsin onları gerçi
Hoş onlardan dönen kendi onuru ve izzetiyle dönmedi sanki*

1 Kıymetli sahâbi Abdullah b. Revâha’nın hayatı hakkında bkz. Sargon Erdem-Hulusi Kılıç, “Abdullah b. Revâha”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/129-130.

2 Meyde’an oğulları Ezd kabilesinin bir alt koludur. Soyları Meyde’an b. Mâlik b. Nasr kanalıyla Ezd’e dayanmaktadır.

105- Şenferâ el-Ezdî (ö. 525-550/1131-1155 arası) (الشنفرى الأزدي):

Suikasta maruz kalan şairlerden biri de Şenferâ el-Ezdî'dir.¹ Şenferâ, el-Evs b. el-Hıdr b. el-Henû b. el-Ezd'e mensup olup Benî Selâmân b. Müferric'e düzenlediği saldırılar esnasında bu kabileye mensup doksan dokuz şahsı öldürmüştü. [Bu hadiseler üzerine] Benî Selâmân kabilesi Gâmid'in bir kolu olan Beni'r-Ramd'e mensup bazı şahısları [Şenferâ'yı] beklemeleri ve gözetlemeleri için görevlendirmişlerdi. [Şenferâ] onlara saldırmak üzere gelince onu yakalamak istediler, ancak ellerinden kurtuldu. [Kaçınca da] Hubeş denilen bir köpeği üzerine saldılar. Köpek [Şenferâ'yı] öldürdü.

[Rivayetlere göre Şenferâ] Benî Selâmân'a mensup iki adama rastlamış, onları görünce kendilerinden aceleyle kaçıp uzaklaşmıştır. [Bunun üzerine Selâmânlılar] en-Nâsif bölgesindeki Ebîde vadisinde [Şenferâ'nın geçebileceği güzergâh üzerinde] Havâle b. el-Henû b. el-Ezd kabilesinin el-Bukûm kolundan Üseyd b. Câbir es-Selâmânî ile Hâzim el-Bukamî'yi oturttu ve onu gözetlemeye başladılar. [Şenferâ] ayakkabılarından birini çıkarıp ayağıyla vura vura geceleyin gelmeye başladı. [Sesi duyan] Hâzım,

“Bu gelen sırtlandır.” dedi. Üseyd ise,

“Hayır, aksine gelen o habis adamdır.” dedi.

[Şenferâ] biraz yaklaşınca sağını solunu kontrol etmeye başladı. Sonra döndü. Biraz bekledikten sonra içmek için suya döndü. Üzerine atladılar, kendisini yakalayıp bağladılar. Sonra onu Benî Selâmân'a götürüp, geceyi orada geçirdiler. Akabinde kendisini bir ağaca bağladılar. Ve ona,

“Yerinde dur, bize şiir oku.” dediler. Bunun üzerine [Şenferâ],

1 Kendisine atfedilen Lâmiatül'Arab adlı meşhur kadisesiyle tanınan Şenferâ, Câhiliye dönemi şairlerinden biri olup 475 yılı civarında doğmuştur. Güney Arapların meşhur kabilesi olan Kahtânilerin Ezd kabilesinin Gavs b. Evs koluna mensuptur. Şenferâ onun sıfatı olup bu sıfatı dudaklarının kalınlığından dolayı aldığı kaydedilmektedir. Birçok şair gibi yaşamını çapul, saldırgan, baskın ve haydutlukla geçirmiştir. Bundan dolayı da zaman zaman esir düşmüştür. Esaret hayatının birinde, evinde yaşadığı efendisinin kızına âşık olmuş, kız ile efendisi tarafından reddedilince bu kabileden yüz kişiyi öldüreceğine dair yemin etmiştir. Divân sahibi şairlerden biridir. Divânının İmam Şâfi tarafından okutulduğu, Asma'nın bu divânı Şâfi'den okuduğu kaydedilmektedir. Bu da onun ne kadar derin bir etkiye sahip olduğu ve Arap dilini ne kadar etkili kullandığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Şenferâ ile ilgili geniş bilgi için bkz. Süleyman Tülüçü, “Şenferâ,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/535-537.

“Şiir, sevinçli zamanlarda okunur.” dedi. Onun bu sözü darb-ı mesele dönüştü. [Ağaca bağlı olduğu esnada] Şenferâ'nın babasını öldürdüğü bir genç çıkageldi. [Şenferâ'nın] elini keskin bir ustura ile kesti. Eli çok acıyınca Şenferâ şu şiiri söyledi:

*[Sakın ha] uzaklaşma! Şayet öldürülürsen bu bir uğursuzluk olur
Nice vadiler var ki baykuşlar tarafından kat edilmiştir
Nice canlılar var ki zehirlerle yok olmuşlardır
Nice gedikler var ki kapkaranlık zulmetler saçmıştır
Nice zorbalar da var ki kemikleri birbirinden ayırıştırılmıştır*

Sonra, [Şenferâ'ya] “Seni nereye defnedelim?” diye sordular.O da şöyle cevap verdi:

*Beni defnetmeyin, çünkü benim kabrim size haramdır
Lakin [cesedimi yiyecek olan] Ümme Âmir'e¹ müjde verin
Taşımak için ayırdıklarında başımı gövdemden -ki başımdır asıl değerli
olan- yalnız gövdem kalacak ardından
Orada (mezarda) beni mutlu edecek bir yaşam ummuyorum
Gecelerin karanlığı olacak, ben de suçlarımın sanığı olacağım²*

Benî Selâmân'dan bir adam onu bir okla gözünden vurarak katletti.

Cez' b. el-Hâris [Şenferâ'nın] öldürülmesiyle alakalı olarak şunları söyledi:

*Ömrüne and olsun şayet yaşayacak bir tek günüm kalmış olsa da
Üseyd b. Câbir, Kelb kabilesinin evlatlarını öldürmeye daha hak sahibidir*

[Rivayetlere göre] Şenferâ, Benî Selâmân'dan yüz kişiyi öldüreceğine yemin etmişti, doksan dokuz kişiyi öldürmüş, [ama öldürdükleri yüze ulaşamayınca] adağını tamamlayamamış oldu. [Ölümünden sonra] Benî Selâmân'dan bir adam onun kafatasının yanından geçerken bir tekme attı. Kafatasından kopan bir kemik parçası ayağını kesti ve adamcağız bu kemik

1 Burada geçen “Ümme Âmir” ifadesiyle dışı sırtlan kastedilmektedir. Şair bununla cesedinin defnedilmemesini, sırtlanlara yem edilmesini vasiyet etmektedir.

2 “Suçlarımın sanığı olacağım” ifadesiyle şair, kabirdeki uhrevî bir sorguyu kastetmemektedir. İnsanların gelip mezarının yanında oturacaklarını ve kendisinin işlediği suçlardan bahsedeceklerini ima etmektedir. Dolayısıyla bu ifadeyle neden bir mezara sahip olmak istemediğini gereçlendirmeye çalışmıştır.

parçasıyla ölmüş oldu. Böylece Şenferâ'nın yemini öldükten sonra yerine gelmiş oldu.

- **Hâlid b. Ca'fer b. Kilâb** (خالد بن جعفر بن كلاب):

Suikasta maruz kalan şairlerden biri de Hâlid b. Ca'fer b. Kilâb'dır. Hâlid, Esved b. el-Münzir ile civar antlaşmasının bulunduğu bir dönemde Hâris b. Zâlim tarafından öldürülmüştür. Öldürülmesinin sebebini *el-Muğtâlin*'de yazmıştım.

106- Hârise b. Kays el-Kinânî (حارثة بن قيس الكناني):

Suikasta maruz kalan şairlerden biri de Hârise b. Kays el-Kinânî'dir. Hârise, el-Hâris b. Ebî Şemmer el-Gassânî'yi methetmiş, onun yanına girdince de iyi bir ödülle mükâfatlandırılmıştı. Memleketine geri dönerken neyi varsa çalındı. Hâris'in ona tuzak kurarak mallarını çalmak için bir adamı gönderdiğini sandı. Bunun üzerine de Hâris'i hicveden bir şiir inşâd etti:

*Dinarları verdi, ama [bana yaptığı] ihanet onu nakıs hâle getirdi
Senin deden ihanet etmezdi [dahası] böyle bir şeye yeltenmezdi bile*

Hicvi Hâris'e ulaştı. Kendisini hicvettiği için, onu öldürmeden başını yıkamayacağına dair yemin etti. Hâris b. Ebî Şemmer, İbn Urve el-Kinânî'ye [Hâris b. Kays'ın] kavminin zayıf ve güçsüz yönlerini göstermesi için iyi bir mükâfat verdi. [Bunun üzerine İbn Urve, Hâris b. Ebî Şemmer'in] istediğini yerine getirdi. Hâris [ondan aldığı bilgiler sonucunda] Hârise b. Kays'ın kabilesine saldırdı. İbn Urve [bu saldırıyı görünce] yaptığına pişman oldu. Yolda Hâris'le birlikte giderken şu şiiri inşâd etti:

*Benî Müdlic'e benden bir mektup içinde uyarılar ulaştır
Şiddetli saldırısından (gücünden) korktukları Hümâm benim ve sizin
aranızda gece yürür, erken davranır
Musaytir'de kuşlar dahi korkar onun şiddetinden, es-Serih'te gözler göremez
onu
Her menzilde ve savaş alanında başında tüy bitmeyen kız torunlar kalır
(onun korkusundan dolayı)*

İbn Urve'nin Hâris'i haberdar ettiği bilgisi onlara ulaşmadı. Hâris onlara Mağbatü'l-Cuhfa'da saldırdı ve Hârise b. Kays'ı öldürdü. [Bununla da yetinmeyip kabilesi olan] Benî Kinâne'ye¹ saldırdı. Hârise'nin kızı siyahlar giyinip, bu elbiseleri babasının yerini [Hâris'e] söyleyen babasının amca-oğlundan intikam almadan çıkarmayacağına dair yemin etti. Sonra şu şiiri söyledi:

Allah İbn Urve'nin cezasını versin, ebeveynlerine isyan ederek geceledi, asi ise günahkârdır
Kendi hâlinde yürüyen kavmin önünü kestir, sinsi ve uyumayan bir öfke ile
Ne Bely kabilesi ne Gassân ve ne de Cüzzâm kabileleri yerimizi bildirdi
Şayet kendi elimizle öldürülmezsek [bilinsin ki] kalanların feryatları ve
Hameleri² vardır
Kuşkusuz bize karşı başarı elde etme aygıtları sizdedir
Ancak bunu bize karşı kullanmanız haramdır

107- Uteybe b. el-Hâris b. Şihâb (عتيبة بن الحارث بن شهاب):

Suikasta maruz kalan şairlerden biri de Uteybe b. Hâris b. Şihâb'dır. Benî Ca'fer b. Sa'lebe b. Yerbû' kabilesine mensuptur. Benî Nasr b. Ku'ayn'e karşı savaşmıştır. Uteybe onların gidişini duyunca şöyle dedi:

“Benî Nasr ile neşe ve sevincin/nimetin arasından çekilin [onları başa bırakın].”

Bu haber Benî Nasr'a ulaştı. Hem değerli malları taşımak hem de vuruşmak için atlar hazırladılar. Sabah olunca değerli malları taşımak için hazırlanan grup harekete geçti, diğeri ise geç kaldı. Benî Yerbû' onlardan bir grup insanı öldürdü. O gün Uteybe'nin altında süratli, hafif ve çevik bir at yer alıyordu. Benî Esed'den Zu'âb b. Rebî'a denilen bir genç Uteybe'nin

- 1 Kinâne b. Huzeyme, Adnânî Araçların büyük bir kabilesidir. Soyları; Kinâne b. Huzeyme b. Mudrike b. İlyas b. Mudar b. Ma'd b. Adnan şeklinde Adnan'a kadar uzamaktadır. Kureyş de Kinâne kabilesinin bir koludur. Vatanları Mekke çevresi olan bu kabilenin, Kureyş dışındaki diğer kolları ise, Abdümenât b. Kinâne, Benû Mâlik b. Kinâne, Benû Leys b. Bekr b. Abdümenât b. Kinâne, Benû D'amre b. Bekr b. Abdümenât b. Kinâne, Benû Furâs b. Gânim b. Sa'lebe b. Mâlik b. Kinâne'dir. İslâm'dan önce Huzâa ve Hevâzin kabileleri ile aralarında birçok savaş meydana gelmiş olan Kinâne, Câhiliye döneminde ahmesilîği Kureyş ile paylaşan nadir kabilelerden biridir. Câhiliye döneminde putperest olan kabilenin içerisinde, az sayıda da olsa, Yahudilîği benimseyen insanlar bulunmaktaydı. Bkz. Mehmet Mahfuz Söylemez, *Bedevilikten Hadarilîğe Kûfe*, 126.
- 2 Câhiliye Araçları öcü alınmamış şahısların ruhlarının, adına Hame denilen bir kuşa dönüştüğüne inanmaktaydılar. Burada kastedilen budur.

burnunu yaraladı. Uteybe'nin burnu kanamaya başladı ve bu kanamanın neticesinde öldü. Rebî' b. Uteybe, [babasını yaralayan] Zu'âb'a hamle yapıp onu diri yakaladı. Benî Nasr ve Benî Âdire'den sekiz kişiyi öldürerek, değerli malları kurtardılar. [Esir ettikleri] Zu'âb'ı alarak evlerine gittiler. [Bu hadise üzerine] Rebî'a Ebû Zu'âb şöyle demiştir:

*Şayet seni öldürürlerse [bu haktır. Zira] sen Uteybe b. el-Hâris b. Şihâb'ı
öldürerek onların tahtını sarstın
Ki o düşmanlarına en büyük zarar verebilirdi; dostları için de kaybedilecek
en değerli bireydi*

108- Munahhal el-Yeşkurî (المنخل الشكري):

Suikasta maruz kalan şairlerden biri de Munahhal el-Yeşkurî'dir. Nu'mân b. el-Münzir'in hanımı Munahhal'e sırlıklam âşık olmuştu. Bir gün [Munahhal] avlanmaya çıktı. Nu'mân'ın hanımı da ona âşkından dolayı hazırladığı bukağının halkasının birini kendi ayağına, diğer halkayı ise Munahhal'in ayağına takıp [kilitledi]. Nu'mân geldi ve onları bu durumda buluverdi. Munzir, Munahhal'in öldürülmesini emretti ve [bu emir üzerine] öldürüldü. Araplar bu durumu darb-ı mesele dönüştürdüler.

[Bu hususta] Evs b. Hacer şöyle demektedir:

*Malımı, mülkümü onunla dayanışmak için getirdim
Munahhal dönene kadar mal varlığımın üstüne bir şey koymayacağım*

Zûr-Rumma [ise] şöyle demektedir:

*Yakınlaştı, arzuladığı niyetindeki hevaya (yasak aşk)
Ancak bunu elde etmek gelişinden daha yakın değildir Munahhal'in¹*

109- Amr Zü'l-Kelb (عمرو ذو الكلب):

Suikasta uğrayan şairlerden biri de Amr b. Zü'l-Kelb'dir. Amr, Hüzeyl kabilesine mensup bir şahıstır. Fehm kabilesine mensup Ümmü Cüleyha adında bir kadına âşık oldu. [Amr] kadını sevmiş, kadın da Amr'a tutul-

1 “Munahhal” bu beyitte iki anlamda kullanılmıştır. Bir taraftan Hîre Hükümdarı Nu'mân b. Münzir'in eşinin sırlıklam âşık olduğu Munahhal el-Yeşkurî'yi ifade ederken, diğer taraftan sözlük manası olan “elek” anlamında kullanılmış olup imkânsızlığı vurgulamaktadır.

muştı. [Bu aşkı onaylamayan] kadının ailesi, ikisine de kızdılar ve Amr'ın kanını dökmek istediler. Bu böyle devam etti ta ki bir yıl Amr, kadın için geldi. Amr'ı yakalamak istediler fakat Amr kaçarak onların yanından uzaklaştı. Onu takip ettiler. Amr yolu en iyi bilen kişilerden biriydi. Bütün gün akşama kadar onu takip ettiler. Zifiri karanlık olan bu gecede şiddetli bir rüzgâra yakalandılar. Amr yolda yürürken ansızın sağ tarafında [yanmakta olan] bir ateş gördü:

“Vallahi ben yolu şaşırıdım. Belki de bu ateş yolun üzerinde bulunmaktadır.” [dedi.]

Amr [ne yapacağını] şaşırılmış ve de gerilmişti, ateşe doğru gitmeye karar verdi. Neredeyse sabah olmak üzereydi. Ateşe yaklaştığında bir adamın ateş yakmış olduğunu gördü, yanında hiç kimse yoktu. Amr Zül-Kelb adama,

“Sen kimsin?” diye sordu. Adam,

“Ben Advân kabilesinden bir adamım.” diye cevap verdi. Amr,

“[Bulduğumuz] bu yerin adı nedir?” diye sordu. Adam,

“es-Sedd.” deyince Amr, [buraya gelmekle] hata ettiğini ve sonunun ölüm olduğunu anladı, çünkü *sedd* kelimesi aşılamayan son anlamına gelmekteydi. [Sonra adama dönerek],

“Yazıklar olsun sana, bir şey pişirmediğin, ateşin üzerine herhangi bir helke de koymadığın hâlde bu ateşi neden yaktın?”

[Amr sonra kendi kendine söylenerek] “Yazıklar olsun sana ey Amr, ölüm vaktin geldi.” dedi. [Sonra adama dönerek],

“Bana yedireceğin bir şeyin var mı?” diye sordu. Adam,

“Evet.” dedi ve birkaç hurma çıkarıp avucuna koydu. [Amr] hurmaları görünce,

“Birkaç hurma, takip eder bunları utangaç kadınların gözyaşları.” dedi. Sonra adama,

“Bana içecek ver.” dedi. Adam,

“Ne istersin; süt?” diye sordu. Amr,

“Hayır, fakat bana saf, temiz bir su içir, zira katledileceğim sabah vakti.” dedi. Sonra sedd boyunca ilerledi, izlerini takip eden adamları gördü. Yolu şaşırınca onu takip edebilmiş ve kendisini bulmuşlardı. [Onları görünce kendilerinden kaçmak için] seddin mağarasına girdi. [Onu takip edenler seddi görünce] onun mağarada olduğunu anladılar. Amr’ı çağırmaya başladılar:

“Ey Amr!” diye bağıyorlardı. Amr onlara,

“Ne istiyorsunuz?” diye sordu.

“Çık!” dediler. Amr,

“[Çıkacaksam] o zaman mağaraya niye girdim ki?” dedi. Adamlar;

“Evet [girdin ama, şimdi] çık.” dediler. Amr,

“Hayır, çıkmayacağım.” şeklinde cevap verdi. “Bize senin şu şiirini oku.” dediler:

*İçinde bulunduğun sıkıntının makarı
Bir nalının önündeki, iki ayak parmağının ancak sığabileceği, mekân
kadardır*

[Bu şiiri duyan] Amr,

“İşte aynen bu. Ben tam da o durumdayım.” dedi.

Adamlardan biri Amr’a görününce Amr attığı okla onu öldürdü. [Orada bulunanlar],

“Onu öldürdün, ey Allah’ın düşmanı!” dediler. Amr,

“Evet onu öldürdüm. Yanımda dört ok daha var. Bu okların her biri sanki Ümmü Cüleyha’nın azı dişleri gibi.” şeklinde cevap verdi.

Adamlar [köleleri olan Ebû Beccâd’a],

“Ey Ebû Beccâd, mağaraya gir, sen artık hürsün dediler.”

Ebû Beccâd içeriye girmeye yeltenirken Amr,

“Yazıklar olsun sana [ey Ebû Beccâd], eğer seni öldürürsem hür olman ne işine yarar?” dedi.

[Bunun üzerine] Ebû Beccâd mağaraya girmekten vazgeçti. [Ebû Beccâd'ın girmeyeceğini] görünce mağaranın üstüne çıktılar, yukarıdan bir delik açtılar ve sonra onu oklayarak öldürdüler. Üzerinde neyi varsa alarak geri döndüler. Ümmü Cüleyha'yı [Amr'ın] yolunu gözlerken görünce, ona,

“Ey Ümmü Cüleyha, Amr ile ilgili ne düşünüyorsun?” diye sordular. [Ümmü Cüleyha],

“Görüşüm, vallahi muhakkak siz onu yere çalıp bıraktınız. Onu güçlü buldunuz ve korkunç hâle getirdiniz.” dedi.

[Bunun üzerine] adamlar [Ümmü Cüleyha'ya],

“Vallahi biz onu öldürdük.” dediler. Ümmü Cüleyha,

“And olsun bunu yaptığınızı hiç sanmıyorum. Şayet bunu yapmış olsaydınız onu parçaladığınıza dair üzerinizde belirtiler olurdu. Sahip olduğu silahlarını ele geçirmiş; hatta mallarını da yağmalamış olurdunuz.” dedi.

[Onun böyle demesi üzerine Amr'ın] elbiselerini [Ümmü Cüleyha'nın] üzerine atarak, ona,

“Onursuzluğun sana kâfi.” dediler ve küfrettiler. Bunun üzerine Ümmü Cüleyha,

“[Ah] misk kokulu yel ve Amr'ın elbiseleri! Vallahi siz onun karnını aç bulmadınız. Etek bölgesini de traşsız bulmadınız, yayının da yerini veya hedefini bulamadınız.” dedi

[Amr'ın] kız kardeşi Rayta mersiyesinde şöyle demektedir.

*Ah keşke Amr, keşke o içe dert olan yiğit
Savaşmasaydı Fehm ile, inmeyeydi vadilerine dik
Misafirlerine her daim taze hayvan boğazlardan
Davet eder, özel ziyafet verir, konuğa zengin bir menü sunardın
Yedirip doyurdun aç ve bi-ilaç olmana râğmen
Kestiğin deve etin, kapına geldi mi bir el açıp isteyen senden*

Ve yine mersiyesinde şöyle dedi:

*Kararır bahtı herkesin, uğradı mı haksızlığına zamanın
Güreşmesin bir kere zamanla giriftarı olur hüsrânın
İster kodaman, ister ayak takımı her can taşıyan
Kem talihle kesişir yolu mutlak bir gün, bir zaman
Hüzeyl'e duyur, ona benden haber uçuracak olana hem
Kimi ölüm haberi yalan olduğu hâlde duyurun şu dem
En asilidir onların soyca şu Amr denilen sahib-i köpek
Batn-ı Şereyân'daki kurt olur çevresinde tek
Açtı ölümcül bir yara ki onu izler bir nehir gibi karından fişkırın demler
Parmakları sapsarı sararmış hâle getirdi rakibi
Sanki deşik karnından akan kanla kınalanmış gibi
Oynaya zıplaya üzerinde gezinir kuzgunlar
Sanki kızlar tiril tiril fistanlarıyla salınırlar
İtaat altına sokan bakireyi, evde kalmış kız kurusu
Sanki bağda cariye, fistanından gelir asalet kokusu*

110- Humrân b. Mâlik b. Abdülmelik el-Has'amî بن مالك بن حمران
(عبدالمك الخثعمي)

Suikasta uğrayan şairlerden biri de Humrân b. Mâlik b. Abdülmelik el-Has'amî'dir. Humrân b. Mâlik kahraman bir süvari ve şair idi. Öldürülüş sebebi ise; Has'am kabilesi Zü'l-Cüşen el-Kilâbî'nin kardeşi olan Sumayl'i öldürmüştü. [Bunun üzerine] Zü'l-Cüşen [kardeşinin öcünü almak için] Has'am'a saldırmıştı. Uyeyne b. Hısn el-Fezârî de ganimetin kendisine kalması koşuluyla, intikamını alması için Zü'l-Cüşen'e destek vermişti. Has'am kabilesinin tamamıyla savaştılar. Bu kabileyle el-Ferze Dağı civarında karşılaştılar. Savaştılar, onları hezimete uğratarak ganimetler elde ettiler. Savaş esnasında Humraân, dağa tırmanmıştı, teslim olmasını emretmeye başladılar. O da bunun üzerine savaşıyorak şu beyitleri inşâd etmiştir:

*Ancak hür olarak öldürüleceğime dair ettim yemin
[Zira] ben ölümü [köle için] acı bir şey olarak gördüm
Aldatılmış ve yanıltılmış olmaktan nefret ederim*

Humrân [bu hadise esnasında] öldürüldü ve kız kardeşi ona şöyle bir mersiye inşâd etti:

*Eyvahlar olsun Humrân'a! O çok değerli, kiskanılası bir kardeşti
Her ne haber olursa olsun vefalı davranır, yaptığı iyiliği de başa kakmazdı
[Aldığı] ölümcül darbesine karşı direndiyse de kâr etmedi
Öyle bir yara idi ki, adeta suyun kırbadan dökülüşü gibi kan sızdırıyordu*

111- Mâlik b. Nüveyre b. Cemre el-Yerbû'î (ö. 11/632) مالك بن نويرة

(بن جمرۃ اليربوعي)

Suikasta uğrayan şairlerden biri de Mâlik b. Nüveyre'dir. Mâlik b. Nüveyre, zül-hımâr adlı ata binen kimse idi. Ridde hadiseleri esnasında öldürülmüştür.¹ Araplar, [Hz. Peygamber'in vefatından sonra] irtidat edince Hz. Ebû Bekir, Hâlid b. el-Velîd b. el-Mugîre'yi mürtedlerin üzerine sevk etti. [Hâlid b. Velîd], Muhacir ve Ensârdan oluşan [Müslümanların başında] Esed ve Gatafân'[dan oluşan mürtedlerle] Buzâhe'de karşılaştı. [Taraflar arasında] büyük bir savaş meydana geldi. Yüce Allah, [Hâlid b. Velîd'in eliyle] mürtedleri dağıttı. Uyeyne b. Hısn b. Huzeyfe b. Bedr b. Amr el-Fezârî esir edildi. Uyeyne b. Hısn, bir grupla birlikte elleri boyunlarına bağlanmış olarak Hz. Ebû Bekir'e gönderildiler. Hz. Ebû Bekir [onu bağışladı], hayatını idame ettirmesine izin verdi. Kurre b. Hübeyre el-Kuşeyrî de savaşta esir alınmıştı. [Hz. Ebû Bekir onu da bağışladı] ve yaşamını sürdürmesine izin verdi. Akabinde Hâlid b. Velîd, Benî Temîm'e ait olan el-Buttah'a gitti. Orada kimseyi bulamadı, civardaki yerlere akınlar düzenlendi. [Giden akınların birinde kendisine] yanında Benî Hanzala'dan bir grupla birlikte Mâlik b. Nüveyre'yi getirdiler. [Getirilen bu şahıslara] ne yapılması gerektiği hususunda insanlar fikir ayrılığına düştüler. Bu hadise Ebû Katâde'nin yer aldığı seriyyede gerçekleşmişti. Ebû Katâde,

“Kendisine ve arkadaşlarına yapılacak [olumsuz] bir şey yok, biz ezan okuduk onlar da okudular, kâmet getirdik onlar da getirdiler, namaza durduk onlar da namazı kıldılar.” dedi.

1 Mâlik b. Nüveyre'nin hayatına dair geniş bilgi için bkz. Mustafa Fayda, “Mâlik b. Nüveyre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/514-515.

Hız. Ebû Bekir, Hâlid'e "Gecelediğiniz her nerede ezan sesi duyduysanız oranın halkına ne istediklerini ve neyin intikamını almaya [çalıştıklarını] sormadıkça zarar vermeyiniz. Ve her nerede ezan sesi duymadıysanız o eve saldırınız, onları öldürüp evlerini yakınız." diye yetki vermişti. [Hâl böyle olunca] seriyyeden bazı kimseler,

"Biz onların ne ezan okuduklarını ne tekbir getirdiklerini ne de namaz kıldıklarını gördük." dediler.

[Hâlid b. Velîd ve beraberindekiler] bu insanlar hakkında ihtilafa düştüler. [Neticede] Hâlid b. Velîd, Mâlik ve arkadaşlarının başlarının vurulmasını emretti. [Mâlik öldürülünce] Hâlid b. Velîd, onun hanımı Ümmü Temîm ile evlendi. Hız. Ömer, Medine'de bu hadiseyi duyunca, öldürülen şahısların durumu hakkında [Hâlid b. Velîd'i] eleştirdi. Bu düşüncesinden de vefat edinceye kadar vazgeçmedi.

112- Ebû Azze (أبو عزة):

Suikasta maruz kalan şairlerden biri de Ebû Azze'dir. Ebû Azze, Ömer b. Abdullah b. Umeyr b. Vehb b. Huzâfe b. Cümah'tır. Resûlullah (sav) onu Bedir savaşında esir almıştı. Ebû Azze, öldürülmesi hâlinde kızlarının sahipsiz kalacağını Resûlullah'a (sav) arz etti. Allah elçisi de ona acıdı ve kendisini serbest bıraktı. Resûlullah (sav) ondan kendisini bir daha incitmemesi ve şiirleri ile hicvetmemesi için söz aldı. O da Resûlullah'a bu sözü verdi. Sonra Kureyş onun kızları ile ilgileneceklerine ve geçimini sağlayacaklarına dair güvence verdiler. Uhud Savaşı'na katılıp orada esir edilinceye kadar da verdikleri bu güvenceye sadık kaldılar. [Uhud Savaşı'nda] esir edilip Resûlullah'ın (sav) huzuruna getirilince Bedir Savaşı esnasında esir edilirken [kendisini acındırmak için] dile getirdiği şikâyetlerin aynısını bir kez daha saydı. [Ancak] Resûlullah (sav) [bu kez ona acımadı] ve "Bir mü'min aynı delikten iki kez sokulmaz." buyurdu. [Sonra da] boynunu vurdu.

113- Abdu Yegûs b. Vakkâs b. Salâe el-Hârisî بن وقاص بن عمار بن وهب بن عتبة بن عبد شمس بن عبد مناف بن قصي بن كلاب بن مرة بن كعب بن لؤي بن غالب بن فهر بن مالك بن النضر بن كنانة بن خزيمة بن مدركة بن إلياس بن مضر بن نزار بن معد بن عدنان (صلاة الحارثي):

Suikasta uğrayan şairlerden biri de Abdu Yegûs b. Vakkâs b. Salâe'dir. Abdu Yegûs bir şiirinde Hâlid b. Nadla b. el-Eşter b. Cuhvân b. Fak'as'ı

methetti. “Ey Hâlid b. Nadla [orada] sana bir tek post yeter.” Hâlid, ellerini kaldırıp, “Allah’ım, [sana and olsun] şayet yalan söylüyorsa Mudar kabilesine mensup en kötü şahıs olan bu adamı kendi ellerimle öldüreceğim.” dedi.

II. Kılâb savaşında Benû'l-Hâris b. Ka‘b, Temîm er-Rebbâb kabilesinin sancaktarı olan Nu‘mân b. Cessâs’ı öldürmüştü. Benû Sa‘d b. Zeydu Menât b. Temîm ise Abdu Yegûs’u esir etmişlerdi. [Temîm er-Rebâb], Benû Sa‘d kabilesine gelerek,

“Sizden herhangi bir süvari öldürülmedi. Oysaki bizim bir süvarimiz ve liderimiz öldürüldü. Bize Abdu Yegûs’u veriniz, sancaktarımızın öcü olarak öldürelim.” dediler. [Bunun üzerine] Sa‘d oğulları Abdu Yegûs’u [Temîm kabilesine] verdiler. [Sa‘d oğulları Abdu Yegûs’u verirken],

“Ey Teym ahalisi, süt, süt!”¹ dediler. [Teym oğulları ise],

“Kan bizim için daha sevimlidir.” şeklinde cevap verdiler.

Kendilerini hicvetmesinden korktukları için [Abdu Yegûs’un] dilini bir kolanla bağlamışlardı. Bunun üzerine o uzunca bir şiirinde şöyle demektedir:

*[Sana] söylüyorum dilimi bir kolanla bağladılar
Ey Teym halkı dilimi çözün
Abdüşşems kabilesine mensup yaşlı bir kadın gülüyor bana
Sanki benden daha önce Yemenli hiçbir esir görmemiş gibiler
Teym kabilesinin kadınları etrafımı [sarıp] hareketsiz kaldılar
Bir kadının [bir erkekten] isteyeceği şeyi benden almaya çabalıyorlar*

Teym kabilesi Abdu Yegûs’u [safların] önüne getirip boynunu vurdular.

114- Yezîd b. et-Tasriyye (يزيد بن الطثرية):

Suikasta uğrayan şairlerden biri de Yezîd b. et-Tasriyye’dir. Asıl adı Yezîd b. es-Sımma el-Kuşeyrî’dir. Anz b. Vâ’il oğullarının Benî Taşr koluna mensup olan annesinin kabilesine nisbet edilmektedir.

Mündelis b. İdrîs el-Hanefî kargaşa çıkarmaya çabalıyordu. Benî Ca‘de, Benî Kuşeyr ve Benî Akîl’in her birine gelerek onları onaylıyormuş gibi yapıp aralarında kargaşa çıkardı [ilişkilerine zarar verdi]. [Bunun netice-

1 “Buyurun birlikte süt içelim, dostluğumuz pekişsin!” anlamına gelmektedir.

sinde] Abdullah b. Ca'vane el-Kuşeyrî, Benî Akîl ve Benî Kuşeyr'e [kendisine gelmeleri için haber] gönderdi. Ebû Latîfe el-Akîlî bir grup adamla ve Yezîd b. et-Tasriyye de Benî Kuşeyr ile birlikte çıkageldiler. Mündelis'i öldürdüler. Arkadaşları kaçtı, fakat onların da bazısını öldürdüler, bazısını ise esir aldılar. [Bu hadise esnasında] Benî Kuşeyr kabilesi, Benî Ukayl'e katılarak, Ebû Latîfe'yle birlikte hareket etmek istedi. Yezîd b. et-Tasriyye [bu hususta] şöyle demektedir:

*Sor Bevâdir ve Ahlâf'a "Ne oluyor size?" diye
Yönetim işi istişare ile olsa da sizde bu iş yürümektedir bölünüp
parçalanmakla
Takılmasın bir halkın kanatlarına tüyleriniz
[Şayet takılırsa] dönüştürür sizi, üzerinde hafif tüy yeşerten yaprak sapına
Sizin beni kınamanızdan başka bir ayıbım yoktur
Eğer beni ayıplarsanız bu da sizin etiğinizin ayıbıdır*

[Şiirde geçen] el-Bevâdir'[den kasıt] Benî Süleym kabilesine mensup Benû Bâdire bint. Hârise b. Ads b. Rufâ'a'dır. Çocukları; Abdullah, Âmir, Kart, Cevz ve Muaviye ile Benû Seleme b. Kuşeyr'dir. [Şiirde geçen] el-Ahlâf ise Seleme b. Kuşeyr'in diğer kalan kollarıdır. Bunlara La'allât da [denilmektedir.] [Bu kabilenin] reisliği Abdullah b. Ca'vane; sancaktarlığı ise Yezîd b. et-Tasriyye'deydi. [Yezîd düşmanlarla] karşılaştığında halk etrafında toplandı. Yezîd de elindeki sancağıyla dimdik yerinde durdu. Arkadaşları ondan memnun idiler. Yezîd'in sırtında yerde sürünen, ipekten bir cübbe bulunuyordu. [Yürürken] cübbesi bir ağaca takıldı ve tökezledi. [Bunu fırsat bilen] Benû Hanifeliler onu kılıçlayıp öldürdüler.

Kuhayf b. Umeyr el-Ukaylî onun için inşâd ettiği mersiyesinde şöyle demektedir:

*Onlar bizden, birini öldürürlerse sabrederiz
Ama biz ise sizde katliam gerçekleştirdik
Yirmi kişi kabre girdiğinde
Mızraklarla yaralanmış veya boğazlanmış ölümler
[Ceset] tepecikleri görünür uzaktan ki ayaklar boşlukta sallanır*

Keza Kuayf şöyle demektedir:

Ey göz! Durmaksızın gözyaşı dök

Yezîd ile Yezîd b. Cemel'e

Kahramanları öldürdüğü zaman etrafındakilerin dizleri titriyordu

Kuşeyrî olan Yezîd b. Cemel de o gün [Yezîd b. et-Tasriyye] ile birlikte öldürülmüştü.

115- Ukayşir (ö. 80/699) (الأفیشر):

Suikasta maruz kalan şairlerden biri de Ukayşir'dir.¹ Ukayşir'in asıl adı Mugîre b. ...'dir.² ... [b.] Muhammed b. el-Eş'as b. Kays, ama idi. [Ukayşir] onu methetmişti. [Bunun üzerine Kays b. Muhammed] Ukayşir'e üç yüz dirhem verilmesini emretti. [Ukayşir, Kays b. Muhammed'e],

“Bu parayı kâhyana ver ve ona bana her gün et için bir dirhem ve katır için bir dirhem vermesini emret.” dedi.

Ukayşir [kendisine verilen] bir dirhemle içki satın alıyor; iki danekle³ et ve dört danekle bir katır kiralıyordu. Sonra [Kûfe'den] el-Hîre'ye gidiyor, bütün gün orada içiyor, akşam olunca da [Kûfe'ye] geri dönüyordu. Parası bitince gelip tekrar [Kays b. Muhammed'den] para istedi. O da geçen sefer verdiğinin aynısını tekrar verdi, onu da bitirdi. [Kays b. Muhammed'e Ukayşir] bu paralarla içki satın alıp içiyor dediler. [Ukayşir, tekrar] ona gelip para talep edince kendisine,

“Ey falanca, sana içki içmen için para vermeye bana helal değildir.” dedi ve hiçbir şey vermedi. [Bunun üzerine] el-Ukayşir şöyle dedi:

1 Emevî dönemi şairlerinden olup asıl adı Ebû Mu'iz Mugîre b. Abdullah b. Mu'iz (el-Esved) el-Esedî'dir. Sıfatını yüzünün soyulmuş olmasından almaktadır. Hz. Peygamber'in risâletinden önce dünyaya geldiği kaydedilen bu şair, Esed kabilesinin Benî Mu'iz koluna mensuptur. Daha sonra Kûfe'ye yerleşmiş ve burada şöhret kazanmıştır. Emevî hükümdarı Abdülmelik ile Irak valisi Bişr b. Mervân'la dostlukları vardı. Nitekim günümüze gelen *Divân*'ında Bişr b. Mervân için yazdığı bir methiyesi bulunmaktadır. Bu methiyeden nâşi Bişr'den bin dirhem aldığı kaydedilmektedir. Mus'ab b. Zübeyr'in ölümünden sonra onunla ilgili yazdığı mersiye bir dönem onun tarafını tuttuğu şekilde anlaşılmıştır. Onunla ilgili geniş bilgi için bkz. Süleyman Tülücü, “Ukayşir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/284-285.

2 Yayına esas aldığımız metinde, Ukayşir'in adı tam olarak verilmemiştir. Bu değerli şairin asıl adı Mugîre b. Muiz b. Abdullah olup Emevî döneminin ünlü şairlerinden biridir. Bkz. Süleyman Tülücü, “Ukayşir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/284-285.

3 Danek: Dinar, dirhem veya miskalin 1/6'sını ifade etmektedir.

*Kör Kays b. Muhammed'i görmedin mi?
Söylüyor, ama göremiyor o sadece sözlü olarak bir şey yapabiliyor
Seni gözleri kör, gönlü kör ve cimri olarak gördüm
Kalbi ve gözü kör olan cimride hayır olmaz
Bir de sağır olsaydı, Allah'ın laneti bütünüyle onu kuşatmış olurdu
Hak etti bunu, daha iyi bir bela başına gelemezdi*

[Kays b. Muhammed b. Eş'as'ın] mevâlîleri [Ukayşir'in] yolu üzerinde oturup [onun] sarhoş olarak [dönmesini beklediler]. [Hîre'den dönerken] onu Kûfe'nin dışındaki hamamların birinin yanında bineğinden indirdiler. Katırını salıverdiler, katır Kûfe'ye döndü. [Ukayşir'i hamamlardan birine soktular] ve hamamı dumanla doldurup boğularak ölmesini sağladılar. [Ertesi gün] sabah [Ukayşir'i] hamamda ölü olarak buldular. Ukayşir'e bunu yapan şahısların İshâk b. Talha b. Ubeydullah'ın mevâlîleri olduğunu söyleyenler de vardır. [Zira] el-Ukayşir, onu sürekli hicvetmekten hoşlanırdı.

116- **Tevbe b. el-Humeyyir (ö. 55/675) (توبة بن الحمير):**

Suikasta maruz kalanlardan biri de Tevbe b. el-Humeyyir'dir.¹ Tevbe b. el-Humeyyir, Benû Hafâce b. Ukayl kabilesine mensuptur. Öldürülme nedenine gelince: Kendisiyle Nasr b. Şebes'in bir kolu olan Benî Avf b. Âmir b. Ukayl oğulları arasında bir husumet veya çekişme meydana gelmişti. Daha sonra Tevbe, Benî Hafâce ve Benî Avf'ın Humâm b. Mutarrif el-Ukaylî'nin katında muhasemette bulduklarında bu hadisenin şahitlerinden biri olmuştu. Mervân b. el-Hakem [Tevbe'yi] Benî Amr'ın zekâtlarının âmili olarak görevlendirmişti. [Görevli olduğu esnada] Sevr İbn Ebî Sem'ân b. Ka'b Âmir b. Avf b. Âmir b. Ukayl, Tevbe b. el-Humeyr'e gürz ile vurdu. Tevbe'nin üzerinde zırhı ve miğferi buluyordu. [Bu darbeden dolayı] miğferin burun kısmı yüzünü yaraladı. Hemmâm, Sevr b. Ebî

1 Platonik gazel şairi olarak tanınan Tevbe b. Humeyyir'in asıl adı Ebû Harb Tevbe b. Humeyyir b. Hâzım b. Ka'b b. Hafâce el-Ukaylî el-Âmirî'dir. Kuzey Araplarının ünlü kabilesi Adnânilerden Âmir b. Sa'sa'a'ya mensuptur. Akrabası Abdullah b. Rehhâl'in kızı ünlü şair Leyla el-Ahyeliyye'ye âşık olmuş ve onun hakkında birçok aşk şiiri inşâd etmiştir. Bu şiirler Leyla'nın babasının kızını kendisine vermemesine neden olmuştur. Sevdiği kız başkası ile evlenmesine rağmen onunla görüşmeye devam etmiş ve aşkını dile getirmekten vazgeçmemiştir. Bu da Leyla'nın eşi ile kardeşinin onu düşman bellemelerine neden olmuştur. Hayatı çapulculuk, saldırganlık, kabile baskınları ile geçmiştir. Zübeyr b. Bekkâr onunla Leyla'nın aşkını bir çalışma olarak ele almıştır. Ancak bu eser günümüze ulaşmamıştır. Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. İsmail Yiğit, "Tevbe b. Humeyyir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/85.

Sem'ân'ın getirilmesini emretti. [Sevr'i] getirdiler ve Tevbe'nin huzurunda otuttular. Sonra Tevbe'ye,

“Ey Tevbe [Sevr'den] öcünü al.” dedi. Tevbe,

“Senin emrin olmaksızın böyle bir hadise gerçekleşmezdi. Ey Hemmâm senden başkası bunu bana yapmaya cesaret edemezdi.” dedi.

Hemmâm'ın [buna cesaret etmesinin nedeni ise] annesinin Benî Avf b. Âmir b. Ukayl kabilesine mensup olmasıdır. Tevbe, kıssas yapmadan [oradan] uzaklaştı. Çok geçmeden Tevbe'ye Sevr'in, arkadaşlarından bir grupla birlikte, kabilesine ait olan kuyulardan, Heviy adlı kuyuya gitmek için hareket ettiği haberi ulaştı. Sevr'in gitmek istediği kuyu ise Teslis denilen bölgedeki Harîz adlı kuyu idi. Bu iki kuyu arasında düz bir saha bulunuyordu. [Tevbe] onları arkadaşlarından oluşan birkaç kişi ile takip etti. Tevbe'ye, Sevr'in Benî Âmir b. Ukayl kabilesine mensup Sâriye b. Uveymir b. Ebî Adî adındaki bir adamın yanında olduğunu haber verdiler. Bu adam [yani Sâriye] Tevbe'nin arkadaşıydı. Tevbe,

“Vallahi onlar, bu gece Sâriye'nin yanında oldukları müddetçe kendilerine dokunmayacağım.” dedi.

Tevbe arkadaşlarından iki kişiyi gönderdi ve onlara,

“Onlar çıkıncaya kadar gözetleyin.” dedi.

Adamlar yatacakları zaman oradan ayrılmak istediler. Sâriye onları gönderirken] kendilerine,

“Geceleri düz alanlarda geceye sığınarak yol alın.” [tavsiyesinde bulundu.]

Tevbe'nin iki adamı durumun hiç farkına varmadılar. Gece bitince Tevbe onların geceyi burada geçirmedeğinden korktu ve,

“İki adamın bir şey yapamamasına aldandım. Hiç kuşku yok ki onlar bu geceyi burada geçirmediler.” dedi.

Onların izlerini bulmak için bir meşaleyle etrafı araştırdı, izlerini bulunca çıktıklarını anladı. İki arkadaşını çağırıp getirtti. Onlara,

“Bu deveye iyice su yükleyin, sonra da bana hiç yaklaşmaksızın izimi takip edin. Bana ulaşıncaya kadar bu izler kaybolmayacaktır. Şayet bana ulaşmadan gece bastırırsa [beni görmeniz için] ateş yakacağım.” dedi.

Sonra Tevbe, diğer adamların izlerini takip etmek için hızla çıktı, öğleye kadar yola devam etti. el-Gâit'te Ufeyh denilen yol işaretini geçince arkadaşlarına şöyle dedi:

“Semure ağaçları (*acacia tortalis*) ile Kurun Bakar'a doğru [kırılan mekân] arasındaki suyu görüyor musunuz? Burası onların kaylule ve dinlenme yeridir. Burayı geçmeyeceklerdir, zira buranın ötesinde dinlenebilecek herhangi bir gölgelik yoktur.”

[Bunun üzerine söylenen yere dikkatlice] baktılar. İçlerinden biri, “Bir adamın devesini sürdüğünü görüyoruz. Sanki bir avın peşindeymiş gibi [görünüyor].” dedi. [Tevbe] “Bu [adam] İbnü'l-Habteriyye'dir.” dedi. “Bu adam [mutlaka] attığını vurur. Diğerlerine sezdirmeden, bizim varlığımızı da aşikâr etmeden bu adamın dikkatini kim dağıtabilir?” diye sordu. Abdullah b. el-Humeyr, “Onu bana bırakın.” dedi. [Tevbe],

“Dikkat et, seni yaralamasın, eğer onu arkadaşlarından uzaklaştırabilirsen bunu yap.” dedi. [Bunun üzerine Abdullah] atının yolunu açıp arazinin kuytu yerlerinden ona yaklaştı ve kendisine saldırdı. İbnü'l-Habteriyye ona bir ok fırlattı. Ok Abdullah'ın atına isabet etti ve atı yaraladı. [İkinci] ok ise Abdullah'ın baldırını sıyırdı. [İbnü'l-Habteriyye, durumun farkına vardı] ve arkadaşlarına gitmek için koştu, gelip onları ikaz etti. Dağılmış olan savaşçılar bir araya toplanmaya başladılar. Tevbe ile beraberindekiler onlara tuzak kurdular. Kurulan tuzağı fark edince develerinin semerlerini yan yana dizdiler, semure ağaçlarını önlerine siper yaptılar, sonra silahlarını aldılar. Tevbe onlara doğru sürünmeye başladı. Orada bulunanların hiçbiri bir diğerinden fayda ummaksızın [oklara hedef olmamak için] kendilerini yerlere attılar. Kardeşi Abdullah, Tevbe'ye siper oluyordu. Tevbe,

“Kardeşim önümü kapatma, ben Sevr'in sık sık başını kaldırdığını görüyorum. Umarım başını çıkardığında bir fırsatını bulurum da ona bir ok atabilirim.” [dedi. Bunu derken] Sevr, başını çıkardı. Tevbe [bu fırsatı değerlendirerek] ona bir ok attı ve memesinin ucundan vurup yere düşürdü.

[Tevbe ve beraberindekiler Sevr ve arkadaşlarının] etrafını kuşattılar ve kaçamaz bir hâle getirdiler. Toplam dokuz kişi olan bu insanları öldürmemek için silahlarını bıraktırdılar. Sonra Sevr,

“Bu oku [göğsümden] çıkarın.” dedi. Tevbe de,

“Oku çıkarmak için oraya koymadık.” dedi. Tevbe’nin arkadaşları Tevbe’ye,

“Kurtar bizi. İzlerimizi takip edip sularımızı bulalım, susuzluktan öldük.” dediler. Tevbe,

“Men edemeyen ve sakınamayan [yani ölmüş veya esir edilmiş] böyle bir topluluk daha öncelikli değil mi?” diye sordu. Onlar da,

“Allah onları kahretsin.” dediler. [Tevbe] şöyle dedi:

“Ben bunu yapmayacağım. Onlar da sizin aşiretinizin bir parçasıdır. Ancak su taşıyan deve gelecek. [Gelince de] onların [yanına] su bırakacağım, kanlarını [da] yıkayacağım. Kuş ve yabani hayvanların da onları yemesine mani olacağım ki akrabalarından bazıları [gelip] kendilerini buradan götürebilsinler.”

Tevbe, gece bastırmadan önce su taşıyan devenin gelişine kadar orada bekledi. [Deve] gelince [Tevbe] onlara su verdi, kanlarını yıkadı. Kırbalarını su ile doldurdu. Ağaçların dallarını elbiseleriyle örterek [kendileri için gölgelik yaptı]. Sonra yola çıktı, gece vakti gelip Sâriye’yi buldu. Ona,

“Sizin kabilenizden bazı şahısları Kurunu Bakar’daki semure ağaçlarının bulunduğu bölgede bıraktık. Onlara yetişin, sağ olanları tedavi edin, ölenleri ise defnedin.” dedi.

Sonra ayrılıp kabilesine katıldı. Sâriye sabah vakti kabiledaşlarına ulaşmıştı. Onları kabilelerine taşıdılar. Sevr ölmüş, diğerleri ise hayatta kalmışlardı. Tevbe hâlâ onlardan korkuyordu. Çünkü öldürülen Sevr’in oğlu Süleyl iyi bir okçu, azgın ve şirret bir adam idi. Kendisine Tevbe’nin [babasına yönelik] saldırısı haber verildi. Süleyl [söz konusu haberi aldığı anda] kabilesine ait es-Serr ile Serev Lubn olarak tanınan tepelerden biri olan İbn el-Humeyyir tepesinde bulunuyordu. [Haberi alır almaz] otuza yakın

atlıyla birlikte Tevbe'yi vurmak için yola çıktı. Tevbe ile arkadaşlarından bazıları [Süleyl'in bulunduğu] dağa tırmandılar. Evlerini kuşattılar. Tevbe,

“İstedikleri şahıslar burada, evlerden uzak durun.” dedi. Onlar da birbirlerine,

“Dağda [Süleyl'e] bir şey yapamazsınız, fakat malından alabileceğinizi alın.” dediler. [Bunun üzerine] ona ve kardeşlerine ait olan atları alıp uzaklaştılar. Tevbe onlarla Haceru'r-Râşide'ye gelinceye kadar savaştı. Burası gölgelik olup alt tarafında [sık ve] sütun gibi ağaçlar bulunurken üst tarafı ise seyrek idi. [Tevbe] ile arkadaşları buraya sığındılar. Öğle sıcağı bastırınca Benî Avf b. Âmir b. Ukeyl'in kardeşi Hubeyre b. es-Semîn'in develeri buldukları yere geldiler. Tevbe, develeri ele geçirip çobanını serbest bıraktı. [Develerine el konulan] çoban, efendisi [Hubeyre b. es-Semîn'in] huzuruna girince olanları anlattı. [Bunun üzerine, Hubeyre b. es-Semîn] Benî Avf'a seslenerek,

“Bu, ne zamana kadar [böyle] devam edecek.” dedi.

[Benî Avf oğullarından] otuz kadar süvari sözleşip [Tevbe'yi] takibe başladılar. Aralarında bulunan ve onları kınayan Has'am'dan bir kadın ayağa kalkıp “[Tevbe'nin] izlerini bana gösterin.” dedi. Kadını alıp [Tevbe'nin] izlerini gösterdiler. [Tevbe'nin] izinin olduğu topraktan alıp [baktı ve] şöyle dedi:

“Onu arayın, sizden saklanıyor.”

[Tevbe'yi] araştırmaya başladılar. Ancak [Tevbe] onlardan kaçtı. Benî Kilâb'ın topraklarında konaklamakta oldukları mekâna kadar geldi. Bütün arkadaşlarını içeriye yerleştirerek kendisi ortalıkta dolaşmaya başladı. Nebtu Heydete denilen tepelik yerdeki vadiye gelince amcasının oğlu Kâbız b. Abdullah'ı tepenin başına yerleştirdi ve ona,

“[Dikkatli] gözet, [doğal olmayan] bir şey görürsen [hemen] bize haber ver.” dedi. Tevbe'nin kardeşi Abdullah ona,

“Ey Tub (Tevbe) sen kurtulamayacaksın/öleceksin. Seni ancak Allah kurtarabilir. Allah'a and olsun ki bugünü Benî Avf oğullarına ulaşıp, onlara ait düzlüğe ve semure ağaçlarına sığındığımız güne benzetemedim. Senin için bir kurtuluş varsa hemen kaç kurtul.” dedi.

Sonra [Süleyl'in adamları] onlara ulaştılar. İlk adam Tevbe'ye hamle ederken, diğerleri de etrafını kuşattılar. Tevbe ile kardeşi paniklemişlerdi. [Tevbe] atına doğru hamle yaptı. [Ancak] yetişmesine mani olup atı oradan uzaklaştırdılar. Adamın biri [Tevbe'yi] kavradı ve boynuna sarıldı. Tevbe onu yere düşürdü. [Tevbe] şaşkın bir hâlde zırhını kılıcının üzerine giymişti. Sonra kılıcını çıkarıp Yezîd b. Rûveybe'nin üzerine atıldı. [Yezîd] elleri ile korunmak isterken [Tevbe onun] elinin bir parçasını koparıverdi. Yezîd [Tevbe'den] merhamet dilemeye başladı. [Tam bu esnada diğer] adamlar Tevbe'yi arkadan kavrayıp ona vurdular, ölünceye kadar da vurmaya devam ettiler. Abdullah b. el-Humeyr ise mızrağı kırılincaya kadar onları mızraklamaya devam ediyordu. [Saldırganlar] Tevbe'nin işini bitirince kardeşi Abdullah'a yöneldiler, ayağını kopardılar. Abdullah [hiçbir şey olmamış gibi],

“Haydi, [erkekseniz gelin!]” diyordu.

[Ancak saldırganlar] onun ayağını kestiklerinin [bile] farkında olmadan [onu bırakıp oradan] ayrıldılar.

117- **Ziyâde b. Zeyd b. Mâlik** (زيد بن زيد بن مالك):

Suikasta uğrayan şairlerden biri de Ziyâde b. Zeyd b. Mâlik'tir.

118- **Hudbe b. Haşrem b. Kurz b. Cahş el-Uzrî** (هدبة بن خشرم بن كرز بن جحش العذري):

Suikasta uğrayan şairlerden bir başkası ise Hudbe b. Haşrem b. Kurz'dur. Ziyâde b. Zeyd ile Hudbe b. Haşrem'in katledilme sebebi ise şöyledir: Bunlar bazı kabiledaşlarıyla birlikte [buldukları] Suriye coğrafyasından [memleketlerine doğru] yola çıktılar.

“Kim bizimle birlikte develeri şarkı söyleyerek yürütecek?” diye sordular. Ziyâde,

“Ben sizinle birlikte [bu işi yaparım].” dedi.

Bineğinden indi ve bir saat kadar onlarla [birlikte] şarkı söyleyerek develeri yürüttü. Sonra Hudbe'nin kız kardeşini ima eden uzunca bir recezi söylemeye başladı:

*Çök otur yanıma Fatma kır da bize dümeni
Kalkmadan ayağa deve, almadan sefer düzeni
Çevirdi iri kıyım devesini, kabına sığmayan zeyrek
Yürüyüşü rahvan, vız gelir ona genç ve güçlü develeri yenmek*

Hudbe kızdı, [bineğinden] indi ve onlarla birlikte şarkı söyleyerek develeri güttü. O da Ziyâde'nin kız kardeşini ima ederek uzun bir recez söyledi:

*And olsun, yanan kavrulan kalbe serpmez kesinlikle su
Sağrıyı, budu, gerdanı okşamak doğrusu
Koklayıp içini öpmedikçe tel tel zülüfler kandırmaz
Kavrayıp sarmadıkça öpmeler yetmez, gelir az
Çık yukarıya; sütuna, sütuna doğru*

Hudbe bu beyitleri duyunca kız kardeşini getirip kılıcını çekti, ona doğru sallayarak,

“Söyle bakalım, seni anlatan bu özellikleri nereden biliyor?” diye sordu. Kız kardeşi,

“Sana yazıklar olsun, kadınlar, hakkımda ona bilgi vermişlerdir.” dedi.

[Bunun üzerine] Hudbe kız kardeşini öldürmekten vazgeçti.[Ona cevap olarak] Hudbe [de] Ziyâde'nin kız kardeşini anlatan bir recez söyledi:

*Çök otur yanıma Tarife kır da bize dümeni
Kalkmadan ayağa deve, almadan sefer düzeni
Kılını kıpırdatmadı da geride bıraktıklarını kirlettiler
Sabah oldu bıraktılar geride kadınlar; namusu olmuş heder
Görmez misin yaşaran gözleri
İmdadına yetişmemiş yurdunun hiçbir eri*

[Bunu duyan] Ziyâde [çok] kızdı. Orada bulunanlar arasında karşılıklı sövmeler ve savaşlardaki kahramanlıklara [dair atışmalar], karşılıklı itişmeler meydana geldi. Hatta kendi ailelerine vasıl olduklarında bile, karşılıklı olarak kendilerini öven (tefahhur) ve [hasımların] birbirlerini hicvettikleri birçok şiir inşâd etmeye devam ettiler. [Bu bağlamda] Hudbe [de] şu şiiri söyledi:

*Bağladılar burunlarını gökteki aya
Yanaklarıysa kalkmaz yerden yukarıya
Ümeyye köleler doğurdu, ezik oldu onlar yüzünden
Karnı sarkık, bacakları eğri büğrü çarpık yürürken
Cimrilığınız belirgin niteliğinizdir ey Benî Ümeyye
Muti' ve hemen teslim olup alçalmak da hâlinizdir, her daim öyle*

Ziyâde ve arkadaşları bu şiire çok kızdılar ve gece Hudbe'nin evine gelip onu ve babasını alıp götürdüler. Babasının kafasını on yerden kırdılar. Hudbe'yi [de bunu seyretmesi için] ayakta tuttular. Ziyâde şunları söyledi:

*Başını yardım Haşrem'in on kere
Dikip izlettirdik Hudbe'yi ki hicvetsin bizi diye*

Hudbe [buna cevap olarak] şöyle dedi:

*Burnu uzun diye tabir ederler zamanı
Atların en soysuz, en kötüsü kısa dizginlisi
Kavmin en düşüğü bir genç ki eğer
Cenk çıktı önüne, sert görünürdü yumuşakmış meğer*

Hudbe uzun zaman yaralı kaldı. İyileşince [onlara saldırmak için] adam topladı. Arkadaşlarıyla birlikte [onlara saldırdırmak] için çıktılar. Bölge halkından Ziyâde, Rufay'a ve Edra' dışında, kimseyi bulamadılar. Kalabalık grubu gören Rufay'a ve Edra' kaçtılar. Ziyâde'yi alıp kılıçlarıyla yüzünün bazı uzuvlarını kestiler. Onu öldürdüklerini sanarak ayrılıp gittiler. [Oysaki] Ziyâde darbeleri kılıcıyla savmıştı. Hudbe ise [bu hadise esnasında] yaralanmış, burnu kesilmişti. [Çatıştıkları] bölgeyi geride bırakıp dağ geçidine ulaştıklarında, esintiyle birlikte burnunda bir hassaslık hissetmiş, burnunu yokladığında kopmuş olduğunu fark etmişti. Arkadaşlarına,

“Ben gelinceye kadar burada bekleyiniz, vallahi burnumu koparan adamı öldürmeden bu hâlde asla yaşayamam.” dedi.

Ziyâde'nin bulunduğu yere geldiğinde, o aşığıdaki şiiri terennüm ediyordu:

*Kavminin içinde atılğan ve cesur, yağarken mızraklar
Ölüm ne güzel inerken gökten, şenlik var
Anladım ki acülüm aşeriyorum cenge
Zira zulme uzak yiğit biriyim ben [de]*

[Hudbe, Ziyâde'yi] öldürdü ve arkadaşlarına yetiştirdi. Sonra Hudbe aile efradını alarak oradan ayrılırken kendi kendine düşünüp [bir sonuca vardı ve dedi ki]:

“[Bu işi yaptığımdan nâşi] ya kavim gelir kendimi onlara teslim ederim veya gider yöneticilere teslim olurum.”

Sonra geldi, Muaviye'nin Medine valisi olan Saîd b. el-Âs'a teslim oldu. Bunun üzerine [Saîd, onun teslim olması için] hapsediği şahısları salıvererek onu hapsedti. [Hudbe'nin] hapiste iken söylediği birçok şiiri bulunmaktadır. [Hudbe hapsedildikten bir süre] sonra Saîd [Medine valiliği] görevinden alındı, yerine Mervân b. el-Hakem [Medine valisi olarak] tayin edildi. [Hudbe'nin] amca çocukları [Medine valisine gelerek] onu evlendirmelerine [izin verilmesini istediler],

“Belki de Allah ondan geriye bir halef bırakır.” dediler.

[Mervan izin verince] onu evlendirdiler ve hanımını yanına hapse soktular. Hanımını onun hâlini görünce [kendisinden] korktu. [Hudbe yeni] hanımını ile birlikte olmak istedi ancak hanımını bunu kabul etmedi. [İleriki zamanlarda] Saîd [b. el-Âs] yeniden Medine'ye vali olarak atandı. [Yeni valiye] Hudbe'nin eşinin kendisiyle birlikte olmayı reddettiği bilgisi ulaştı. [Vali hanımını çağırarak] ona kocasına itaat etmesini emretti. [Bunun üzerine hanımını kabul etti] ve eşi ile birlikte oldu. [Bu birliktelikten] hamile kaldı ve bir çocuk doğurdu. [Doğan bu çocuğun] adını [da] Hudbe koydular.

Hudbe'nin arkadaşları onu [kurtarmak için hasımlarına] on diyet ver[meyi teklif ettiler]. O gün Medine'nin valisi olan Saîd b. el-Âs da [Hudbe'nin arkadaşlarının teklif ettiği diyete ilave olarak] yüz bin dirhem vermeyi önerdi. [Ancak Hudbe'nin muhasımları bunu] kabul etmediler [ve kısas edilmesini istediler]. Saîd onların [diyeti ve kendi önerdiği parayı] reddedip [kısas isteklerini] uygulamadı. [Kısas talebinde ısrar edenlere; öldürülen] Ziyâde'nin kız kardeşi dışında herhangi bir velisi var mıdır, diye sordu. Kendisine,

“Temyiz çağında olmayan küçük bir çocuğu var.” dediler. [Bunun üzerine vali Saîd],

“Bizim [Ziyâde’nin] çocuğunun büyüyüp temyiz çağına ulaşır [Hudbe’nin kısas edilip edilmeyeceğine] karar verinceye kadar yapacağımız bir şey yok.” dedi.

[Böylelikle] Hudbe, çocuk büyüünceye kadar hapisaneye atıldı. Çocuk temyiz çağına gelince annesi onu getirip Hudbe’nin kısas edilmesini istedi. Kadına [yeniden] diyet teklif edildi. [Kadın kesinlikle bunu reddetti]. [Ancak Ziyâde’nin] çocuğu önerilen büyük meblağdaki diyete tamah etti. Annesi ona,

“Vallahi [şayet kısas yerine diyet almaya karar verirsen] ben [de herhangi bir] adamla evlenirim ve diyet payımı ona veririm. Sen de onunla diyeti paylaşmak zorunda kalırsın.” dedi ve onu Hudbe’yi katletmeye cesaretlendirdi. Hudbe hapisten çıkarılıp Saîd’in huzuruna getirildi. [Saîd] balkonu olan bir kubbenin altında oturuyordu. [Hudbe ile] birlikte Ziyâde’nin kardeşi olan Ahzer Abdurrahman b. Zeyd de içeri girdi. Saîd Ahzer’e,

“Ey Ahzer, emîrû’l-mü’minîn Muaviye sana yüz bin dirhem, Abdullah b. Ca’fer yüz bin, Hasan ve Hüseyin yüzer bin dirhem [diyet olarak] verdi. Ben de sana yüz kara gözlü, herhangi bir eksik organı olmayan, tamamı çalışabilecek güçte deve vereceğim.” dedi.

[Bunun üzerine] Abdurrahman,

“Allah emîre sağlık versin, vallahi, bu senin balkonlu kubbeni versen sonra da tepesine kadar içini altınla doldursan, [Hudbe’yi kastederek] [yine de] senin bu hırsız siyah köleni tercih ederim.” dedi. [Bunun üzerine] Hudbe ona,

“Ey Uheyzir,¹ beni ölümle mi korkutuyorsun? Vallahi ölüm beni yakalamış veya ben ölümü yenmişim hiçbir umurumda değil. Yapmak istediğini yap.” dedi.

[Bunun üzerine] hapisaneye geri gönderildi. Abdurrahman [oradan Şam’a gitti ve vali Saîd’e hitaben yazılmış] Muaviye’nin mektubuyla [geri]

1 Uhayzir: Ahrezcik demektir. Hudbe, Ziyâde’nin kardeşi Ahrez’e “Ey Ahrezcik!” diyerek onu aşağılamak istemiştir.

geldi. [Muaviye bu] mektupta [vali Saîd'e] Hudbe'yi Ziyâde'nin velilerine teslim et." diye emrediyordu. [Mektubu gören] Saîd, [Abdurrahman'a],

"Hudbe'yi cuma günü size teslim edeceğim." dedi. Cuma günü gelince Saîd, [cuma namazına gitmezden önce] Hudbe'ye bir parça ekmek ile [öğütülmüş badem, şeker ve yumurtanın beyazı ile yapılan] levzine adındaki yemeği gönderdi. [Cuma] namazından çıktıktan sonra da [Hudbe'yi Ziyâde'nin akrabalarına] teslim etti. [Valinin yanından] çıktılar, [Hudbe'yi yürümesi için] dürterek götürüyorlardı. Giderken duvar dibinde oturan bir grubun önünden geçtiler. [Hudbe onları görünce] kendilerine,

"Ey falancalar, kalkın oradan, bu duvar üzerinize çökecek." dedi. Onlar da,

"Biz, ölüme götürüldüğü hâlde, halkı [yıkılmakta olan duvara karşı] uyarın bu adam gibi birini hiç görmedik." dediler.

Çok geçmeden duvar yıkılıverdi. [Yola devam ederken] duvar inşa etmekte olan bir ustanın yanından geçtiler. [Hudbe duvara bakarak ustaya],

"Yazıklar olsun sana, [inşa etmekte olduğun] duvarı eğri yapmışsın." dedi.

[Anne ve] babası ile karısı da [Hudbe'yi] takip ediyorlardı. Karısı ona,

"Ey Hudbe, ey Hudbe!" diye seslendi. [Bunun üzerine Hudbe] ona döndü, kadın saçlarından bir tutam kesti. [Yürüdükten bir süre] sonra kadın tekrar ona seslendi, Hudbe yine döndü, kadın saçından bir tutam daha kesti. [Bu durumu] görenler ona Allah adına yemin verdirerek geriye dönüp karısına bakmamasını istediler. [Bunun üzerine Hudbe] dönüp anne ve babasına baktı, ikisi de ağlıyordu.

Bunu gören Hudbe şöyle dedi:

*Sınayın beni ayrılığınıza tahammülüm ne kadar
Zira hüznünüz sizin el'an hissedilen dünyevî bir zarar
Basit bir şey; tek gördüğüm şu ölüme dair
Esas kalınacak yurt ölümün akabindedir
Sabır vakti bugün; sabret, özüm de sabreder
Her canlı için bir son var, bir bitiş ve bir kader*

Sonra hanımına şöyle seslendi:

*Hafiflet bana karşı şu sitemi, dilleme beni ey Ümmü Büzia
Endişelendirmesin seni başa gelen ve can yakan şu facia
Ya yârim olarak yaşa ya dolaş mirasım şan şerefle başın dik
Af, merhamet ve hoşgörü dilenirken başkaları adları bilindik
Ayırırsa bizi birbirimizden şayet bir gün kader
Saç sakal karışık tıpsız bir salakla evlenip olma heder
Varma koca diye zayıf birine ki vasat, gözü görmeyen, dişi kesmeyen
Obur, ambar karınlı, tıpsız, [üstelik] sana da bakamayan âcize*

Öldürülmek için öne çıkarıldığında ise şöyle dedi:

*Beni, zincire bağlı olarak öldürebilirsiniz ancak
Ben, kardeşinizi öldürdüm serbestken, bağlı değilken el ayak*

[Bunun üzerine] bağlarını çözdüler. [Hudeybe onlara],

“İzin verin, iki rekât namaz kılayım.” dedi. Namazını kıldı ve Ziyâde’nin kardeşi Abdurrahman’a dönüp,

“Kalk [bakalım] ey Ahrez kurbanlığına! Kes onu!” dedi. [Bunun üzerine] Abdurrahman,

“Hayır ben değil, babasını bilerek zâlimce öldürdüğün adamın çocuğu bu işi yapacak, [tabii ki] şayet kabul ederse.” dedi. [Sonra yeğenine dönerek],

“Kalk [bakalım] ey Misver!” dedi.

Delikanlı akıl baliğ olduğu [için, Hudbe’yi öldürmek üzere] ayağa kalktı. [Orada bulunanların] bazıları Hudbe’nin kollarından tutuyorlardı. [Delikanlı, kılıçla Hudbe’ye] vurdu. [Hudbe’nin] başı boğazındaki bir deri parçasıyla boynunda asılı kaldı. Amcası yeğenine,

“[Haydi] yeğenim işini bitir, sakın geriye bir parçasını dahi bırakma.” dedi.

Hudbe’nin hanımı kasaptan, büyükçe bir bıçak aldı ve kendi burnunu kesti. Kendisini böylece organı kesik bir insan hâline getirdi ki bu hâliyle bir erkeğe ihtiyacının olmadığını bildirmek istedi. Hudbe’nin,

“Benimle sizin aranızdaki fark şudur: Şayet telaşlanmışsam başım gövdemden koparıldığında ayaklarımı uzatıp [kopan başımı yere düşmemesi için] tutarım. [Eğer başım koparılmış ve] ayaklarım hâlâ uzatılmış olarak duruyorsa hiçbir korkumun, tasamın, endişemin olmadığı anlamına gelir.” dediği rivayet edilmektedir.

Başı gövdesinden koparıldığı vakit ayakları uzatılmış olarak kaldığı [görüldü. Bu da onun kaygısının olmadığı şeklinde yorumlandı].

- **Sâlim b. Dâre** (سالم بن دارة):

Suikasta uğrayanlardan biri de Sâlim b. Dâre'dir. Sâlim, Benî Abdullah b. Gatafân kabilesine mensuptur. [Kendisi ile ilgili ayrıntılı olarak] *el-Muğtâlin*'de bilgi verilmiştir.

119- Ukaybe b. Hubeyre el-Esedî (عقيبة بن هبيرة الأسدي):

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Ukaybe b. Hubeyre el-Esedî'dir. Ukaybe, Benî Nasr b. Ka'în kabilesine mensuptur. Onun öz veya üvey bir kızı vardı. [Bir de] adı Temîm b. el-Ahşem olan bir amcaoğlu vardı. Temîm b. Ahşem'in de küçük bir yavrucağızı vardı. [Bu yavrucağız ile] Ukaybe'nin kızı birlikte oyun oynamaktaydılar. [Oyun esnasında] Temîm'in kızı, Ukaybe'nin kızının ön dişlerinden birini kırdı. Ukaybe'nin saldırganlığını, bencilliğini bilen Temîm, Benî Esed'in eşrâfını bir araya topladı ve durumdan haberi olmayan Ukaybe'ye gittiler. [Temîm] Ukaybe'ye:

“Ey amcaoğlu, mesele gördüğün gibi [gerçekleşti]. Aman ha kızıma dokunma. [İster] kızımın dişini kır, istersen işte benim dişim, onu kır veya affet. [Kızım] henüz büyümekte olan küçük bir çocuk, ön dişleri dahi tam çıkmadı ve gelişmektedir.” dedi.

Orada bulunanlar [Ukaybe'ye],

“[Temîm] sana çok mantıklı davrandı.” dediler. Ukaybe ise [o kanaatte olmayıp],

“Vallahi ben [Temîm'i] öldüreceğim.” dedi.

[Bunun üzerine orada bulunanlar Ukaybe'ye] aynı şeyi [yani Temîm'in kendisine karşı mantıklı davrandığını] söylediler. [Ukaybe de] onlara [daha önce söylediği cümlenin] aynısını tekrar etti. [Benî Esed kabilesinin] ileri gelenleri Ukaybe'nin oyun yaptığını zannedip Temîm'e,

“[Haydi] kalk [bu iş tamam].” dediler.

[Ancak] Temîm, Ukaybe'nin saldırganlığını, kötülüğünü ve bencilliğini bildiği için onun [bir kötülük yapacağını] anladı. Temîm, Ukaybe'den korunarak bir yıl geçirdi. Günlerden bir gün oruçlu olarak akşam eyledi, mescitte kabiledaşlarıyla birlikte [akşam] namazını kıldı, sonra evine girdi. Evin kapısını kapatmayı unuttu. Ukaybe [geceleyin] kılıcıyla [Temîm'in] evine girdi. [Elindeki] kılıcıyla vurup onu öldürdü. [Bu durumu gören] kadınlar bağışmaya başladılar. Ukaybe tutuklanıp Mus'ab b. ez-Zübeyr'in [huzuruna] getirildi. [Mus'ab kendisine bu işi yapıp yapmadığını] sorduğunda [Temîm'i] öldürdüğünü inkâr etmedi. Temîm'in Anbese adında genç bir oğlu vardı. Mansûr, Muhammed b. Umeyr ve Ukeybe'nin kabilesi [bu delikanlıya babasının] diyetini verdiler. [Bu esnada Temîm'in] kızı ise [babası] için şu mersiyeyi inşâd etti:

Ah Ukaybe! [Ah] kurusun ellerin

Temîm'i öldürme dışında, hakkını alacak yok muydu başka bir yol?

[Ah] Ukaybe! [Ah] onu uyarsaydın, kılıç gibi bulurdun; basit, her olayı kolay çözebilen

Bir zaman kovalayacak yakınları seni; [ama bulunacaksın]

Ve mutlaka öldürüleceksin ona bedel, çünkü sen bir suçlusun

Ukaybe, [Temîm'i] öldürdüğünde şöyle demişti:

Karşılaştık diye hemencecik çöktü altına kaçırarak, yaralı yavru deve misali

Ebû Simmâk yüz bin dirhem diyet verince Anbese [b. Temîm] diyeti almaya tamah etti. [Bunun üzerine] Temîm'in bir kızı, başı açık [olarak] kabilesinin erkeklerinin huzuruna] çıkıp şöyle dedi:

*Ey insanlar, [bilesiniz kuşkusuz] Ukeybe'yi öldürmek
[Dikenli, zararlı, kötü] uşeyra ağacını kurutmak veya [bedendeki] hastalığı
çekip almaktır
Ukaybe'yi sağ bırakıp, salıvermek ise ey insanlar
Bizleri Ukeybe'nin hizmetçisi veya cariyeleri yapar
Allah'ın bizi giydirdiği bu yaşama and olsun ki
Ukeybe'nin hayatta oluşu her daim [onu salıverenler için] bir ayıp olarak
kalacaktır*

Aşireti [Temîm'in kızının] bu sözlerini duy[mazdan önce] anlamaya yanaşmış iken, bu sözlerden etkilendiler ve barış antlaşmasından vazgeçtiler. [Bunun üzerine Mus'ab], Ukaybe'yi [Temîm'in] ailesine teslim etti. O gün Mus'ab, mescidde oturdu ve insanlar [da] etrafını sardılar. Öldürüleceğine kanaat getiren Ukaybe [ise] Temîm'in kızına,

“Allah'a and olsun ki babana öyle bir darbe vurdum ki [ıslattığı altının] idrarından Süreyya yıldızını seyrettim.” dedi. [Bunun üzerine] Temîm'in kızı ona,

“Allah'a and olsun ki sen öyle bir darbe yiyeceksin ki ben [de] senin pisliğinde gökteki Yediger takım yıldızını seyrediyor olacağım.” dedi.

Ukaybe [kurtulmak için yeni bir yola başvurmaya karar verdi ve] insanlara dönerek,

“Ey insanlar!” deyince ayaktakiler oturdu, yürüyenler ise [ne dediğini duyabilmek için ona doğru] seyirttiler. Bir araya toplandıklarında [onlara dönerek],

“[Ey insanlar,] susunuz. [Beni dinleyiniz.] Allah'a and olsun ki ben amcaoğlumu malının yarısını bana verip beni daha varlıklı eylesin diye öldürmedim. Fakat ben [tam da] şu anda valinin oturmakta olduğu bu mecliste Mü'minlerin Emîri Ali b. Ebû Tâlib'e bakıyordum. Mescidin bir köşesinden Temîm kendisine görünüyordu. Ali ona baktı ve 'Cehennem kütüklerinden bir kütüğü görmek isteyen bu adama baksın.' dedi. Ona işaret etti ve 'Allah katiline merhamet etsin.' dedi. Ben de bunun üzerine [amcaoğlumu öldürdüm].” dedi. Orada bulunan insanlar, “Allah sana rahmet eylesin.” dediler. Sonra öldürüldü.

120- A'şâ Hemdân (ö. 83/702) (أعشى همدان):

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise A'şâ Hemdân'dır.¹ Asıl adı Abdullah b. Abdurrahman b. el-Hâris b. Nizâm'dır. Abdurrahman b. Muhammed b. el-Eş'as b. Kays'la birlikte [Haccâc b. Ebî Yûsuf es-Sekaffî'ye] karşı isyan etmiştir. O aynı zamanda [Abdurrahman b. Muhammed'e] methiye yazarlarından biri idi. [Abdurrahman'ı] methettiği bazı şiirlerinde şöyle demektedir:

*Bir gurur ve onur vardır, el-Eşec (Eş'as) ile Kays arasında
Helal olsun hem evlada hem de ataya*

Haccâc'ı hicveden şiiri:

*Zürriyeti kurusun, olanın yurdu eyvan
Kısra eyvanı; var içinde havuz ve reyhan
Yaşayıp da Zabulistan'da hüküm-ferma olan
Hatta Bendenicînden Taberistan'a kadar hükümran
İçlerinde Sakîf ki iki yalancısı var
Biri mazide kaldı, bir ikincisi el'an yaşar
Alt etmiştik o Sakîfli fitnebaz yalancı peygamberi biz²
İmandan küfre döndüğünde balletmiştik bir temiz
Yiğitler yiğidi Kahtanlı Abdurrahman ile beraber
Ki çekirge sürüsü gibi bir grupla olmuştu seferber
Ma'dlı Adnanoğulları da kalmamıştı onlardan geri
Amansız kurmaylarıyla getirmişlerdi büyük bir topluluğu
Söyle o Haccâc'a ki olur Şeytan'ın yaveri
Kaçmasın, beklesin Mezhic ve Hemdân'dan gelen birlikleri
Kendisine içirecekler ağu dolu kadehler
Yahut Mervan oğlu yurduna götürecekler*

Haccâc bunu unutmadı. A'şâ [kurtulabilmek ümidiyle Haccâc'ı] daha önce methettiği şiirleri söyledi ve onu övdü. [Ancak Haccâc onun bu methini hiç ciddiye almadan] kendisine [Abdurrahman b. Muhammed b. el-Eş'as'ı kastederek] “Adüvvürahmana (Rahman'ın düşmanına) şu beyitleri söyleyen sen değil misin?” diye sordu:

1 A'şâ Hemdân'ın hayatı, divânı ve siyasi mücadelesine dair geniş bilgi için bkz. Maram al-Samadi, *A'şâ Hemdân'ın İslam Tarihi Açısından Tablîli* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022).

2 Bu ifadeyle Muhtâr b. Ebî Ubeyd es-Sekaffî kastedilmektedir.

*Bir gurur ve onur vardır, el-Eşec (Eş'as) ile Kays arasında
Helal olsun hem evlada hem de ataya*

[Sonra da A'sa'ya],

“Hayır, vallahi bu günden sonra hiç kimseyi pohpohlayamayacaksınız.” dedi ve boynunu vurdu.

[A'sa'nın] daha önce övdüklerinden biri de Haccâc'dır. Nitekim onu şu ifadelerle methetmişti:

*Gelir mi galip hiç Allah'a savaş açan kavim aşikâr
Planlar yapınlar ona karşı, onun daha kavi ve zeki planları var
Kalbi hasta olanı işte böyle şaşırtır Hak
Hemdemi olan kimseyi ilhad ve nifak
Bıraktılar artlarında mal mülk çoluk ve çocuk
Ve hanımlar üzerinde entari inci boncuk
Ağlayıp uğurluyorlar onları gözyaşları olmuş pınar
İnci gibi kristal damlalar yanakları ıslatmaktalar
Bir merhamet erişmezse senden onlara imdat olarak eğer
Kadınları cariye, adamları esir edilecekler
Süklüm püklüm, söz dinlemez, korkakça ve zelilâne
Hor, hakir kılsın Rabbim, kim hafife alıp uzak durur kendisine
Vererek hakkını kılıcın iki ülkeyi Şam'a bağladı Muhammed'in kuzusu
Talihi kavi, bahtı yar olanlar, böyle bir şerefe eremezken doğrusu
Allah da bağlamıştı Şam'a Nuceyr ile halkını nitekim
Onun gayretiyle; oldukları hâlde daha sırnaşık ve aksi bir kavim
İbn Yûsuf'a sürünerek gizlice sızmaya çabalarken biz
İki kanat birden şimşek olup çakar, gök oldu gürlerken dehşetengiz
Bize öyle bir hamle etti ki Haccâc saflarımızı yararak
Apansız vermeden aman, tanımadan mühlet elhak
Çekti kılıcını Haccâc an dahi sektirmeden
Dönüp ardına kaçtı birliğimiz ve dağıldı hemen
Hedef alıp vermeye görsün hamle Haccâc görsün ille
Korkusuz, kana susamış ve de hazır cenge
Dedi mi kendisi “nefes aldirmayın, saldırın” yüklenirler
Böylece kana doyurur, kandırır mızrak sapların birer birer*

Ancak [A'sa'nın, Haccâc'ı] övdüğü şiir onun işine yaramamış oldu ve Haccâc tarafından öldürüldü.

121- Ubeydullah b. el-Hurr el-Cu'fi (عبيد الله بن الحرّ الجعفي):

Suikasta maruz kalanlardan bir başkası ise Ubeydullah b. el-Hurr el-Cu'fi'dir. Kays [kabilesinin].....¹..... Abdülmelik [Suriye'den Irak'a] gelince [Ubeydullah] kendisine geldi ve Irak'ta ona katılarak Mus'ab'ı öldürdü. [Bunun üzerine] Abdülmelik ona ödül verilmesini emretti ve kendisine, “Seninle birlikte kalabalık bir ordu göndereceğim.” dedi.

[Ancak Ubeydullah b. Hurr] “Arkadaşlarım bana yeter.” dedi ve bunu reddetti.

Ubeydullah b. el-Hurr [vakti zamanında] Kays kabilesini hicvetmiş ve şöyle demişti:

*Kayslıları, hani şu Kays Aylânlıları görmedin mi? Yüzleri [kadın] peçeli
Sattılar oklarını, kirmen ve çıkırık aldılar satın
Karşılaştılar erkeklerle, okları tutuk, yaramaz işe
Girdiklerinde tehlikeye, bozarlar ahitlerini de*

Yine de Abdülmelik, Ubeydullah'la beraber Şam ehlinde oluşan bir ordu gönderdi. Ubeydullah'ın ordusundakiler farklı farklı konak yerlerinde [çeşitli sebeplerle] ondan ayrıldılar, geride kaldılar. Tâ ki ordusu iyice azaldı. Ubeydullah b. el-Abbas es-Sülemî er-Ra'li ona karşı çıkıp kendisiyle çarpıştı. [Ancak] ondan kaçmayı başardı. Fırat nehrinde bir kayığa bininceye kadar kendisini takip etti. Ubeydullah b. el-Abbas, kayığın sahibi olan kayıkçıya “Onu nehirden geçirirsen seni öldürürüm.” diye bağırdı. [Bunun üzerine kayık sahibi] onu da yanına alarak geri dönmeye başladı. [Kayık sahibini bu kararından vazgeçirmek isteyen] İbnü'l-Hurr, kayıkçının boynuna sarıldı. Kayıkçı çok güçlü bir adamdı, ikisi birden suya battılar. Kays [kabilesi] Ubeydullah b. el-Hurr'u sudan çıkardı ve onu bir direğe [bağlayıp] taşıdılar. [Bir taraftan taşlarken, diğer taraftan],

“Tatlı tatlı atışacağımızı mı sanıyordu?” diyorlar ve taşlamaya devam ediyorlardı. [Böylelikle onu taşıyarak] öldürdüler.

¹ Metinde boşluk bulunmaktadır.

- Abdullah b. Beşşâr b. Ebî Ukab (عبدالله بن بشار بن أبي عكب):

Suikasta uğrayanlardan bir [başkası ise] Abdullah b. Beşşâr b. Ebî Ukab idi. Ona dair bilgileri *el-Muğtâlin*'de vermiştik. [Abdullah b. Beşşâr'ı], Ubeydullah el-Has'amî öldürmüştür.

122- Müzâhim b. Amr es-Selûlî (مزاحم بن عمرو السلولي):

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Müzâhim b. Amr es-Selûlî'dir.

123- İbnü'd-Dümeynetü'l-Has'amî (ö. II/VIII) (ابن الدميعة الخثعمي):

Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise İbnü'd-Dümeyne'dir.¹ [Rivayet edildiğine göre] Benî Selûl'den Müzâhim b. Amr denilen adam, İbnü'd-Dümeyne'nin karısına [iftira] atmıştı.² ...³... Müzâhim, İbnü'd-Dümeyne'nin karısını kastederek şöyle demişti:

*Kuşkusuz Dümeyne oğlu ile haberleri şerefini yükseltiyor senin
[Bak] seçkin develere; güçsüzler hep onları değerli kılıyor
Ey Dümeyne oğlu, biliyorum yaptığı rezilliğe kızılıyorsun Hammâd'ın
Dahası küplere biniyorsun yaptığına yavaşmalarının
Bense onlarla size yükleniyorum, istiyorum ben hep zira
Bir açığınızı bulmak, bir rezilliğinizi faş etmek, nitekim yapıyorum
Sizin aklanacak hiçbir yeriniz yokken niye ben kaybolayım ortadan
Yıkılmadıkça hanem, çökmedikçe üstüme enkazdan kara bir bulut
Teym oğullarının kadınlarına gelirim çekildikçe el ayak
Uyurken herkes, davet edilip geldiğim vâki değil bak
Benî Teym'den kâh bir tazeye olur çökmüşlüğüm
Kâh kocası uyurken olgun bir kadına çözerim düğüm
Tıpkı çöktüğü gibi solak birine iri kıyım azman*

1 Ebü's-Serî Abdullah b. Ubeydullah b. Ahmed el-Has'amî, Yemen'de doğmuştur. Dümeyne, annesinin adıdır. Maceraperest bir şair olan İbnü'd-Dümeyne, bu sebeple defalarca hapse girip çıkmıştır. Karısı Hamma'nın kendisini aldatması üzerine karısını, kızını, karısının bir akrabasını ve kendisini hicveden Müzâhim b. Amr'ı öldürmüştür, kendisi de Müzâhim'in kardeşi olan Mus'ab tarafından Ablâ'da öldürülmüştür. Medih ve hicivle ilgili çok az şiir bırakan İbnü'd-Dümeyne daha çok aşk şiirleri yazmıştır. Şiirleri Hâlidîyyân tarafından *el-Muhtar min şi'ri İbni'd-Dümeyne* adıyla Kahire'de 1959'da neşredilmiştir. Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Süleyman Tülücü, "İbnü'd-Dümeyne," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/17-18.

2 Bu iki isim neşirde esas aldığımız yazmada yer almamaktadır, ancak matbu nüshada bulunduğu için biz de burada zikretmeyi tercih ettik.

3 Metinde boşluk bulunmamaktadır.

*Sağını bir yana koyup at sırtından onları kaçırdığı zaman
Etek tüyleriyle göbeği arasındaki dağlanmışlık bir karine
Zerre zaaf affedilemez dağlayıcısına hem de ütene
Dökülürken ersuları içine çığlık çığlığa kalır
Dizlerinin sözü büktüğünde “vur” şeklinde olur*

İbnü'd-Dümejne, Müzâhim'in bu sözlerini duyunca hanımına geldi ve,

“Müzâhim senin hakkında neler söylüyor öyle?” dedi. Karısı,

“Vallahi o bahsettiği yerlerimi asla görmedi.” dedi. [Kocası],

“Peki [öyleyse] tavsif ettiği hususları nereden biliyor?” diye sordu. [Karısı],

“Kadınlar haber vermiştir.” [şeklinde cevap verdi]. Kocası ona inanmadı. Karısına, “Müzâhim'e haber gönder, filan yere gelmesini söyle.” dedi. O da, Müzâhim'e,

“Sen beni el âleme rezil ettin, bana gelmeni, benimle buluşmanı istiyorum.” şeklinde haber gönderdi. Buluşma yeri olarak [kocasının belirlediği yeri] gösterdi. [Müzâhim belirlenen yere geldi] İbnü'd-Dümejne ile bir arkadaşı [beklemeden] ona saldırdılar. Onu bağladılar ve kum torbasıyla ölünceye kadar dövdüler. [Müzâhim'i öldüren İbnü'd-Dümejne, beklemeden] karısına geldi, onu ve ondan olan kızını da öldürdü. [Sonra da kaçtı. Karısının kabiledaşları olan] Selûliler [İbnü'd-Dümejne'yi] aradılar, [ancak] bulamadılar. [Maktul] Müzâhim'in annesi olan Ümmü Ebbân Has'amiyye, oğlu Müzâhim için bir mersiye inşâd etti. [O bu mersiyede Müzâhim'in] kardeşleri olan Mus'ab ve Cenâh'ı [kardeşlerinin öcünü almak için] teşvik etmekteydi. [Mersiyesinde şöyle diyordu]:

*Ailem, malım, sonra cümle aşiretim olsun feda
Teym oğullarından silah kullanmadan öldürülen mazluma
Bacınızın oğlunu silahla öldüreydiniz bari
Şahitlik için yara kalaydı bedeninden geri
Alamayacaksınız sağ olduğum sürece barış tadı
Yaşadığı müddetçe koç yiğitler ki Mus'ab ve Cenâh'tır adı
Bilmez misiniz kan davaları aramızda döner durur
Yine bilirsin ki o davayı güden sizde yürek yoktur*

[Bunun üzerine] Mus'ab, İbnü'd-Dümejne'nin peşine düştü. el-Ab-lâ'ya geldi. Beklenmedik bir şekilde insanların çarşıda İbnü'd-Dümejne'nin etrafında toplandıklarını, onun da kendilerine şiir inşâd ettiğini gördü. [Çarşıda yer alan] kasap dükkânından birine girdi; rehin bırakarak kendisinden bir bıçak aldı. Sonra [bu bıçakla İbnü'd-Dümejne'ye] gitti. [Mus'ab'ı] gören İbnü'd-Dümejne kaçmaya başladı. Mus'ab onu takip etti ve bıçakla iki yerden yaraladı. Mus'ab ile yaralı olan İbnü'd-Dümejne yakalanarak hapse atıldılar. Benî Selûl'den Cenâh b. Amr beraberinde bazı şahıslarla birlikte hapishaneye geldiler. Kapıyı kırdılar, Mus'ab'ı aldılar ve hapishaneden çıkardılar. [Tekrar yakalanan] İbnü'd-Dümejne, [bir süre] mahpus olarak kaldı. Sultan onun durumunu inceledi. Selûlî'nin onda bir hakkı olduğu ispat edilemeyince serbest bırakıldı. [Bu hadiseden sonra İbnü'd-Dümejne bir gün] el-Ab-lâ çarşısında iken, Müzâhim'in kardeşi olan Mus'ab kendisini gördü ve üzerine saldırarak onu öldürdü. İşte bu, Müzâhim b. Amr es-Selûlî ile İbnü'd-Dümejne el-Has'amî'nin katlediliş [öyküsü]dür.

124- Südeyf b. Meymûn (سدیف بن ميمون):

Suikasta maruz kalan şairlerden bir başkası ise Âl-i Ebî Leheb'in mevâlîlerinden olan Südeyf b. Meymûn'dur. [Südeyf] mü'minlerin emîri olan Ebü'l-Abbas'a methiye yazanlardan biri idi. Ebü'l-Abbas'ı Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik ile iki oğluna karşı kışkırtıp onların ölümüne sebep olan kişi odur. [Südeyf] Muhammed b. Abdullah b. el-Hasan b. el-Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib'le birlikte [Halife Mansûr'a karşı] isyan etmişti. [Südeyf bu isyan esnasında] Muhammed'i methetmiş, Ebû Ca'fer'i ise hicvetmiştir. Muhammed b. Abdullah öldürülmüş, onun ölümü ile görevlendirilen Abdüssamed b. Ali ise Mekke'ye [vali] tayin edilmişti. Südeyf'i öldürmeyi üstlenen Abdüssamed b. Ali oldu.

125- Abd Benî el-Hashâs (عبد بني الحساس):

Suikasta maruz kalan şairlerden bir başkası ise asıl adı Sühaym olan Abd Benî'l-Hashâs'tır. Kadınları övücü şiir yazan şairlerden biri olarak tanınmaktaydı. Mevlası tarafından kızına kur yapmakla suçlanmıştır. [Onu cezalandırmaya karar veren efendisi], Sühaym'in çobanlık yaparken kaylu-

lede bulunduğu mekânda oturmuş [kendisini beklemektedir.] [Sühaym] öğle uykusu için uzandığında derin bir nefes almış ve şu şiiri söylemiştir:

*Ey hafıza hâlihazırda niçin sen
Her çıktığında o geçiyor zihninden
Her gördüğümde göğsü sivrilmiş kızları
Tıpkı deve hörgücü çöktüğünde çıkar yukarı*

Efendisi gizlendiği yerden kalkıp ona,

“Neyin var?” diye sordu. [Sühaym, panikledi], kafası karıştı ve lafları ağzında gevelemeye başladı. [Efendisi] döndüğünde [kabiledaşlarıyla yaptıkları istişare neticesinde] onu öldürmeye karar verdiler. [Bunu gören] kız arkadaşı çıkıp onunla konuştu ve kendisi hakkında yapılmak istenenleri ona haber verdi. [Sühaym hemen] harekete geçti ve cübbesini kullanarak, izlerini silmeye başladı. Vakta ki [onu yakalayıp] öldürmek için götürdüklerinde, aralarında daha önce gönül ilişkisi olmuş olan bir kadın [keyifle-nip] kendisine güldü. Bunun üzerine Sühaym şöyle dedi:

*Belki de bana birkaç gece güleceksin
Ama seni burada tavuk gibi yolunmuş bir avrat olarak terk edip [gidiyorum]*

Öldürülmek için getirildiğinde ise şöyle dedi:

*Kölenin bağlarını [aman ha] sıkı tutun ki sizden kaçmasın
[Ama unutmayın] yaşam ile ölüm çok yakın [bir çizgidir]
Ter, genç kızlarımızın alınlarından karıncalanarak akmaktadır
Yataklarının üzerinde ise ıslaklıklar bulunmaktadır*

Ve [neticede] öldürüldü.

126- Veddâh el-Yemen (وضاح اليمن):

Suikasta maruz kalan şahıslardan bir başkası ise Veddâh el-Yemen'dir. [Onun asıl adı] Veddâh b. İsmâil b. Abdu Külâl'dir. Veddâh, Vehrez el-Fârisî ile beraber [İran'dan Yemen'e] gelen İranlıların çocukları olan [ebnâdan biridir]. [Bu İranlılar], Habeşlilerle savaşıp San'a'ya yerleştiler. Veddâh zarif bir şair ve kadınlara kur yapan yakışıklı bir adamdı. Abdülaziz b. Mervân'ın kızı Ümmü'l-Benîn ona âşık olmuştu. Ümmü'l-Benîn, el-Velîd

b. Abdülmelik'in karısı olup ondan Abdülaziz b. el-Velîd adında bir oğlan dünyaya getirmişti. [Veddâh] Ümmü'l-Benîn'in yanına geldiğinde bir sandıkta gizlenirdi. Velîd, hanımına hizmetçisiyle bir mücevher gönderdi. [Ümmü'l-Benîn] hizmetçinin [gelişinden] haberdar değildi, hizmetçi geldiğinde Veddâh [Ümmü'l-Benîn'in] yanındaydı. Hizmetçi içeri girip, Ümmü'l-Benîn de onun gelişini fark edince [Veddâh'ı] sandığa soktu. [Ancak] hizmetçi [onun Veddâh'ı sandığa soktuğunu] gördü. [Hemen bunu] Velîd'e haber verdi. Velîd [de kalkıp] hanımına geldi ve hizmetçinin kendisine tarif ettiği sandığın üzerine oturdu. Sonra karısına,

“Ey Ümmü'l-Benîn, senden bir talebim var.” dedi. O da,

“Nedir o ey Mü'minlerin Emîri?” dedi. Velîd,

“Bazı sandıklarını bana hibe eder misin?” dedi. Karısı,

“Bütün sandıklar senin olsun, [ey Mü'minlerin Emîri]!” diye cevap verdi. [Halife Velîd]:

“Hayır [sağ olasın,] sadece üzerinde oturduğum sandığı istiyorum.” dedi. Karısı da,

“Senin olsun, [ey Mü'minlerin Emîri]!” dedi.

Velîd kazıcılara haber gönderip bir kuyu kazmalarını emretti. Sonra da sandığı bu kuyuya sarkıttı. Sonra,

“Ey falanca senden bize bazı şeyler ulaştı. İster doğru, ister yanlış olsun, izlerini yok edeceğiz.” dedi. [Kuyuya atılan sandığın üzerine] toprağını attı ve oradan ayrıldı. Velîd'in yüzünde, öldüğü ana kadar, bu olayın utancına dair bir emareye rastlanmadı.

127- Kays b. el-Hatîm (ö. 620) (قيس بن الخطيم):

[Suikasta uğrayan şairlerden bir başkası ise Kays b. Hatîm'dir].¹ Kays, kavminin liderlerinden biri olup şair idi. Evs ve Hazrec arasındaki savaşlar

1 Medineli şairlerden biridir. Hayatı Medine'de geçmiştir. İslâm öncesi dönemde doğmuştur. İslâm dini Medine'ye yayıldığı zaman bu din-i mübini birçok şahıs kabul etmiştir. Hatta onun eşi dahi İslâm'ı kabul edenler arasında yer almaktadır. Ancak kendisinin İslâm'ı kabul etmediği sanılmaktadır. Şiirlerinde özellikle Evs ve Hazrec arasında İslâm öncesi dönemde cereyan eden Buâs savaşını işliyor olması, bunun bir nedeni olarak görülmüştür. Ancak İslâm'ı kabul eden kızıyla birlikte gidip Peygamberimize biat ettiğine dair rivayetler de bulunmaktadır. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Durmuş, “Kays b. Hatîm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2022), 25/92-93.

dinince, Hazrec kabilesi Kays b. Hatîm'i, verdiği zararları ve halkını savaşa sürekli teşvik edişini hatırladılar. Sonra bu durumu görüşüp öldürülmesi hususunda sözleştiler. [Kays b. Hatîm] bir akşam, iki adet, tek parçadan oluşan ve vers [denilen özel bir] boyayla boyanmış olan elbiselerini giyerek eş-Şavt'ta bulunan mülküne gitmek için [evinden] çıktı. Benî Hârise'ye ait utumun¹ yanından geçerken [kendisine bu utumdan] üç adet ok fırlatıldı. [Bu] oklardan biri göğsüne isabet etti. [Acıyla] bağırınca kavmi kendisini duydu. [İmdatına koşarak] onu taşıyıp evine götürdüler. [Öcünü almak için Hârise oğullarından öldürülecek olan ona denk], Ebû Sa'sa'a b. Zeyd b. Avf b. Mebzûl el-Neccârî dışında kimseyi bulamadılar. Onu öldürmek üzere bir adamı, bulunduğu yere sızdırdılar. Gönderilen adam ona evinde suikasta bulundu, boynunu vurdu, başını kesip bir beze sardı ve [kesik başı] getirip ölmek üzere olan Kays'ın önüne koyarak, "Ey Kays, [bilesin ki] intikamını aldın." dedi. Kays ona,

"Eğer [öldürdüğün] Sa'sa'a değilse babanın zekerini ısırsın (yani avucunu yalarsın)." dedi. Adam da,

"[Öldürdüğüm adam] Sa'sa'a'dır." dedi [Kays'a Sa'sa'a'nın kesik] başını gösterdi. [Buna mutlu olan Kays], kısa bir süre sonra öldü.

128- **Gadûb** (غضوب):

[Suikasta uğrayanlardan bir başkası ise Gadûb'dur]. Gadûb, Benî Rebî'a b. Mâlik b. Zeyd Menât b. Temîm'e mensup bir hanımdır. Şair olan bu hanım, önce Benî Tuheyeye kabilesinden biri ile evliydi. Sonra [da] Benî Sübey'den bir adamla evlendi. Kocasıyla bir süre birlikte yaşadılar. Sonra kocası onun üzerine kendi kabilesinden bir kadınla evlendi.

[Bu evlilik onu hırslandırdı ve Sübey' oğullarını] hicvetti. Bu hicviyesinde şöyle dedi:

1 Utum: Medine'de mahallelerin ortasında bulunan kalecikleri ifade etmektedir.

*Benî Sübey' [bu] kötü ve alçak köpeklerin
 Sa'd ve Rubâb'a da uzanmaz soyu, [değildir kökleri derin]
 Yok hiç bağı onların aynı şekilde büyük kabilelerle
 [Benî Subey'in] göğsü henüz tomurcuklanmış nice kız çocuklarının
 Salak tip [ferci] sanki olmuş tahtadan bir nalın
 Yoktur herhangi bir duyguları namusa dair
 Peşlerine takılırlar [karşularına çıkan] her azgın bekârın [zahir]*

İçlerinde Mirbe', Benû Vakdân, Benû Seyyâr ve Benû Mucemme'lilerin bulunduğu bazı şahıslar onu tehdit ettiler. Bunun üzerine şöyle dedi:

*Ey Mirbe'! Ey yönünü şaşırmış Mirbe'
 Ey kalleş, sözünün eri olmayan kuzeyi edinmiş kıble
 Üzerinde bir devenin ki yok zerre asaletten payı
 Ya Mirbe'; geldi de geçiyor doğrultma vakti rotayı*

Bunu duyduklarında üzerine yürüdüler. Mirbe' ve diğer gençler onu döverek öldürdüler. Sonra Mirbe' şöyle dedi:

*Hıncımı çıkardım Gadûb'dan soğuttum ben yüreğimi
 Alacağım cebalet ve kafasızlığının ondan öcünü
 Hak, bâtıl her ne varsa kaybetmesinin öfke ve hıncını
 Sakın kol, kanat germeyin ona, bir hırsız kendisi zira
 O yüzden genç yiğitler elde kılıç çöktüler ona*

ŞAİRLERİN KÜNYELERİ

Künyesi İsminin Önüne Geçen Şairler

1- **Ebû Tâlib (ö. 620) (أبو طالب):** Asıl adı Abdümenâf b. Abdülmuttalib'dir.¹

2- **Ebû Süfyân (ö. 31/651) (أبو سفیان):** Asıl adı Mugîre b. el-Hâris'tir.²

3- **Ebû Zühel (أبو ذهل):** Asıl adı Vehb b. Rebî'a b. Useyd b. Uheyha b. Halef b. Huzâfe b. Cumah'tır.

4- **Ebû Azze (أبو عزة):** Asıl adı Amr b. Abdullah b. Umeyr b. Uheyb b. Huzâfe b. Cumah'tır.³

5- **Ebû Bekr (أبو بكر) b. el-Esved b. Abdüşems b. Mâlik b. Ce'vene b. Gaveyre b. Şeci'.** Kendisine İbn Şe'ûb denir, annesinin adıyla tanınır. Annesinin adı Huzâyîye idi.⁴

İbn Şe'ûb [aşağıdaki] şiirin sahibidir:

-
- 1 Hz. Peygamber'in amcasıdır. Benî Hâşim'in şairlerinden biridir. İbn İshak'ta kendisine atfedilen bazı şiirler yer almaktadır.
 - 2 Ebû Süfyân b. Harb, Kureyş kabilesinin Benî Ümeyye koluna mensuptur. Câhiliye döneminde Benî Ümeyye'nin liderliğini üstlenirken, Kureyş kabilesini de savaşta ve barışta temsil ediyordu. Ona Kureyş'i temsil etme ayrıcalığını reisi olduğu Benî Ümeyye kabilesine ait olan "kiyâde" ve "livâ" görevleri sağlamıştı. Nitekim bu görevlerinden dolayı Uhud, Hendek ve Mekke'nin Fethi esnasında Kureyş kabilesini savaş meydanında yönetmiştir. Keza bu görevinden dolayı Bedir Savaşı'na neden olan Kureyş kervanını da o idare etmiştir. Mekke'nin Fethi esnasında İslâm dinini ailesiyle birlikte kabul etmiştir. İslâm'ı kabul ettikten sonra da Huneyn Savaşı'na katılmış ve burada ciddi varlık göstermiştir. Hatta savaşın Müslümanların lehine dönmesini sağlayanlardan biri olmuştur. Daha sonra Medine'ye hicret etmiş ve hayatının geri kalanını burada geçirmiştir. Hz. Ebûbekir'in hilafetine önce karşı çıkmış, sonra da Hz. Ali muhalif tavrını sürdürmeyince vazgeçmiştir. Hz. Ömer döneminde çocukları Yezid b. Ebû Süfyân ile Muâviye b. Ebû Süfyân fetihlerde rol alırken kendisi ise Hz. Ömer tarafından Bedevilerin eğitimi ile ilgilenen "eğitim kurumunun" başına getirilmiştir. İslâm'ın bedevilere ulaşması ve bedevilerin İslâm'ı merkeze çekerek birbirlerinin hukukuna sahip çıkmaları hususunda çok ciddi katkı sağlamıştır.
 - 3 Bu kişi Amr b. Abdullah b. Umeyr b. Vuheyb b. Huzâfe b. Cumah olup devrinin güçlü şairlerinden biri idi. Hz. Peygamber'e karşı şiirleriyle halkı kışkırtıyordu. Peygamber efendimiz tarafından Bedir'de esir edilmiş ve kendisine bir ikramda bulunularak salıverilmiştir. Bunun üzerine de "Muhammed ile savaşmayacağım." dediği aktarılmaktadır. Ancak Safvân b. Ümeyye çocuklarının bakımını üstlenince yeniden Peygamber'le savaşmak üzere Uhud'a katılmakla kalmamış, savaş esnasında halkı şiirleriyle teşvik etmiştir. Yeniden esir edilince Hz. Peygamber tarafından öldürülmüştür. Bkz. Vâkidi, *Megâzi*, 1/111; İbn Hişâm, *Siretu İbn Hişâm*, 2/61.
 - 4 Gâsilü'l-Melâike unvanına sahip olan ünlü sahabi Hanzala'yı Uhud Savaşı'nda öldüren şairdir. Bkz. İbn Hazm, Ali b. Ahmed b. Saïd el-Endelûsî, *Cemheretu Ensâbi'l-Arab*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 1962), 182.

*Elçi yeniden dirileceğimizi haber verir bize
Nasıl bizim için hayat olabilir ölümden sonra?
[Bu sadece] bir haber ve vehimlerdir*

6- Ebü'l-Esved (أبو الأسود): Asıl adı Zâlim'dir. Onun Osman b. Amr b. Süfyân b. Cendel b. Ya'mar b. Hıls b. Nufâse b. Adı b. ed-Duyik b. Bekr b. Kinâne olduğu [da] söylenmektedir.¹

7- Ebû Mahves (أبو مهوس): Asıl adı Rebî'a b. Hût b. Rebâb'dır.

8- Eşter b. Hacavân b. Fak'as² (الأشتر بن حجوان بن فقعس)

9- Ebû Semmâk (أبو سماك): Asıl adı Sem'an b. Hubeyre b. Mesâhik b. Buceyr b. Üsâme b. Nusayr b. Ku'ayn'dır.³

10- Ebü's-Sakr (أبو الصقر): Asıl adı Rufâ'a b. Kays b. Âsım b. Hakîm'dir.

11- Ebû Hucriyye (أبو حجرية): Asıl adı Kays b. Âsım b. Hakîm olup Fak'as kabilesine mensuptur.

12- Ebû Cehme (أبو جهمة): Asıl adı Ahtem b. Talk'tır. Ebû Cehme, Benî Sa'd b. Sa'lebe kabilesine mensuptur.

13- Ebû Muk'ab (أبو مكعب): Asıl adı Munkiz b. Huneys b. Selâme b. Sa'd b. Mâlik b. Sa'lebe b. Dûdan'dır.

14- Ebû Kebir (أبو كبير): Asıl adı Âmir b. Sâbit b. Abdüşems b. Hâlid b. Ömer b. Ka'b b. Mâlik b. Ka'b b. Kâhil el-Hüzeylî'dir.⁴

- 1 Ebü'l-Esved'in annesi Abduddar b. Kusay oğullarına mensup olup adı Tavile idi. Hz. Ali taraftarı olup zaman zaman Basra valisi Abdullah b. Abbas'a vekaleten Basra ana camiinde imamlık da yapıyordu. Nitekim Abdullah b. Abbas, Siffin Savaşı'na giderken onu şehrin merkez camiinde halka namaz kıldırma görevlendirmişti. Emevî Devleti'nin kurulmasından sonra da Basra'da kalmaya devam etmiş ve zaman zaman Ziyâd b. Ebîhi tarafından haraçları toplamakla görevlendirilmiştir. Bkz. Belâzürî, *Ensâb*, 11/110.
- 2 Yazmada bir üstte geçen şahsa dair verilen bilgilerin bir devamı, daha doğrusu künyesinin bir parçası gibi yazılmış olsa da başka bir şahıs olup peygamberlik iddiasında bulunan Tuleyha b. Huveylid b. Nevfel'in büyük dedesidir. Bkz. İbn Hazm, *Cemheretu Ensâbi'l-Arab*, 196.
- 3 İbn Kelbî onu İbn Semâl şeklinde kaydetmektedir. [Bkz. Hişâm b. el-Kelbî, *Cemheretu'n-Neseb*, thk. Hasan Naci (Beyrût: y.y., 1986), 176]; ancak Mus'ab ez-Zübeyri ise onu "Ebû Simâl" şeklinde vermektedir. [Bkz. Mus'ab ez-Zübeyri, *Nesebu Kureyş*, 9]. Birçok eserde şiirlerine rastlanan İbn Simâk, İbn Hacer'e göre Hz. Peygamber'i görmüş, ona iman etmiştir. Ancak daha sonra irtidat etmiş ve peygamberliğini ilan eden Tuleyha b. Huveylid'in saflarına katılmıştır. İslâm fetihleri başlayıp Kûfe kurulunca buraya yerleşmiş olup muammerun yani uzun yaşayan şahıslardan biridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsba fi Temyizi's-Sahâbe*, thk. Adil Ahmet Abdual Mecud, 1-8 (Beyrût: y.y., 1415), 3/316
- 4 Ebü'l-Kebir el-Hüzeylî'nin asıl adı Âmir b. Sâbit b. Abdüşems olup Hüzeyl kabilesine mensuptur. Döneminin meşhur şairlerinden biridir. Bkz. İbn Mâkûla, Ali b. Hibbetullah, *el-İkmâl fi Ref'i'l-İrtiyâb ani'l-Mu'alef ve'l-Muhtef fi'l-Esmâ' ve'l-Kunâ ve'l-Ensâb*, 1-7 (Beyrût: Dâru'l-Meârifî'l-Osmanî, 1381), 7/161.

15- Ebû Züeyb (ö. 648/28) (أبو ذؤيب): Asıl adı Huveylid b. Hâlid b. el-Muharris olup Huzeyl kabilesinin Benî Mazin b. Mu'aviye koluna mensuptur.¹

16- Ebû Harrâş (أبو خراش): Asıl adı Huveylid b. Murre olup Hüzeyl kabilesinin Benî Kird b. Mu'aviye koluna mensuptur.²

17- Ebû Sahr (أبو صخر): Asıl adı Abdullah b. Seleme olup Hüzeyl kabilesine mensuptur.³

18- Ebû Muleyh (ö. 112) (أبو مليح): Asıl ismi İbn Üsâme b. Umeyr b. Âmir b. Umeyr b. Abdullah olup Hüzeyl kabilesine mensuptur.⁴

19- Ebü'l-İyâl (أبو العيال): [Hüzeyl kabilesine mensup olup bu onun asıl adıdır.]⁵

20- Ebû Erâke (وأبو أراكة): [Hüzeyl kabilesine mensup olup bu onun asıl adıdır.]⁶

1 Şair olan sahabilerden biridir. Senetü'l-Vufûd'da kabilesiyle birlikte İslâm'ı kabul etmiştir. Hz. Peygamber'in hastalığını duyunca Medine'ye gelmiş, ancak Peygamber'in vefatına şahit olmuştur. Sakîfetü Beni Saide olayının şahitlerinden olan Ebû Züeyb, İslâm fetihleri başladıktan sonra bu kutlu cihadın bir parçası olmuş ve Kuzey Afrika'nın fethine iştirak etmiştir. Hz. Osman döneminde Abdullah b. Ebî Serh komutasında Kuzey Afrika'da yapılan fetihlere katılmış, geri dönerken Mısır'da vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Cemheretu'n-Neseb*, 507; Belâzürî, *Ensâb*, 2/253; İbnü'l-Esîr, İzzüddin el-Cezerî, *Üsdu'l-Gâbe fî Ma'rîfeti's-Sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavvid-Abil Ahmed Abdülmevcûd, 1-8 (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994), 6, 98.

2 Hüzeyl kabilesine mensup şairlerden biri olup sahabedendir. Câhiliye döneminin ahlaksızlarından biri olarak kabul edilmiştir. Ancak Hz. Peygamber'e kabilesinin temsilcileri arasında gelmiş ve İslâm'ı kabul etmiştir. İman etmesinden sonra çok iyi bir Müslüman olduğu ifade edilmektedir. Hz. Ömer'in hilafeti döneminde vefat ettiği kaydedilmektedir. İlginç bir ölüm hikâyesi vardır. Bu hikâyeye göre çok hızlı koştuğu veya hızlı yürüdüğü için Yemen'den hacca gitmek için birlikte yola çıktıkları kafilâ konaklamak zorunda kalınca, onlara oldukça uzakta olan suyu getirmek için gitmiş, suyu aldıktan sonra bir yılın tarafından sokulmuştur. Hızla hareket ederek suyu arkadaşlarına ulaştırmış, huzursuz olmamaları için de hiçbir şey söylememiştir. O gece de vefat etmiştir. İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-gâbe*, 6/83.

3 Hüzeyl kabilesine mensup olup, Emevî dönemi şairlerindedir. Abdülmelik b. Mervân döneminde yaşamıştır. Abdülmelik b. Mervân tarafından Mekke valiliğine atanan Abdülaziz b. Abdullah b. Hâlid b. Useyd'in dostlarından biridir. Nitekim onun vefatı üzerine kendisine uzunca bir mersiye yazmıştır. Bu mersiye için bkz. Mus'ab ez-Zübeyrî, *Nesebu Kureyş*, 191.

4 Kabilesinin ileri gelenlerinden biridir. Mu'az b. Cebel'den hadis rivayet etmiştir. Haccâc zaman zaman kendisine bazı dinî meseleleri sorardı. Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Cemheretu'n-Neseb*, 510; Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyüb, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 1-25 (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 1994), 20/163.

5 Hüzeyl kabilesinin şairlerinden biri olup Mu'aviye döneminde, İstanbul kuşatması esnasında esir edilmiştir. Bu durumu Mu'aviye'ye bir şiir ile haber vermiştir. Şiiri, *Mu'aviye b. Sahr'a deyin ki* şeklinde başlamaktadır. Bkz. Belâzürî, *Ensâb*, 2/250.

6 Bkz. Merzubânî, *Mu'cemu's-Şu'arâ*, 511.

21- Ebû Cündeb (أبو جندب): [Hüzeyl kabilesine mensup olup bu onun asıl adıdır.]¹

22- Ebû Useyle (أبو أئيلة): Bunların tamamı Hüzeyl kabilesine mensup-turlar. [Verilenler onların asıl] isimleri olup [künyeleri değildir].²

23- Ebü'l-Hindî (أبو الهندي): Asıl adı Ezher b. Abdülaziz b. Şebes b. Rib'î olup Benî Riyâh b. Yerbû'a mensuptur.³

24- Ebû Hizâne (أبو حزنة): Asıl adı Velîd b. Hanife olup Benî Reb'â b. Hanzala'ya mensuptur.⁴

25- Ebû Buceyle es-Sa'dî (أبو بجيلة السعدي): Ebû Buceyle onun asıl adıdır. Künyesi ise Ebü'l-Cüneyd'dir. [Adı tam olarak Ebû Buceyle] b. Hazen b. Zâide b. Lakî'tir.⁵

26- Ebü'l-Ahrez (أبو الأحرز): Asıl adı Kuteybe olup Benî Himân b. Abdüluzza b. Ka'b b. Sa'd kabilesine mensuptur.

1 Hüzeyl kabilesine mensup bir şairdir. Şiirlerinden biri Asmâ'î'nin *el-İbl* adlı kitabında yer almaktadır. [Bkz Asmâî, Ebû Saîd Abdülmelik b. Kureyb (ö. 216/831), *el-İbl*, thk. Hatem Salih Damen (Dımeşk: Dâru'l-Beşâ'ir, 2003).] Ebû Harrâş'ın kardeşidir. Şiirleri birçok sözlük ve edebiyat kitabında şahid olarak kullanılmaktadır.

2 Hüzeyl kabilesinin güçlü şairlerinden biri idi. İsfehani, *el-Eğâni* adlı eserinden onun oğlu Esîle'nin ölümü üzerine söylediği ve sonra bestelenen kasidesini aktarmaktadır. Âmidî iyi bir şair olduğuna, Asmâî ise onun Arap edebiyat tarihindeki en iyi kaside yazarlarından biri olduğunu söylemektedir. Ona ait iki kaside Muhammed Mahmud eş-Şankitî tarafından neşredilen *Divânü'l-Hüzeyliyyîn* adlı eserde yer almaktadır. Bu eser 1965 tarihinde Kahire'de neşredilmiştir.

3 Ebü'l-Hindî'nin kabilesinin adı metinde er-Ribâh diye geçmektedir. Ancak doğrusu Benî er-Riyâh b. Yerbû'dur. Asıl adının ne olduğunda ihtilaf edilmiştir. Abdülmü'min b. Abdülkuddûs b. Şis olduğuna söyleyenler vardır. Ancak İbnü'l-Kelbî, adının Ezher b. Abdülaziz olduğuna söylemektedir. Gâlib b. Abdülkuddûs olduğuna iddia edenler de vardır. Hatta Gâlib b. Abdullah olduğuna belirtenler de bulunmaktadır. Ahlaksız ve sefih biri olduğu, açık şiirler söylediği, şarap ve işrete düşkün bir şair olduğu kaydedilmektedir. Genelde yazdığı şiirlerde bu hususları işlemiştir. Horasan ve el-Cibâl bölgesinin şairlerinden biri idi. Nasr b. Seyyâr'ın arkadaşıdır. Mühelleboğulları'na diar uzunca bir şiirin sahibidir. Bkz. es-Safedî, Selahuddin Halil b. Aybek b. Abdullah, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmet Arnavut-Türki Mustafa, 1-29 (Beyrût: Dâru'l-İhyâ'î't-Turâs, 2000), 9/163.

4 Ebû Hizâne et-Temîmî, Basra vadisinin tanınan meşhur şairlerinden biridir. Muâviye döneminde genç olmasına rağmen tanınmaktaydı. Kabilesi, Yezid b. Muâviye'nin babasından sonra halife olacağını beklediği için kendisine baskı yapıp Yezid'e gitmesini, kendisiyle görüşmesini ve hem kendisi için bir atıye hem de kabilesi için bir şeref kazanmasını istemiştir. Bu baskılara dayanamayarak Dımeşk'a gelmiş ve bir ay Yezid'in kapısında beklemiş ancak kendisiyle görüşmemiştir. Bunun üzerine uzunca bir şiir yazmıştır. Yezid b. Mühelleb'in sarayında bir süre kaldığı bilinmektedir. Bkz. İbn Manzûr, Cemalüddin, *Muhasar Târihi'd-Dımeşk*, thk. Revhiyetu'n-Nuhas-Riyâd Abdülhamid Murâd-Muhammed Muti, 1-29 (Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 1984), 16/306 vd.

5 Emevîlerin son dönem şairlerinden biridir. Velîd b. Abdülmelik ile ilgili bir methiyesi bulunmaktadır. [Bkz. Belâzürî, *Ensâb*, 9/129.] Şiirleri başta Halil b. Ahmed, Cevherî olmak üzere birçok leksograf tarafından şahid olarak kullanılmıştır.

27- **Ebü's-Se'r** (أبو السعير): Asıl adı Mûsâ b. Süheyym ed-Dabî'dir.¹

28- **Ebü'l-Muhtâr el-Kilâbî** (أبوالمختار الكلابي): Asıl adı Kays b. Yezîd b. Kays b. Yezîd b. Ömer b. Huveylid'dir.²

29- **Ebü Dâvud er-Revâsî** (أبو داود الرواسي): Asıl adı Yezîd b. Mu'aviye b. Amr b. Kays b. Abd b. Revâs'tır.³

30- **Ebü Hayye en-Nümeyrî** (أبو حية النميري): Asıl adı el-Heyssem b. er-Rabî' b. Zürâre'dir.⁴

31- **Ebü Mihcen** (ö. 30/650) (أبو محجن): Asıl adı Amr b. Habîb b. Amr b. Umeyr b. Avf b. Ukde'dir.⁵

32- **Ebü's-Salt** (أبو الصلت): İbn Ebî Rebî'a b. Avf b. Ukde.⁶

33- **Ebü Şecere** (أبو شجرة): Asıl adı Amr b. Abdüluzza b. Abdullah b. Revâha olup Süleyym kabilesine mensuptur.⁷

1 Maverî onun künyesini Ebu's-Şî'r olarak kaydetmektedir. Bkz. el-Mâverdi, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed el-Bağdadi, *el-Emsâl ve'l-Hikem*, thk: Fuad Abdülmün'im Ahmed (er-Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1999), 180.

2 Hz. Ömer döneminde İsfahan dolaylarında görev yapmıştır. Buradaki, özellikle de Ahvaz bölgesinin yöneticilerine dair şikâyetlerini bir kaside biçiminde Hz. Ömer'e arz etmiştir. Bkz. İbn Hacer el-Askalanî, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, 6/553.

3 Ebü Dâvud er-Revâsî, Benî Kilâb b. Rebî'a b. Âmir b. Sa'sa'a'ya mensup bir şairdir. Asıl adı ise Yezîd b. Amr'dır. İbn Meymûn onun uzunca bir kasidesini aktarmaktadır.

4 Emevîlerin son dönemi ile Abbasîlerin ilk dönemlerine şahit olmuş bir şairdir. Ölüm tarihi tam olarak bilinmemektedir. Numeyr b. Âmir b. Sa'sa'a oğullarına mensuptur. Köken olarak bedevî olmakla birlikte yaşamının büyük bir kısmını Basra kentinde geçirmiştir. Emevî halifelerinden Hişâm b. Abdülmelik ile Abbâsî halifelerinden Mansûr için inşâd ettiği kasideleri bulunmaktadır. Bu kasidelerinden dolayı ciddi ihsanlara nail olmuştur. Ünlü Emevî şairi Ferezdak'ın da râvisi olup onun şiirlerinin kendinden sonraki döneme ulaşmasını sağlamıştır. Şiirlerinin bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Bu şiirler Yahya el-Cubûri tarafından *Eş'ârü Ebü Hayye* unvanıyla neşredilmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Kılıçlı, "Ebü Hayye en-Nümeyrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/157.

5 Asıl adının Abdullah veya Amr olduğu kaydedilmekte olup Sakif kabilesine mensup sahibi ve şairdir. Hem Câhiliye hem de İslâmî dönemde yaşadığı için muhadramdır. İslâm'ı kabul etmeden önceki yaşamı hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır. Taif muhasarası esnasında Taif kalesinin üzerine çıktığı ve buradan attığı okla Hz. Ebûbekir'in oğlu Abdullah'ı yaraladığı, Abdullah'ın bu yaradan dolayı on bir yıl sonra vefat ettiği kaydedilmektedir. Daha sonra İslâm'ı kabul etmiş, Hz. Peygamber'in yanında bulunmuş ve ondan hadis rivayet etmiştir. İçkiye olan tutkusundan dolayı Hz. Ömer tarafından defalarca cezalandırıldığı kaydedilmektedir. Kâdisiye Savaşı'na katılmış ve savaşın kazanılmasında büyük pay sahibi olmuştur. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Talu, "Ebü Mihcen es-Sekafî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/118.

6 Sakif kabilesine mensuptur. Haniflere mensup olduğu söylenen ünlü Ümeyye b. Ebî Salt'ın babasıdır. Fil hadisesine dair şiirleri bulunmaktadır. Bu şiirlerin oğlu Ümeyye'ye ait olduğu da söylenmiştir. Bkz. İbn Hişâm, *Sîretü İbn Hişâm*, 1/65.

7 Ebü Şecere, asıl adı Amr b. Abdüluzza olup şairdir. Annesinin adı ise Hansâ' bnt. Amr b. el-Hâris b. eş-Şerîd'dir. Bkz. İbn el-Kelbî, *Cemhera*, 398. Rîdde savaşları esnasındaki faaliyetlerinden nâşi Hâlid b. Velîd ile ilgili inşâd ettiği bir şiiri bulunmaktadır. Bu şiiri ile ilgili bkz. Mus'ab ez-Zübeyri, *Nesebu Kureyş*, 320.

34- Ebû Vecze (أبو وجزة): Asıl adı Yezîd b. Ebî Ubeyde'dir. [Ancak] onun Süleym kabilesine mensup İbn Abdullah b. Câbir olduğu da iddia edilmiştir. Benî Sa'd b. Bekr'in müttefiği idi.¹

35- Ebü'r-Reîs (أبو الرئس): Asıl adı Abbâd b. Abbas b. Avf b. Abdullah b. Es'ad b. Nâşis olup Benî Zübyân kabilesine mensuptur.²

36- Ebû Halîl (أبو خليل): Asıl adı [Ebû Halîl] b. Şeddâd b. Mâlik b. Züheyr b. Cez'a b. Revâha olup el-Absî kabilesine mensuptur.³

37- Ebû Semr (أبو سمر): Ebû Semr onun asıl adı olup [tam adı] Ebû Semr b. İyâs'tır.

38- Ebû ...⁴ : İbn Muaviye

39- Ebû Esmâ' (أبو أسماء): Asıl adı Ümeyme b. Avf b. Abbâd olup Mudar kabilesine mensuptur.

40- Ebü'ş-Şağab (أبو الشغب): Asıl adı Akreşe b. Uzeyd b. Sahl olup Abs kabilesine mensuptur.⁵

Rebî'a Kabilesi'nden

41- Ebû Sekme (أبو سكمة): Asıl adı Harîs b. Hanzala b. el-Hars b. Kays olup Benî Şeybân kabilesine mensuptur.

42- Ebû Na'ce (أبو نعة): Asıl adı Sâlih b. Şurahbil b. Rumâh en-Nemrî'dir.⁶

1 el-Vezir el-Mağribî, el-Hüseyn b. Ali b. el-Hüseyn, *Edebu'l-Hevâs fi'l-Muhtâr min Belâgat Kabâ'ili'l-Arab ve Abbâriha ve Ensâbiha* (er-Riyâd: Dâru'l-Yemâme li'l-bahs ve't-tercüme, 1980), 120.

2 Ebü'r-Reîs'in, asıl adının Abbâd b. Abbas b. Avf b. Abdullah b. Sa'd b. Nâşib olduğu belirtilmektedir. Ancak bunu doğru bulmayan asıl adının Abbâd b. Tuhfe b. Avf b. Abdullah olduğunu iddia edenler de bulunmaktadır. Çapulu seven, kabilelere ait obalara baskın yapan, yağmayı tercih eden şairlerden biri olduğu kaydedilmektedir. Şiirlerinden biri Belâzürî tarafından da aktarılmıştır. Bkz. Belâzürî, *Ensâb*, 13/139.

3 İbnü'l-Kelbî, künyesini noktasız ha ile "Halil" şeklinde kaydetmekte ve şair olduğunu söylemektedir. Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Cemhere*, 443.

4 Metnin bu kısmı siliktir.

5 Hişâm b. Muhammed b. Sâib el-Kelbî ile aynı dönemde yaşamıştır. Onunla bir buluşmalarında kendisine Senetü'l-Vüfûd'da Hz. Peygamber ile görüşen Abs kabilesi heyeti hakkında bilgi aktarmıştır. Dokuz kişiden oluşan bu heyete dair bkz. İbn Sa'd, *Tâbakât*, 1/295.

6 Ebû Na'ce, Sâlih b. Şurahbil b. Ebî Rumâh en-Nemrî künyesi ismine galip gelen şairlerden biridir. Bernî Rebî'a kabilesine mensuptur. Bkz. es-Sağâni, el-Hasan b. Muhammed b. el-Hasan (ö. 650/1252), *et-Tekmiletu ve'z-Zeyl ve's-Sıla li Kitâb Tâcu'l-Luğa ve Sihâbi'l-Arabiyye*, thk. heyet, 1-6 (Kahire: Matbaatu Dâri'l-Kütub, 1977), 1/500.

43- **Ebû Kâmil** (أبو كامل): eş-Şeykûh kabilesine mensuptur.

44- **Ebû Celde** (أبو جلدة): eş-Şeykûh kabilesine mensuptur.

45- **Ebü'l-Kattâf** (أبو قطف)

46- **Ebû Kudr** (أبو كدر): Asıl adı Azer b. Zâlim el-İclî'dir.

47- **Ebü'l-Lahhâm, es-Sa'lebi**¹ (أبو اللحام الثعلبي)

48- **Ebü'n-Necm** (ö. 125/743) (أبو النجم): Asıl adı Fadl b. Kudâme'dir.²

50. **Ebü'l-Cüveyriyye el-Abdî** (أبو الجويرية العبدى): Asıl adı Îsâ b. Evs b. Asiyye'dir.³

Îyâd⁴ Kabilesi'nden

51- **Ebü Dâvûd** (أبو داود): Asıl adı Hâris b. Hamrân b. Bâhr b. Îsâm'dır.

Yemen'den

52- **Ebü's-Sâib** (أبو السائب): [Ebü's-Sâib] İbn Abbâde b. Mâlik b. Abbâd'dır. Evs kabilesinin Benî Cahcabâ koluna mensuptur.

53- **Ebü Kays (1/623)** (أبو قيس): Asıl adı Sayfî b. el-Esket olup Âmir b. Cušem b. Yezîd'dir. Evs kabilesine mensuptur.⁵

1 Merzubânî adını Ebû el-Lahhâm et-Tağlibî olarak kaydetmektedir. Bkz. Merzubânî, *Mu'cem*, 515.

2 Benî İcl kabilesine mensuptur. Bu kabile aşağı ve orta Irak'ta yani Kûfe ve Basra dolaylarında meskundu. Emevî dönemi şairlerinden biridir. Bu devletin bânisi olan Muâviye ile ilgili övgü dolu şiirleri bulunmaktadır. Bu devletin son hükümdarlarından biri olan Hişâm b. Abdülmelik döneminde yetmiş yaşlarında vefat etmiştir. İslâmî dönemin önde gelen recez şairlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Şöhretini büyük oranda Abdülmelik b. Mervân, Hişâm b. Abdülmelik, Haccâc b. Ebî Yûsuf es-Sekafî ile Bişr b. Abdülmelik'e yazdığı recez bahrindeki methiyelerine borçludur. Şiirlerinin muhtevası genellikle at, deve, çöl gibi hususlardır. Divânı günümüze kadar gelmiştir. *Divânü Ebî Necm el-İclî* adıyla Riyâd'da 1981 yılında neşredilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Turan Aslan, "Ebü'n-Necm el-İclî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/338.

3 Ebü Cüveyriyye Îsâ b. Evs el-Abdî, Rebî'a kabilesinin bir alt kolu olan Benî Abdullah b. Mâlik b. Âmir b. el-Hâris b. Enmâr boyuna mensuptur. İyi bir şairdir.

4 Şecereleri İyâd b. Nizâr b. Ma'd b. Adnan olan bu kabile, miladi III. asra kadar Tihâme çevresinde ikamet etmekte idi. Daha sonra Irak'a göçen İyâd, Kûfe Sevâdî'nda bulunan Sindâd çevresine yerleşerek, uzun süre burada ikamet etmiştir. Daha sonra dağılan kabile, bu yörenin yanı sıra Fırat nehri civarından el-Cezîre bölgesine kadar geniş bir bölgeye yayılmıştı. İyâd kabilesi Lahmil ve İranlılar ile aralarında süren uzun savaşlardan sonra Sevâd bölgesinden yukarı Mezopotamya'ya doğru göç etti. Musul, Suriye ve Bizans'ın hâkimiyetinde olan Anadolu taraflarına geçerek Gassânîlerle yakınlaştılar ve Hıristiyanlığı kabul ettiler. Bkz. Söylemez, *Bedevilikten Hadariliğe Kûfe*, 153.

5 Mekke'de doğmuştur. Asıl adının Hâris veya Abdullah olduğu da söylenmiştir. Hz. Peygamber ile görüştüğü bilinmektedir. Daha sonra Medine'ye göçmüştür. Evs kabilesinin hatibi ve şairi olarak tanınmıştır. İki kabile arasında yıllarca süren savaşlarda, Evs kabilesinin saflarında yer almıştır. Hanif olduğu ve İslâm'dan önce putlara hiç tapmadığı kaydedilmektedir. Medine'de kendisine el-Hanif

Hazrec Kabilesi'nden

54- **Ebû Enes** (أبو أنس): [Ebû Enes] İbn Savme b. Mâlik b. Adî b. Gânim b. Ganem b. Adî b. en-Neccâr.¹

55- **Ebû Zugba** (أبو زغبة): Asıl adı Âmir b. Ka'b b. Amr b. Hudeyc'dir.²

Huza'a Kabilesi'nden

56- **Ebü'l-Kunûd** (أبو الكنود): Asıl adı İbn Abdüluzza b. Amr b. Nidâ'dır.³

57- **Ebû Remh** (أبو رمح): Asıl adı Umeyr b. Mâlik b. Hantab'dır. Devs kabilesine mensuptur.⁴

58- **Ebû Münbis** (أبو منبیس): Benî Mebzûl b. Lüey b. Âmir b. Ganim b. Dehhân kabilesine mensuptur.

Kelb Kabilesi'nden

59- **Ebû Sehle** (أبو سهلة): [Ebû Sehle] İbn Abdullah b. el-Mütemennî b. Abdullah b. eş-Şeceb'dir.

Benî el-Kayn Kabilesi'nden

60- **Ebü't-Tamahân** (أبو الطمحان): Asıl adı Hanzala b. eş-Şarkî'dir.⁵

denildiği bilinmektedir. Evs kabilesinin İslâm'ı geç kabul etmesinde etkili olduğu, bir başka ifadeyle İslâm'a inanmadığı için kendi kabilesinin de İslâm'ı kabul etmelerine mâni olduğu kaydedilmektedir. Daha sonra kabilesi İslâm'ı kabul etmiştir, ancak onunun İslâm'ı kabul edip etmediği noktasında tartışma bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Asri Çubukçu, "Ebû Kays", 10/175.

- 1 İbn Savme b. Mâlik b. Adî b. Âmir b. Ganim b. Adî b. en-Neccâr, künyesi Ebû Kays veya Ebû Enes'tir. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, 4/327.
- 2 İbn Hazm onu Cüşem b. el-Hâris b. el-Hazrec b. Hârise arasında zikretmektedir. Ebû Zağbe'yi de "Ebû Zağbe eş-Şair Âmir b. Ka'b b. Âmir b. Hudeyc b. Âmir" şeklinde vermektedir. Bkz. İbn Hazm, *Cemhere*, 361.
- 3 Ebü'l-Kunûd b. Abdüluzza şair idi. Ebû Abdüluzza ailesi kendi döneminde şair bir aile olarak tanınmaktaydı. Bu aileden birçok şiir kalmıştır. Kardeşi ki o da aynen babası gibi Abdüluzza adını taşımakta olup şair idi.
- 4 Şair olan Ebû Remh, Hz. Hüseyin vefat ettiği zaman ona mersiye yazmıştır. Bu mersiye İbnü'l-Kelbî tarafından rivayet edilmektedir. İbn Nasirüddin ed-Dımeşkî, Muhammed b. Abdullah Ebübekr b. Muhammed b. İsmâil (ö. 842/1438), *Tevzîhu'l-Müştebeh fî Dabî Esmâ'î'r-Ruvât ve Ensâbihim ve Elkâbihim ve Kunâbum*, thk. Muhammed Na'im el-Araksûsî, 1-10 (Beyrût: Müessesetür-Risâle, 1993), 2/183.
- 5 Ebüt-Tamahân Hanzala b. eş-Şarkî el-Kaynî, Kudaa kabilesinin Beni Kayn koluna mensuptur. Suriye'nin merkezi Dımaşk'a yakın bir bölgede yaşamıştır. Câhiliye ve İslâm dönemini yaşamıştır. Hz. Peygamber'in amcası Zübeyr b. Abdülmuttalib'in yakın arkadaşı idi. Bu arkadaşlıktan dolayı Mekke'ye gelmiş ve uzun süre onun evinde misafir olarak kalmıştır. Bir dönem Tay kabilesinin Beni Cedile koluna mücavir olarak iştirak etmiştir. Bu kabile ile Benî Gavs'ın arasında çıkan savaş esnasında esir edilmiştir. Esareti esnasında Buceyr'i öven bir kaside inşâd edince, onun tarafından azad edilmiştir. Azad edildikten sonra da onu öven kasideler söylemiştir. Câhiliye döneminde çapulcu, obaları basan

Kinde¹ Kabilesi'nden

61- Ebû Henâ (أبو هنى): Asıl adı Mesrûk b. Ma'dikerib b. Sümâme b. el-Esved'dir.²

es-Sekûn³ Kabilesi'nden

62- Ebü'l- Agfel (أبو الأغفل): Benî Sevm b. Eşres b. Şebib b. es-Sekûn'a mensuptur.

Cu'fî⁴ Kabilesi'nden

63- Ebü'ş-Şa'sâ' (أبو الشعثاء): Asıl adı Abdullah b. Vebre b. Kays b. Ma-tar'dır.

Evd Kabilesi'nden

64- Ebü'l-Mugarra' (أبو المغراء): Asıl adı Amr b. el-Hâris b. Abdullah b. Ka'b'dır.⁵

ve yağma yapan bir kimse olarak tanınmıştır. Bir divânının bulunduğu söylenmektedir ancak divânı günümüze ulaşmamıştır. Geniş bilgi için bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r veş-Şu'arâ'*, 1-2 Kahire: Dâru'l-Hadis, 1423), 1/376; Necati Kara, "Ebüt-Tahaman el-Kaynî," 10/344-345.

- 1 Güney Arabistan kabilelerinden olan Kinde; Adî b. el-Hâris b. Murre b. Uded b. Ziyâd b. Arîb b. Zeyd b. Kehlân kanalıyla Sebe'ye dayanmaktadır. Ana vatanı Hadramevt olan bu kabile, fazla büyük bir kabile olmamakla beraber savaşçı özelliği ile tanınmaktaydı. İslâm öncesinde bir dönem Yemen ve Hicaz dolaylarında devlet de kurmuş olan Kinde, Benû Muâviye ve Benû Eşres olmak üzere iki büyük kola ayrılmaktadır. es-Sekûn, es-Sekasek Tucîb ve Sadef Benî Eşres koluna, er-Râyîş ise Muâviye koluna mensuptur. Ünlü Kadı Şureyh, Benû Râyîş koluna mensuptur. Câhiliye döneminde çoğunluğu putperest olan Kinde, Hadremevt'teki el-Celsed putuna tapmaktaydı. Kabilenin içerisinde, Yahudiliği benimsemiş önemli sayıda kimsenin olduğu da bilinmektedir. Kinde kabilesinin Yahudileri ile Medine Yahudileri arasında bir bağ bulunmaktaydı. Bkz. Söylemez, *Bedevilikten Hadariliğe Kûfe*, 112; Turun, *Güney Arap Kabileleri*, 117-122.
- 2 Şair olan, Ebû Henâ, asıl adı Mesrûk b. Ma'dikerib b. Sümâme b. el-Esved b. Ma'dikerib olup Benî Abdullah'a mensuptur. İbnü'l-Kelbî onun şiirinden bazı örnekler sunmaktadır. İbnü'l-Kelbî, Ebü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. es-Sâib, *Nesebu Ma'd ve'l-Yemeni'l-Kelbî*, thk. Nacî Hasan, 1-2 (Beyrût: Âlemu'l-Kutub, 1988), 1/173.
- 3 Kinde kabilesinin en önemli kollarından biridir. Bilindiği gibi bu kabile Muâviye, es-Sekâsik ve Benû Raiş gibi kollara ayrılmaktadır. Bu kabilenin kollarından Benû Raiş ana yurtlarını terk etmiş ve Heccer ile Hadramevt yöresine yerleşmiştir. İslâm fetihleri başladıktan sonra dağılan kabilenin bazı mensupları Irak yöresine özellikle Kûfe ve Basra ile buraya bağlı yerleşim birimlerine yerleşmiştir.
- 4 Mezhic kabilesinin kollarından biri olan Cu'fioğulları'nın şeceresi şöyledir: Cu'fî b. Sa'dü'l-Âşîre b. Mâlik b. Uded b. Zeyd b. Yeşcûb b. Arîb. Mezhic kabilesinin bu boyu, birçoğu Hz. Ali ve evlatlarının taraftarı olarak tanınan pek çok ilim adamı yetiştirmiştir. Emevîler döneminde Kûfe'de yaşayan bu ilim adamlarının en ünlüleri Câbir b. Yezid el-Cu'fî (ö. 128/745-6), el-Hâris b. Kays el-Cu'fî, İmrân b. Müslim el-Cu'fî, Kays b. Mervân el-Cu'fî, Suveyd b. Gafele el-Cu'fî'dir (ö. 81/700). Bkz. Söylemez, *Bedevilikten Hadariliğe Kûfe*, 116.
- 5 Evd kabilesine mensup bir şairdir. Bkz. Muhammed Süleyman et-Tîb, *Mevsû'atü'l-Kabâ'i'l-Arabîyye*, 1-12 (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1431), 9/30.

Murâd¹ Kabilesi'nden

65- Ebü'l-Kahbete (أبو القهبة): Asıl adı Bukeyr b. Abdullah b. Seleme b. el-Esl'dir.

Hemdân Kabilesi'nden

66- Ebü'l-Harandak (أبو الخرنديق): Asıl adı Ma'kal b. Abdücebr b. Muhammed b. Havlî'dir.

Tay² Kabilesi'nden

67- Ebû Zübeyd (ö. 62/681) (ابوزبيد): Asıl adı Harmele b. Abdülmünzir b. Ma'dikerib b. Hanzala b. en-Nu'mân b. Hayye'dir.³

68- Ebü'l-Mikdâm (أبو المقدم): Asıl adı Ahyel b. Ubeyd b. el-A'sem b. Kays b. Hadter b. Abdullah'tır.⁴

- 1 Mezhic kabilesinin bir kolu olan Murâd, soy olarak, Murâd b. Mezhic (Mâlik b. Uded) b. Zeyd b. Yeşcüb b. Arîb b. Zeyd kanalıyla Kahlân'a dayanmaktadır. Anavatanı Yemen'in Zebîb çevresi olan Murâd kabilesi ile Hemdân kabilesi arasında İslâm'dan önce kanlı savaşlar meydana gelmiş olmasına rağmen, İslâmî dönemde bu iki kabile arasında bir anlaşmazlığa rastlanmadığı gibi, bir ittifaktan dahi söz edilebilir. Zira her iki kabile de Emevî muhalifi ve Hz. Ali evlatlarının taraftarı olarak bilinmektedir. Bkz. Söylemez, *Bedevilikten Hadariliğe Kûfe*, 121.
- 2 Kahtânî Araplardan olan Tay, nesep olarak Tay b. Uded b. Zeyd b. Yeşcüb, b. Arîb, b. Zeyd b. Kehlân kanalıyla Kahtân'a dayanmaktadır. Birçok boyu olan Tay kabilesinin en meşhur boyları Cündub, Sunbus ve Gavs kollarıdır. Cundub kolu anneleri Cedile'nin ismi ile ünlenmiştir. Tay kabilesinin lideri meşhur sahabe Adî b. Hâtîm et-Tâî Cedile'nin (Cundub) Benî Sa'lebe koluna mensuptur. Kabilenin ana vatanı Yemen'dir. Tay kabilesi Ezd kabilesi tarafından yurtlarından uzaklaştırıldıktan sonra, Esed kabilesinin yurtlarının yakınlarına göçmüş ve bu kabile ile yaptığı savaşlarda Benü Esed'e üstün gelerek yurtlarının bir kısmını ele geçirmişlerdi. Câhiliye döneminde bu kabile ile Esed kabilesi arasında oldukça kanlı savaşlar meydana gelmiştir. Büyük bir kısmı İslâm'dan önce bedevî olan Tay kabilesinin önemli bir kısmı dinî inanç olarak Hristiyanlığı benimsemişti. İçlerinde kabile reisi olan Adî b. Hâtîm'in de bulunduğu bu Hristiyanların büyük bir bölümü İslâm dinini benimsemiş olmasına rağmen, bir bölümü Abbâsiler dönemine kadar dinlerini korumuştur. Putperest olan kısmı ise Fels putuna tapmaktaydı. Bkz. Söylemez, *Bedevilikten Hadariliğe Kûfe*, 123; Turun, *Güney Arap Kabileleri*, 138-139.
- 3 Hem Câhiliye hem de İslâm dönemini yaşamıştır. Hîre meliklerinin soyundan gelmektedir. Hristiyan olmasına rağmen Hz. Ömer onu kabilesinin vergilerini toplamakla görevlendirmiştir. İran tarih ve kültürüne aşina idi. Onlara dair ciddi birikiminden dolayı Hz. Osman tarafından da taltif edilmiştir. Hz. Osman'ın anne bir kardeşi ve Kûfe valisi olan Velîd b. Ukbe'nin yakın dostudur. Onunla içki meclislerinde bulunduğu kaydedilmektedir. Kaynakların çoğuna göre İslâm'ı hiç kabul etmemiştir. Taberî ise onun Velîd'in gayretleri ile İslâm'ı kabul ettiğini söylemektedir. Mersiye, hicviye ve hamase türü şiirlere sahiptir. Hz. Ali'nin vefatı üzerine söylediği mersiyesi meşhurdur. Şiirleri Luvis Şeyho tarafından *Şu'arâu'n-Nasrâniyye* adlı eserde bir araya toplanarak neşredilmiştir. Keza Nuri Hammûdî el-Kaysî tarafından *Şîru Ebî et-Tâî*, adıyla Bağdat'ta, 1967'de neşredilmiştir. Bkz. Rahmî Er, "Ebû Zübeyd et-Tâî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/271-272.
- 4 Ebü'l-Mikdâm ki asıl adı el-Ahyel b. Ubeyd b. Egsem b. Kays olup Benî Esvât kabilesine mensuptur. İbnü'l-Kelbî, *Nesebu Ma'âd*, 1/241.

69- Ebû Dulâme (ö. 161/777) (أبو دلامة): Asıl adı Zeyd b. el-Cevn'dir.¹

70- Ebû's-Sâib el-A'mâ el-Kinânî (أبو السائب الأعمى الكناني): Asıl adı Sâib b. Ferrûh'tur.

Şairlerin Künyeleri

71- İmruülkays b. Hucr el-Kindî (امرؤ القيس الكندي): Künyesi Ebû'l-Hâris'tir.²

72- Züheyr b. Ebû Sülmâ (ö. 609) (زهير بن أبي سلمى): Künyesi Ebû Sülmâ'dır.³

73- Nâbigatu Benî Zübyân (نابغة بني ذبيان): Künyesi Ebû Ümâme ve Ebû Akreb'dir.⁴

74- Evs b. Hacer (ö. 620) (أوس بن حجر): Künyesi Ebû Şüreyh'tir.⁵

- 1 Mizah şairi olup Küf'de fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Aslen Habeşistanlı olan babası Benî Esed kabilesine mensup bir şahsın mevâlisi olması hasebiyle bu kabileye mensup kabul edilmiştir. Son Emevî halifesi II. Mervân döneminde tanınmaya başlanmış olmakla beraber, özellikle Ebû Abbas es-Seffâh, Mansûr ve Mehdî dönemlerinde tanınmıştır. Akidesi ve ahlaki bozuk olan şair, dinî değerlerle rahat alay edebildiği için zındıklıkla suçlanmıştır. Kendisine bir divân atfedilmiştir ancak böyle bir eser günümüze gelmemiştir. Rüşdi Ali Hasan onun şiirlerini bir araya toplayarak *Divânü Ebî Dülâme el-Esedî*, adıyla Beyrût'ta 1984 tarihinde neşretmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Necati Kara, "Ebû Dülâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/122.
- 2 İmruülkays b. Hucr el-Kindî, Câhiliye döneminin belki de en önemli ve meşhur şairidir. Bkz. İbn Düreyd, *el-İştikâk* (Beyrût: y.y., 1991), 370.
- 3 Abdullah b. Gatafân kabilesine mensuptur. Necd bölgesinin Kasım dolaylarında dünyaya gelmiştir. Muallaka şairlerinden biri olup Câhiliye döneminin ünlülerindedir. Babası öldüğü için Evs b. Hacer ile evlenen annesinin bu evliliğinden nâşi Evs'in şiirleriyle büyümüştür. Uzun ömürlü şahıslardan biridir. Hz. Peygamber'i görmüştür. Hz. Peygamber'in "Allah'ım, beni onun şeytanından koru." dediği rivayet edilmektedir. Peygamber ile ilgili herhangi bir şiiri yoktur. Nabîğa ve İmruülkays ile birlikte Câhiliye döneminin en büyük şairlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Züheyr birinci tabaka şairlerden kabul edilmiştir. Ailesinden birçok şair yetişmiştir. İslâm öncesi dönemde "hak din" ve "hak kitap" hakkında şiir inşâd edenlerden olması, Arapların Câhiliye döneminde sahip oldukları dinî müktesebatı göstermesi açısından dikkat çekicidir. Ünlü muallakası hakkında şerhler ve bazı çalışmalar yapılmıştır. Ona atfedilen divânı günümüze ulaştırır. Bu divân Ahmet Talat tarafından Beyrût'ta 1968 yılında neşredilmiştir. Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Süleyman Tülücü, "Züheyr b. Ebû Sülmâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/540-542.
- 4 Hayatı ve eserleri hakkında yapılan çalışmalar ile ilgili bkz. Ahmet Ateş, "an-Nabîğa ad-Dubyânî: Hayatı ve Eseri Hakkında Araştırma", *Şarkiyât Mecmuası* 2 (1957), 11-40.
- 5 Câhiliye dönemi şairlerinden biri olup Temim kabilesine mensuptur. Aslen Bahreynli olan Evs, İslâm öncesi dönemin en büyük şairlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Hayatını Necd, Irak ve Hîre bölgelerinde geçirdiği için kendisine "gezgin şair" denilmiştir. Ancak daha çok Hîre'de, Amr b. Hind'in sarayında ikamet etmiştir. Babasının Gassânîlerle yürütülen savaşlarda Hîre hükümdarı III. Münzir'in (Münzir b. Mausemâ) saflarında iken öldürülmesi onu buraya yakınlaştırmıştır. Burada bulunduğu dönemde Amr'ı Gassânîlere karşı savaşa teşvik edici şiirler inşâd etmiştir. Bu açıdan şiirlerinde Lahmîler ile Gassânî ilişkilerine dair önemli veriler mevcuttur. Şiirlerinde çokça silah, at, kuş, deve gibi malzeme kullanmakla tanınmıştır. Divân sahibi şairlerden olup *Divânî*' günümüze ulaşmıştır. Bu *Divân* Muhammed Yusuf Necm tarafından tahkik ve şerh ile birlikte 1960 yılında Beyrût'ta

75- **Tarafe b. el-Abd** (طرفة بن العبد): Künyesi Ebû İshâktır.¹

76- **Lebîd b. Rebî'a** (ö. 40/660) (ليبيد بن ربيعة): Künyesi Ebû Ukayl'dir.²

77- **Ubeyd b. el-Abras** (عبيد بن الأبرص): Künyesi Ebû Ziyâd'dır.³

78- **A'sâ Benî Kays b. Sa'lebe** (أعشى بني قيس بن ثعلبة): Künyesi Ebû Basîr'dir.⁴

79- **el-Hatîe** (الحطيئة): Künyesi Ebû Muleyke'dir.⁵

80- **Mühelhel b. Rebî'a** (ö. 100/719) (مهلهل بن ربيعة): Künyesi Ebû Rebî'a'dır.⁶

81- **Esved b. Ya'fur** (الأشود بن يعفر): Künyesi Ebû Nahşel'dir.⁷

82- **Amr b. Ma'dîkerib** (ö. 21/641) (عمرو بن معدي كرب): Künyesi Ebû Sevr'dir.⁸

neşredilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Varol, "Evs b. Hacer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/542.

- 1 Hayatı ve çalışmaları ile ilgili bkz. Sedat Tuna, "Tarafe'nin Hayatı, Şairliği ve Şiirlerinde Medih", *Osman Gazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2022), 441-470.
- 2 Câhiliye dönemini ve İslâm dönemini yaşayan şairlerden biridir. Muallaka sahibidir. Muallaka sahibi olup İslâm'ı kabul eden tek şairdir. Genç yaşta şöhrete kavuşmuştur. Bundan dolayı henüz genç iken kabilesi adına Nu'mân b. Münzir'e elçi olarak gönderilmiştir. İslâm öncesi dönemde şiirlerinde ahiret, hesap gibi konuları işlemesi dikkat çekicidir. Bu durum, başta Brokelman olmak üzere bazı şahıslar tarafından Hristiyanlıktan etkilendiğinin kanıtı olarak sunulmuşsa da aslında bu bilgiler Câhiliye Araplarının öte dünya algısına sahip olduklarını göstermesi açısından önemlidir. İslâm'ı kabul ettikten sonra bir beyit dışında şiir söylemediği rivayet edilmektedir. Kûfe'de yaşamış, şehrin önemli şahsiyetleri arasında yer almıştır. Onunla ilgili geniş bilgi için bkz. Ebûbekir Matpan, "Muhadram Şair Lebîd b. Rebî'a'nın Hayatı ve Muallakasındaki Fahr Teması", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Darülbahis İslâm Araştırmaları Merkezi Dergisi* 2 (Haziran 2022), 38-74.
- 3 Hayatı ile ilgili geniş bilgi için bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r veş-Şu'ara'*, 1/259.
- 4 Künyesi Ebû Basir olan A'sâ Benî Kays b. Sa'lebe'nin asıl adı Meymûn b. Kays b. Cendel b. Şurahl b. Avf b. Sa'd b. Dubay'a b. Kays b. Sa'lebe olup meşhur şairlerden biridir. Hz. Peygamber'e gelmiş, kendisini övmüş, ancak İslâm'ı kabul etmemiştir. Bkz. İbn Makûlâ, *el-İkmâl*, 1/320.
- 5 Hz. Ömer döneminde yaşamış, onun meclisine katılmış ve bu meclise Abdullah b. Abbas'ı görmüştür. Bkz. Ebû Ali el-Kâli, İsmail b. el-Kasım b. Ayzûn, *el-Emâlî: Şuzûr'u'l-Emâlî* (Kahire: Daru'l-Kutub el-Mısıriyye, 1926), 2/157.
- 6 Mühelhel şair olup Câhiliye döneminin kahramanlarından biri olarak kabul edilmektedir. Ünlü şair İmru'ülkays'ın dayısıdır. Bkz. Câhız, Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî, *el-Hayevân*, 1-7 (Beyrût: Daru'l-Kutub el-İlmiyye, 1442), 7/481.
- 7 Ünlü müfessir Süfyan es-Sevrî'nin şiirlerini âyetleri izah ederken şahit olarak kullandığı önemli bir şairdir. Bkz. Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdullah b. el-İsfehâni, *Hilyetu'l-Evliyya ve Tabakâtu'l-Esfyâ'*, 1-10 (Beyrût: Matbaatu's-Se'âde, 1974), 7/5.
- 8 Muhadramun şair ve cengâverlerden biridir. Kahtânî Araplarının ünlü kabilelerinden Mezhiç'in Zübeyd koluna mensuptur. Kabilesinin resliğini yapmaktaydı. İslâm öncesi hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır. Ancak senetü'l-vüfud'da Murat kabilesinden bazı şahıslarla birlikte Medine'ye geldiği, Hz. Peygamber'le buluştuğu ve İslâm'ı kabul ettiği bilinmektedir. Ridde hadiseleri esnasında İslâm'ı terk edip irtidat eden ve Esved el-Ansî'nin tarafını tutanlardan biridir. Daha sonra yeniden İslâm

83- Adî b. Zeyd el-Ubbâdî (عدي بن زيد العبادي): Künyesi Ebû Umeyr'dir.

84- Bişr b. Ebî Hâzim (بشر بن أبي حازم): Künyesi Ebû Amr'dır.

85- Selâme b. Cendel (ö. 608?) (سلامة بن جندل): Künyesi Ebû Mâlik'tir.¹

86- Amr b. Şe's (ö. 20/641) (عمرو بن شأس): Künyesi Ebû Arrâr'dır.²

87- Hâtim b. Abdullah et-Tâî (حاتم بن عبدالله الطائي): Künyesi Ebû Adîy ve Ebû Süfâne'dir.³

88- Temîm b. Ebî Mukbil (ö. 37/658) (تميم بن أبي مقبل): Künyesi Ebû Ka'b'dır.⁴

89- Âmir b. Cüveyn et-Tâî (عامر بن جوين الطائي): Künyesi Ebû'l-Esved'dir.⁵

dinini kabul etmiştir. İslâm fetihleri başladığı zaman bu hadiselerde yerini almış, Kâdisiye Savaşı'nda gösterdiği kahramanlık dillere destan olmuştur. Hz. Ömer fetih komutanlarına savaş noktasında ona danışılmasını özellikle tavsiye etmiştir. Nihâvend Savaşı'nın kaderini değiştirenlerden biri olan kabul edilen Amr, 120 yaşında vefat etmiştir. Kendisine atfedilen şiirlerden 300 beyitlik parçası *Şi'ru Amr b. Ma'dikerib* adıyla 1972 yılında Dımaşk'ta neşredilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. H. Ahmet Sezikli, "Amr b. Ma'dikerib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/88; Turun, *İran'ın Fetbi*, 94-95.

1 Ebû Mâlik Selâme b. Cendel b. Abdi Amr et-Temîmî, el-Hârisî, Temîm kabilesinin Benî Sa'd oğullarına mensuptur. Mütelemmis ile birlikte Câhiliye şairlerinin yedinci tabakasından sayılmıştır. Câhiliye şairlerinin ilgilendiği konularla birlikte dinî meselelerle de ilgilenmiştir. Nitekim şiirlerinde bu konulara ayırdığı önemli beyitler bulunmaktadır. Az şiir inşâd eden şairlerden biridir. Buna rağmen bir *Divân*'ı vardır. Onun *Divân*'ı Asma'î ve Ebû Amr eş-Şeybânî rivayetleriyle günümüze kadar ulaşmıştır. Bu *Divân* ilk defa Clement Huart tarafından 1910 yılında Fransızcaya tercüme edilerek yayımlanmıştır. Süleyman Tülücü, "Selâme b. Cendel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/346-347.

2 Ebû İrâr Amr b. Şe's b. Ubeyd el-Esedî şair sahibilerden biridir. Kabiliyeti ve cesareti ile ünlüdür. Hudeybiye barış müsalahasında bulunmuş, Hz. Ali ile birlikte Yemen'e gitmiştir. İslâm fetihleri başladığı zaman bu fetihlerde yerini almıştır. Kâdisiye Savaşı'na katılmış, bu savaşla ilgili bir de şiir söylemiştir. Oğlu İrâr ile ilgili gazel söylemiştir. Beyitlerinden yirmi kadarı *Lisânü'l-Arab*'da yer almaktadır. Çok şiir söyleyen şairlerden olmasına rağmen divânı günümüze ulaşmamıştır. Ancak birçok kasidesi değişik eserlerde yer almıştır. Yahya el-Cubûrî ona atfedilen şiirleri *Şi'ru Amr* adıyla 1976 yılında Necef'te neşretmiştir. Bkz. Abdullah Aydınlı, "Amr b. Şe's", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/91-92.

3 Şair olup İbnü'l-Kelbî kendisinden bazı beyitler aktarmaktadır. Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Nesebu Ma'd*, 1/251.

4 Ebû Ka'b, Temîm b. Ebî Mukbil, Benî Sa'sa'a kabilesinin Benî Aclân boyuna mensuptur. Muhadram şairlerden biridir. Câhiliye dönemini yaşamış, daha sonra İslâm'ı kabul etmiştir. Câhiliye döneminde yaşayan insanları hatırladıkça onlara ağıladığı kaydedilmektedir. Bkz. Cahuz, *el-Hayevân*, 7/444.

5 Âmir b. Cüveyn et-Tâî: Câhiliye dönemi güçlü şair, hatip ve kahramanlarından biridir. Nu'mân b. Münzir'le görüşmüşlüğü bulunmaktadır. Hatta Münzir kendisine misafir olmuştur. Uzun yaşayanlardan biri olarak kabul edilmektedir. Ahmet Zeki Safvet, *Cemheretu Hutebi'l-Arab fi Usûri'l-Arabiyyeti'z-Zâhire*, 1-3 (Beyrût: Mektebetü'l-İlmiyye, ts), 1/37.

90- Zeydü'l-Hayr b. Muhahlil (ö. 9/630) (زيد الخير بن مهلهل): Künyesi Ebû Mükennef'tir.¹

91- Ka'b b. Züheyr (ö. 24/645) (كعب بن زهير): Künyesi Ebü'l-Mudarrab'dır.²

92- Hassân b. Sâbit (ö. 60/680) (حسان بن ثابت): Künyesi Ebü'l-Velîd'dir.³

93- Ka'b b. Mâlik el-Ensârî (ö. 50/670) (كعب بن مالك الأنصاري): Künyesi Ebû Abdullah'tır.⁴

94- Abdullah b. Revâha el-Ensârî (ö. 8/629) (عبدالله بن رواحة الأنصاري): Künyesi Ebû Amr'dır.⁵

95- Artât b. Suhiyye el-Murrî (أرطاة بن سهية المري): Künyesi Ebü'l-Velîd'dir.⁶

- 1 Ebü'l-Müknif Zeydü'l-Hayr (Zeydü'l-Hayl) b. Mühelhil b. Münbih, muhadram şair olup sahabidir. Hayatının büyük kısmı Câhiliye döneminde geçmiştir. İslâm'ı kabul ettikten iki hafta sonra vefat ettiği kaydedilmektedir. Tay kabilesinin Benî Nebhân koluna mensup olup atlara tutkundur. Birçok atı vardı. Şiirlerinde bu atlarının birçoğundan isim olarak bahsetmektedir. Atlarını çocuklarından daha çok sevdiği için Zeydü'l-Hayl olarak tanındığı kaydedilmektedir. Dönemin geçim kaynaklarına uygun olarak çapul, yağma, soygun işleri ile uğraşmıştır. Kabilesinin reisi olması dolayısıyla ganimetlerin dörtte biri ona ait olurdu. Hicrî 9. yılda Tay kabilesinin temsilcilerinin başında Medine'ye gelip İslâm'ı kabul etmiştir. Zeyd'in şiirleri Nuri Hammudî el-Kaysî tarafından *Divânü Zeydi'l-Hayl et-Tâi* adıyla Necef'te, 1967 yılında neşredilmiştir. Bkz. Hamit Özkan, "Zeydülhayr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 19/339.
- 2 *Kasidetü'l-Bürde*'nin sahibi ünlü şair ve sahabi olan Ebü'l-Mudarrab (Ebû Ukbe) Kâ'b b. Züheyr b. Rebî'a, Müzeyne kabilesine mensuptur. Babası muallaka sahibi ünlü şair Züheyr'dir. İslâm dini çevresine yayılmaya başlayınca bu dine karşı koymuş ve aleyhte birçok şiir söylemiştir. Hz. Peygamber hicvettiği bir şiirinden dolayı hakkında ölüm cezası verilmiştir. Bunun üzerine kabilesi Müzeyne'ye sığınmış, ancak kabilesi tarafından reddedilmiştir. Kardeşi Büceyr'in İslâm'ı kabul etmesi durumunda bağışlanacağını söylemesi üzerine Müslüman olmuştur. 9/630 yılında Medine'ye gelerek Ensâr ve Muhacir'in huzurunda Müslüman olmuş ve meşhur kasidesi Bânet Su'âd'ı okumuştur. Bunu dinleyen Peygamber duyulanarak üzerinde bulunan Yemen hırkasını (bürde) onun üzerine atmıştır. Bundan dolayı da söz konusu kaside *Kasidetü'l-Bürde* olarak şöhret kazanmıştır. Bkz. Osman Keskiöglü, "Ka'b Züheyr ve Kaside-i Bürde", *Diyanet Dergisi* 14/2 (1978), 98-101; Ahmet Savran, "Kâ'b b. Züheyr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/7-8.
- 3 Hz. Peygamber'in şairi olarak şöhret kazanmış olan bu değerli sahabi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Türkmen, "Hassân b. Sâbit el-Ensârî", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1985), 407-414; Dursun Hazer, "Hassân b. Sâbit'in Hz. Peygamber için Nazmettiği Mersiyeler Üzerine", *Haz. Muhammed ve Mesajı*, ed. Mehmet Mahfuz Söylemez (Ankara: İslami İlimler Dergisi Yayınları, 2014), 217-231.
- 4 Hz. Peygamber'in üç şairinden biridir. Onunla ilgili geniş bilgi için bkz. Murat Gök, "Peygamber Şairi Kâ'b b. Mâlik'in Hayatı ve Kişiliği", *İSTEM* 15/30 (2017), 287-309.
- 5 Sahabe ve Hz. Peygamber'in şairi olan Abdullah b. Revâha ile ilgili geniş bilgi için bkz. Mehmet Salih Arı, "Abdullah b. Revâha: Bir Peygamber Şairi ve Bir Komutan", *İslami Araştırmalar Dergisi* 19/2 (2006), 377-389.
- 6 İbnü'l-Kelbî onun şiirlerinden parçalar aktarmaktadır. Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Nesebu Ma'îd*, 2/596.

96- Mâlik b. el-Aclân en-Nahdî (مالك بن العجلان النهدي): Künyesi Ebû Sa'îd'dir.

97- Âmir b. Tufeyl (ö. 11/632) (عامر بن الطفيل): Künyesi Ebû Ali'dir.¹

98- Abbas b. Mirdâs es-Sülemî (عباس بن مرداس السلمي): Künyesi Ebû'l-Heysem'dir.²

99- Kays b. Züheyr el-Absî (قيس بن زهير العبسي): Künyesi Ebû Hind'dir.³

100- Hâlid b. Ca'fer b. Kilâb (خالد بن جعفر بن كلاب): Künyesi Ebû Cüzeyy'dir.

101- Erbed b. Kays (أربد بن قيس): Künyesi Ebû'l-Hazzâz'dır.⁴

- 1 Hz. Peygamber tarafından İslâm dinini anlatmak üzere gönderilen sahabelerden oluşan irşad ekibini Bî'r-i Ma'ûne'de pusuya düşürerek öldüren ekibin başındaki şair olan Âmir b. Tufeyl, Âmir b. Sa'sa'a kabilesinin Ca'fer b. Kilâb boyuna mensuptur. Amcası Ebû Berâ, kabilenin reisi idi. Medine'ye gelip kabilesi adına Hz. Peygamber'den davetçi sahabe talebinde bulunmuştu. Hz. Peygamber, Necd halkının kendilerine zarar vereceğinden endişe ettiğini söyleyince onları himaye edeceğine söz vermişti. Bunun üzerine gönderilen irşad ekibi Süleymoğulları tarafından da desteklenen Âmir b. Tufeyl tarafından hunharca öldürülmüştü. Âmir b. Tufeyl daha sonra amcasının ölümü üzerine kabilesinin başına geçmiştir. Hz. Peygamber'i öldürmek amacıyla Medine'ye gelmişse de bunu başaramamıştır. İslâm'ın amansız düşmanı olarak hayatını sürdürmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Önkal, "Âmir b. Tufeyl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/68; Mustafa Sezer, "İslâm Tarihi'nde Bî'r-i Ma'ûne Hadisesi Üzerine Bir Araştırma", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2015), 247-274.
- 2 Benî Süleym kabilesine mensup olup Muhadram şairdir. İslâm dinini kabul etmiş ve Hz. Peygamber'le birlikte Huneyn Savaşı'na katılmıştır. Ganimetler dağıtılacağı zaman Peygamber'in verdiği payı beğenmemiş ve bu durumu bir şiirle eleştirmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Bunun dilini benden kesin!" deyince, ganimetleri artırılmış ve razı edilmiştir. Daha sonra Basra'ya yerleşmiş, Basra'da kendisinden hadis rivayet edenler bulunmaktadır. Bkz. Belâzürî, *Ensâb*, 3/320.
- 3 İslâm öncesi şair, hatip ve kahramanlarından biridir. İslâm öncesi ünlü "Dahis ve el-Gabra" adındaki iki atın sahibidir. Babası Benî Âmir tarafından öldürülmüştür. Bunun üzerine adam toplayıp onlarla savaşmıştır. Yemen'in Gamar bölgesinde bir süre kalmış ve burada Hristiyanlığı kabul etmiştir. Ömrünün sonlarına doğru kazzetli besinlerden uzak durmuştur. Tabakât, tarih ve ensâb kitaplarında birçok beyti günümüze kadar gelmiştir. Bkz. Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 16/44.
- 4 Benî Âmir kabilesine mensup bir şair olup ünlü şair Lebîd'in anne bir kardeşidir. Senetül-Vüfûd'da Hz. Peygamber'le görüşmeye gelen Benî Âmir kabilesi heyeti içerisinde yer almaktaydı. Heyetin içerisinde Âmir b. Tufeyl ile Cebâr Sülmâ da vardı. Bu üçlü İslâm'ın en acımasız düşmanları arasında yer almaktadırlar. Üçü de Benî Âmir'in en nüfuzlu liderleri arasında bulunuyorlardı Bunlar Hz. Peygamber'e gelmeden önce Peygamber'e bir suikast planlamışlardı. Buna göre, Âmir Hz. Peygamber'i meşgul edecek, Erbed de kılıcını çekip onu öldürecekti. Resûlullah'ın yanına girdiklerinde Âmir Hz. Peygamber'e kendilerine dokunmamasını, Câhiliye üzerine hayatlarını idame ettirmelerini onaylamasını söylemiş, Peygamber de bunu kabul etmemişti. Bunun üzerine Medine'ye asker yağmakla onu tehdit etmişti. Bu gergin ortamı yaratarak aslında Erbed'e Peygamber'i öldürmesi için zemin hazırlamaya çalışıyordu. Hz. Peygamber "Ya Rab, Âmir b. Tufeyl'e karşı beni koru." diye dua etmişti. Benî Âmir'in elçileri, Hz. Peygamber'in huzurundan çıktıklarında Âmir b. Tufeyl, Erbed'e çıkışarak neden Peygamber'i öldürmediğini sormuş ve onunla ilişkilerini keseceğini belirtmişti. Bunun üzerine Erbed, kendisine Hz. Peygamber'i her öldürme düşüncesine aklına geldiğinde onu kendisi ile Peygamber arasında gördüğünü, bir türlü onun aradan çıkmadığını, bundan dolayı da Peygamber'i

102- Urve b. el-Verd el-Absî (عروة بن الورد العبسي): Künyesi Ebû's-Sa'âlik'tir.¹

103- Kays b. el-Hatîm el-Evsî (ö. 620) (قيس بن الخطيم الأوسي): Künyesi Ebû Yezîd'dir.²

104- Ümeyye b. Ebi's-Salt (ö. 8/630?) (أمية بن أبي الصلت): Künyesi Ebû Osman ve Ebû'l-Kâsım'dır.³

105- Sahr b. Amr b. eş-Şüreyd (صخر بن عمرو بن الشريد): Künyesi Ebû Hassân'dır.⁴

106- Hüzeyl b. Hubeyre et-Tağlibî (الهذيل بن هبيرة التغلبي): Künyesi Ebû Hassân'dır.⁵

107- Düreyd b. es-Simme (ö. 8/630) (دريد بن الصمة): Künyesi Ebû Kurre'dir.

öldüremediğini söylemiştir. Yani Allah Erbed ile Peygamber'in arasına sürekli Âmir'i yerleştirerek peygamberini Erbed'den korumuştur. Erbed ve Âmir'in ikisi de İslâm'ı kabul etmemişlerdir. Âmir dönüştü vebaya yakalanarak, Erbed ise memleketine döndükten birkaç gün sonra yıldırım çarpması sonucu ölmüştür. Geniş bilgi için bkz. es-Safedi, *el-Vüfî*, 8/216.

- 1 Câhiliye dönemi şairlerinden biridir. İslâm'a yetişmeden ölmüştür. Oğlu Hâlid b. Urve b. el-Verd el-Absî sahâbedendir. Bkz. İbn Hacer el-Askalanî, *el-İsâbe*, 2/298.
- 2 Câhiliye döneminin Medineli şairlerinden biri olup Evs kabilesine mensuptur. Hayatı ve yöntemi hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Yılmaz, "Evs Şairi Kays b. el-Hatîm'in Şiirlerinde Övünme," *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/44 (Aralık 2020), 175-200.
- 3 Sakif kabilesine mensup olup "Hanif" olarak görülmüştür. Din, dini düşünce, peygamber ve ahirete dair düşünceleri vardır. Peygamber olmayı beklediği kaydedilmektedir. Hayatı ve düşünceleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Mücahit Yüksel, "Ümeyye b. Ebû's-Salt'ın Hayatı ve Tarih Konulu Bazı Şiirleri Üzerine Bir İnceleme," *Cumburiyet İlahiyat Dergisi* 2/26 (Aralık 2022), 539-559; Yakup Göçemen, "Hanif Şair Ümeyye b. Ebi's-Salt'ın Şiirlerinde Başlıca Dini Anlamlar", *İhya: İslami Araştırmalar Dergisi* 8/1 (2022), 297-324.
- 4 Sahr b. Amr b. eş-Şerid, Kays Aylân kabilesinin Beni Süleym koluna mensup olup Câhiliye dönemi şairlerinden biridir. Câhiliye döneminde de öldürülmüştür. Kız kardeşi Hansâ'nın onun için yazdığı şiiri meşhurdur. Hansâ ise gelmiş geçmiş en büyük kadın şairlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Kabilesi Beni Süleym'in temsilci ekibi içerisinde Hz. Peygamber ile görüşmek üzere Medine'ye gelmiş, İslâm'ı kabul etmiştir. Peygamber onun şiirlerini beğenmiş, hatta kendisine "Haydi ey Hansa!" diyerek şiir söylemesini istemiştir. En iyi şiirlerinin kardeşleri Muâviye ile Sahr için inşâ ettiği şiirler olduğu kaydedilmektedir. Hansâ daha sonra İslâm fetihlerine de katılmıştır. Kâsidiye Savaşı'na iştirak ettiği rivayet edilmektedir. Abdullah b. Saîd Muhammed Abbâdî Lahcî, *Kitabu Müntheş-Su'âl alâ Vesâ'îl'l-Vüsûl ilâ Şemâ'îl'l-Resûl*, 1-4 (Cidde: Dâru'l-Havî, 2005), 1/106.
- 5 Câhiliye dönemi Tağlib kabilesinin liderleri ve şairlerinden biridir. Hayatı İslâm'a yakın bir dönemde geçmiştir. Ancak İslâm'a yetişmemiştir. Hz. Peygamber, onun kızı olan Havle bnt. el-Huzeyl b. Hübeyre et-Tağlibî ile nikahlanmıştı. Kendisine gelmek üzere Suriye'den yola çıkmış, ancak Medine'ye ulaşmadan yolda vefat etmiştir. Bkz. İbn Manzûr, *Muhtasar Târihi Dimeşk*, 3/289.

108- Enes b. Müdrike el-Has'amî (أنس بن مدركة الخثعمي): Künyesi Ebû Süfyân'dır.¹

109- Şemmâh b. Dırâr (ö. 30/650) (الشمخ بن ضرار): Künyesi Ebû Sa'de'dir.²

110- Yezîd (Şemmâh'ın kardeşi): Künyesi Ebû Dırâr'dır.

111- Abdullah b. Evs el-Esedî (عبدالله بن أوس الأسدي): Künyesi Ebû Munkiz'dir.

112- Yezîd b. Mufrîğ el-Himyerî (يزيد بن مفرغ الحميري): Künyesi Ebû Mufrîğ'dir.³

113- A'şâ Hemdân (ö. 83/702) (أعشي همدان): Künyesi Ebû'l-Misbah'tır.

114- el-Ahtal (ö. 92/710) (الأختل): Künyesi Ebû Mâlik'tir.⁴

115- Abdullah b. Hümmâm es-Selûlî (عبدالله بن همام السلولي): Künyesi Ebû Abdurrahman'dır.⁵

1 Döneminin şairlerinden ve kahramanlarından biridir. Şiirlerinden biri Belâzürî tarafından aktarılmıştır. Bkz. Belâzürî, *Ensâb*, 2/351.

2 Ebû Sa'de eş-Şemmâh b. Dırâr b. Harmele b. Sinân b. Ümeyye, Gatafân kabilesinin Benî Mazin koluna mensuptur. Bir gözünün görmediği kaydedilmektedir. İslâm'ı kabul ettiği bilinen Şemmâh'ın Resûlullah'ı görüp görmediği bilinmemektedir. Kabilesinin topluca İslâm dinini kabul etmesinden önce Müslüman olmuştur. Hz. Ömer döneminde fetihlere katılmış, Azarbaycan ve Ermenistan fetihlerinde yer almıştır. İrticalen recez şiirleri söylemekte çok başarılı kabul edilmiştir. *Divân*'ı Selahaddin Hâdî tarafından eş-Şemmâh b. Dırâr ez-Zübeyânî *Hayâtuhû ve Şi'rühû* adıyla Kahire'de, 1968'de neşredilmiştir. Bkz. Zülfikar Tüccar, "Şemmâh b. Dırâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/506-507.

3 Ebû Osman Yezîd b. Ziyâd b. Rebî'a b. Mufrîğ, Himyer kabilesine mensuptur. Kabilenin ünlü şairlerinden olup hiciv şairlerindedir. Önüne geleni hicvettiği aktarılmaktadır. Muâviye b. Ebî Süfyân'ın Irak valisi Ubeydullah b. Ziyâd'ın Sicistan'a atadığı valisi Ubâd b. Ziyâd'ın arkadaşı olup onunla birlikte o coğrafyaya gitmiştir. Ubâd ile araları açılınca onu da hicvetmiştir. İbn Sellâm el-Cumahî onun birçok şiirini aktarmaktadır. Bkz. İbn Sellâm, *Tabakâtü Fuhûlîş-Şu'ara*, thk. Mahmûd Muhammed Şakir, 1-2 (Cidde: Dâru'l-Medenî, ts), 2/688.

4 Hristiyan olarak bilinen Benî Tağlib kabilesinin Cüşem b. Bekir koluna mensuptur. Emevî döneminin şairlerinden olup Emevî saraylarının müdavimlerinden biri idi. Ancak bu saray hayatına rağmen bedevî yaşama tutkun olduğu kaydedilmektedir. İçkiye düşkün idi, içkiyi mensubu bulunduğu Hristiyanlığın bir nişanesi ve dinî özgürlüğün bir alameti olarak kabul ederd. Cerîr ile aynı dönemde yaşamıştır. Onunla atışmaları meşhurdur. Hayatı ve edebî dünyası hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Kazım Ürün, "Fuhûlûş-Şu'arâ (el-Ahtel, Cerîr, el-Farazdak) ve en-Nakâ'id," *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (1997), 53-73; Sedat Tuna, "Hristiyan Şair Ahtal Tarafından Ensârın Hicvedilmesi," *UMDE: Dinî Tetkikler Dergisi* 3/1 (2020), 23-46.

5 Emevî dönemi şairlerinden biridir. Emevî ailesiyle iyi ilişkileri vardı. Yezîd b. Muâviye b. Ebî Süfyân'ı oğlu Muâviye b. Yezîd b. Muâviye'yi veliaht tayin edip, ona biat alınması hususunda teşvik eden odur. Şiirleri büyük dil bilgini Sibeveyh tarafından şahit olarak kullanılacak kadar Arap dilini iyi

116- Kümeyt b Zeyd el-Esedî (ö. 126/744) (الكميت بن زيد الأسدي): Künyesi Ebû'l-Müstehil'dir.¹

117- Ferezdak b. Gâlib (ö. 114/732) (الفرزدق بن غالب): Künyesi Ebû Firâs'tır.²

118- Cerîr b. Atiyye b. el-Hatfî (ö. 110/728) (جرير بن عطية بن الخطفي): Künyesi Ebû Hazre'dir.³

119- Uyeyne b. el-Hâris b. Şihâb (عينة بن الحارث بن شهاب):⁴ Künyesi Ebû Harze'dir.⁵

120- Tarmâh b. Hakîm (الطرماح بن حكيم): Künyesi Ebû Nevr'dir.⁶

kullanarlardan biri idi. Bkz. Sibeveyh, Amr b. Osman b. Kanber el-Hârisî (ö. 180/797), *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Harun, 1-4 (Kahire: Mektebetu el-Hancı, 1988), 1/262, 3/57, 3/58, 3/78-79; İbn Sellâm el-Cumahî, *Fuhûluş-Şu'arâ*, 2/625.

- 1 Kümeyt b. Zeyd el-Esedî hayatı, düşünceleri ve şiirlerinin içerdiği tarihî konular için bkz. İbrahim Sarıçam, "Kümeyt b. Zeyd el-Esedî ve Hâşimiyatı I: İslam Tarihi Açısından Bir Değerlendirme," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (1997), 255-296; İbrahim Sarıçam, "Kümeyt b. Zeyd el-Esedî ve Hâşimiyatı II: İslam Tarihi Açısından Bir Değerlendirme," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (1997), 201-232.
- 2 Emevî döneminin ünlü hiciv şairlerinden biridir. Basralı olup Hz. Ali'yi görmüştür. Hz. Hüseyin'in şehit edildiği hadise esnasında Kûfe'ye giderken kendisiyle karşılaştığı ve "Küfelilerin gönülleri senin yanında ancak kılıçları Benî Ümeyye'nin yanında" dediği ve kendisini uyardığı kaydedilmektedir. Döneminin en büyük şairlerinden kabul edilmiştir. Muâviye b. Ebî Süfyan'ı hicvetmiş, ancak Haccâc'a methiyeler dizmiştir. Emevî saraylarından faydalanmıştır. Abdülmelik b. Mervân'a yazdığı gazeli başarılı bir medih örneği olarak görülmüştür. Renkli hayatı olan bu Emevî şairi ile ilgili geniş bilgi için bkz. Tayyip Tiz, "Emevî Dönemi Siyasi Şiir: Ferezdak Örneği", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9 (2015), 259-272; Esat Ayyıldız, "Ferezdak'ın Şairliği ve Arap Edebiyatındaki Yeri", *Mizânül-Hak: İslami İlimler Dergisi* 15 (2022), 107-133.
- 3 Emevî döneminin büyük şairlerinden biri olup Temim kabilesine mensuptur. Hayatını zamanın şairleri ile şiir atışmaları yaparak geçirmiştir. Karşısında Ferezdak ve Ahtal dışında kimsenin durmadığı kaydedilmektedir. İffetli bir adam olarak bilinir. Elinizdeki eserin müellifi olan Muhammed b. Habîb onun şiirlerinin rivasisidir. Günümüze gelen *Divân*'ı, İbn Habîb'in rıyaseti olup Kahire'de basılmıştır. Bu divânın adı *Divânü Cerîr bi Şerhi Muhammed b. Habîb* şeklinde Nu'mân b. Muhammed Emin Taha tarafından tahkik edilerek üç cilt şeklinde basılmıştır. Hayatı ile ilgili geniş bilgi için bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r veş-Şu'arâ*, 1/456.
- 4 Temim kabilesinin Benî Sa'lebe b. Yerbû' b. Hanzala koluna mensuptur. Himyerî, Ebû Ubeyde'den aktararak Ukâz panayırına iştirak eden halkın, Arapların en kahramanı olarak üç kişi üzerinde ittifak ettiklerini bunlardan birinin de Uyeyne b. el-Hâris b. Şihâb olduğunu söylemektedir. Himyerî, *Revdul-Mi'târ fi Haberil-Aktâr* (Beyrût: Muessesetu Nasır li's-Sekâfe, 1980), 411.
- 5 Cerîr ile Uyeyne'nin künyelerinin aynı olarak verilmesi bir karışıklığın varlığını akla getirmektedir.
- 6 Tarmâh b. el-Hakim b. Nevr b. Kays b. Cahder b. Sa'lebe b. Abd b. Rûdâ' b. Mâlik, Tay kabilesine mensuptur. Künyesi Ebû Nakr veya Ebû Dubeyne'dir. Suriye'de doğmuş ve yetişmiştir. Kûfe'de bir evi vardı. Hâricî mezhebine mensup idi. Dedesi Kays b. Cahder sahabedendi. Hasan b. Ali'den hadis nakletmiştir. Bkz. İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hasan b. Hibetullah, *Târibü Medineti Dimaşk*, thk. Muhibuddin Ebû Saïd, 1-80 (Beyrût: Daru'l-Fik li't-Tabati ve'n-Neşri ve't-Tevzi, 1995), 24/465.

121- Kuseyr b. Abdurrahman (كثير بن عبد الرحمن): Künyesi Ebû Sahr'dır.

122- Cemîl b. Mu'ammer el-Uzrî (جميل بن معمر العذري): Künyesi Ebû Amr ve Ebû Mu'ammer'dir.¹

123- el-Le'in (ö. 75/695) (اللعين): Künyesi Ebû Ukeydir'dir.²

124- Ahvas b. Muhammed el-Ensârî (الأحوص بن محمد الأنصاري): Künyesi Ebû Âsım'dır.³

125- Nusayb el-Evedî (ö. 108/726) (نصيب الأسود): Künyesi Ebû Mihcen'dir.⁴

126- Ubeydullah b. Kays er-Rukayyât (ö. 75/694) (عبيد الله بن قيس الرقيات): Künyesi Ebû Hâşim'dir.⁵

127- Yezîd b. Mahzem, el-Hârisî (يزيد بن مخزم, الحارثي): Künyesi Ebû'l-Hâris'tir.

1 Künyesi Ebû Amr idi. Arap aşıklarından biridir. Besine adında bir cariyeye âşık olmuştur. Şiirlerinin çoğu bu kadın ve aşkına ilişkindir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r veş-Şu'arâ*, 1/425.

2 Asıl adı Menâzil b. Zem'a et-Temîmî el-Minkarî'dir. Hece şairlerinden biridir. Hz. Ömer halkın namaz kıldığı bir mekânda kendisinin şiir okumakta olduğunu görünce kimdir bu lanetli herif (lain) diye sormuş, bu ifade onun sıfatına dönüştürmüştür. Emevîler döneminde hicri 75 civarında ölmüştür. Bkz. Câhız, *Hayevân*, 7/476.

3 Medinelidir. Emevîler döneminde yaşamıştır. Ferezdak Medine'ye geldiği zaman onda kalırdı. Şiir dışında şarkı ile de uğraşır. Ömer b. Abdülaziz'in Medine valiliği dönemi hakkında güzel şiirleri bulunmaktadır. Bkz. Belâzürî, *Ensâb*, 3/92, 8/128.

4 Kinâne kabilesinin Benî Ka'b b. Damra koluna mensuptur. Emevî döneminin önemli şairlerinden biridir. Anne ve babasının Sudan kökenli olduğu kaydedilmektedir. Cömert olarak bilinen Nusayb, kimseyi hicvetmediği için oldukça sevilirdi. Methiyeleri vardı, bu methiyelerin önemli bir kısmı Benî Mervân'a yapılmıştır. Nitekim Mısır valisi Abdülaziz b. Mervân için yazdığı methiye karşılığında 1000 dinar aldığı kabul edilmektedir. Siyah tenli kızlarının mevalî ile evlenmesini istemediği ve Araplar da kızlarına tâlip olmadığı için kimi şairlerin bundan dolayı istenmeyen bir şeyi ifade ederken "Nusayb'ın kızları" yakıştırması yaptıkları, bunun zamanla istenmeyen şeyler için darb-ı mesele dönüştüğü kaydedilmektedir. Onunla ilgili çalışmalar daha çok Rizzitano-Umberto tarafından yapılmıştır. Şefik Cebri, *Şâ'iru Benî Mervân Nusayb b. Rebâb*, adıyla ona dair bir çalışma neşretmiştir. Mehmet Reşit Özbalkıç, "Nusayb b. Rebâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/268.

5 Daha çok İbn Kays er-Rukayyât olarak bilinmektedir. Kureyş kabilesine mensup olup Mekkelidir. Soyu Hz. Peygamber'le Kusa'yda birleşmektedir. Emevîlere yönelttiği hiciv şiirleriyle tanınmıştır. Gençlik yılları Hz. Ömer ve Osman döneminde geçmiştir. Zübeyr b. Avvâm taraftarı olup bu hanedana derin muhabbeti vardı. Mus'ab b. Zübeyr'in öldürülmesinden sonra ona birçok mersiye ve methiye yazmıştır. Abdullah b. Zübeyr'e ise cimrilikinden dolayı iki beyitlik bir methiyesi bulunmaktadır. Abdullah b. Ca'fer'in himayesinde hayatını geçirmiştir. Velîd b. Abdülmelik b. Mervân'ın hanımını hicvettiği bir gazeli vardır. Abdülmelik b. Mervân'a ise bir methiye yazmıştır. Onunla ilgili geniş bilgi için bkz. Ali Şakir Ergin, "İbn Kays er-Rukayyât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/108-109.

128- Adî b. er-Rukkâ' el-Âmilî (عدي بن الرقاع العاملي): Künyesi Ebû Dâvûd'dur.¹

129- Züfer b. el-Hâris el-Kilâbî (ö.75/736) (زفر بن الحارث الكلابي): Künyesi Ebû Abdullah'tır.²

130- İmrân b. Hittân es-Sedûsî (ö. 84/703) (عمران بن حطان السدوسي): Künyesi Ebû Şihâb'dır.³

131- Ubeyde b. Hilâl el-Yeşkurî (ö. 77/696) (عبيدة بن هلال اليشكري): Künyesi Ebû Mâlik'tir.⁴

132- Ubeydullah b. el-Hurr el-Cu'fî (عبيد الله بن الحر الجعفي): Künyesi Ebü'l-Eşres'tir.⁵

133- Ubeydurrâ'î en-Numeyrî (عبيد الراعي النميري): Künyesi Ebû Nûh ve Ebû Cendel'dir.⁶

134- Ka'b el-Aşkarî (كعب الأشقري): Künyesi Ebû Mâlik'tir.⁷

1 İbn Rukâ' olarak bilinmekte olan Adî b. Rukâ' Kuda'a kabilesinden Benû Âmil'e mensuptur. Suriye bölgesine yerleşmiştir. Bir gün şairler kendisiyle muarazada bulunmak için evinin önüne toplanmışlardı, kendisi ise evde bulunmuyordu. Şairlerin evin önünde toplandığını gören küçük yaştaki kızı gelerek onlara,

Her bir uzak köşeden toplandınız buraya

Bir tek adamla muarazada bulunmak için ki siz topunuz değilsiniz bir adamın dengi

beytini okumuş, bu şiiri duyan şairler İbn Rukâ' ile karşılaşmaktan vazgeçmiş ve oradan uzaklaşmışlardır. Bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r veş-Şu'arâ*, 2/603.

2 Züfer b. el-Hâris el-Kilâbî, Ebû Hüzeyl kabilesine mensuptur. Dönemin komutanlarından biridir. el-Cezîre bölgesi halkına mensuptur. Kendi döneminde Kays kabilesinin ileri gelenlerinden idi. Kinnesrin halkının komutanı olarak Muâviye'nin saflarında Sıffin Savaşına iştirak etmiştir. Daha sonra Abdullah b. Zübeyr'in tarafına geçmiştir. Mercu Rahit Savaşı'na Kays kabilesinin lideri olarak katılmıştır. Ahtal kendisini hicvetmektedir. Geniş bilgi için bkz. Fuat Sezgin, *Târîhu't-Turâsi'l-Arabî*, Arapçaya trc. Mahmûd Fehmî Hicâzî, 1-5 (Riyâd: Câmî'atu İmam Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, 1991), 3/40.

3 Hâricîlerin önemli şairlerinden biridir.

4 Ubeyde b. Hilâl el-Yeşkurî, Hâricîlerin Ezârika kolunun önemli şair ve hatiplerinden biridir. Bkz. Hayrettin Zirikli, *A'lâm*, 4/199.

5 Bir beyti Ebû'l-Alâ' el-Ma'arrî tarafından aktarılmaktadır. Bkz. Ebû'l-Alâ' el-Ma'arrî, Ahmed b. Abdullah, *el-Lâmiu'l-Azîz Şerbu Dîvânî'l-Mütenebbî*, thk. Muhammed Saîd el-Mevlevî (Riyad: Merkezi Melik Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dirasâti'l-İslâmiyye, ts), 255.

6 Ubeydürâî, Mudar kabilesinin şairlerinden biridir. Sefih bir şair olarak tanınmaktadır. Cerir ile aynı dönemde Basra'da yaşamaktaydı. Bkz. Muammer b. Müsennâ, *Şerhu Nekâ'idî Cerir vel-Ferezdak*, 1-3 (Ebû Dabî: Mecme' es-Sekafa Ebû Dabî, 1998), 2/594.

7 Ka'b el-Aşkarî, şair olup Ezd kabilesinin bir alt kolu olan Aşkar'a mensuptur. Taberî onun özellikle İran coğrafyasının fethine dair söylediği bazı şiirleri aktarmaktadır. Bkz. Taberî, *Târîh*, 1/304.

135- Ziyâd el-A'cem (زياد الأعجم): Künyesi Ebû Ümâme'dir.¹

136- el-Ukayşir (ö. 80/699) (الأقيشر): Künyesi Ebû Mu'arrid'dir.

137- el-Muhabbel (المخبل): Asıl adı Rebî'a b. Mâlik b. Rebî'a b. Kat-tâl'dır. Künyesi Ebû Yezîd'dir.²

138- Be'îs el-Mucâşî'î (البعيث المجاشعي): Künyesi Ebû Yezîd'dir.³

139- Ömer b. Ebî Rebî'a (ö. 93/711) (عمر بن أبي ربيعة): Künyesi Ebû'l-Hattâb'dır.⁴

140- Urve b. Hizâm (عروة بن حزام): Künyesi Ebû Sa'îd'dir.⁵

141- el-Accâc (العجاج): Künyesi Ebü's-Şa'sâ'dır.

142- Revbe b. el-İccâc (ö. 145) (روبة بن العجاج): Künyesi Ebû'l-Cah-hâf'tır.⁶

143- Teebeta Şerran (ö. 540 ?) (تأبط شرا): Künyesi Ebû Zühayr'dir.

1 Ziyâd el-A'cem'in asıl adı Ziyâd b. Süleym el-Abdî'dir. Ziyâd hiciv şiirleri inşâd etmekle ön plana çıkmaktadır. Pek medih şiirleri söylemezdi. Daha çok Fars coğrafyasındaki İstahr şehrinde ikamet ederdi. Bkz. İbn Selâm el-Cumahî, *Tabakâtü Fuhûli's-Şu'arâ*, 2/681, 3/693.

2 Muhabbel şair olup asıl adı Rebî'adır. Bkz. İbn Düreyd, *İstikâk*, 256.

3 Asıl adı Hidâş b. Bişr b. Hâlid'dir. Künyesi Ebû Yezîd veya Ebû Mâlik'tir. Temim kabilesinin Mucâşî' koluna mensuptur. el-Baîs diye meşhurdur. İyi bir hatip ve şair idi. Cerîrle aynı dönemde yaşamıştır. Cerîr'i hicvetmektedir. Bkz. Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 3/180.

4 Kureyş kabilesinin Benî Mahzûm koluna mensuptur. 644 yılında Medine'de doğmuştur. Doğduğu gece Hz. Ömer'in vefat ettiği kaydedilmektedir. Bundan dolayı da kendisine künye olarak Ebû'l-Hattâb verilmiştir. Medine'nin ilmi müktesebatından faydalanmıştır. Buradaki ders halkalarından Kur'an, hadis, dil, edebiyat, tarih ve matematik eğitimi almıştır. Medine valisinin Yezîd'e biat etmesi hususunda baskı yaptığı şahıslardan biridir. Bu baskıdan nâşi Mekke'ye sığındığı tahmin edilmektedir. Şiirlerinde daha çok aristokratik aile hayatı, özellikle de kadın-erkek ilişkilerini işlemiştir. Gerek hayatında gerekse şiirlerinde siyasete hiç yer vermemiştir. Onunla ilgili geniş bilgi için bkz. Rahmi Er, "Ömer b. Ebû Rebî'a", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/56-57; Mustafa İsmail Dönmez, "Ömer b. Ebî Rebî'a'nın Şiirine Psikanalitik Bir Yaklaşım: Yaşam ve Ölüm İçgüdüsü Arasında Kadın," *Turkish Studies* 11/2 (2016), 353-368.

5 Gencecik bir delikanlı iken Garam tarafından öldürülmüştür. Amcasının kızı Arfa'ya kur yapana iltifat eden şair, bu Urve'dir. Kızın ailesi yani amcası Hicaz'dan taşınarak Suriye'ye yerleşmişlerdi. O da amcasının kızına olan sevgisinden dolayı onları takip etmişti. Ancak amcası fakir olduğu için kızını ona vermemiştir. Baba kızını zengin olan bir başka amcasının oğlu ile evlendirdi. Bu evlilik Urve'yi çok üzdü. Ona olan aşkından dolayı hastalanıp öldü. Bkz. ez-Zehabi, Şemsuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Târibul-İslâm ve Vefeyâtul-Meşâbir ve'l-A'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, 1-17 (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003), 2/189.

6 Temim kabilesine mensuptur. Basra'ya yerleşenlerden olup recez ölçüsüyle şiir söyledirdi. Aynı zamanda neseb âlimi olup babasından hadis nakletmektedir. Kendisinden ise Yahya el-Kattân, Nadr b. Şumeyl, Ebû Ubeyde, Ebû Zeyd en-Nahvî rivayette bulunmuşlardır. Dil bilimcilerin üstadı idi. Babası ünlü sahâbi Ebû Hureyre'den hadis almıştır. Bkz. Zehebî, *Siyer A'lâm en-Nubelâ'*, 1-18 (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006), 6/301.

144- Sâbit Kutna (ö. 100/728) (ثابت قطنه): Künyesi Ebü'l-Alâ'dır.¹

145- Evs b. Megrâ' es-Sa'dî (ö. 55/690) (أوس بن مغراء السعدي): Künyesi Ebü'l-Megrâ'dır.²

146- Necâşî el-Hârisî (النجاشي الحارثي): Künyesi Ebü'l-Hâris'tir.³

147- Kutâmî et-Tağlibî (ö. 101/719) (القطامي التغلبي): Künyesi Ebü Sa'id'dir.⁴

148- Ukeybe b. Hubeyre el-Esedî (عقيبة بن هيرة الأسدي): Künyesi Ebü Hasân'dır.⁵

- 1 Sâbit b. Ka'b b. Câbir el-Atekî, Ezd kabilesine mensuptur. Arapların cesur kahramanlarından biri olarak tanınmakta olup Mervânî döneminin şairidir. Künyesi Ebü'l-Alâ'dır. Kaliteli şiirleri vardır. Horasan coğrafyasındaki hadiselerle iştirak etmiştir. Bir gözünden yaralanmış, bundan dolayı da gözünün üzerine bir pamuk koymuştur. Koyduğu bu pamuktan dolayı "Kutna" yani "pamuk parçası" lakabı almıştır. Eşras b. Abdullah, Semerkant'a gazaya gittiği zaman Sâbit de onunla birlikte idi. Eşras onu askeri bir birlikle Âmul kentinde, içinde Türklerin de bulunduğu orduya karşı savaşmak üzere göndermiştir. Onlarla savaşmış ve başarı elde etmiştir. Değişik eserlerde ona ait şiirler bulunmaktadır. Mâcid b. Ahmed es-Semerrâî el-Bağdadî tarafından toplanmış ve neşredilmiştir. Bz. Ziriklî, *el-A'âm*, 2/98.
- 2 Evs b. Megrâ' veya İbn Temîm b. Megrâ' olup Beni Enfu Nâke kabilesine mensuptur. Meşhur bir şairdir. Şöhrete Câhiliye döneminde ulaşmıştır. İslâmî dönemde de bir süre yaşamıştır. Muâviye döneminde el-Ahtal ile Accâc'ın bulunduğu bir mecliste Nabiga el-Ca'dî kendisini hicvetmiştir. Ancak bu hicvide Nabiga'yı susturmayı başarmıştır. Bkz. Ziriklî, *A'lâm*, 2/31.
- 3 Necâşî el-Hârisî, Hz. Ömer döneminde yaşamıştır. Kâdisiye Savaşı'na iştirak eden Simâl ile birlikte Ramazan ayında şarap içtiği rivayet edilmektedir. Kendisine had cezası uygulandığı zaman bunu şiir hâline getirmiş ve şöyle demiştir:

*Dövdüler beni, sonra dediler ki "kader"
Allah onlara ne kötü bir kader, etmiş takdir*

- Bkz. Belâzürî, *Ensâb*, 11/171.
- 4 Ebü Saîd Umeyr b. Şüeym b. Âmir b. Bekr et-Tağlibî, Emevî devri Arap şairidir. Tağlib kabilesinin yaşadığı bölgede doğmuş, sıfatını gözlerinin keskinliğinden almıştır. Zira bu gözlerle etrafına bakıp gözlem yapabilmektedir. Bilindiği gibi "kutam" kavramı, bir şeyi koparıp toplamak anlamına gelmektedir. Bu da onun doğadan yaptığı gözlemlerle edindiklerini ihsas ettirmektedir. Abdullah b. Zübeyr ve Emevî hanedanı arasındaki savaşlara katılmıştır. Bu dönemde Emevî taraftarı olmuştur. Halife Abdülmelik tarafından şiirlerinin beğenilmiş olmasının nedeni de bu olsa gerektir. Abdülmelik'ten sonra oğlu Velid ile de iyi ilişkiler kurmuştur. Onun Velid b. Abdülmelik'i metheden ve oldukça beğenilen şiiri de bu iyi ilişkinin bir sonucudur. Keza Hz. Peygamber ile haniflik düşüncesini takdir eden şiirleri vardır. *Dîvân*'ı günümüze gelmiştir. İbrahim es-Samarâî tarafından Beyrut'ta 1960'ta neşredilmiştir. Ayrıntılı bilgiler için bkz. Zülfikar Tüccar, "Kutâmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26/481-482.
- 5 Ukeybe b. Hubeyre b. Ferve el-Esedî en-Nasrî, Esed kabilesinin Beni Nasr b. Kayin boyuna mensuptur. Hiciv şairlerindedir. Amr b. Kays el-Esedî'yi hicvetmiş, bunun üzerine Amr onu Muâviye b. Ebü Süfyan'a şikâyet etmişti. Muâviye de Amr'a, Ukeybe'nin kendisini daha acımasızca eleştirdiğini söylemiş ve kendisini eleştirdiği şiiri okumuştur. Keza birinde kadı Ebü Burde b. Ebü Mûsâ el-Eş'arî'yi hicvetmişti. Ebü Burde de onu Muâviye'ye şikâyet etti. Muâviye de ona, beni senden çok daha kötüsüyle eleştirdi, dedi. Ebü Burde "Sizi nasıl hicvetti?" diye sorunca Muâviye onun şu şiirini okudu: *Bir ümmet ki Yezîd emîridir ve de babası / Mal varlığı yok olması kendisi de olmuştur helak* Bu beyitleri dinleyen Ebü Burde "Peki ne yapacağız ey Mü'minlerin Emiri?" dediğinde, Muâviye "Ellerimizi kaldıracak ve ona beddua edeceğiz." demiştir. Bu hadise bir taraftan şairlerin o gün toplum içerisindeki

149- Surâka b. Attâb el-Bârikî (سراقا بن عتاب البارقي): Künyesi Ebû Amr'dır.

150- Zû'r-Rumme (ö. 117/735) (ذو الرمة): Künyesi Ebü'l-Hâris'tir.¹

151- Yezîd b. et-Tasriyye (يزيد بن الطثرية): Künyesi Ebü'l-Mekşûh'tur.

152- Uceyr es-Selûlî (ö. 90/708) (العجير السلولي): Künyesi Ebü'l-Ferez-dak ve Ebü'l-Fil'dir.²

153- Humeyd b. Sevr el-Hilâlî (ö. 70/689) (حميد بن ثور الهلالي): Künyesi Ebü'l-Ahdar'dır.³

154- İbnü'd-Dümejne (ابن الدمينه): Künyesi Ebü's-Serâ'dır.

155-(156)- Ebû Atâ' es-Sindî (أبو عطاء السندي): Asıl adı Merzûk'tur.⁴

157- Tureyh b. İsmâil (طريح بن اسماعيل): Künyesi Ebû İsmâil'dir.⁵

etkilerini gösterirken, özel olarak da Ukeybe'nin gücünü bize aktarmaktadır. Bkz. İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk*, 40/539.

- 1 Emevî dönemi şairlerinden olup yaptığı tabiat tasvirleriyle tanınmıştır. Asıl adı Ebü'l-Hâris Zürrumme Gaylan b. Ukke b. Ma'dî b. Amr el-Adevî el-Kinânî el-Kahtânî'dir. Necd bölgesindeki Dehnâ çölünde doğduğu tahmin edilmektedir. Kuzey Arapların ünlü kabilesi olan Mudar'dan Benî Adî'nin Sa'd b. Milkân koluna mensuptur. Sıfatı olan Zürrumme küçük ip taşıyan anlamına gelmektedir. Yemâme valisi Muhâcir b. Abdullah el-Becelî el-Kilâbî'nin yakınlarında bulunmuştur. Onun huzurunda başta Cerîr olmak üzere birçok şairle atışmalar (münazarat) yapmıştır. Şiirlerinin ana teması, çöl, deve, çöl hayvanları olmuştur. Şiirlerinin önemli bir kısmı şarkı formunda bestelenerek sarayda şarkıcılar tarafından okunmuştur. İbrahim el-Mevsilî tarafından bestelenen bir şiirinden dolayı Me'mûn kendisine 100.000 dirhem ödül vermiştir. *Divân*'ı günümüze kadar ulaşmıştır. Daha sonra Beyrut'ta yayımlanmıştır. Bkz. Musa Yıldız, "Zürrumme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/581-582.
- 2 Uceyr b. Abdullah b. Ubeyde b. Ka'b, Benî Süleyl kabilesine mensuptur. Emevîler döneminin şairlerinden biridir. Abdülmelik b. Mervân döneminin şairidir. Benî Hilâl kabilesinin mevâlilerinden olduğu söylenmiştir. Döneminin cömertlerinden biri olup İbn Selâm tarafından Müslüman şairlerin beşinci tabakasındakilerden sayılmıştır. Bkz. Zirikli, *el-A'lâm*, 4/217.
- 3 Ebü'l-Müsenneh Humeyd b. Sevr b. Hazn el-Hilâlî el-Âmirî, muhadram yani Câhiliye ve İslâm'ı yaşamış bir şairdir. Huneyn Gazvesi'ne müşriklerin safında katılmış, daha sonra kabilesinin ileri gelenlerinden bazı şahıslarla birlikte Hz. Peygamber'e gelmiş, İslâm'ı kabul etmiş ve kendisini öven şiirler inşa etmiştir. Hz. Osman'ın vefatından sonra ona bir mersiye yazmıştır. Şairin, Abdülmelik b. Mervân'ı öven şiirleri de bulunmaktadır. Şiirleri Asmâ'î, Ebû Amr eş-Şeybânî, İbn Sikkit tarafından derlenmiştir. Abdülaziz el-Meymenî, ona ait olan şiirleri değişik kaynaklardan toplayarak *Divânu Humeyd b. Sevr el-Hilâlî* adıyla Kahire'de, 1951 yılında yayımlamıştır. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Kılıçlı, "Humeyd b. Sevr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/356.
- 4 Asıl adı Eflah b. Yesâr'dır. Benî Esed'in mevâlilerindedir. Kûfe'de büyümüştür. Emevîlerin son dönemi ile Abbâsîlerin erken döneminin şairlerindedir. Ebû Atâ'nın da dilinde Arapçayı sonradan öğrendiğine dair belirtiler vardı. Bkz. Safedî, *el-Vâfi*, 9/176.
- 5 Tureyh b. İsmâil b. Ubeyd b. Esed, şair olup annesi Ümmü Tureyh bnt. Abdullah b. Sibâ' b. Abdüluzza b. Nadle el-Huzâiyye'dir. Benî Zühre'nin halifi idi. Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Cemberetu'n-Neseb*, 389.

- 158- İbrâhim b. Herme (ابراهيم بن هرمة): Künyesi Ebû İshak'tır.¹
- 159- Usayn b. Berrâk el-Esedî (عصين بن براق الأسدي): Künyesi Ebû Hilâl'dir.²
- 160- Umâre b. Akîl b. Bilâl b. Cerîr (عمار بن عقیل بن بلال بن جریر): Künyesi Ebû Akîl'dir.³
- 161- Kulâh b. Huzn (القلاخ بن حزن): Künyesi Ebû Hanâsîr'dir.⁴
- 162- Cüreybe b. Eşyem el-Esedî (جریبة بن الأشيم الأسدي): Künyesi Ebû Sa'îd'dir.
- 163- Tufeyl b. Avf el-Ganevî (طفيل بن عوف الغنوي): Künyesi Ebû Kurrân'dır.⁵
- 164- Zibrikân b. Bedr (ö. 45/665) (الزبرقان بن بدر): Künyesi Ebû Ayyaş ve Ebû Şezere'dir.⁶

- 1 İbrâhim b. Herme Ebû İshak b. Ali el-Fihri, zamanın şairidir. Hayatının bir kısmı Emevîler, bir kısmı Abbâsiler döneminde geçmiştir. Her iki devletin de belagat sahibi şairleri arasında yer almaktadır. Abbâsi halifesi Mansûr için inşâd ettiği şiirinden dolayı halife Mansûr'dan 10.000 dirhem ödül almıştır. Bkz. Zehebî, *Siyer A'lâmi'n-Nubelâ*, 4/ 207.
- 2 Ebû Hilâl el-Ehdem olarak meşhurdur. Bedevî kökenli olup yerleşik hayata geçmeye karar verince Bağdat'ı tercih etmiş ve buraya gelip yerleşmiştir. Kendisinden sonra da evlatları Bağdat'ta meskun olmaya devam etmişlerdir. Döneminin önemli şairlerinden biri olup beğenilen şiirler inşâd etmiştir. Hayatı ve şiirleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. İbn el-Mu'tez, Abdullah b. Muhammed b. el-Abbâsî (ö. 296/909), *Tabakâtü's-Şu'arâ*, thk. Abdussettâr Ahmed Ferrâc (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts), 369.
- 3 Asıl adı Umâre b. Akîl b. Bilâl b. Cerîr b. Atiyye b. el-Hatf el-Yerbû'î olup künyesi Ebû Akîl'dir. Fasîh bir şair olarak tanınmış olup Necd bölgesi yani Yemâme dolaylarından göçerek Bağdat'a gelmiş, halife Me'mûn ile görüşmüş, ona ve ordusunun ileri gelenlerine methiyeler inşâd etmiştir. İshak b. İbrâhim ile görüşmüş, ona da uzunca bir methiye yazmıştır. Şiir meclisleri tertip ederdi, etrafında halk toplanır, o da onlara şiir okurken onlar da şiirlerini yazarlardı. Halife el-Vâsık dönemine kadar Bağdat'ta yaşamaya devam etmiş ve yazdığı methiyelerden aldığı atiyyelerle hayatını idame ettirmiştir. Hayatının son zamanlarında gözlerini kaybetmiştir. Merzûbânî, eserinde onun şiirlerinin bazı beyitlerini bize aktarmaktadır. Bkz. Merzûbânî, *Mu'cem*, 247.
- 4 Recez vezni ile şiir söyleyen şairlerden biridir. "Kulâh" kavramı tosunun karnından ses çıkarması anlamına gelmektedir. Bkz. İbn Düreyd, *İştikâk*, 250.
- 5 İbn Düreyd onu "Tufeyl el-Ganevî" şeklinde vermektedir. Künyesinin Ebû Kurrân olduğunu belirtmekte, başka da bir bilgi aktarmamaktadır. [Bkz. İbn Düreyd, *İştikâk*, 4/1916.] Ziriklî ise onun Tufeyl b. Avf b. Ka'b olduğunu söylemektedir. Yani babasının adının Urf değil de Avf olduğunu belirtmektedir. Nitekim Yağmurî'nin aktardığı bir beyitte Şemmâh ondan "İbn Avf Ebû Kurrân" şeklinde bahsetmektedir. Kays Aylan kabilesinin bir alt kolu olan Benî Ganey'e mensup olan Tufeyl, Câhiliye döneminin büyük şairlerinden biri idi. Aynı zamanda cesareti ile de tanınmıştır. Atı çok övmekte, Arapların adeta at için yaratıldığını söylemektedir. Nabiga el-Ca'dî ile Zühayr b. Ebî Sülmâ ile aynı dönemde yaşamıştır. Muâviye b. Ebû Süfyân'ın en çok beğendiği şair idi. "Tufeyl'e dokunmayın, onu bana bırakın. Onun dışında hangi şaire ne söylemek isterseniz söyleyin." derdi. Küçük bir divânı günümüze ulaşmıştır. Bkz. Ziriklî, *A'lâm*, 3/228.
- 6 Sahabeden olan Zibrikân'ın asıl adı Ebû Ayyaş Husayn b. Bedr b. İmrüülkays et-Temimî, son derece yakışıklı idi. Zaten dolunay anlamına gelen Zibrikân sıfatını da bundan dolayı almıştır. Babası Bedr,

165- Zübeyr b. Abdülmuttalib (الزبير بن عبد المطلب): Künyesi Ebû Hacl ve Ebü't-Tâhir'dir.¹

166- Ummâre b. el-Velîd b. el-Mugîre (عمارة بن الوليد بن المغيرة): Künyesi Ebû Fâid'dir.²

167- Velîd b. Ukbe b. Ebî Mu'ayt (ö. 61/680) (الوليد بن عقبة بن أبي معيط): Künyesi Ebû Vehb'dir.³

168- Abdurrahman b. el-Hakem b. Ebi'l-Âs (عبد الرحمن بن الحكم بن أبي العاص): Künyesi Ebû Matraf'tır.⁴

169- Mâlik b. Esmâ' b. Hârice el-Fezârî (مالك بن أسماء بن خارجة الفزاري): Künyesi Ebü'l-Hasan'dır.⁵

Temîmoğulları'nın liderlerinden olup İslâm'dan önceki hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Hicrî 9'da kabilesini temsilen Medine'ye gelen ekibin içinde bulunuyordu. İslâm'ı kabul ettikten sonra, Hz. Peygamber tarafından kabilesinin zekâtlarını toplamakla görevlendirilmiştir. Ridde savaşları zamanında İslâm'a bağlı kalmış, İslâm'ın yeniden yarımada egemen olması için çaba sarf etmiştir. Hâlid b. Velîd'in komutasında mürtetlere karşı mücadele etmiştir. İslâm fetihleri başladığı zaman bu fetihlerde yerini almıştır. Sa'd b. Ebi Vakkâs'ın komutasında Kâdisiye Savaşı'na iştirak etmiştir. Hayatı ile ilgili ayrıntılar için bkz. Hâlid Özkan "Zibrikân b. Bedr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/396.

- 1 Hz. Peygamber'in amcasıdır. Kureyş kabilesinin büyük tâcirlerinden biri idi. Suriye taraflarına ticaret amacıyla gidenlerdendir. Hz. Peygamber on üç yaşında iken onunla birlikte Suriye'ye ticaret kervaniyla gitmiştir.
- 2 Ummâre b. Velîd b. Mugîre, Hâlid b. Velîd'in kardeşidir. Mahzûm kabilesine mensup olup siyer kitapları kendisinden Mekke'nin en yakışıklı gençlerinden biri olarak bahsetmektedir. Bundan dolayı Hz. Peygamber İslâm dinini anlatmaya başladıktan sonra, Mekke müşrikleri amcasına gelip onu kendilerine öldürmek üzere vermelerini teklif ettiklerinde karşılığında önerdikleri şahıs işte bu Ummâre b. Velîd b. Mugîre olmuştur. Onların bu talebine Ebû Tâlib "Benim oğlumu öldürmek için alacak, sizinkini ise beslemem için bana vereceksiniz, öyle mi? Bu ne kadar insafsızca bir teklif!" demiş ve bu talebi reddetmiştir. Şair, ağzı laf yapan ve tacir idi. Bu nedenle Hz. Peygamber ashabını Habeşistan'a gönderdiğinde, onları geri getirmek için Kureyşliler tarafından gönderilen iki kişiden biri olmuştur. Bilindiği gibi ikincisi Amr b. Âs idi. Babası Velîd b. Mugîre gibi İslâm dinini kabul etmeden, gayri müslim olarak ölmüştür.
- 3 Ebû Vehb el-Velîd b. Ukbe b. Ebî Mu'ayt, sahâbeden olup Kureyş kabilesinin Beni Ümeyye koluna mensuptur. Mekke'de doğmuştur. Babası Ukbe b. Ebî Muayt, İslâm'ın nâzil olduğu dönemde bu dine en güçlü karşı koyanlardan biri idi. Hz. Peygamber tarafından Beni Müstalık kabilesinin zekâtlarını toplamakla görevlendirilmiştir. Ancak gidince onların bir araya toplandıklarını görmüş, kendisini öldürmek için bir araya toplandıklarını sanarak kaçıp, Hz. Peygamber'e gelmiş ve zekât vermediklerini söylemiştir. Hucûrât sûresinin bir kısmının bunun üzerine nâzil olduğu bilinmektedir. Hz. Peygamber'in vefatına kadar Mekke'de ikamet etmiş, Hz. Ebûbekir halife olunca Kudâ'a kabilesinin zekâtlarını toplamakla görevlendirilmiştir. Hz. Ömer döneminde fetihlere iştirak etmiş, Hz. Osman döneminde ise Kûfe valiliği yapmıştır. Hayatı ile ilgili geniş bilgi için bkz. Mehmet Efendioğlu, "Velîd b. Ukbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/35-36.
- 4 Kureyş kabilesinin Beni Ümeyye koluna mensuptur. Soyu Abdurrahman b. el-Hakem b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye b. Abdüşşems kanalıyla Abdümenâf'a dayanmaktadır. Üçüncü halife Hz. Osman'ın amcasının oğludur.
- 5 Arapların büyük şairlerinden biridir. Emevî döneminde yaşamıştır. Haccâc b. Ebî Yûsuf es-Sekafî'nin

- 170- Eş'ar b. Ebî Humrân el-Cu'fi (الأشعر بن أبي حمران الجعفي): Künyesi Ebû Züheyr'dir.
- 171- Kays b. Mekşûh el-Murâdî (ö. 37/657) (قيس بن مكشوح المرادي): Künyesi Ebû Hassân'dır.¹
- 172- Avf b. el-Ahvas b. Ca'fer b. Kilâb (عوف بن الأحوص بن جعفر بن كلاب): Künyesi Ebû Surâka'dır.²
- 173- Şureyh b. el-Ahvas b. Ca'fer (شريح بن الأحوص بن جعفر): Künyesi Ebû Yezîd'dir.³
- 174- Hâris b. Zâlim el-Murrî (الحارث بن ظالم المري): Künyesi Ebû Leylâ'dır.
- 175- Nâbîga Benî Ca'de (ö. 65/685) (نابغة بني جعدة): Künyesi Ebû Leylâ'dır.⁴

Hîre valisi idi. Yakışıklı ve iyi bir şair olduğu rivayet edilmektedir. Haccâc'ın damadı olmasına rağmen kayınpederi tarafından; içki, kadın, iştretle dolu geçirdiği geceyi anlatan şiirler inşâd etmiş olmasından dolayı Hîre valiliğinden azledilmiştir. Bkz. Zehebî, *Siyeru A'lâm*, 7/232.

- 1 Hulefa-i Raşidîn döneminin meşhur komutanlarından biri olup Yemen'in ünlü kabilelerinden olan Becile'nin Benî Murâd koluna mensuptur. Hz. Peygamber'i görüp görmediği tartışmalıdır. Ancak onun döneminde İslâm'ı kabul ettiği bilinmektedir. İslâm'ı kabul ettikten sonra da bu dine bağlı kalmış, Ridde savaşları esnasında mürtetlerle mücadele etmiştir. Hatta Hz. Peygamber'in ona bu görevi verdiği ve onun da bunu yerine getirdiği ifade edilmektedir. Ancak Hz. Ebûbekir Firûz ed-Dadâveyh'i San'a'ya vali tayin edince, isyan etmiş ve Esved el-Ansi'nin dağılan kuvvetlerini kendi etrafında toplamaya çalışmıştır. Firûz'a karşı yürüttüğü savaş kaybedince yeniden İslâm'a dönmüştür. İslâm fetihlerinde de yer almış ve Kâdisiye ile Nihâvend savaşlarına katılmıştır. Sıffin Savaşı'na Hz. Ali'nin saflarında katılmış, hatta bu savaşta Becile kabilesinin liderliğini yapmıştır. Adı Becile kabilesinin şairleri arasında geçen Kays, "Mezhic'in Süvarisi/kahramanı" unvanına sahip idi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Algül, "Kays b. Mekşûh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2019), EK2/32.
- 2 Benî Kilâb kabilesinin Âmir koluna mensuptur. Câhiliye döneminin şairlerinden biridir. Ficâr savaşlarına şahit olmuştur. Bu savaşlarla ilgili beyitleri günümüze ulaşmıştır. Bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/94.
- 3 Câhiliye dönemi şairlerindedir. Daha sonra soyundan bir kabile neş'et etmiştir. Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Nesebu Ma'd*, 2/568.
- 4 Sahabeden olup muhadram şairlerden biridir. Necd coğrafyasında doğmuştur. Âmir b. Sa'sa'a kabilesinin Benî Ca'd koluna mensuptur. Uzun süre hiç şiir yazmadan geçen zamanından sonra şiir yazdığı için kendisine yeniden parlayan anlamına gelen "Nâbîga" sıfatı verilmiştir. Asıl adı Kays b. Abdullah b. Udes b. Reb'â'dır Adının Abdullah veya Hibbân ya da Hassân olduğu da söylenmiştir. Senetül-Vüfûd yani hicri 9. yılda Medine'ye kendi kabilesinin reisi olarak gelmiş ve İslâm'ı kabul etmiştir. Burada Hz. Peygamber'i metheden şiirini (râiye) okuyunca Peygamber tarafından takdir edilmiştir. İslâm'ı kabul ettikten sonra memleketine dönmeyip Medine'ye yerleşmiştir. İslâm fetihleri başlayınca fütuhatta o da yerini almıştır. Hz. Ali ile Hz. Osman'ın dostlarından olan Nâbîga, Sıffin Savaşı'nda Hz. Ali'nin yanında yer almıştır. Şiirleriyle ilgili bazı akademik çalışmalar yapılmış olup bir kısmı değişik çalışmalar içerisinde neşredilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zülfikar Tüccar, "Nâbîga el-Ca'dî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/260-261.

- 176- **Amr b. Külsûm et-Tağlibî** (ö. 584 veya 600) عمرو بن كلثوم (التغلبى): Künyesi Ebû'l-Esved'dir.¹
- 177- **Hamza b. Bîd el-Hanefî** (حمزة بن بيض الحنفي): Künyesi Ebû Yezîd'dir.²
- 178- **Sâbık el-Berberî** (سابق البربري): Künyesi Ebû Ümeyye'dir.³
- 179- **Uheyha b. el-Culâh el-Evsî** (أحيحة بن الجلاح الأوسي): Künyesi Ebû Amr'dır.⁴
- 180- **Abbas b. Yezîd el-Kindî** (العباس بن يزيد الكندي): Künyesi Ebû's-Salt'tır.
- 181- **Yahyâ b. Nevfel el-Himyerî** (يحيى بن نوفل الحميري): Künyesi Ebû Nevfel'dir.⁵

- 1 Muallaka şairlerinden biri olup Tağlib kabilesinin Benî Cüşem koluna mensuptur. Henüz çok genç yaşta iken kabilesinin başına geçmiştir. Son derece çevik ve atılgan bir cengâver idi. Onun bu atılganlığı darb-ı mesele dönüşmüştür: "Amr b. Külsûm'dan daha atılgan" darb-ı mesele bugün bile Araplar arasında çeviklik ve atılganlık için kullanılmaktadır. Bu darb-ı meselein oluşmasının bir hikâyesi de vardır. Rivayetlere göre Lahmilerin hükümdarı olan III. Nu'man b. Münzir, kendi annesinden daha şerefli bir kadının yeryüzünde bulunmadığını iddia ettiğinde Amr b. Külsûm'un annesinin daha şerefli olabileceği söylenmiştir. Hâl böyle olunca hükümdar, Amr ile annesini sarayına davet etmiş ve annesinden Amr'ın annesini aşağılamasını istemiştir. Hükümdarın annesi sofrayı hazırlamış, yemeğe oturulduktan sonra bir fırsatını bularak bütün hizmetçilerini uzaklaştırmıştır. Sonra da Amr'ın annesinden kendisine hizmet etmesini talep etmiştir. Bu aşağılanmayı kabullenemeyen Amr'ın annesi, aşağılandığını bağırarak söyleyince Amr bunu duymuş ve hiçbir araştırma yapmaya ihtiyaç hissetmeksizin, hemen hançerini çıkararak Hîre hükümdarını öldürmüştür. Bu da yukarıda zikrettiğim darb-ı mesele dönüşmüştür. Aynı zamanda bir *Divân* sahibi olan Amr b. Külsûm'un *Divân*'ı günümüze ulaştırmıştır. Ona dair geniş bilgi için bkz. Süleyman Tülüçü, "Muallaka Şairlerinden Amr b. Külsûm," *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2001), 81-96.
- 2 Hamza b. Bid el-Hanefî, Emevî dönemi şairlerinin ileri gelenlerindedir. Önceleri Mühelleb ve oğullarının yanında yer almış, onlara hizmet etmiştir. Ancak daha sonra Bilâl b. Ebi Burde'nin himayesine girmiş, onunla birlikte hareket eder olmuştur. Henüz halife olmazdan önce Süleyman b. Abdülmelik ile görüşmüş, onu metheden bir şiir yazmıştır. Keza Yezid b. Mühelleb'i öven şiirleri de bulunmaktadır. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Üdebe'*, thk. İhsan Abbas, 1-7 (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1993), 3/1315.
- 3 Zühdü ile tanınan bir şairdir. Asıl adı Sâbık b. Abdullah'tır. Künyesi Ebû Sa'îd veya Ebû Ümeyye'dir. Kimi rivayetlere göre ise Ebû'l-Muhâcir'dir. Kuzey Afrika'nın asil halkı olan Berberî asıllı olup Rakkalıdır. Ömer b. Abdülaziz'e gelmiş, kendisine zühd ile ilgili şiirler inşâd etmiştir. Reb'â b. Abdurrahman, Mekhûl, Dâvûd b. Ebî Hind, Ebû Hanife'den rivayetlerde bulunmuştur. Kendisinden el-Evza'î rivayette bulunmaktadır. Bkz. Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 15/44.
- 4 Uheyha b. el-Culâh, Câhiliye döneminde Evs kabilesinin lideri idi. Abdülmuttalib b. Hâşim'in annesi Neccar oğullarından Selma bnt. Amr b. Zeyd, eşi Abdülmenaf öldükten sonra onunla evlenmişti. Torunlarından Münzir b. Muhammed b. Ukbe b. Uhayha, Bedir Savaşı'na katılmış ve Bi'ri Ma'üne hadisesinde vefat etmiştir. Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Nesebu Ma'â*, 1/371.
- 5 Emevî dönemi şairlerinden olup Kûfe dolaylarında yaşamıştır. Kûfe'nin ünlü kadı ve fakihlerinden İbn Şubume ile ilgili beyitleri bulunmaktadır. Bkz. Vekî' el-Kadî, Ebûbekr Muhammed b. Halef ed-Dabbî, *Ahbârü'l-Kudât*, 1-3, thk. Abdülaziz Mustafa el-Merâgî (Beyrût: Mektebetü' t-Ticâriye el-

- 182- A'şâ Benî Şeybân (أعشي بني شيبان):** Künyesi Ebü'l-Müg're'dir.¹
- 183- Husayn b. el-Hammâm (الحصين بن الحمام):** Künyesi Ebû Mu'ayye'dir.²
- 184- Yezîd b. el-Sa'k (يزيد بن الصعق):** Künyesi Ebû Kays'tır.³
- 185- Mutî' b. İyâs (مطيع بن إياس):** Künyesi Ebû Süleymân'dır.⁴
- 186- Mirdâs b. Ebî Âmir es-Sülemî (مرداس بن أبي عامر السلمي):** Künyesi Ebû Yezîd'dir.⁵
- 187- Nembr b. Tevleb el-Aklî (النمر بن تولب العكلي):** Künyesi Ebû Kays'tır.⁶
- 188- Abdullah b. Rib'î el-Cüzzâmî (عبدالله بن ربيعي الجذامي):** Künyesi Ebû Muhammed'dir.
- 189- Mervân b. Ebî Hafsa (ö. 182/789) (مروان أبي حفصة):** Künyesi Ebü's-Sım'tır.⁷

Kübrâ, 1947), 3/99.

- 1 Belâzürî şiirlerinden bir kısmını aktarmaktadır. Bkz. Belâzürî, *Ensâb*, 4/ 314; 7/235.
- 2 Ünlü coğrafyacı Bekrî, onun Benî Murre ile Benî Şeybân kabilelerinin yurtları arasındaki Dare'ye ilişkin bir şiirini aktarmaktadır. Bkz. Bekrî, *Mu'cem mâ ista'cem*, 1-4 (Beyrût: Alemlü'l-Kütüb, 1403), 2/538.
- 3 Yezîd b. es-Sa'k el-Kilâbî, es-Sa'k'ın adı Amr b. Huveylid b. Nufeyl b. Amr'dır. Sa'k onun sıfatıdır. Bu sıfatı kendisine yıldırımın çarpmasından dolayı aldığı aktarılmaktadır. Nu'mân b. Münzir'in anne bir kardeşi olan Ru'be'yi onun esir ettiği aktarılmaktadır. Bazı şiirleri günümüze kadar gelmiştir. Bu şiirlerin bir kısmı ünlü tabakât müellifi Merzûbânî tarafından aktarılmaktadır. Bkz. Merzûbânî, *Mu'cem*, 494.
- 4 Mutî' b. İyâs el-Kinânî, Benî Leys b. Bekr kabilesine mensup olup Küfelidir. Oldukça yakışıklı bir şahıs olarak aktarılan Mutî', Halife Mansûr'un dostları arasında yer almaktadır. Daha sonra da Mansûr'un oğlu Ca'fer b. Ebî Ca'fer'in yakınlarından biri olmuştur. Eşçinsellik ve zındıklıkla suçlanmıştır. Merzûbânî, onun bazı şiirlerini aktarmaktadır. Bkz. Merzûbânî, *Mu'cem*, 480.
- 5 Oğlu Abbas b. Mirdâs ile kızı Amre bnt. Mirdâs da dönemlerinin meşhur şairlerinden ikisidir. Bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/267; 5/172.
- 6 Nemr b. Tevleb, Zehl kabilesine mensuptur. Fasih bir şair olup sahâbeden sayılmıştır. Hz. Peygamber'e elçi olarak gelmiş ve onun huzurunda İslâm'ı kabul ederek bu kutlu kervanın bir parçası olmuştur. Basra kenti kurulduktan sonra buraya yerleşmiştir. Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Alauddin Moğoltay b. Kılıç b. Abdullah, *İemâlu Tehzîbi'l-İkmâl*, thk. Ebû Abdurrahman Âdil b. Muhammed Ebû Muhammed Üşâme b. İbrahim (Kahire: el-Farûku'l-Hadis li't-Tabâ'ati ve'n-Neşr, 2001), 13/82.
- 7 Methiyeleriyle meşhurdur. Emevîler döneminde Yemâme'de doğmuştur. Ancak hayatının büyük bir kısmını Abbâsi halifeliği döneminde geçirmiştir. Mersiye ve hiciv içerikli, ayrıca gazel türünde çok az miktardaki şiirleri istisna tutulacak olursa şiirlerinin çoğu methiyelerden oluşmaktadır. Ma'n b. Zâide, Hârûnürreşid, Mansûr, Mehdî, Hâdî onun methiye yazdığı siyasi şahsiyetlerden birkaçıdır. Hayatı ve methiyelerine dair geniş bilgi için bkz. Muhammed Alanko-Cüneyt Meral, "Mervân b. Ebî Hafsa ve Methiyeleri", *Artuklu Akademi* 8/2 (2021), 400-411.

190- Mütemmim b. Nüveyre (ö. 30/650) (متمم بن نويرة): Künyesi Ebû Temîm'dir.¹

191- el-Kıbelî (القبيلى): Asıl adı Abdullah b. Mu'ammer b. Abdullah b. Ali b. Ömer b. Abdülaziz b. Abdüşems b. Adî olup Bâhile'nin A'şası olarak da bilinmektedir. Künyesi ise Ebû Kuhfân'dır.

192- Suhaym Abdu Benî el-Hashâs (ö. 40/661) (سحيم عبد بني الحساس): Künyesi Ebû Abdullah'tır.²

193- Dırâr b. el-Ezver el-Esedî (ö. 13/634) (ضرار بن الأزور الأسدي): Benî Mâlik kabilesine mensuptur. Künyesi Ebû Cenûb'dur.³

Sinnimât Savaşı'nda (Yevmü's-Sinnimât'ta) aşağıdaki beyti söyleyen [adamdır]:

*Beni eğer yok sayarsanız, [bilesiniz ki] İbnü'l-Ezver'im
Cenûb'un babası ve el-Muhabber [adlı atın] süvarisiyim*

Dırâr b. el-Ezver, Ridde hadiseleri esnasında cereyan eden Ba'ûda Savaşı'nda (Yevmü'l-Ba'ûda) Mâlik b. Nuveyre'yi öldüren kimsedir.

- 1 Mersiyeleriyle tanınan Muhadramun şair sahabilerden biridir. Temim kabilesinin bir alt kolu olan Benî Hanzala'nın Benî Yerbû' koluna mensuptur. Bu kabilenin reisi olan Mâlik b. Nüveyre'nin kardeşidir. Onunla birlikte Medine'ye gelmiş, İslâm'ı kabul etmiştir. Peygamber tarafından kardeşiyle birlikte kabilesinin zekâtlarını toplamakla görevlendirilmiştir. Ridde hadiseleri esnasında kardeşiyle birlikte İslâm'la bağını koparmış yani irtidat etmiştir. Hz. Ebûbekir'in gönderdiği Hâlid b. Velid'in riyasetindeki askerler onları yenmeyi başarmıştır. Hadiseler esnasında Mâlik öldürülmüş, Mütemmim ise yeniden İslâm'a dönmüştür. Mâlik'in öldürülmüş olmasından sonra eşiyile İslâm ordularının komutanı olan Halid b. Velid evlenmiştir. Bu durum hem Hz. Ömer ve Müslümanları hem de Mâlik'in ailesini rahatsız etmiştir. Hâl böyle olunca Mütemmim, kardeşinin intikamının Hâlid b. Velid'den alınması için Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'e başvurmakla kalmamış, aynı zamanda bu durumu içeren bir mersiyeyi inşâd etmiştir. Hz. Ömer onun kardeşi Mâlik için yazdığı mersiyeden çok etkilenmiştir. Kimi rivayetlere göre, Hz. Ömer halife olunca bundan dolayı Hâlid b. Velid'i azletmiştir. Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. İbrahim Sarmış, "Mütemmim b. Nüveyre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/193.
- 2 Yetenekli bir şair olup veciz ve etkili ifadeleri bulunmaktadır. Asr-ı Saadet'te yaşamış olmakla beraber sahabeden değildir. Hz. Ömer'in kendisinden şiir dinlediği ve şiirlerini beğendiği kaydedilmektedir. İyi bir aşk şairi olduğu da kaydedilmektedir. Bkz. Zehebi, *Tarih*, 2/381; Safedi, *Fevât*, 2/43.
- 3 Şair ve cengâver sahabilerden biridir. Esed oğulları kabilesine mensuptur. Kabilesinin ileri gelenleriyle birlikte hicri 9. yılda Medine'ye gelmiş, İslâm'ı kabul etmiştir. Resûlullah'tan izin alarak huzurunda ünlü Lâmiyye kasidesini okumuştur. Bu kasidesinde bütün dünya nimetlerini terk ederek Allah'ın Resûlü'ne geldiğini söylemektedir. Peygamber tarafından Benî Esed'in bazı kollarına elçi olarak gönderilmiştir. Kabilesi irtidat etmiş olmasına rağmen İslâm üzere sabit kalmış ve kabilesinin Müslümanlarıyla birlikte Medine'ye Hz. Ebûbekir'in yanına gelmiştir. Ridde savaşları esnasında Hâlid b. Velid komutasındaki askerlerin içinde yer almıştır. İslâm fetihleri başlayınca fütühâta iştirak etmiş ve Ecnadeyn Savaşı'nda şehit düşmüştür. Bkz. Nevzat Aşık, "Dırâr b. Ezver", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/275-276.

194- Abdullah b. el-Haccâc, (عبد الله بن الحجاج): Benî Sa'lebe b. Züb-
yân kabilesine mensup olup künyesi Ebü'l-Ukayrih'tir.

195- Kattâl el-Kilâbî İbn Mucîb (ö. I/VII yy. ikinci yarısı) القتال
(الكلابي ابن مجيب): Künyesi Ebü'l-Müseyyeb ve Ebû Süleyl'dir.¹ O,
[aşağıdaki şiirin] sahibidir:

*Husayn oğullarını gördüğüm zaman ben
Diğer kabilelere içlerinde belirli bir öfke varken
Yırttım ar perdesin aldım kendisinden kâm
At üstünde nasıl geçilir kendinden, vaziyet öyleydi tam
Diplerinden sesleniyorum ona sırma saçların
Diyor: "Kaybettim aklımı ben; kime ünlüyor, bu çılgın?"*

196- Bilâl b. Cerîr b. el-Hatfî (بلال بن جرير بن الخطفي): Künyesi Ebû
Zâfir'dir.²

197- Beşşâr b. Bürd el-Ukaylî (ö. 167/783) (بشار بن برد العقيلي): Kün-
yesi Ebû Mu'âz'dır.³

198- İsmâil b. Ebû Heysem el-Anezî (إسماعيل بن أبو هيثم العنزي): Kün-
yesi Ebü'l-Atâhiyye'dir.⁴

1 Emevî dönemi şairlerinden biridir. Öldürdüğü adamların sayısının fazlalığından dolayı "çok adam öldüren" anlamında "kattâl" sıfatını almıştır. Şiirlerinde Muâviye dönemi ile Mervân dönemine dair bilgiler bulunmaktadır. Özellikle dönemin eşkıya taifesi içerisinde yer aldığı ifade edilmektedir. *Divân'ı* İhsan Abbas tarafından neşredilmiştir. Bkz İsmail Durmuş, "Kattâl el-Kilâbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2019), EK2/29-30.

2 Ünlü şair Cerîr b. Atiyye el-Hatfî'nin oğludur.

3 Şiirleri, Arap dilinde referans olarak kabul edilmiştir. Dedesi Yercûh, Mühelleb b. Ebî Süfra tarafından esir edilmiştir. Kendisi ise iki gözü kör olarak dünyaya gelmiş, efendisi tarafından azad edilmiştir. Çocukluğu Benî Ukayl kabilesi içinde geçtiği için sağlam bir Arapça öğrenmiştir. Gençliğinde Basra meclislerinin ders halkaları ile Mirbed pazarındaki edebî meclislerden ciddi anlamda faydalanmıştır. Vâsil b. Atâ ve arkadaşları ile görüşmesi neticesinde iyi bir fıkıh ve kelim müktesebatı elde etmiştir. Zerdüşlüğe meylinde dolayı zındıklıkla suçlanmıştır. Döneminin en büyük şairi kabul edilmiştir. Onunla ilgili geniş bilgi için bkz. Cemal Muhtar, "Beşşâr b. Bürd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/8-9.

4 Künyesi Ebü'l-Atâhiyye olan İsmâil b. Kâsım b. Süveyd, Anz kabilesine mensup olup Kûfelidir. Daha sonra Bağdat'a yerleşmiştir. Döneminin şair ve ediplerinin ileri gelenlerinden biri idi. Zühhd ve mev'izeye ilişkin şiirler inşâd etmiştir. Ömer b. Abdülber onun hakkındaki tarihî bilgilerle şiirlerini bir araya toplamıştır. Ebû Nüvâs onun büyük bir şair olduğunu söylemektedir. Bkz. Zehebî, *Siyer*, 10/195.

199- Hasan b. Hânî (ö. 198/813) (الحسن بن هانئ): Künyesi Ebû Nuvâs'tır.¹

Şairlerin Lakapları veya Anneleriyle Tanınan Şairler

200- el-Ablâ (العبي): Büyük annesi Ablâ bint Ubeyd b. Câzil b. Kays b. Hanzala'ya nisbet edilir. el-Berâcim kabilesine mensuptur. Asıl adı Abdullah b. Ömer b. Abdullah b. Adî'dir. Ablata ise onun anne tarafından ninesidir (anneanne).

201- Ebû Kutayfe (أبو قطفة): [Bu lakabın sahibi] Amr b. el-Velîd b. Ukbe b. Ebî Mu'ayt'tır. Yüzü çok kıllı bir adamdı.²

202- Eş'ar Burkâ (أشعر بركا): [Bu lakabın sahibi] Velîd b. Ukbe b. Ebî Mu'ayt'tır.

203- el-Arecî (العرجي): [Bu lakabın sahibi] Ömer b. Abdullah b. Amr b. Osman b. Affân'dır.³

204-205- el-Kıs (القس): [Bu lakabın sahibi] Varaka b. Nevfel b. Esed b. Abdüluzzâ'dır.⁴

1 Ebû Nuvâs el-Hasan b. Hânî, Abbasî Devleti'nin kuruluş dönemi şairlerinden biridir. Zamanının İmruülkays'ı kabul edilmiştir. Bu özelliklerine rağmen ahlakî düşüklüğü ifade edilmiştir. İbn Mu'tez onu "maymundan daha zinakâr" olarak tasvir etmekte ve Lutî olduğunu iddia etmektedir. Bkz. İbn Mu'tez, *Tabakâtü's-Şu'arâ'*, 308.

2 Ebû Kutayfe çokça şiiri bulunan bir şairdir. Annesi Rebî' bnt. Zilhimâr olup Benî Esed b. Huzeyme kabilesine mensuptur. Bkz. Mus'ab ez-Zübeyrî, *Neseb*, 146.

3 Şair olup Taif'teki Arec'e nisbet edilmiştir. Asıl adı Abdullah b. Ömer b. Amr b. Osman'dır. Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Cemhere*, 43.

4 Varaka b. Nevfel b. Huveylid b. Esed, Mekke'nin önemli şahsiyetlerinden biridir. Mekke müşriklerinin sahip olduğu putperestliği sorgulamış ve bu dinî düşünceyi terk etmiştir. Siyer kitapları onun bu sorgulamadan sonra Hristiyanlığı kabul ettiğini ifade ederler. Ancak Hristiyanlığın hangi mezhebini kabul ettiği hususunda bilgi vermemektedirler. Câhiliye döneminde kitabî bilgiye vâkif bir şahsiyet olarak tanınan Varaka b. Nevfel, kimi kaynaklarda "kıs" yani papaz olarak anılmaktadır. Sahip olduğu söz konusu dinî bilgi onu Câhiliye döneminde zaman zaman insanların bilgilerine başvurduğu bilge şahıs hâline getirmiştir. Nitekim Hz. Peygamber vahyi aldığı ilk dönemde ne yapacağını bilemez hâlde iken eşi veya arkadaşı Ebûbekir tarafından kendisine götürülüp fikirlerine başvurulmuştur. Bu esnada söylediği "Sana indirilen namus el-ekberdir." ifadesi onun Hz. İsa'yı beşer olarak kabul ettiği ve kendisine vahiy indiğine inandığı şeklinde anlaşılmasına neden olmuştur. Bu da onun Ortodoks, Yakubî ve Nasturî olmadığını tebellür ettirmiştir. Bu düşüncelerinden dolayı onun Arap yarımadasında var oldukları ifade edilen Ebionitlere mensup olabileceği düşünülmüştür. Döneminin iyi şairlerinden biri olarak görülen Varaka'nın şiirlerinden bazıları değişik eserlerde yer almıştır. Bu şiirlerin bir kısmı da Müerric es-Sedûsî tarafından aktarılmıştır.

Benû Sehm Kabilesi'nden

206- el-Mutref (المترف): [Bu lakabın sahibi] Abdullah b. el-Hâris b. Kays b. Adî'dir. O aşağıdaki beyitlerin şairidir.

*Eğer ben zengin ve varlıklı (mutref) değilsem
Bana yer, gök ve deniz dar olur*

207- Ebû Kays er-Rukayyât (أبو قيس الرقيات): [Bu lakabın sahibi] Ubeydullah b. Kays b. Şureyh b. Mâlik b. Zam'a b. Uheyb b. Dabbâb'dır. [Ebû Kays] Benî Âmir b. Lüey kabilesine mensuptur.

Rukayye bint Abdülvâhid b. Ebî Sa'd b. Kays b. Vehb b. Vehbân b. Dabbâb ile onun amcasının kızına iltifatta bulunduğu şiirler inşâd etmiş, bundan dolayı da Rukayyât şeklinde lakaplanmıştır.

Hüzeyl Kabilesi'nden

208- Sahrû'l-Gay (صخر الغي): [Bu lakabın sahibi] İbn Habîb b. Süveyd b. Rabah b. Kuleyb b. Ka'b b. Kâhil'dir.¹

209- el-Muntehal (المنتحل): [Bu lakabın sahibi] Mâlik b. Avf b. Gannem b. Habsî b. Âdiye'dir.²

Benû Kinâne'den

210- Bel'â (بلعا): [Bu lakabın sahibi] Kabs b. Humeysa b. Kinâne b. Rebî'a b. Abdullah b. Ya'mer'dir.

211-212- Hâme (حامة): [Bu lakabın sahibi] Humeysa b. Kays'ın kardeşi olan Yezîd b. Kays'tır.

213- el-Muhahhal (المححل): Humayse b. Kays ile Yezîd b. Kays'ın kardeşidir.

1 Adı Sahrû'l-Gay b. Habîb b. Süveyd b. Riyâh b. Kuleyb b. Ka'b b. Kâhil olup ünlü bir şair idi. Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Cemhere*, 500.

2 *Cevheretü'n-Neseb*'de adı Mâlik b. Amr b. Süveyd b. Haneş b. Huzâ'a şeklinde geçmekte olup Hüzeyl b. Müdrike kabilesine mensuptur. Hassân b. Sâbit onun Hüzeyl kabilesinin en iyi şairi olduğunu söylemektedir. Kardeşi Uveymir için söylediği mersiyesi günümüze ulaşmıştır. Bkz. el-Berrî, Muhammed b. Ebibekr b. Abdullah b. Mûsâ el-Ensârî et-Tilimsânî, *el-Cevhere fi Nesebi'n-Nebi ve Ashâbihi'l-Aşere*, ta'lik. Muhammed et-Tenûhî, 1-2 (Riyâd: Dâru'r-Rufâi li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1983), 1/243.

214- el-Ahmer (الأحمر): [Bu lakabın sahibi] Amr b. el-Hârs b. Abdu Menat b. el-Kinâne'dir. el-Ahmer şu şiirin şairidir:

*Çağrılırim imdada, olduklarında zorluklara düçar
Bolluk bereket olmasın hele, anında Cünde'bî çağırırlar*

Benû Esed¹ Kabilesi'nden

215- Ca'del (جددل): [Bu lakabın sahibi] Mübâh b. Selîm b. Kırâd olup Benî Fak'as kabilesine mensuptur.

216- el-Halandec (الخلندج): [Bu lakabın sahibi] Ca'd b. Hâcib b. Habîb'dir.

217- el-Hancer (الخنجر): [Bu lakabın sahibi] Kays b. Sahr'dır.

218- er-Refi' (الرفيع): [Bu lakabın sahibi] Ummâre b. Ubeyd el-Vâlibî'dir.

219- Eş'ariü'r-Rukayyât (أشعر الرقيات): [Bu lakabın sahibi] Ömer b. Hârise b. Nâşib b. Selâme b. Sa'd'dır.

220- el-Ukayşir (الأقيشير): [Bu lakabın sahibi] Mugîre b. Abdullah b. el-Esved b. Vehb b. Nâ'ic'dir.

221- Murra b. er-Revvâ' (مرة بن الرواع): [Adı] İhda olan annesiyle tanınan [bir şair olup Benî Esed kabilesinin] Benî Ka'b b. Hayy b. Mâlik [koluna mensuptur].²

1 Kuzey Araçlarının önemli kabilelerinden Esed, nesep olarak Esed b. Huzeyme b. Mudrike b. İlyâs b. Mudar şeklinde Nizâr'a dayanmaktadır. Birkaç kola ayrılan kabilenin en önemli kolları; Benî Kâhil, Benî Ganm b. Dudân, Benî Âmir ve Sa'd b. Sa'lebe'dir. Medine'den Fırat'a kadar uzanan bölgede göçebe olarak yaşayan Esed kabilesi, savaşçılığı ile tanınmaktaydı. Câhiliye döneminde Kinde kabilesiyle aralarında anlaşmazlık mevcuttu. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Mahfuz Söylemez, *Bedevilikten Hadariliğe Küfe* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001), 127.

2 Mürre b. Revâ' el-Esedî, Hayy b. Mâlik oğullarına mensuptur. Revâ' onun annesinin adıdır. Annesi Benî Süleym b. Âmir'e mensup idi. Câhiliye dönemi şairlerinden biridir. Çokça şiiri bulunmaktaydı. İmrüülkays b. Hucr döneminde yaşamış olduğu rivayet edilmektedir. Merzübânî onun şiirlerinin bazısını aktarmaktadır. Bkz. Merzübânî, *Mu'cemu'ş-Şu'arâ'*, 382.

Tâbha Kabilesi'ne Mensup Şairlerin Lakapları

222- en-Nevvâh (النواح): [Bu lakabın sahibi] Rebî'a olup Benî Abd b. Osmân b. Muzeyne b. Ud kabilesine mensuptur.

223- el-Mudarreb (المضرب): [Bu lakabın sahibi] Ukbe b. Ka'b b. Züheyr b. Ebî Sülmâ'dır.¹ Benî Anbese'den bir kadına kur yaptığı için onu dövdüler. Sonra da kabileden sürdüler. Ancak daha sonra suçsuz olduğu ortaya çıktı.

Annesine Nispet Edilen Şairler

224- Süveyd b. Kurrâ' (ö. 105/723) (سويد بن كراع): Ukal kabilesine mensup olup asıl adı Avf b. Vâ'il b. Kays b. Avf b. Abdümenât b. Ud idi.²

225- el-A'şâ (ö. II/VIII yüzyıl) (الأعشى): Asıl adı Kehnes b. Ka'neb b. Va'le b. Atiyye olup Ukal kabilesine mensuptur.³

226- Zû'r-Rumme (ö. 117/735) (ذو الرمة): Asıl adı Gaylân b. Ukbe b. Nuheys'tir. Benî Milkân b. Adî b. Abdimenât b. Ud'a mensuptur.

Üzerinde hâlâ eski bir çadır halatı bulunan yıpranmış kazık

dizelerinde geçen Zû'r-Rumme (eski kısa halat) ifadesinden sıfatını almıştır.

Benû Temîm'den Annesiyle Bilinenler

227- İbn Ümm Remse (ابن أم رمثة): Asıl adı Abdullah b. Süveyd'dir. Benî'l-Hâris b. Temîm b. Murr b. Ud kabilesine mensuptur.⁴

228- Bülbül (بلبل): Asıl adı Kayl b. Amr b. el-Hecîm b. Amr b. Temîm'dir.

Aşağıdaki sözlerinden dolayı "bülbül" olarak isimlendirilmiştir:

Soyca köklü ve asil olanların nicesiyle yakınlık kurdun

Aynı rahimden doğma pek çoğunu, suyuyla ıslatıp durdun

1 Ukbe b. Ka'b şair idi. Kendisine "Mudarreb" denilmesinin nedeni Benî Esed kabilesinden bir kadına laf atınca, kızın kardeşi tarafından kılıçla birkaç yerinden yaralanmış olmasıdır. Ancak bu yaralamadan kurtulmuş ve buna karşılık diyet almıştır. Bkz. Belâzürî, *Ensâb*, 9/329.

2 Süveyd b. Kurrâ' el-Ukalî, Benî Hâris b. Avf oğullarına mensuptur. İyi bir şair olan Süveyd, Emevî döneminde fikirlerine başvurulmuş insanlardan biri olarak tanınmaktadır. Bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/146.

3 Bundan dolayı da A'şâ Ukal olarak tanınmıştır.

4 Asıl adı Abdullah b. Süveyd olup Benî Nahşel kabilesinden sayılmıştır. Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Cemhere*, 192.

229- Mihfer (محفر): Asıl adı Abdüşems b. Ka‘b b. el-Anber b. Amr b. Temîm’dir.¹

230- İbn Fesve (ابن فسوة): İbn Fesve’nin asıl adı Uteybe b. Mirdâs’tır.² Uteybe, Benî Ka‘b b. Amr b. Temîm’e mensuptur. Kendi kavminden bir adam tarafından bu lakapla isimlendirilmiştir. Uyeyne bu kabiledaşını çokça aşığıldardı. Bir gün kabiledaşı koyunlarını getirirken Uyeyne ona bu isimle yani “Ey osuruk oğlu” (*İbn Fesve*) şeklinde hitap etti. Kabiladaşı kendisine [sert tepki göstererek],

“Kuşkusuz sen bana karşı sayısız kere haddini aştın.” dedi. Bunun üzerine Uyeyne,

“Böylesi bir durumda kendisine kızılan adamın ne yapması lazım?” diye sordu. Kabiladaşı,

“Benim için kullandığın bu sıfatı dışı koyunlarımın en zayıfı karşılığında satın almak ister misin?” dedi. Uyeyne,

“Evet.” dedi.

Böylece adam [koyunu] verdi. Uyeyne de bu ismi kabullenmiş oldu. Henüz sudan dönmemişlerdi ki Uyeyne’ye “İbn Fesve” denilmeye başlandı. Böylelikle bu [sıfat kendisi] için zaman zaman kullanılmış oldu, gerekmedikçe de daha ileri bir noktaya taşınmadı.

Uteybe’nin kardeşi bu hususta şöyle demektedir:

*Bizim mevâlîmiz kendi annesinin adını bize aktarmış oldu
[Bilesin ki] pek çok Mevla vardır ki kendisi nâkıstır zâid değildir*

231- Mukrin (مقرن): Asıl adı Matar b. Avfi olup Benî Mâzin b. Mâlik b. Amr b. Temîm’e mensuptur.³ Şu şiirin sahibidir:

*Der ki, Amr’ın annesi el-Mâlikîyye
Gördüm Mukrin’i kaybolmazdan önce*

1 Tâlib b. Sa‘lebe’nin atasıdır. Bkz. İbn Kani‘, *Mu‘cemu’s-Sahâbe*, 1/111.

2 İbn Fesve, az şiir inşâd eden şairlerden biridir. Fuhûlu Şuâra denilen, büyük şairlerden biri olarak kabul edilmemiştir. Câhiliye ve İslâm döneminin ikisini de yaşayan muhadram şairlerdendir. Hiciv şairi olarak tanınmaktadır. Kötü ve incitici bir dilinin bulunduğu kaydedilmektedir. bkz. Safedî, *el-Vâfi*, 19/294.

3 Asıl adı Evfâ b. Matar b. Nâşire’dir. Câhiliye döneminin ünlü şairlerinden biridir. Bkz. Zirikli, *el-Âlâm*, 7/383.

232- Hâcibü'l-Fil (حاجب الفيل): İbn Zübyân b. Sebe' b. Abdullah el-Mâzinî.¹

233- es-Sekb (السكب): Asıl adı Züheyr b. Urve b. Halime b. Hacer'dir.² [Bu sıfatı aşağıdaki] şiirinden dolayı almıştır:

*Uyku girmede gözüme gece karanlıkta, önümü ıstıttı, oldu rehber
Gece boyunca çakan bir şimşek ki gökten yere erer*

234- el-Kezzâb (الكذاب): Asıl adı Abdullah b. el-A'var b. Süfyân b. el-Gadbân'dır.³ Benî el-Hirmâz b. Mâlik b. Amr b. Temîm'e mensuptur. O eşini aşağıdaki şiirle Resûlullah'a (sav) şikâyet eden adamdır:

*Sana arz edeyim içimi kavuran gönül yararı, sana yanayım dert
Recep ayında düştüm yola, ekmeğim için, rızık uğruna gayret
Kavga niza' çıkarıp ardından terk etti yuvayı
Durmada sözünde, ıslık çaldı kuyruğu, bilmedi vefâyı
Kadınlardır mağluba gâlip gelenlerin en şerlisi*

Hz. Peygamber ona şöyle dedi:

“Muhakkak ki onlar senin zikrettiğin gibidirler.”⁴

235- ez-Zefiyân (الزفیان): Asıl adı Atâ b. Useyd'dir. Benî Uvâfe b. Sa'd b. Zeydu Menât b. Temîmu Zefâ'ya mensuptur.⁵ O, şu sözün sahibidir:

Kesilmiş hayvanları taşımakta atlar

236- el-Yecâh (اليجاح): Asıl adı Abdullah b. Vurûd'dur.

-
- 1 Asıl adı Hâcib b. Zübyân'dır. Kendisine Hâcibü'l-Fil de denilmektedir. Horasan bölgesi sakinlerinden olup şairdir ve o coğrafyanın kahramanlarından biri olarak kaydedilmektedir. Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Cemhere*, 263.
 - 2 Züheyr b. Urve b. Halime b. Hicr es-Sekb, Huzâ'a kabilesinin Benî Mazin boyuna mensuptur. Zirikli, *el-A'lâm*, 3/52.
 - 3 Abdullah el-A'var, şair olup şiirlerini recez vezniyle inşâd ederdi. Bu şiirlerinden birkaçı Belâzürî tarafından aktarılmaktadır. Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Cemhere*, 265; Belâzürî, *Ensâb*, 13/56.
 - 4 Hadis olduğu söylenen bu ifade sahih hadis mecmualarında yer almamaktadır.
 - 5 Recez vezni ile şiir inşâd eden şairlerden biridir. Asıl adı Atâ' b. Useyd'dir. Zeydu Menat kabilesine mensup olduğu söylenmektedir. İslâmî hassasiyetleri bulunan bir şair idi. Aynı zamanda methiye şairi olarak kabul edilmiştir. Ubeydullah b. Muammer'i övdüğü şiiri bu methiyelerinden biridir. Bkz. Merzûbânî, *Mu'cem*, 298.

237- el-Hanût (الحنوت): el-Hanût'un asıl adı Tevbe b. Mîdras b. Ubeyd b. Huyey'dir.¹ Benî Sa'd b. Zeydu Menât b. Temîm kabilesine mensuptur.

238- Suûr ez-Zi'b (سور الذئب): Bu sıfat ismine egemen olmuştur. Bir tek bu isimle tanınmıştır. Benî Mâlik b. Ka'b b. Sa'd'a mensuptur.²

239- ez-Zibrikân (ö. 45/665) (الزبرقان): Asıl adı Hısn b. Bedr b. İmruülkays b. Halef b. Behdele b. Avf b. Ka'b b. Sa'd'dır. Çok yakışıklı olan Zibrikân, ay yüzlü olup Necd'in kameri diye anılırdı.

240- el-Muhabbel (المخبل): Asıl adı Rebî'a b. Avf b. Rebî'a b. Kattâl b. Enfi'n-Nâka olup Benî Kurey' b. Avf b. Ka'b b. Sa'd'a mensuptur.

Annesine Nispet Edilenler

241- er-Rîbâl (الريبال): Asıl adı Süleyk b. Seleke'dir. Seleke annesinin adıdır. Babası ise Yesribî b. Sinân b. Umeyr b. el-Hâris (el-Hâris Mukâ'is olarak tanınmaktadır) b. Amr b. Ka'b b. Sa'd'dır.

242- el-Müstavgir (المستوغر): Asıl adı Amr b. Rebî'a b. Ka'b b. Sa'd'dır.³ [Gurre] sıfatını şu dizelerinden dolayı almıştır.

*Dereler var orada, suları tamamen kurur
Sanki kerpiçin harcı, gün boyu güneş vurur*

Dârim b. Mâlik b. Hanzala'dan

243- el-Ferezdak (ö. 114/732) (الفرزدق): Adı Hemmâm b. Gâlib b. Sa'sa'a b. Nâciye b. Muhammed b. Akkâl'dır. Ablak yüzlü idi. Ferezdak "büyücek somun" demektir.

244- el-Ba'îs (البعيث): Asıl adı Haddâs b. Bişr b. Ebî Hâlid b. Nubiye'dir. [Bu sıfatı şu] mısralarından [dolayı almıştır].

1 Ayrıca bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetu'l-Elbâb fi'l-Elkâb*, thk. Abdülaziz Muhammed b. Salih, 1-2 (Riyâd: Mektebetu'r-Rüşd, 1989), 1/221.

2 Belâzürî, bir şiirini aktarmaktadır. Bkz. Belâzürî, *Ensâb*, 12/373.

3 Bir asır yaşamıştır. İslâm'ın başlangıç yıllarında ölmüştür. Muâviye'nin ilk yıllarında öldüğünü söyleyenler de vardır. Uzun yaşaması, etrafında bir mitolojinin oluşmasına neden olmuştur. 330 yıl yaşadığı iddiası bu mitolojik bilgilerden biridir. Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Cemhere*, 242; Merzûbânî, *Mu'cemu's-Suarâ*, 213.

Çıkan çıktı benden, olan oldu peyda

Kalbime ilham olunduktan ve azmim güçlendikten sonra

245- Miskîn [ed-Dârimî] (ö. 89/708) (مسكين): Asıl adı Rebî'a b. Âmir'dir.¹

O, şu beyitlerin sahibidir:

İsmlendirildim "miskîn" olarak, tartışılabilir bu

[Amma] Allah karşısında miskinim [ve odur] ümidim

246- el-Kannâ' (القناع): Asıl adı Amr b. Avf b. el-Ka'kâ'dır. O, şu beyitlerin sahibidir:

[Şayet] bilmiyorsan sen, biliyorum ben

[Zira] Ümmül-Gamr'ın oğlu el-Kannâ'im ben

Annesinin Adıyla Tanınanlar

247- Eşheb b. Rümeyle (الأشهب بن رميلة): Rümeyle, Eşheb'in annesidir. Babası ise Sevr b. Übeyy b. Hârîse'dir. Benî Nahşel kabilesine mensuptur.²

248- Şakka (شقة):Asıl adı Damra b. Damra b. Câbir b. Katan b. Nehşel'dir.

249- İbnü'l-Uzeyre (ابن العزيرة): Uzeyre onun ninesinin adıdır. [Doğayısıyla o] ninesinin adıyla tanınmaktadır. Ninesi Benî Taglib kabilesine

1 Temim kabilesinin Benî Dârim koluna mensup bir şairdir. "Miskîn" kelimesini çokça kullandığı için sıfatı hâline gelmiştir. Erdemli, iffetli, dinî değerlere bağlı, onuruna düşkün bir şair olarak tanınmaktadır. Hayatının ilk dönemlerinde büyük yoksulluk çekmiştir. Ancak daha sonra Irak valisi Ziyâd b. Ebîh'in desteğini yanında bulmuş, bu da ona imkân kapılarını aralamıştır. Bu nedenle Ziyâd öldüğü zaman ona bir mersiye yazmıştır. Bu mersiye dönemin şairlerinden Ferezdak'ın tepkisine neden olmuştur. Emevî yöneticileri ile iyi ilişkiler geliştirmiştir. Irak valisi Bîşr b. Mervân onun şiirlerini beğenenlerdendi. Muâviye b. Ebî Süfyân'ın kabilelerin desteğini almak için maaş bağladığı şahıslardandır. Muâviye oğlu Yezîd'i veliaht ittihaz etmek istediği zaman bu şairden yararlanmıştır. Bkz. Mehmet Reşit Özbalkçı, "Miskîn ed-Dârimî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 30/185.

2 Eşheb b. Rümeyle, Sevr b. Ebî Hârîs b. Abdülmedân b. Cendel b. Nehşel'in oğludur. Rümeyle onun annesinin adıdır. Annesinin Cendel b. Rib'i en-Nahşelî'nin cariyesi olduğu söylenmektedir. Câhiliye döneminde doğmuştur. Dört kardeş oldukları ve bu kardeşlerin birbirlerine çok bağlı, sert, çapulcu ve dillerinin sivri olduğu kaydedilmektedir. Dördü de -ki bunlar Rebâb, Hacnâ', Süveytib ve Eşheb'dir- İslâmî döneme ulaşmışlar ve bu din-i mübinîni kabul etmişlerdir. İslâm'ı kabul ettikten sonra mal varlıkları artmış ve izzet bulmuşlardır. Bkz. İbn Hacer el-Askalanî, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, 1/344.

mensup bir esiredir. [İbn Uzeyre'nin] asıl adı Kuseyr b. Abdullah b. Mâlik b. Hubeyre b. Sahr b. Nehşel'dir.

Benî Ebbân b. İrem Kabilesi'nden

250- Zû'l-Hark (ذوالخرق): Asıl adı İbn Şureyh b. Seyf b. Ebbân'dır.¹ [Aşağıdaki şiirinden dolayı] böyle isimlendirildi:

*Develerimi görünce [bizim hatun], gelmişler hafif mi hafif yükleri
Harap bitap, tüyleri uzamış, cildi yara, bir kemik bir deri
Dedi ki bir derdin yok herbâlde yaşayacağın rızkını çıkarmak gibi
Karşılaştığın fırsatlardan; zira ucu ucuna olanıdır, yaşamanın en zoru, en dibi*

Benû Yerbû'dan

251- el-Ahvas (الأحوص): Asıl adı Zeyd b. Amr b. Kays b. İtâb b. Heremî b. Rabbâh b. Yerbû'dur.

252- Ebû't-Tahlebe (ابو الطحلبة): Tahlebe onun annesinin adıdır. Kudâ'a kabilesinin ana gövdesine mensuptur. Ebû't-Tahlebe'nin asıl adı ise Hubeyre b. Abdullah b. Abdümenaf b. Üzeyr b. Sa'lebe b. Yerbû' idi. Çok şiiri bulunan şairleden biridir. Kendisine "Fârisu Zi'l-Himâr" denilmektedir.

253- el-Hatfi (الخطفي): Asıl adı Huzeyfe b. Bedr b. Seleme b. Avf b. Kuleyb b. Yerbû'dur.² [Kendisine "Hatfi" denilmesinin nedeni aşağıdaki şiiridir:

*Gece karanlığı bastırduğunda develer boyunlarını yılan misali uzatırlar
Hızlarından dolayı rahatsız oldukları için başlarını kaldırırlar
Böylelikle [develere özgü] yürüyüşleriyle hızlıca hareket ederler*

254- Arkat er-Râciz (الأرقط الراجز): Asıl adı Humeyd'dir. Benî Kuayb b. Rebî'a b. Mâlik b. Hanzala'ya mensuptur.³

1 Ayrıca bkz. İbnü'l-Kelbî, *Cemhere*, 209.

2 Cerir b. Atiyye el-Hatfi'dir. [Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Cemhere*, 223.] Kendisiyle ilgili daha önce bilgi verildi.

3 Bkz. İbn Hazm, *Cemhere*, 222.

Benû Tuhfe Kabilesi'nden

255- Zû'l-Harak (ذوالخرق): Asıl adı Semir b. Abdullah b. Hilâl b. Kart b. Sa'îd'dir.

Kayslı Şairlerin Lakapları

256- Zû'l-Asba' (ذو الأصبع) : Kayslı şairlerden olup asıl adı Hursân b. Muharris b. el-Hâris b. Siyât'tır. [Kays kabilesinin] Benî Yeşkûr b. Advân b. Amr b. Kays b. Aylân boyuna mensuptur.¹ [Parmak sahibi anlamına gelen bu sıfatını] elinde fazla bir parmağı [olmasından dolayı almıştır].

[Kays Kabilesi'nden] Annesiyle Tanınanlar

257- İbn Ferha (ابن فرحة) : [Ferha onun] annesi olup Mes'ûd b. el-A'zel'in kızı idi. İbn Ferha'nın kendi adı ise Züheyr b. el-Hâris b. Cündeb b. Selem b. Gabre'dir. İbn Ferha, Benî Advân kabilesine mensuptur.

Fehm b. Amr b. Kays'tan Olanlar

258- Teebbeta Şerran (تابط شرا) : Asıl adı Sâbit b. Câbir b. Süfyân b. Adî b. Ka'b'dır. Sâbit b. Câbir, Benî Sa'd b. Fehm'e mensup idi. Teebbeta Şerran lakabıyla isimlendirilmesinin nedeni ise kardeşleri ile birlikte başlarına gelenlerden dolayı annelerini suçlar ve ona [yiyecek olarak] hiçbir şey getirmezlerdi. Anneleri bundan nâşi onları ayıplıyordu. [Bunun üzerine Sâbit], memleketinde [yılanların bulunduğu] bir bölgeye gelip oradan yılanlar toplamış, deriden ağzı kapanan bir kaba koyarak omuzuna asmış ve getirip annesinin önüne atmıştır. Annesi [yılanları görünce] oğluna,

“Teebbeta Şerran” [yani koltuğunun altında şerri taşımışsın] demiştir. [Bundan dolayı bu söz ona lakap olmuştur].

Benû Zübyân'dan Annesiyle Tanınanlar

259- Şebîb b. el-Bersâ (شبيب بن البرصاء) : [Kendisiyle tanınan] annesi Ümâme bint el-Hâris b. Avf'tır. Ebû Şebîb ise Yezîd b. Hayve b. Avf b. Ebî Hârise'dir.²

1 Ayrıca bkz. İbnü'l-Kelbî, *Cembere*, 473.

2 Asıl adı Şebîb b. Yezîd b. Hamza b. Avf b. Ebî Hârise b. Mürrer olup annesi Ümâme bnt. el-Hâris b. Avf b. Ebî Hârise'dir. Benû Mürrer b. Avf b. Sa'd b. Zübyân kabilesine mensuptur. Bkz. İbn Hazm, *Cembere*, 252.

260- Ertat b. Suheyye (ارطاة بن سهية): [Süheyye] onun annesi olup Zâmil b. Mervân'ın kızıdır. Ertat'ın babası ise Züfer b. Harra b. Şeddâd b. Damra b. İsan b. Ebî Hârise'dir.

261- en-Nâbiga (النابعة): Asıl adı Ziyâd b. Muaviye b. Dabbâb b. Yerbû' İbn Ayt'tır. Ancak yaşlandıktan sonra temayüz etmiştir.

Annesiyle Tanınanlar

262- Ebû Menâd (أبو مناد): Onun asıl adı Rammah b. el-Ebred b. Mirdâs b. Surâka'dır. Benî Mürre b. Avf'a mensuptur.¹

263- el-Muza'fer (المزعر): Asıl adı Ma'n b. Huzeyfe b. el-Eşyem b. Abdullah b. Savma b. Mürre'dir.²

264- eş-Şemmâh (الشمخ): Asıl adı Ma'kal b. Dırâr b. Sinân b. Emme b. Amr b. Cehaş'tır.

265- Müzerred b. Dırâr (مزرد بن ضرار): Asıl adı Yezîd'dir.³ Ancak Hâdire'nin aşağıdaki sözleri onun Müzerred olarak anılmasına neden olmuştur.

Sözüm odur ki: Yezîd zırhını kuşanmış hazırlanır savaşa

Hazırım ben, zırhını giyip mücadeleye hazırlanan mevâlilerle karşılaşmaya

266- el-Hâdire (الحادرة): Asıl adı Kutbe b. Mihsan b. Cervel b. Habîb'dir. Benî Huzeyme b. Rezzâm b. Masib'e mensuptur.⁴ Müzerred'in aşağıdaki sözleri onun el-Hâdire olarak anılmasına neden olmuştur:

O sanki iki omuzun en kocaman olanıdır (insanların en meşhurdur)

Yolunu kaybetmişler içinde kaybolup gitmektedir

1 İbnü'l-Kelbî ise adını Rebâh b. el-Ebred b. Siryân b. Sürâka b. Sülmâ b. Zâlim şeklinde kaydetmektedir. Bkz. *Cembere*, 416.

2 İbnü'l-Kelbî'de ise "Savme", "Sırma" olarak kaydedilmektedir. Bu büyük bir ihtimalle istinsah hatasıdır. Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Cembere*, 423.

3 Ünlü şair Şemmâh'ın kardeşidir. Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Cembere*, 425.

4 Muhadram şairlerden biridir. Az şiir inşâd etmesine rağmen iyi şairlerden biri olarak kabul edilmiştir. Zaten sıfatı olan "el-hâdire" koca, büyük demektir. Bu da şairliğini anlatır. Gatafân kabilesinin Benî Fezâre koluna mensuptu.

Benî Fezâre b. Zübyân'dan¹ Olanlar

267- Uveyf el-Kavâfi (عويف القوافي): İbn Muaviye b. Hısn b. Huzeyle'f'dir.² O, aşağıdaki şiirin sahibidir:

*Benim olduğumu sanan kimseyi yalanlayacağım
Bir söz söylediğimde "iyi kafiyeler ile" ifade ettiğimi*

268- Ne'âme (نعامة): Onlardan biri de Ne'âme'dir. Ne'âme'nin asıl adı Behnes olup Benî Urâb b. Zâlim'e mensuptur.³ Şu sözlerinden dolayı bu lakabı almıştır:

*Uykuda oldukları sırada bir topluluğa boyun eğdireceğim
Onları deve kuşu (Ne'âme) misali çökteceğim
Bir ayaklarını uzatıp, diğerini çekeceğim
[Elimde] ileriye uzanmış kılıcımla [bunu yapacağım]*

Annisiyle Bilinenler

269- İbn Ümmü Dînâr (ابن ام دينار): Babası Benî Mâzin b. Fezâre'ye mensup olan Vubeyr'dir.⁴

270- İbn Tav'a: Tav'a onun annesidir. Asıl adı Nasr b. Âsım b. Ukbe b. Hısn b. Huzeyle'f'dir.⁵

271- İbn Anka': Asıl adı Abdükays b. Necve'dir. İbn Anka' Benî Mâzin b. Fezâre'ye mensuptur.⁶

1 Fezâre kabilesi, Kays Aylân kabilesinin Gatafân boyundan olup nesebi şöyledir: Fezâre b. Zübyân b. Beğid b. Reys b. Gatafân b. Sa'd b. Kays b. Aylân b. Mudar. Anavatanları Necd ve Vadiü'l-Kurâ bölgesi olan Fezâre, Hayber'in fethi esnasında Yahudilere yardım eden kabilelerden biridir. Daha sonra İslâm dinini kabul eden bu kabile ile Kelb kabilesi arasında savaşlar meydana gelmiştir. İslâm öncesinde Fezâre kabilesi ile Temim, Abs, Hevâzin, Cüşem b. Bekir, Benî Âmir ve Benü Hilâl kabileleri arasında çekişme bulunmaktaydı. Ayrıca Fezâre ile Hevâzin kabilesi arasında da kanlı savaşlar meydana gelmişti [Bkz. Söylemez, *Bedevidikten Hadariliğe Kâife*, 137]. Kabilenin reisi Uveyne b. Hısn idi. Hz. Peygamber, Medine'ye hicret ettikten sonra Uveyne hep Mekke müşrikleri ile Yahudilerle birlikte hareket etmeyi tercih ettiği için Müslümanlara sıkıntılı zamanlar yaşattmıştır. Daha sonra İslâm'ı kabul etmiştir.

2 İbnü'l-Kelbi ise adını Uveyf el-Kavâfi b. Muaviye b. Ukbe b. Hısn b. Huzeyle'f şeklinde kaydetmektedir. Bkz. *Cemhere*, 434.

3 Aptal gibi görünmeye çalışmasıyla tanınmaktadır. Hatta bundan dolayı "Beyhes'ten daha ahmak" şeklinde Arapçada bir deyim dahi oluşmuştur. Bkz. Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 9/45.

4 Asıl adı Zümeyl b. Ubeyr el-Fezzarî'dir. Belâzürî, *Ensâb*, 3/150.

5 Fezâre kabilesine mensuptur. Âmidî onun büyük bir şair olduğunu belirttiikten sonra bir şiirini aktarmaktadır. Bkz. Âmidî, *el-Mu'telef ve'l-Muhtelef*, 192.

6 Merzûbânî, bu değerli şairin kendisiyle anıldığı Ankâ'nın onun annesinin adı olduğunu söyledikten sonra asıl adının Kays olduğunu ifade etmektedir. Ona göre babasının ismi Becre idi. Bkz. Merzûbânî,

Benî Abdullah b. Gatafân'dan Olanlar

272- **Ka'nab b. Ümmü Sâhib** (قنعب بن ام صاحب): Babası Damra'dır. Benî Süheym b. Amr b. Hudeyc b. Avf b. Salebe b. Behse'ye mensuptur.

Benî Abs'ten ¹ Olanlar

273- **el-Kâmil** (الكامل): Asıl adı er-Rebî' b. Ziyâd b. Süfyân b. Abdullah b. Naşîb b. Hedm'dir.

274- **Anteretü'l-Felcân** (عترة الفلجان): İbn Şeddâd b. Muaviye idi. [En belirgin özelliği] dudağının yarık[lığıdır].²

275- **el-Hutay'a** (الحطيثة): Asıl adı Cervel b. Evs b. Mâlik b. Havbe b. Mahzûm'dur.

276- **Urve es-Sa'âlik** (عروة الصعاليك): İbnü'l-Verd b. Amr b. Abdullah b. Naşîb.³

Eşca' b. Dureyd b. Gatafân'dan⁴

277- **Hahhâ** (حها) : Asıl adı Yezîd b. Humejd b. Akîle'dir.⁵

Bâhile'den

278- **el-A'sa** (الأعشى): Asıl adı Âmîr b. el-Hâris'tir.⁶

Mu'cemuş-Şuarâ, 323.

1 Abs Kabilesi, Gatafân'ın büyük kollarından biri olup savaşçılığıyla tanınmaktadır. Şeceresi; Benü Abs b. Beğid b. Reys b. Gatafân b. Sa'd b. Kays b. Aylân b. Mudar b. Nizâr b. Ma'd b. Adnan olan kabilenin, anavatanı Necd bölgesidir. Câhiliye devrinde Fezâre, Temîm, Cüşem, Sa'd b. Zeydu Menat, Tay, Zübyân, Kelb ve Kinde kabilesi ile aralarında kanlı savaşlar meydana gelmiştir. Bkz. Söylemez, *Bedevilikten Hadariliğe Kûfe*, 116134.

2 İbn Düreyd, onun Arapların ünlü şair ve kahramanlarından biri olduğunu, Tay kabilesi tarafından öldürüldüğünü söylemektedir. Bkz. İbn Düreyd, *İştikâk*, 280.

3 Asıl adı Urve b. Verd olup, iyi bir şair ancak çapulcu bir adamdı. Etrafına adam toplar ve obaları basarak yağma yapardı. Bkz. İbn Düreyd, *İştikâk*, 279.

4 Gatafân kabilesinin bir kolu olan Eşca' kabilesinin şeceresi; Eşca' b. Reys b. Gatafân b. Sa'd b. Kays b. Aylân b. Mudar b. Nizâr b. Ma'd b. Adnan'dır. Adı geçen bu kabilenin ana vatanı Medine civarı idi. Bkz. Söylemez, *Bedevilikten Hadariliğe Kûfe*, 133.

5 Kaynaklarda böyle bir isme ulaşılammıştır.

6 A'sa Bâhile yani Bâhile kabilesinin A'sa'sı olarak da bilinmektedir. Bkz. Belâzürî, *Ensâb*, 13/242.

[Benû] Ginâ'dan¹

279- Ebû Ya'sir el-Muhabber (ابو يعصر المحبر): Asıl adı Tufeylü'l-Hayl b. Avf b. Half b. Dubays'tır.²

Benî Süleym b. Mansûr'dan³ Annesiyle Tanınanlar

280- Haffâf b. Sevbe (خفاف بن ثوبه): [Sevbe] onun annesi olup Şeytân b. Kinân'ın kızıdır. Haffâf'ın babası ise Umeyr b. el-Hâris b. eş-Şerîd'dir.⁴ Şerîd'in asıl adı ise Amr b. Rabah'tır.

281- Ebû Ferve (ابو فروة) : Asıl adı Zur'a b. es-Süleyb b. Kays b. Matrûd b. Mâlik'tir.⁵ Babasını öldürüp Benî Tağlib kabilesine sığınmıştır. [Bu nedenle de] oraya nispet edilmiştir. [Nitekim o kendisine], “Ben İbn Karkarayım.” diyordu. Karkara ifadesiyle yeryüzüne [mensubiyeti] kastetmekteydi.

1 Benû Gina, Kays Aylân kabilesinin bir koludur.

2 Kendisine “Muhabber” denilmesinin nedeni şiiirlerinin güzelliğidir. Bkz. Âmidî, *el-Mu'telef*, 242.

3 Süleym oğullarının şecereleri şöyledir: Süleym b. Mansûr b. İkrime b. Hasefe b. Kays b. Aylân b. Mudar b. Nizâr b. Ma'd b. Adnan. Zekvân, Benû Buhse, Benû Semmâl, Benû Behz, Benû Matrûd, Benûş-Şerîd, Benû Kunfuz, Benû Zufer gibi kollara ayrılmakta olan Süleymoğulları'nın anavatanı Hayber'in yakınlarından başlayarak Necd'e uzanan Teymâ ve Vâdiü'l-Kurâ'yı da kapsayan bölgedir. Bkz. Söylemez, *Bedevilikten Hadariliğe Kûfe*, 139.

4 İbnü'l-Kelbî kendisinden Haffâf b. Nedbe şeklinde bahsetmektedir. Arap harfleri dikkate alındığında “sevbe” ve “nedve” kelimelerinin müstensihlerin hatalarından nâşi yanlış okundukları anlaşılmaktadır. Haffâf b. Sevbe şeklinde okumakta olduğunuz bu isim, elimizdeki çalışma dışında bir başka kaynaktan geçmemektedir. Tabakât ve tarih kitaplarında Haffâf b. Nedbe şeklinde yer almaktadır. Nedbe ise onun annesi olup siyahî bir kadın idi. İslâm'ı kabul eden Haffâf, sahâbeden olup Mekke'nin fethine katılmıştır. Ridde savaşları esnasında İslâm'a bağlı kalmıştır. Bkz. Safedî, *el-Vâfi*, 3/218; Ziriklî, *el-A'lâm*, 2/309.

5 Burada İbn Ferve şeklinde geçmektedir. Ancak İbnü'l-Kelbî ondan Zur'a b. es-Selit b. Kays b. Matrûd şeklinde bahsettikten sonra “O şair İbn Karkaradır.” demektedir. [Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Cemhere*, 401] Kaldı ki Belâzürî'de aynı bilgileri aktarmaktadır. Ancak Belâzürî onun babasının adını Selit değil de bizim elimizdeki metinde geçen Süleyb şeklinde vermektedir. Bkz. Belâzürî, *Ensâb*, 3/317.

Sakîf¹ Kabilesi'nden

282- İbnü'd-Düneyye (ابن الدنية): Asıl adı Rebî'a b. Abdüyâleyl'dir.

283- el-Eceş (الأجش): Asıl adı Mirdâs b. Sehm b. Amr b. Abdullah b. el-Fecv b. Ebbân'dır.

284- el-Ecred (ö. 130) (الأجرد): Asıl adı Müslim b. Abdullah b. Süfyân b. Abdullah b. Mu'teb'dir.²

285- Yezîd b. Dabba (يزيد بن ضبة) : [Dabba Yezîd'in] annesidir. Babası ise, Miksem'dir.³

Benî Selûl Kabilesi'nden

286- el-Attâr (المطار) : Asıl adı Abdullah b. Hemmâm b. Bişe b. Re-bâh'tır. İnşad ettiği şiirlerinin güzelliğinden dolayı el-Attâr diye lakaplandırılmıştır.⁴

- 1 Anavatanı Taif olan Sakîf, Kays Aylan'dan Hevâzin kabilesinin bir koludur. İslâm'dan önce Kureyş kabilesinin en önemli mütteliklerinden biri olan Sakif kabilesi, İslâm'ı kabul ettikten sonra da bu ittifakını bozmadı. Ridde hadisesi esnasında sair Arap kabileleri irtidat ettiklerinden Sakif irtidat etmediği gibi, irtidat edenler ile savaşan kabilelerin başında gelmekteydi. Sakif kabilesi, Emevîler döneminde de Kureyş kabilesinin yanında yer aldı. Sakif kabilesi Kûfe'nin kuruluşundan itibaren Emevîlerin en ateşli taraftarları arasında yer aldı. Hz. Hüseyin'in katli esnasında Ubeydullah b. Ziyâd'ın yanında yer alan kabilenin, Hz. Hüseyin'in yakınlarından on üç kişiyi öldürdüğü kaydedilmektedir. Bu kabilenin birkaç siması şehir tarihi açısından son derece önemlidir. Bunların başında kuşkusuz, Mugîre b. Şu'be gelmektedir. Kûfe'ye yerleşen ve oranın valisi olan Mugîre'nin çocuklarından da Kûfe'yi yöneten valiler oldu. Bunun dışında Haccâc b. Yûsuf döneminde onun çocuklarından Mutarrîf, Haccâc'a karşı isyan etti ve Haccâc'ı uzun süre meşgul etti. Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî de bu kabileye mensup idi. Haccâc'ın şehirde sergilediği olağanüstü yönetim anlayışından dolayı şehirde Sakif kabilesine yönelik bir hoşnutsuzluğun olduğu görülmektedir. Hatta bundan dolayı bu kabilenin kökenlerinin Semud kavmine dayandığı ile ilgili yalan haberler yayılmıştır. Bkz. Söylemez, *Bedevilikten Hadariliğe Kûfe*, 138.
- 2 Müslim b. Abdullah el-Acred, Ebû Hasân el-A'rec olarak da bilinmektedir. Basralı olup Hz. Ali, İbn Abbas, Ebû Hüreyre, Hz. Aişe, İbn Amr, Nâciye b. Ka'b, Eşter, Esved b. Yezid ve Ubeyde es-Selemânî'den hadis rivayet etmiştir. Kendisinden ise Katâde, Âsım el-Ahvel hadis aktarmıştır. Yahya b. Ma'in kendisinden sika olarak bahsetmektedir. Kendisine el-Acred denilmesinin nedeni yürüyüşündeki aksaklıktır. Hâriciliğe meyyâl idi. Bundan dolayı onlarla birlikte huruc etmiş ve onlarla birlikte öldürülmüştür. Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu'l-Tehzib*, 1-12 (Hindistan: Matba'atu Dâ'ireti'l-Me'ârifî'n-Nizâmîyye, 1326), 12/72.
- 3 Sakif kabilesinin mevâlilerinden olup oldukça fazla şiiri bulunmaktadır. Oğlu Abdullah ise daha sonra Basra'ya yerleşmiştir. Bu şehirde şair olan babasından rivayetlerde bulunmuştur. Bkz. Zehebî, *Târib*, 10/304.
- 4 Beni Havze'ye mensup olan Abdullah b. Hemmâm b. Nubeşse b. Riyâh b. Mâlik b. el-Huceym b. Havza b. Amr b. Mürr'e'dir. İyi bir şair olup şiirlerinin güzelliğinden dolayı kendisine el-Attâr yani parfüm satıcısı denilmiştir. Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Cemhere*, 379.

Benî Nasr b. Muaviye'den

287- el-Ahben (الأحبن) : Asıl adı Ebû Şemr b. Essâs'tır. Benî Şa'b b. Dahmân'a mensuptur.

288- Ebû Dureybe (أبو الضريبة) : Ebû Dureybe, Esmâ b. Avf b. Abbâd b. Yerbû' b. Vâsile b. Dehmân'ın babasıdır.

Benî Ca'de'den

289- en-Nâbîga (النابغة) : Asıl adı Kays b. Abdullah b. Ads b. Rebî'a b. Câ'dedir.

290- el-Mecnûn (المجنون) : Asıl adı Mehdî b. el-Mülevvah'tır.¹

291- el-Akra' (الأقرع) : Asıl adı Eşyem b. Mu'az b. Sinân b. Huzn olup Benî Kuşeyr'e mensuptur.² [Kendisine el-Akra' denilmesinin] nedeni Muaviye'ye söylediği şu [şiiRIDIR]:

*Ey Muaviye, sizi bir yılan soktuğunda size kim rukye yapacak?
Sert ve çorak topraklardan başka*

292- İbnü'l-Hayyâr (ابن الخيار) : [Hayyâr onun] annesidir. Kendisi ise Suvâr b. Evfa b. Sîre b. Seleme b. Kuşeyr'dir.

293- Ka'ka' b. Rebî'a (القعاق بن ربيعة) : [Ka'ka'] onun annesidir. Annesinin adı kendi nisbesinin önüne geçmiştir.³

294- İbn et-Tasriyye (ابن الطريية) : [Tasriyye] onun annesi olup Ömer b. Vâil'e mensup idi. Kendisi ise; Yezîd b. es-Sımme olup Benî Kuşeyr'e mensuptu.

1 Kaynaklarda İbn Habîb dışında Mehdî el-Mulavvah'tan bahsedene rastlanmamaktadır. Genelde "el-Mecnûn"un Kays b. el-Mulavvah'in sıfatı olduğu belirtilmektedir. Kays, Leylâ'ya olan aşkıdan dolayı bu sıfatı almıştır. Kaynaklarda birçok şiiRI bulunmaktadır. Örnek kabilinden bkz. Semânî, *el-Ensâb*, 12/98. Bu kıssa Türk edebiyatında Leyla ve Mecnun kıssası olarak yerini almıştır.

2 Merzûbânî ismini Eşyem b. Muâz b. Sinân b. Abdullah b. Huzn şeklinde kaydettikten sonra adının Muâz b. Kuleyb b. Huzn olduğunu söyleyenlerin de bulunduğunu ifade etmektedir. Emevî şairlerindedir. Hişâm b. Abdülmelik döneminde yaşamıştır. Merzûbânî onun bazı şiiRlerini aktarmaktadır. Bkz. Merzûbânî, *Mu'cemûş-Şu'arâ'*, 380.

3 Merzûbânî onun meşhur şairlerden biri olduğunu söylemektedir. Bkz. Merzûbânî, *Mu'cemûş-Şu'arâ'*, 329.

Benî Kilâb'dan¹

295- el-A'var (الأعور): Asıl adı Nefâse b. Murr b. Abdullah b. Hârise olup Benû es- Samût'a mensuptur.

Benî Ebî Bekr b. Kilâb'dan

296- el-Kattâl (القتال) : Asıl adı Abbâd b. Mucîb b. el-Madrahî b. Habîb'dir.

297- Murhane(مرحنة): Asıl adı Şeddâd b. Mâlik b. Şeddâd'dır. [Murhane] lakabını aşağıdaki şiirinden almıştır:²

*Develerin sırtından indirdiler suyu, yorgunluktan duyulunca sedası
Sonra saf yağmur suyunu kattılar süte soğusun olsun lezzetli [doğası]*

Benî Kilâb'dan

298- el-Cerrâr (الجرار): Asıl adı Avf b. el-Ahvas b. Ca'fer b. Kilâb'dır.

299- Merîre (مريرة): Asıl adı Şureyh b. el-Ahvas b. Ca'fer b. Kilâb'dır.

300- Muavvedü'l-Hakem (معوذ الحكم): Asıl adı Muaviye b. Mâlik b. Ca'fer'dir. Lakabını aşağıdaki şiirinden dolayı almıştır:³

*Benden sonraki akıl sahiplerini bununla eğitiyorum
[Zira] haber yayılmaya mâruz kalmamışsa isabet etmiştir*

Kays b. Mukalled el-Kuleybî onunla ilgili olarak şöyle demektedir:

*Sa'd b. Zeyd oğullarına vardım, kendilerine gelmiş
Bilindik bir kitap ki onları hakikatlere götürmeyi edinir iş*

301- el-Heddâr (الهدار): Asıl adı İyâd b. el-Hâris b. Utbe b. Mâlik b. Ca'fer'dir.

1 Benî Kilâb, Adnânî Arapların büyük bir kabilesi olan Kays Aylân'ın kollarından biridir. Bilindiği gibi Kays b. Aylân b. Mudar b. Nizâr b. Ma'd b. Adnan'a dayanmaktadır. Kays Aylân, Gatafân, Abs, Zübân, Eşca', Havâzin, Âmir b. Sa'sa'a, Kilâb, Kuleyb, Kuşeyr, Ukeyl, Hilâl, Cuşem, Süleym, Bâhile gibi birçok kola ayrılmakta idi. Bkz. Söylemez, *Bedevilikten Hadariliğe Kûfe*, 131.

2 İbn Hacer el-Askalânî onun sıfatının Murhiyye olduğunu harekeleyerek aktarmaktadır. Keza ona göre adının Abdullah b. Mâlik b. Şeddâd olduğu da iddia edilmiştir. Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzbetu'l-Elbâb fi'l-Elkâb*, thk. Abdülaziz Muhammed b. Salih, 1-2 (Riyâd: Mektebetu' r-Rüşd, 1989), 2/168.

3 Merzübânî ise onun sıfatının Muavvizü'l-Hükemâ olduğunu söylemektedir. Ünlü şair Lebid b. Rebî'a'nın amcasıdır. Bkz. Merzübânî, *Mu'cemu's-Şu'arâ'*, 391.

302- İbn Ukkâb (ابن عقاب) : [Ukkâb onun] annesinin adıdır. Annesi siyahi bir kadındı. Kendisi ise Ca'fer b. Abdullah b. Kubey's'dır.¹ Ca'fer aşağıdaki şiirin sahibidir:

*Ukkâb (kartal)² beni bağrına bastı
Ne hayırlı bir kuştur [ama ona] günahı öğrettiler
Benî Ham b. Nûh'tan bir genç kız [iken]
Athlar onu zorla esir aldılar ve uzaklara götürdüler*

303- İbn Aysâ' (ابن عيساء) : [Aysâ' onun] annesidir. Babası ise Şureyh b. el-Ahvas b. Ca'fer'dir.

304- el-Mukatta' (المقطع) : Asıl adı Heysem b. Hubeyre b. Abdullah b. Âmir b. Cundah b. el-Bekkâ'dır.³ [Mukatta' olarak isimlendirilmesinin nedeni] aşağıdaki beyitleridir:

*Daha önce derlerdi bana Heysem,⁴ bulaşınca saçkıran
Olunca saçlarım bölük borchük, ağarabildi sadece bir bölük (el-mukatta')
arkada kalan*

Benî Numeyr b. Âmir'den

305- er-Râ'î (ö. 90/709) (الراعي) : Asıl adı Ubeyd b. el-Husayn b. Muaviye b. Cendel'dir.⁵ Lakabını bir çobanı (râ'î) tasvir ettiği şiirinden almaktadır.

306- Cîrânü'l-Avd (جيران العود) : Lakabı aşağıdaki şiirinden dolayı isminin önüne geçmiştir:

*Yaşlı deveye yönelip boğazını yere koyduğunda uzanan kısmını aldım [kırbaç
yapmak için]
Akıllı adam, her zaman çıkar yol bulur ve başarı elde eder [biçim biçim]
Ey sevgililerim uyanık olun [aman ha]
Gördüm, devenin boynundan yapılan kırbaçın (cîrânü'l-avd) fayda verdiğini
ıslaha⁶*

1 Hz. Aişe'den mürsel olarak hadis rivayet etmiştir. Kendisinden ise Mis'ar ve Ebû Avâne rivayetle bulunmuştur. Bkz. İbn Makûlâ, *el-İkmâl*, 6/647.

2 Bununla annesi Ukkâb'ı kastetmektedir.

3 İbnü'l-Kelbî atasını Hundeh b. el-Bekkâ' şeklinde vermektedir. Bu farklı okumanın da istinsaktan kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

4 "Heysem" kartal yavrusu demektir.

5 Emevî dönemi şairlerinden biridir. Bkz. Zirikli, *el-A'lâm*, 4/188.

6 Şair kavga eden eşlerini kırbaçla dövmekle tehdit etmektedir.

307- Hatrer (حتر): Asıl adı İmâm b. Akram'dır. Benî Bedr b. Rebî'a b. Abdullah b. el-Hâris'e mensuptur.¹

Benî Hilâl b. Âmir'den²

308- Hamîdü'l-Cemâlât b. Sevr (حميد الجمالات بن ثور): Şiirinde erkek deveyi zikretmeden dişi deveyi zikretmezdi. İkisini bir arada kaydederdi. [Bundan dolayı cemâlâtı yani develeri öven lakabını almıştır].

Rebî'a b. Nizâr'a Mensup Şairlerin Lakapları

309- el-Müseyyeb (المسيب): Asıl adı Züheyr b. Gals b. Amr b. Adî b. Mâlik b. Cuşem'dir.³ Benî Dubay'a b. Rebî'a'ya mensuptur. [Müseyyeb] olarak lakaplanmasının nedeni ise [şudur]: Benî Âmir b. Zehl onu tehdit etmişti, kendi kabilesi de ona,

“Seni terk edip Benî Âmirle baş başa bırakıyoruz.” demişlerdi.

[Terk edilmiş anlamına gelen lakabı] buradan gelmektedir.

310- el-Mütelemmis (المتلمس): Asıl adı Cerîr b. Abdülmesih'tir.⁴ Lakabını aşağıdaki beyitten almaktadır:

*İşte İrd vadisinin zamanı, sineği, yaban arıları [rabat]
Yiyecek arayan at sineği, münbit arazisinde sürer hayat*

311- Yezîd el-Gavânî (يزيد الغواني): Asıl adı Yezîd b. Süveyd b. Hat-tân olup Benî Dubay'a b. Rebî'a'ya mensuptur. Yezîd aşağıdaki beyitin sahibidir:

1 Emevi dönemi şairlerinden biridir. Irak bölgesinde yaşamıştır. Haccâc tarafından hapsedilince onu hicvetmiştir. Bkz. Belâzürî, *Ensâb*, 13/409.

2 Hilâl b. Âmir, Âmir b. Sa'sa'a'nın bir kolu olup şecereleri: Âmir b. Sa'sa'a b. Muâviye b. Bekr b. Hevâzin b. Mansûr b. İkrime b. Hafsa b. Kays b. Aylan olan kabilenin en ünlü kolları ise; Nemir, Hilâl Rebî'a b. Âmir ile Kilâb b. Âmir ve Ka'b b. Rebî'a b. Âmir'dir. Anavatanı Necd olan Âmir b. Sa'sa'a, daha sonra Taif civarına yerleşmiştir. İslâm öncesi dönemde bu kabile ile Benî Hanife, Temîm, Abs, Zübân, Fezâre kabileleri arasında kanlı savaşlar meydana gelmiştir. İslâm öncesinde Kureyş kabilesinin müttefiklerinden olan Âmir b. Sa'sa'a kabilesi ile, Kureyş'in ticarî rakipleri olan Hîre kuvvetleri arasında da birçok savaşın meydana geldiği bilinmektedir. Bkz. Söylemez, *Bedevilikten Hadariliğe Küfe*, 132.

3 Ünlü şair A'şa, Bekr'in dayısıdır. Bkz. İbn Hazm, *Cemhere*, 292.

4 İbn Düreyd, babasının adının Abdüluzâ olduğunu, kendisine el-Mukalemmis de denildiğini söylemektedir. Bkz. İbn Düreyd, *İştikâk*, 317.

*Sakın ha bir daha etmeyin beni davet
Çağırıyorsanız Yezîd el-Gavânî, olmalı ileri gelen şairler için elbet*

312- Umeyre el-Ukayşir (عميرة الأقيشر): Asıl adı Ukbe b. Lakî'tir. O, [şu şiirin] şairidir:

*Evet ben Ukayşir'im, bu benim lakabım
Ben kavminin soyunu bildiği kişiyim*

Abdülkays'tan

313- el-A'var (الأعور): Asıl adı Hamîm b. el-Hâris'tir. Benî Sabra b. Amr b. ed-Deyl b. Şen'e mensuptur.

314- el-Mütemezzîk (المتمذك): Asıl adı Şe's b. Nehâr b. Esved b. Hu-reyk'tir. el-Mutemezzik aşağıdaki beyitlerin sahibidir:¹

*Yenilir bir şeysem ben eğer, sen ol yiyelelerin en seçkini
Yok değilse eğer, yetiş henüz parçalara ayrılmadan ben, hemil..*

315- el-Mufaddal (المفضل): Asıl adı Âmir b. Ma'şer b. Asham b. Adî'dir. Aşağıdaki kasidesinde geçen bir kavramdan dolayı bu ismi almıştır.

*Analarını ağlattık onların biz
Ancak onlar, [bir ananın] çiğneyerek yavrularına verdiği çiğnemik kadar
ağlattılar anaları*

316- el-Musakkab (المثقب): Asıl adı Âiz b. Muhsan b. Sa'lebe'dir.² Ona bu lakabın verilmesinin nedeni inşâd ettiği aşağıdaki şiirdir:

*Verdiler karşılık bir selâma, sakladılar diğerin
Bir delik açtılar kapıda, görmesi için gözlerin*

Benî Tağlib'den

317- el-A'sâ (الأعشى): Asıl adı Ya'mar b. Necvân'dır.

1 İbnü'l-Kelbî, onun sıfatını "el-Mümezzîk" şeklinde kaydetmektedir. Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Nesebu Ma'âd*, 1/109.

2 Asıl adı Âiz b. Muhsan b. Sa'lebe b. Vâil b. Adî b. Avfb. Dehn b. Uzre olup, Uzre kabilesine mensuptur. Bkz. İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakât*, 1/271.

318- Efnûn (افنون): Asıl adı Savlem b. Ma‘şer b. Zühel b. Temîm'dir.¹
Bu lakabı almasının sebebi aşağıdaki beyitleridir:

*Başa kaktın sevgini ey sevgi cimrisi, ey onu veren gıdım gıdım
Gençlik günlerimizde hem de, oysa niceleri var sırada atsalar adım*

319- İbn Şelve (ابن شلوة): Asıl adı Beşîr b. Sevâde olup Benî Mâlik b. Bekr b. Habîb'e mensuptur.

320- el-Ahtal (الأختل): Asıl adı Atâb b. Gavs b. es-Salt b. Târîka'dır.

321- Mühelhel (مههل): Asıl adı İmruülkays b. Rebî'a b. Mürre b. el-Hâris b. Zühayr b. Cuşem'dir. Kendisine "mühelhel" denilmesinin nedeni Zühayr b. Hubâb el-Kelbî için söylediği aşağıdaki beyitlerdir:

*Dilleri uzayıp aşınca hicivleri çizmeyi
Koydum kafaya Câbir ile Sünbül'ü çizmeyi*

Benî Bekr b. Vâ'il'den

Benî İcil'den

322- el-Mufavved (المفروض): Asıl adı Zehdem b. Ma'bed b. Abdülhâris b. Hilâl'dir. el-Mufavved lakabını aşağıdaki şiirinden dolayı almıştır:

*Komşuların yardımıyla güneyde yakıp bitiren benim, zalimleri
Çakmak taşıyla yakılan ateşin kavurucu alevleri misali*

323- ed-Dehân (الدهان): Asıl adı Seleme b. Mecma' b. Azbe b. Üsâme'dir.

324- el-Garîb (الغريب): O, Nu'aym'dır. Aşağıdaki beyit ona aittir:

*Nu'aym'dır benim adım, ayrıca Garîb de derler
Cömertlerin adlarındandır adlarım, bana sevimli gelirler*

325- Keydü'l-Hasâ (كيد الحصة): Asıl adı Amr b. Kays'tır. Benî Cündeb b. Rebî'a b. Dubay'a b. İcl'e mensuptur.

¹ İslâm öncesi meşhur şairlerden biridir.

Benî Teymü'l-Lât b. Sa'lebe b. Ukâbe'den¹

326- el-Mekûle (المكولة): Asıl adı Abdullah b. Hâlid b. Hacıyye b. Abdullah Amr b. Abdullah b. Aiz'dir. Aşağıdaki beyitler ona aittir:

*Senin gibi nicelerine öfkemin kadehinden içirdim
Nice kibirlinin de alınun çatına kor ateşi geçirdim*

Bu şiir de ona aittir:

*Kuşkusuz dağlarım ben, bacak sıkışması hastalığı olanı
Konuşamayan ve de göremeyen amâyı*

Bu şiir de ona aittir:

*Lüceym ve Teymullah yardımcılarımdır, onlarla onur duyarım
Kays'a gelince onlarla paslanmış gözleri ateşimle dağlarım*

327- el-Hassâs (الحشاش): Asıl adı Bişr b. Dureyc b. el-Hâris b. Rebî'a İbn Ganem b. Aiz'dir. Aşağıdaki beyti onun bu lakabı almasına sebep olmuştur:

*Nice kahramanlık sahneleri gördüm sanki orada ben
Hint kılıcıyla düşürür gibi meyveyi dalından, kelleleri ayırdım gövdesinden*

328- el-A'var (الأعرور): Asıl adı Ziyâd b. Ferve b. Dureyc'dir.

329- el-Hecef (الهجف): Asıl adı Ka'b b. Kirâm b. Muaviye b. Amr'dır. Bu lakabı almasının sebebi ise aşağıdaki beytidir:²

*Beklenirdi İbn Mu'it'ten onu püskürtmesi, karşı koyarak
Ona gaz veren zira, dostlarınca terk edilmiş bir şişko, ona güvenip çıktı
ancak*

- 1 Câhiliye döneminde adı Teymu Lat olan bu kabile, Bekr b. Vâ'il kabilesinin bir alt kolu olup İslâm'ı kabul ettikten sonra adı Teymullah olarak isimlendirilmiştir. Şeceresi; Teym b. Sa'lebe b. Ukâbe b. Sa'b b. Ali b. Beker b. Vâ'il olan kabile, İcl kabilesinin müttefiklerindendi. İslâm'dan önce bu kabile ile Esed ve Muşâcî' kabileleri arasında kanlı savaşlar meydana gelmişti. Bekr b. Vâ'il kabilesinin Kûfe'de en fazla nüfusu bulunan kolu olan Teymullah kabilesi ile aynı kabilenin bir başka boyu olan Şeybân oğulları arasında Câhiliye döneminde kanlı savaşlar meydana gelmiştir. Abdurrahman b. Muhammed b. el-Eş'as hadisesinde onun yanında yer alan kabilenin önemli bir kısmı bu hadisede yer aldıkları için Haccâc tarafından kendilerine yapılan baskıya dayanamayarak İran'ın içlerine, özellikle de İsfahan'a göç etti. Bkz. Söylemez, *Bedevidikten Hadariliğe Kûfe*, 146.
- 2 İbn Hacer el-Askalânî adının Kerim b. Muâviye b. Sa'lebe olduğunu söylemektedir. Bkz. İbn Hacer, *Nüzhetü'l-Elbâb*, 2/240.

330- el-Mecnûn (المجنون) : Asıl adı Muvâ'ile b. Âmir b. Mâlik b. el-Hâris b. Sa'lebe'dir.

Bu Kabileye Mensup Şairlerden Annesiyle Tanınanlar

331- İbn Zübâbe (ابن زبابة) : Sadece bu isimle bilinmektedir. Asıl adı ise Seleme b. Mâlik b. Zehl b. Teymullah'tır. Annesinin adı, Zübâbe bint Şeybân b. Zehl b. Sa'lebe'dir.

Benî Kays b. Sa'lebe'den

332- Cuhennâm (جهنم): Asıl adı Amr b. Kutn b. el-Münzir b. Abdân b. Habîb'dir.¹

333- el-A'ş'a (الأعشى): Asıl adı Meymûn b. Kays b. Cendel b. Şurâhîl b. Avf b. Sa'd b. Dubey'adır.²

334- el-Murakkaşü'l-Ekber (المرقش الأكبر): Asıl adı Amr b. Sa'd b. Mâlik b. Dubey'adır.³ Lakabını aşağıdaki dizelerinden dolayı almıştır:

*Kimse kalmamış yurttan ıssız, kalıntıları mı sorarsın?
Kadınların cilt üstüne yaptıkları bezeklere benzetir, ona yorarsın*

335- Tarafe (طرفة): Asıl adı Ubeyd b. el-Abd b. Süfeyn b. Sa'd b. Mâlik'tir. Lakabını aşağıdaki dizelerinden dolayı almıştır:⁴

*Acele etmeyin ağlamak için Muttarif'e bugün
[Zaten sağlamaz ağlamanız] Dârât'taki emîrinize bir ün*

336- ed-Dâli' (الضالع): Asıl adı Amr b. Kumeyye b. Sa'd b. Mâlik'tir. İmruülkays'la birlikte [İstanbul'a] Bizans imparatorunu ziyarete gelmiştir. İmruülkays'ın, aşağıdaki beyitleri hakkında inşâd ettiği şahıs işte bu ed-Dâli'dir.

1 Sa'd b. Kays b. Sa'lebe oğullarına mensuptur. Cuhennâm'ın, onun sürekli yanında bulunan, kendisinden ayrılmayan şeytanının yani cininin adı olduğu kaydedilmektedir. Bilindiği gibi Cähiliye döneminde güçlü şairlerin cinlerinin bulunduğu inanılmaktaydı.

2 İbn Hişâm ondan bir şiiri siyer kitabında aktarmaktadır. Bkz. İbn Hişâm, *Sire*, 1/14.

3 Adının Avf b. Sa'd b. Mâlik veya Rebî'a b. Sa'd b. Mâlik olduğu da iddia edilmiştir. Bkz. Merzubânî, *Mu'cemu'ş-Şu'ârâ*, 201.

4 İbnü'l-Kelbi tarafından adı Tarafa b. el-Abd b. Süfyan b. Sa'd b. Mâlik b. Dubey'a b. Kays b. Sa'lebe şeklinde kaydedilmektedir. Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Cembere*, 537.

*Geride bıraktığımız yolu görünce arkadaşım, ağladı
Bizim Kayser'e yetişeceğimizi anladı*

337- el-Murakkaşü'l-Asgar (المرقش الأصغر) : Asıl adı Amr b. Harmele b. Sa'd b. Mâlik'tir.¹

Benî Şeybân'dan

338- en-Nâbîga (النابغة) : Asıl adı Abdullah b. el-Muharik b. Süleym b. Hudayr'dır.

339- el-A'şâ [Şeybân] (ö. 100/718) (الأعشى) : Asıl adı Abdullah b. Hârice b. Habîb b. Amr İbn el-Âiz'dir. Mensup olduğu Âiz oğulları Kureyş'in bir alt koludur.²

Kudâ'a'dan³ sonra Kelb'den

340- el-Asamm (الأسم) : Asıl adı Mâlik b. Habâb b. Hübel b. Abdullah b. Kinâne b. Bekr'dir.

Aşağıdaki sözlerinden dolayı el-Asamm diye isimlendirilmiştir:

*Müstehcen şeylerden bahsedilince olur sağır (asamm)
Değilse gayrı edebî bir konuşma, iki bin kez daha iyi duyur*

341- İbn et-Tarâme (ابن الطرامة) : Asıl adı Hiyâd b. Hârise b. Hût'tur. et-Tarâme ise, onu aralarına alan kabiledir.⁴ [Onu aralarına aldığı için kabilenin adı] ismine galebe çalmıştır.

1 Âmidî, adının Rebî'a b. Harmele b. Süfyân b. Sa'd b. Mâlik olduğunu söylemektedir. Bkz. Âmidî, *el-Mu'telef*, 243.

2 A'şâ Şeybân olarak tanınmaktadır. Kabilesinden dolayı kendisine A'şâ Rebî'a da denilmektedir. Kûfelidir.

3 Nesep bilginleri, Kudâ'a kabilesinin nesebi hakkında anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Kalkaşandî ve Müberred gibi birtakım soy bilginleri Kudâ'a kabilesinin Kahtânî Araplarından olan Himyer kabilesinin bir kolu olduğunu söylerken, Zübeyrî, İbn Hişâm, Cevherî ve İbn Manzûr gibi müellifler ise Kudâ'a b. Ma'd b. Adnan'ın soyundan Adnânî bir kabile olduğunu iddia etmişlerdir. Bununla beraber nesep bilginleri arasında bu kabilenin Kahtânî kökenli olduğu kanaati baskındır. Mehre, Kelb, Cuheyne, Tenuh, Selih, Nahd, Kayn ve Belî kabileleri en önemli kollarıdır. Önceleri Yemen'de Şihr ve Necran topraklarında yaşarken, Hicaz'a ve ardından Suriye, Filistin ve Irak gibi bölgelere dağılmıştır. Kudâ'a kabilesinin putperest olanları *el-Ukayşir* adındaki puta taparlarken, içlerinde önemli sayıda Hristiyanın da bulunduğu bilinmektedir. İslâm fetihleri başladığı zaman Bizanslıların tarafını tutmuş olan bu Hristiyanlar, büyük bir ihtimalle Ortodoks mezhebine mensup idiler. Bkz. Söylemez, *Bedevilikten Hadariliğe Kûfe*, 115; Turun, *Güney Arap Kabileleri*, 103-104.

4 İbnü'l-Kelbî onun adını Hârise b. Hût b. Sarîm b. Hârise b. Âmir şeklinde kaydetmektedir. Bkz. *Nesebu Ma'd*, 2/620.

Sa'd Huzeym'den

342- Havâs (حواس) : Asıl adı Abdullah b. Kutbe b. Sa'lebe b. el-Hevzâ b. Amr b. el-Ehab'dır.

Benî Nehd'den¹

343- İbn Suhle (ابن سخلة) : [Suhle] annesinin adıdır. Kendisi ise Kays b. Abdullah b. Ganem b. Subh'tur.²

344- İbnü'l-Müntez (ابن المتن) : Asıl adı Yessâr b. Âmir b. Kûr b. Hilâl b. Nasr b. Mâzin'dir.

345- el-Muka'ab (المقعب) : Asıl adı Hüseyym b. Amr b. Sa'd b. Sü-reym'dir.

Ensâr'dan

346- el-Hussâm (الحسام) : Asıl adı Hassân b. Sâbit b. el-Münzir b. Hazm'dır. Künyesi İbnü'l- Farî'adır.³

347- İbnü'l-İtnâbe (ابن الإطابة) : Bu ismiyle bilinmektedir. [İtnâbe] onun annesinin adıdır. [Annesi] Şihâb b. Bukân b. Balkîn'in kızıdır.⁴ İbnü'l-İtnâbe'nin asıl ismi ise; Amr b. Âmir b. Zeydümenât b. Mâlik el-Ağarr'dır.

348- ez-Zamk (الزmq) : Asıl adı Ubeyd b. Sâlim b. Mâlik b. Üd b. el-Hazrec'dir.

1 Şeceresi; Nahd b. Zeyd b. Leys b. Sûd b. Eslem b. el-Hâfi b. Kudâ'a olan Nahd'in anavatanı Yemen'dir. Resûlullah'ın (sav) İslâm'a davet ettiği kabilelerden biri olan Nahd'in bazı boyları Suriye tarafında yaşamakta idi. Şam dolaylarında yaşayan bu boylar zamanla Tenûh kabilesi içerisinde erimiştir. Kûfe'ye yerleşen kısmı ise Yemen'den göçenlerdir. Muhtâr b. Ebî Ubeyd es-Sekafî'nin önemli destekçilerinden biri olan bu kabile, daha çok Emevîler döneminin sonlarına doğru sapkın birtakım fikirler ile isyan eden Beyân b. Semân ile tanınmaktadır. Emevîler döneminde bu kabileye mensup, Abde en-Nahdî, Ebû Osman en-Nahdî (ö. 95/713) Ebû Sevdâ' en-Nahdî, Meysere b. Habîb en-Nahdî, gibi bazı ilim adamları ün salmıştır. Bkz. Söylemez, *Bedevilikten Hadariliğe Kûfe*, 123.

2 Benû Selâme kabilesine mensuptur. Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Nesebu Ma'd*, 2/730.

3 Ashab'ın ileri gelenlerinden olup Hz. Peygamber efendimizin şairi ve aynı zamanda bacanağı idi. Zira Hz. Peygamber'in eşi Mariye validemizin kız kardeşi onunla evliydi.

4 İbnü'l-Kelbî ise annesinin Ziyâd b. Zeyyân'ın kızı olduğunu söylemektedir. Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Nesebu Ma'd*, 1/407.

Huzâ'a'dan

349- İbnü'l-Cedâdiye (ابن الجدادية) : [Annesi olan el-Cedâdiye] Benî Muhârib b. Hasfa'ya mensuptur. İbnü'l-Cedâdiye'nin ismi ise, Kays b. Munkiz b. Amr b. Asram b. Tâtir b. Haysiyye'dir.

Bârik'ten

350- el-Mu'akkar (المعقر): Asıl adı Süfyân b. Evs b. Himâr'dır.¹ Lakabını şu dizelerinden dolayı almıştır:

*Bir beyi var kendisinin, onun için serer döşek
Tıpkı bir kısır, yatak yapar beyine, güzelliğin görmek gerek*

Ezd'den

351- Sâbit [b.] Kutna b. Ka'b (ثابت قطنه بن كعب): Fil hadisesi esnasında bu filin sürücüsü ona dair şöyle demektedir:

*Bir tek şey bilir insanlar onun hakkında; zekâsı
Kendisi hariç atalarına dair bilinen bir şey yoktur dahası
Göz doldurur zekâsıyla, biçilmez pahası*

Gözlerine daima pamuk tıktırırıldı.

Hemdân'dan²

352- el-A'şâ (الأعشى) : Abdurrahman b. Abdullah b. el-Hâris b. Bat-tâm'dır.

353- el-Meznûb (المنذوب) : Asıl adı Kesîr b. Ebî Hayye'dir.³

- 1 el-Mu'akkar el-Barikî şeklinde meşhur olup dönemin ünlü şairlerinden biri idi. Âmidî onun iyi bir şair olduğunu söylemektedir. Bkz. Fuat Sezgin, *Târîhu't-Turâs*, 3/193.
- 2 Hemdân'ın seçeresi kaynaklarımızda; Hemdân b. Mâlik b. Zeyd b. Evsele b. Rebî'a b. el-Hiyâr b. Mâlik b. Zeyd b. Kehlân şeklinde zikredilmekte olup kabilenin anavatanı Yemen'dir. 9/630 yılında Resûlullah (sav) Tebüük Seferi'nden dönerken, Medine'ye gelip Resûlullah'a (sav) biat ederek Müslüman olan kabile, Resûlullah'ın (sav) irtihali ile başlayan İslâm'dan dönme hadiselerinde, irtidat etmeyen nadir Yemen kabilelerinden biridir. İslâm fetihleriyle beraber dağılan Hemdân'ın büyük bir kısmı Kûfe ve Mısır'a yerleşmiştir. Kabile; Erbâb, Şâkir, Şibâm, Nâit, Vâdia, Yes'am, Dumân, Kâdim, Âlû-Zi Lu'be, et-Tebâiyyûn, Fâiş ve es-Sebi' gibi birçok kola ayrılmaktadır. Câhiliye döneminde putperest olan kabile Suvâ' ve Yeûk'a tapmaktaydı. Bkz. Söylemez, *Bedevilikten Hadariliğe Kûfe*, 106.
- 3 Kendisine el-Meznûb el-Hemedânî de denilmektedir. Zübeyr b. Bekkâr onun bazı şiirlerini *Abbârü'l-Muvâfakiyyât* adlı eserinde aktarmaktadır.

354- el-Vârra' (الوارع): Asıl adı Huşeyş b. Abdullah b. Murr b. Selmân b. Mâ'mer'dir.

Cu'fa'dan

355- eş-Şuvey'ir (الشويعر) : Asıl adı Muhammed b. Humrân Ebî Humrân'dır.¹

356- el-Halc (الخالج): Asıl adı Abdullah b. el-Hâris b. Amr b. Vehb b. el-Hâris b. Sa'd'dır. Bu lakabı aşağıdaki dizelerinden dolayı almıştır:²

İçine sarkıtılan iplere sanki dolanır

Damlalar ki kalpten taşar yankılanır

Benî Evd'den

357- el-Efveh (الأفوه): Asıl adı Salât b. Amr b. Avf b. Münebbih b. Evd'dir.³

Benî Murâd'dan

358- el-Mekşûh (المكشوح): Asıl adı Hubeyre b. Abdülgavs b. Guveyl b. Seleme b. Nedâ'dır. Bir tarafını ateşle dağlamıştı.⁴

Kinde'den

359- ez-Zâ'id (الذائد): Asıl adı İmruülkays b. Bekr b. İmruülkays b. el-Hâris b. Muaviye'dir. Aşağıdaki dizelerinden dolayı ez-Zâ'id olarak isimlendirilmiştir:

Kovar kendinden, peşinden koşan kadınları tek tek

Bir atı kovması misali, bir yeni yetme oğlanın gözü pek

360- en-Nekî' (النقيع): Asıl adı Muhammed b. Umeyre b. Ebî Şemer b. Fergan b. Kays'tır. Kendisine [Nekî'ü'd-dehr denilmektedir].

1 Şiirlerinin birinde geçen "Şuvey'ir" ifadesinden dolayı İmruülkays b. Hucr onu bu şekilde isimlendirmiştir. Sonradan bu sıfat kendisine adeta yapışıp kalmıştır. Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Nesebu Ma'âd*, 1/314.

2 Ayrıca bkz. İbnü'l-Kelbî, *Nesebu Ma'âd*, 1/316.

3 *Divân*'ı günümüze gelmiştir. Muhammed et-Tuncî tarafından tahkik ve şerh edilerek 1998 yılında Beyrut'ta neşredilmiştir. Toplam yüz on bir sayfadan oluşmaktadır. *Divân* sahibi olan Efveh el-Evdî yani Salât b. Amr b. Mâlik el-Yemenî Cähiliye döneminin önemli şairlerinden biridir.

4 Kendi döneminde Murâd kabilesinin ileri gelenlerinden idi. Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Nesebu Ma'âd*, 1/335.

Benî Sekûn'dan

361- İbnü'l-Ferâle (ابن الفرالة) : Asıl adı Rebî'a b. Abdullah b. Rebî'a b. Seleme b. el-Hâris b. Sevm'dir.

Has'am'dan¹

362- Zülyedeyn (ذواليدین): Asıl adı Nufeyl b. Habîb'dir. Ebrehe'nin Kâbe'ye saldırmak için Yemen'den Mekke'ye gelirken rehberliğini yapmaktaydı.²

Hurret Kudâ'a'dan

363- Mudricü'r-Rîh (مدرج الرياح): Asıl adı Âmir b. el-Mecnûn'dur.³

Aşağıdaki dizeleri onun bu lakabı almasına sebep olmuştur:

*Bildin mi Livâ'daki Ümâme oğullarından kalanları
Rüzgâr esmiş üzerinden senden sonra düzlemiş aşağı yukarı*

Tay Kabilesi'nden

364- Ârik (عارق): Asıl adı Kays b. Cerve b. el-Ahyes'tir.⁴ Bu lakabı aşağıdaki dizelerden dolayı almıştır:

*Kimi yaptıklarınızı değiştiremezsek size verip ayar
Vârisi olduğumuz kemikler önünde eğilmemizin ne anlamı var*

365- Ebü'l-Mühenned (أبو المهند) : İbn Muaviye b. Harmele b. Resm b. Levzân b. Adî b. Fezâre'dir.⁵

1 Becile kabilesi ile kardeş olan Has'am kabilesinin de kökeni konusunda farklı iddialar bulunmaktadır. Son dönemlerde yapılan bazı araştırmalar bu kabilenin Hicaz'dan Yemen'e göç ettiğini ortaya koymaktadır. Kahtâni olarak tanınan Has'am, nesepece Enmâr b. Sebe'ye dayanmaktadır. Câhiliye döneminde Benü Âmir b. Sa'sa'a ve Benü Cuzâm kabileleri arasında kanlı savaşlar meydana gelmişti; bu dönemde putperest olan kabile kendilerine ait ve Yemenlilerin Kâbe'si olarak kabul edilen Zülhalâsa'ya ibadet etmekteydi. Kâbe'nin kudsiyetine inanmadığı için Fil hadisesi esnasında Ebrehe'nin ordusunda yer alan Has'am'ın, bu dönemde de Kureyş'in muhalifleri arasında olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Söylemez, *Bedevilikten Hadariliğe Kûfe*, 197.

2 Ayrıca bkz. İbn Hacer el-Askalanî, *Nüzhetü'l-Elbâb*, 1/313.

3 Ayrıca bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r veş-Şu'arâ*, 2/725.

4 Bkz. İbn Düreyd, *el-İstikâk*, 393.

5 Yâkût el-Hamevî, onun bazı şiiirlerini aktarmaktadır. Bkz. *Buldân*, 2/248.

KAYNAKÇA

- Abbâdî Lahcî, Abdullah b. Saîd Muhammed. *Kitabu Müntehâs-Su'âl alâ Vesâ'ili'l-Vüsûl ilâ Şemâ'ili'r-Resûl*. 1-4. Cidde: Dâru'l-Havî, 2005.
- Abdullah b. Zeyd, Ali Mahmud. *Mecmû'atu'r-Resâ'ili'ş-Şeyh Abdullah b. Zeyd Ali Şeyh*. 1-4. Riyâd: 2006.
- Alanko Muhammed-Meral, Cüneyt. "Mervân b. Ebî Hafsa ve Methiyeleri". *Artuklu Akademi* 8/2 (2021), 400-411.
- Alauddin, Moğoltay b. Kılıç b. Abdullah. *İkmâlu Tehzîbi'l-İkmâl*. Thk. Ebû Abdurrahman Âdil b. Muhammed Ebû Muhammed Üsâme b. İbrahim. Kahire: el-Farûku'l-Hadîs li't-Tabâ'ati ve'n-Neşr, 2001.
- Algül, Hüseyin. "Kays b. Mekşûh," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. EK2/32. İstanbul: TDV Yayınları, 2019.
- Ali, Cevad. *Târîhu'l-Arab Kable'l-İslâm*. Bağdat: y.y, 1993.
- Arı, Mehmet Salih. "Abdullah b. Revâha: Bir Peygamber Şairi ve Bir Komutan," *İslamî Araştırmalar Dergisi* 19/2 (2006), 377-389.
- Askalanî, İbn Hacer. *el-İsba fî Temyîzi's-Sahâbe*. Thk. Adil Ahmet Abdull-Mevcud. 1-8. Beyrût: 1415.
- Askalanî, İbn Hacer. *Nüzhetu'l-Elbâb fi'l-Elkâb*. Thk. Abdülaziz Muhammed b. Salih. 1-2. Riyâd: Mektebetu'r-Rüşd, 1989.
- Askalanî, İbn Hacer. *Tehzîbu't-Tehzîb*. 1-12. Hindistan: Matba'atu Dâ'ireti'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, 1326.
- Aslan, Ahmet Turan. "Ebü'n-Necm el-İclî," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/338. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Asmâî, Ebû Saîd Abdülmelik b. Kureyb. *el-İbl*. Thk. Hatem Salih Damen. Dimeşk: Dâru'l-Beşâ'ir, 2003.
- Aşık, Nevzat. "Dırâr b. Ezver," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/275-276. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Ateş, Ahmet. "an-Nabiğa ad-Dubyânî: Hayatı ve Eseri Hakkında Araştırma," *Şarkiyât Mecmuası* 2 (1957), 11-40.
- Ayar, Kenan. "Mâlik b. el-Hâris el-Eşter'in İlk Dönem Siyasî Hadisele-
rindeki Rolü". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/4 (2005), 37-93.

- Aydın, Abdullah. “Amr b. Şe’s”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3/91-92. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Ayyıldız, Esat. “Ferezdak’ın Şairliği ve Arap Edebiyatındaki Yeri”. *Mizânü’l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 15 (2022), 107-133.
- Bağdadî, İsmail Başa. *Hediyyetu’l-Ârifin ve Âsâru’l-Musannifin*. 1-2. İstanbul: Vekâletü’l-Me’ârif, 1955.
- Beğevî, Ebu’l-Kasım Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz b. el-Merzubân b. Sabur b. Şahinşah. *Mu’cemu’s-sahâbe*. 1-5. Thk. Muhammed el-Emin b. Muhammed. Kuveyt: Mektebetu Dâru’l-Beyân, 2000.
- Bekrî, Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdülaziz b. Muhammed el-Endelûsî. *el-Mesâlik ve’l-memâlik*. 1-2. Beyrût: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1992.
- Bekrî. *Mu’cem mâ ista’cem*. 1-4. Beyrût: Alemu’l-Kütüb, 1403.
- Belâzûrî, Ebû’l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzûrî. *Ensâbu’l-eşraf*. 1-13. Thk. Süheyl Zekkâr. Beyrût: Dâru’l-Fıkr, 1996.
- Berrî, Muhammed b. Ebibekr b. Abdullah b. Musa el-Ensârî et-Tilim-sânî. *el-Cevhere fi nesebi’n-nebî ve ashâbihi’l-aşere*. Ta’lik. Muhammed et-Tenûhî. 1-2. Riyâd: Dâru’r-Rufâi li’n-Neşr ve’t-Tevzi’, 1983.
- Cahez, Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî. *el-Hayevân*. 1-7. Beyrût: Daru’l-Kütüb el-İlmiyye, 1442.
- Cumahî, İbn Sellâm. *Tabakâtu fuhûli’s-şu’ara*. Thk. Mahmûd Muhammed Şakir. 1-2. Cidde: Dâru’l-Medenî, ts.
- Çiçek, Mustafa. “Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidin Döneminde Zübeyr b. Avvâm”. *İSTEM* 4/7 (2006), 135-158.
- Dabbî, Ebu’l-Abbas el-Mufaddal b. Muhammed. *el-Mufaddâliyyât*. thk. Ömer Faruk et-Tabbâ. Lübnan: y.y, 1998.
- Derviş, Muhyiddin. *İrabu’l-Kur’âni’l-Kerîm ve Beyânuhû*. Beyrût: y.y., 1999.
- Dönmez, Mustafa İsmail. “Ömer b. Ebî Rebî’a’nın Şiirine Psikanalitik Bir Yaklaşım: Yaşam ve Ölüm İçgüdüleri Arasında Kadın”. *Turkish Studies* 11/2 (2016), 353-368.
- Durmuş, İsmail. “Kattâl el-Kilâbî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. EK2/29-30. İstanbul: TDV Yayınları, 2019.
- Durmuş, İsmail. “Kays b. Hatîm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/92-93. İstanbul: TDV Yayınları, 2022.

- Durmuş, İsmail. “Mühelhil b. Rebîa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. EK-2/333-335. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Ebû Ali el-Kâlî, İsmail b. el-Kasım b. Ayzûn. *el-Emâlî: Şuzûru'l-Emâlî*. Kahire: Daru'l-Kütüb el-Mısriyye, 1926.
- Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdullah b. el-İsfehânî. *Hilyetu'l-Evliyya ve Tabakâtu'l-Esfıyyâ'*. 1-10. Beyrût: Matbaatu's-Se'âde, 1974.
- Ebu'l-Alâ el-Ma'arrî, Ahmed b. Abdullah. *el-Lâmiu'l-Azîz Şerhu Dîvâni'l-Mütenebbî*. Thk. Muhammed Saîd el-Mevlevî. Riyad: Merkezi Melik Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dirasâti'l-İslâmiyye, ts.
- Efendioğlu, Mehmet. “Velîd b. Ukbe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/35-36. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Er, Rahmi. “Ebû Zübeyd et-Tâî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/271-272. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Er, Rahmi. “Ömer b. Ebû Rebîa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34/56-57. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Erdem, Sargon. “Amâlika”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/556-558. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Ergin, Ali Şakir. “İbn Kays er-Rukayyât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20/108-109. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Esmet, Mehmet. *İslam Fethine Kadar Hire Şehrinin Arap Kültüründeki Yeri ve Önemi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Fayda, Mustafa. “Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/162-163. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Fayda, Mustafa. “Mâlik b. Nüveyre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/514-515. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi. “Abdullah b. Muaviye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/118-119. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Göçemen, Yakup. “Hanîf Şair Ümeyye b. Ebî's-Salt'ın Şiirlerinde Başlıca Dini Anlamlar”. *İhya: İslami Araştırmalar Dergisi* 8/1 (2022), 297-324.
- Gök, Murat. “Peygamber Şairi Kâ'b b. Mâlik'in Hayatı ve Kişiliği”. *İSTEM* 15/30 (2017), 287-309.
- Günaltay, Mehmet Şemsettin. *İslam Öncesi Arap Tarihi*. Sad. Mehmet Mahfuz Söylemez. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006.

- Halife b. Hayyât. *Târîhu Halife b. Hayyât*. Thk. Ekrem Ziya Ömeri. Beyrût: Dâru'l-Kalem, 1397.
- Hayrettin ez-Ziriklî, Hayrettin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali ed-Dımeşkî. *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.
- Hazer, Dursun. "Hassân b. Sâbit'in Hz. Peygamber için Nazmettiği Mersiyeler Üzerine". *Hz. Muhammed ve Mesajı*. ed. Mehmet Mahfuz Söylemez. 217-231. Ankara: İslami İlimler Dergisi Yayınları, 2014.
- Hâzîmî, Ebûbekr b. Muhammed b. Musa b. Osman el-Hâzîmî el-Hemedânî. *Acâletu'l-Mübteda' ve Fudâletu'l-Müntehâ' fi'n-Neseb*. thk. Abdullah Kunûn. Kahire: el-Heyetu'l-Âmme li's-Şu'ûni'l-Metâbi'i'l-Emîriyye, 1973.
- Himyerî, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdullah b. Abdülmün'im es-Sanhâcî el-Himyerî. *Revdu'l-Mi'târ fi Haberi'l-Aktâr*. Beyrût: Muessesetu Nasır li's-Sekâfe, 1980.
- Hişâm b. el-Kelbî (ö. 204/). *Cemheretu'n-Neseb*. Thk. Hasan Nacî. Beyrût: y.y., 1986.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım Ali b. el-Hasan b. Hibbetullah. *Târîhu Medîneti Dimaşk*. Thk. Muhibuddin Ebû Saîd. 1-80. Beyrût: Daru'l-Fik li't-Tabati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1995.
- İbn Bekkâr, el-Abbas. *Abbâru'l-Vâfidîn min'er-Ricâl min Ehli'l-Basra ve'l-Kûfe ala Muaviye b. Ebî Süfyân*. Thk. Sekinetu eş-Şihâbî. Beyrût: Müessesetu'r-Risâle, 1983.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî. *el-İştikâk* (Beyrût: y.y., 1991), 370.
- İbn el-Mu'tez, Abdullah b. Muhammed b. el-Abbâsî. *Tabakâtu's-Şu'arâ'*. Thk. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- İbn Habîb, Muhammed. *Muhtefu'l-Kabâ'il ve Mu'telefu'hâ*. thk. İbrahim el-Ebyârî. Kahire: Dâru'l-Kütubi'l-İslâmiyye, ts.
- İbn Haldûn. *el-İber ve Dîvânu'l-Mübtedei ve'l-Haber fi Târîhi'l-Arabi ve'l-Berber ve men Âsârahum min Zevi's-Şe'ni'l-Ekber*. thk. Halil Şahhade. 1-8. Beyrût: y.y., 1981.
- İbn Hazm, Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endelûsî. *Cemheretu Ensâbi'l-Arab*. Thk. Abdüsselam Muhammed Harun. Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 1962.
- İbn Hazm. *Cevâmi'ûs-Sire*. Thk. İhsan Abbas. Beyrût: Dâru'l-Meârif, ts.

- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî. *Sîretü İbn Hişâm*. Thk. Mustafa Saka vd. 1-2. Mısır: Şirketu Mustafa Babî el-Halebî 1955.
- İbn İshak, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî. *Sîretü İbn İshak*. Thk. Süheyl Zekkâr. Beyrût: Dâru'l-Fıkr, 1978.
- İbn Kuteybe. *eş-Şi'r veş-Şu'arâ'*. 1-2. Kahire: Dâru'l-Hadıs, 1423.
- İbn Mâkûla, Ali b. Hibbetullah. *el-İkmâl fî Ref'i'l-İrtiyâb ani'l-Mu'telef ve'l-Muhtelef fî'l-Esmâ' ve'l-Kunâ ve'l-Ensâb*. 1-7. Beyrût: Dâru'l-Meârifî'l-Osmanî, 1381.
- İbn Manzûr, Cemalüddin. *Muhtasar Târihi'd-Dımeşk*. Thk. Revhiyetu'n-Nuhas-Riyâd Abdülhamid Murâd-Muhammed Muti. 1-29. Dımeşk: Dâru'l-Fıkr, 1984.
- İbn Miskeveyh, Ebû Ali er-Razî. *Tecâribu'l-Ümem ve Teâkibu'l-Himem*. Thk. Ebû Kasım İmâmî. 1-8. Tahran: Suruş, 2002.
- İbn Nasiruddin ed-Dımeşkî, Muhammed b. Abdullah Ebibekr b. Muhammed b. İsmail. *Tevzihu'l-Müştebeh fî Dabti Esmâi'r-Ruvât ve Ensâbihim ve Elkâbihim ve Kunâhum*. Thk. Muhammed Naîm el-Araksûsî. 1-10. Beyrût: Müessesetu'r-Risâle, 1993.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *Tabakâtu'l-Kübrâ*. Beyrut: Dar's-Sadr, 1968.
- İbnü'l-Esîr, İzzuddin el-Cezerî. *Üsdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*. Thk. Ali Muhammed Muavvid-Abil Ahmed Abdülmevcûd. 1-8. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- İbnü'l-Kelbî, Ebu'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. es-Sâib. *Nesebu Ma'd ve'l-Yemeni'l-Kebîr*. Thk. Nacî Hasan. 1-2. Beyrût: Âlemu'l-Kutub, 1988.
- İşler, Emrullah. "Tarafe b. Amd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/14. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Kara, Necati. "Ebû Dülâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/122. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'da Ashabu Uhdûd Kıssası: Düünden Bugüne Görsel Sadizm/Şiddetin Seyredilmesi". *İslamî İlimler Dergisi* 1/5 (Bahar 2010), 151-165.

- Kaysî, Ebû Ali Hasan b. Abdullah. *İzâhu Şevâhidi'l-İzâh*. Thk. Üsâme Abdülazim. Beyrût: Dâr'ul-Kütüb el-İlmiyye, ts.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemu kabâ'ili'l-Arab*. Beyrut: y.y., 1991.
- Keskioglu, Osman. "Ka'b. Züheyr ve Kaside-i Bürde". *Diyânet Dergisi* 14/2 (1978), 98-101.
- Kılıçlı, Mustafa. "Ebû Hayye en-Nümeyrî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/157. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kılıçlı, Mustafa. "Humeyd b. Sevr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18/356. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Konak, İbrahim. "Hicret'in İlk 200 Yılında Kınnesrin Şehrinin İdari ve Kültürel Durumu". *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi* 5 (Bahar 2019), 1-14.
- Matpan, Ebûbekir. "Muhadram Şair Lebid b. Rebî'a'nın Hayatı ve Muallakasındaki Fahr Teması". *Çankırı Karatekin Üniversitesi Darülhadis İslâm Araştırmaları Merkezi Dergisi* 2 (Haziran 2022), 38-74.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed el-Bağdadî. *el-Emsâl ve'l-hikem*. Thk. Fuad Abdülmün'im Ahmed. Riyâd: Dârul-Vatan, 1999.
- Melâyirî, Muhammed-i Muhammed. *Târîh ve Ferheng-i İrân Der Douvrân-ı İntikâl ez Asr-ı Sâsânî be Asr-ı İslâmî*. 1/6. Tahran: İntişârât-ı Tûs, 1375.
- Merzubânî, Ebû Abdullah Muhammed b. İmrân. *Mu'cemuş-Şu'ârâ*. Thk. F. Krenkow. Beyrût: Mektebetu'l-Kuds, 1982.
- Muammer b. Müsennâ (ö. 209/824). *Şerhu Nekâ'idi Cerîr ve'l-Ferezdak*. 1-3. Ebû Dabî: Mecme' es-Sekafa Ebû Dabî, 1998.
- Muhtar, Cemal. "Arap Devri Şiiri". *Doğu Dilleri: Farsça, Arapça, Urduca, Hindoloji ve Sinoloji Araştırmaları Dergisi* 1/1 (1964), 46.
- Muhtar, Cemal. "Beşşâr b. Bürd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6/8-9. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Nedîm, Muhammed b. İshâk. *Fihrist: İlk Dönem İslam Kültür Atlası*. Trc. Mehmet Yolcu vd. İstanbul: Çıra Yayınları, 2017.
- Ortakçı, Halil. "Himyeriler (M.Ö. 115-M.S. 525)". *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2 (2017), 114 vd.
- Öner, Abdülkerim. "Bir Komutan ve Müfettiş olarak Muhammed b. Mesleme". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (2022), 167-185.

- Önkal, Ahmet. “Âmir b. Tufeyl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3/68. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Önkal, Ahmet. “Amr b. Zübeyr b. Avvâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Önkal, Ahmet. “Cedîs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7/213-214. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Önkal, Ahmet. “Cezîmetu'l-Ebraş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/ 508-509. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Öz, Mustafa. “Ezârîka”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/45-46. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Özbalıkcı, Mehmet Reşit. “Miskin ed-Dârimî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/185. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.
- Özbalıkcı, Mehmet Reşit. “Nusayb b. Rebâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/268. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Özkan, Hâlid. “Zibrikân b. Bedr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/396. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Özkan, Hamit. “Zeydülhayr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/339. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Safedî, Selahuddin Halil b. Aybek b. Abdullah. *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*. Thk. Ahmet Arnavut-Türkî Mustafa.1-29. Beyrût: Dâru'l-İhyâ'î't-Turâs, 2000.
- Safiyüddin, Abdülmü'min b. Abdülhak el-Hanbelî. *Merâsidu'l-İtlâ' alâ Esmâ'i'l-Emkineti ve'l-Bukâ'*. 1-3. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1412.
- Safvet, Ahmet Zekî. *Cemheretu Hutebi'l-Arab fi Usûri'l-Arabiyyeti'z-Zâhire*. 1-3. Beyrût: Mektebetu'l-ilmîyye, ts.
- Sağânî, el-Hasan b. Muhammed b. el-Hasan. *et-Tekmiletu ve'z-Zeyl ve's-Sıla li Kitâbi Tâcu'l-Luğa ve Sihâhi'l-Arabiyye*. Thk. Heyet. 1-6. Kahire: Matbaatu Dâri'l-Kütub, 1977.
- Samadi, Maram. *Aşa Hemdân'ın İslam Tarihi Açısından Tablîli*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Sandıkçı, Kemal. “Abdullah b. Ebû Hadred”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/96. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

- Sargon Erdem-Hulusi Kılıç. “Abdullah b. Revâha”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/129-130. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Sarıçam, İbrahim. “Kümeyt b. Zeyd el-Esedî ve Hâşimiyatı I: İslam Tarihi Açısından Bir Değerlendirme”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (1997), 255-296.
- Sarıçam, İbrahim. “Kümeyt b. Zeyd el-Esedî ve Hâşimiyatı II: İslam Tarihi Açısından Bir Değerlendirme”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (1997), 201-232.
- Sarmış, İbrahim. “Mütemmim b. Nüveyre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/193. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Savran, Ahmet. “Kâ'b b. Züheyr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/7-8. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Savrun, Ahmet. “Düreyd b. Sımme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/30. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Sen'ânî, Abdürrezzâk Ebûbekir b. Hemmâm. *el-Musannef*. Thk. Merkezi'l-Buhûs ve tekeniyyetu'l-ma'lumât. 1-10. Beyrût: Dâru't-te'sîl, 2013.
- Sezer, Mustafa. “İslam Tarihi'nde Bi'r-i Maüne Hadisesi Üzerine Bir Araştırma”. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2015), 247-274.
- Sezgin, Fuat. *Târîhu't-turâsi'l-Arabî*. Arapçaya trc. Mahmûd Fehmî Hicâzî. 1-5. Riyâd: Câmî'atu İmam Muhammed b. Su'ûd el-İslamiyye, 1991.
- Sezikli, H. Ahmet. “Amr b. Ma'dikerib”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3/88. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Sibeveyh, Amr b. Osman b. Kanber el-Hârisî. *el-Kitâb*. Thk. Abdüsselâm Muhammed Harun. 1-4. Kahire: Mektebetu el-Hancî, 1988.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. “Cahiliye Arap İnançında Putların Yeri”. *Milîl ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 1/11 (2014), 9-50.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. “Hz. Hasan'ın Hilafeti Muaviye'ye Devri'nin Arkaplanı”. *İslami Araştırmalar Dergisi* 14/3-4 (2001), 456-468.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. “İlk Dönem İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Cahiliye Araplarının Ahiret İnançları”. *Cahiliye Araplarının Ahiret İnançları*. ed. Mehmet Mahfuz Söylemez. 9-49. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.

- Söylemez, Mehmet Mahfuz. “İslam Öncesi Medine Üzerine Bazı Notlar”. *Örnek İnsan Hz. Muhammed*. ed. Mehmet Mahfuz Söylemez. 29-39. Çorum: Çağrı Eğitim Vakfı Yayınları, 2006.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. “İslam Öncesi Medine”. *Siyer Dersleri Medine Dönemi*. ed. Mehmet Mahfuz Söylemez. Malatya: Malatya Belediyesi Yayınları 2021.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. *Bedevilikten Hadariliğe Kûfe*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. *Cahiliye Araplarının İlahları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. *Horasan'ın Bilim Merkezi Merv*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. *Kûfe'nin Siyasî Tarihi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. *Cahiliye Arapları Namaz Kılar mıydı?* İstanbul: Hikav Vakfı Yayınları, 2018.
- Suhârî, Ebu'l-Münzir Seleme b. Müslim b. İbrahim el-Avtebî el-Ummânî el-İbâdî. *el-Ensâb li's-Suharî*. 266. Şamile erişim: 27/08/2023 Saat: 00:20.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Fethu'l-Kadir*. Maide Suresi 90-93 Ayetlerinin Tefsiri.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyüb. *el-Mu'cemu'l-kebir*. 1-25. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 1994.
- Talu, Mehmet. “Ebû Mihcen es-Sekafî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/118. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Tiz, Tayip. “Emevî Dönemi Siyasî şiir: Ferezdak Örneği”. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9 (2015), 259-272.
- Tuna, Sedat. “Hristiyan Şair Ahtal Tarafından Ensârın Hicvedilmesi”. *UMDE: Dinî Tetkikler Dergisi* 3/1 (2020), 23-46.
- Tuna, Sedat. “Tarafе'nin Hayatı, Şairliği ve Şiirlerinde Medih”. *Osman Gazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2022), 441-470.
- Turun, Veysi. *Farsça Eserlere Göre İran'ın Fethi ve Hz. Ömer*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.

- Turun, Veysi. *Birinci Asırda Güney Arap Kabilelerinin İlk Siyasi Oluşum-
lardaki Rolü*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Tüccar, Zülfikar. “Kutâmi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.
26/481-482. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Tüccar, Zülfikar. “Nâbiga el-Ca’dî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklope-
disi*. 32/260-261. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Tüccar, Zülfikar. “Şemmâh b. Dırâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklo-
pedisi*. 38/506-507. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Tülücü, Süleyman. “İbnü’l-Dümejne”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansik-
lopedisi*. 21/17-18. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Tülücü, Süleyman. “Muallaka Şairlerinden Amr b. Külsüm”. *Atatürk Üni-
versitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2001), 81-96.
- Tülücü, Süleyman. “Selâme b. Cendel”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansik-
lopedisi*. 36/346-347. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Tülücü, Süleyman. “Şenferâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.
38/535-537. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Tülücü, Süleyman. “Teebbeta Şerran”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklo-
pedisi*. 40/269-270. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Tülücü, Süleyman. “Ukayşir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.
42/284-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Tülücü, Süleyman. “Züheyr b. Ebû Sülma”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam
Ansiklopedisi*. 44/540-542. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Türkmen, Mehmet. “Hassan b. Sabit el-Ensârî”. *Erciyes Üniversitesi İlahi-
yat Fakültesi Dergisi* 2 (1985), 407-414.
- Üçok, Bahriye. “Ridde”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7
(1958-1959), 97-113.
- Ürün, Ahmet Kazım. “Fuhûluş-Şu’arâ (el-Ahtel, Cerîr, el-Ferazdak) ve en-
Nakâ’id”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (1997), 53-73.
- Vâkîdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkid es-Sehmî el-Medenî. *el-Megâzî,
thk. Marshdan Jones*. 1-3. Beyrût: Dâru’l-’Alâm, 1989.
- Varol, Hüseyin. “Evs b. Hacer”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.
11/542. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

- Vekî'el-Kadî, Ebûbekr Muhammed b. Halef ed-Dabbî. *Abbâru'l-Kudât*. 1-3. Thk. Abdülaziz Mustafa el-Merâgî. Beyrût: Mektebetü' t-Ticâriye el-Kübrâ, 1947.
- Vezir el-Mağribî, el-Hüseyin b. Ali b. el-Hüseyin. *Edebu'l-Hevâs fi'l-Muh-târ min Belâğât Kabâ'ili'l-Arab ve Abbâriha ve Ensâbiha*. Riyâd: Dâ-ru'l-Yemâme li'l-bahs ve't-tercüme, 1980.
- Yakût el-Hamevî, Ebû Abdullah Şihâbüddîn Yâkût b. Abdullah el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî. *Mu'cemu'l-üdebâ'*. Thk. İhsan Abbas. 1-7. Beyrût: Dâru'l- Garbi'l-İslâmî, 1993.
- Yakût el-Hamevî, Şihâbüddin Ebû Abdullah er-Rumî el-Hamevî. *Mu'ce-mu'l-Buldân*. 1/7. Beyrut: Dâru Sadır, 1995.
- Yanık, Nevzat Halis-Uzunyaylalı, Muhammed Emin. "Arap Edebiyatın-da Cinlere Nisbet Edilen Şiirler: Câhiliye-İslâmî Dönemde". *İstanbul Journal of Arabic Studies* 5/2 (2022), 195 vd.
- Yıldız, Musa. "Zürümme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/581-582. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Yılmaz, Mehmet. "Evs Şairi Kays b. el-Hatîn'in Şiirlerinde Övünme". *Har-ran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/44 (Aralık 2020), 175-200.
- Yiğit, İsmail. "Tevbe b. Humeyyir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklope-disi*. 40/85. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Yüksel, Mücahit. "Ümeyye b. Ebü's-Salt'ın Hayatı ve Tarih Konulu Bazı Şiirleri Üzerine Bir İnceleme". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 2/26 (Aralık 2022), 539-559.
- Zehebî, Şemsuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Târî-hu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhir ve'l-A'lâm*. Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 1-17. Beyrût: Dâru'l-Garbi' l-İslâmî, 2003.
- Zehebî, Şemsuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyer A'lâm en-Nubelâ'*. 1-18. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006.
- Zengin, Fethullah. *Ensâr Kitabı: İslam Tarihinde Ensâr*. İstanbul: Ensâr Ya-yınları, 2016.
- Zübeyrî, Mus'ab b. Abdullah. *Nesebu Kureyş*. Thk. Levi Provençal. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1982.

DİZİN

A

- Abde b. Murâra 51
Abdullah b. Zübeyr 19, 105, 141, 224, 225, 227
Abdurrahman b. Avf 88, 139
Abdurrahman b. Hâlid b. el-Velid 102
Abdurrahman b. Hâlid b. Velid 102, 267
Abdülkays 50, 55, 75, 255
Adî b. Zeyd 71, 72, 151, 218
Afrika 38, 41, 134, 208, 232
Ahvâz 104, 106
Amâlîka 38, 267
Âmil 38, 86, 110, 225
Âmir ed-Dahayân 50
Amlîk 17, 44, 45, 46, 47, 52
Amr b. el-Âs 93, 94, 97
Amr b. Mes'ûd el-Esedî 61, 62
Antere 146, 159
Arap 13, 14, 18, 19, 24, 26, 28, 31, 32, 33, 34, 37, 38, 39, 41, 44, 48, 50, 60, 62, 63, 69, 72, 74, 84, 87, 88, 122, 126, 144, 167, 209, 214, 215, 222, 223, 224, 227, 235, 236, 249, 250, 259, 266, 267, 270, 272, 274, 275
Aynu't-temr 37
ayyâf 23

B

- Bağdat 5, 13, 37, 63, 135, 139, 215, 229, 235, 265
Bahreyn 44, 48, 55, 62, 86, 133, 147, 149, 150
Basra 62, 92, 97, 105, 106, 117, 118, 123, 129, 207, 209, 210, 212, 214, 220, 225, 226, 233, 235, 250, 268
Bekka 37
Bekr b. Vâ'il 55, 58, 59, 60, 61, 119, 141, 144, 256, 257
Belh 100, 111
Belkıs 18, 51, 52, 53, 69
Besûs Savaşı 58
Bizans 26, 29, 39, 54, 62, 74, 76, 102, 130, 212, 258

C-Ç

- Cahiliye 22, 23, 26, 27, 33, 48, 272, 273
cariye 57, 65, 75, 97, 99, 129, 132, 152, 175, 197
Câzir 107
Cedîs 44, 45, 46, 47, 48, 49, 271
Cerîr 13, 15, 130, 222, 223, 225, 226, 228, 229, 235, 244, 254, 270, 274
Cessâs b. Mürre 58
Cevf 48
Cezîme 37, 38, 39, 40, 41, 44, 64
el-Cezire 38

D

- Dabbe 53, 54
Dac'amlılar 56
Dârim 62, 71, 242, 243
Dâvud b. Hubâle 54
deve 20, 23, 31, 48, 49, 55, 57, 63, 69, 83, 90, 114, 144, 145, 165, 174, 184, 187, 190, 194, 202, 212, 216, 228, 247
dinar 116, 117, 143, 224
dirhem 88, 96, 97, 113, 134, 180, 189, 190, 194, 228, 229
diyet 20, 51, 189, 190, 194, 239

E

- Ebcer 87
el-Ebnâ 84, 150
Ebû Hizâne 19, 209
Ebû Müslim el-Horasânî 122, 125, 129
Ebû Süfyân 82, 83, 206, 222, 229
Ebû Üzeyhir b. Üneys 82
Ebû Zübeyd et-Tâi 215, 267
erkek 46, 57, 58, 135, 152, 226, 254
Esed 51, 55, 60, 61, 62, 64, 120, 139, 141, 153, 170, 176, 180, 193, 194, 215, 216, 227, 228, 234, 236, 238, 239, 257
esir 18, 22, 30, 60, 69, 70, 75, 101, 130, 140, 141, 145, 150, 151, 153, 156, 159, 163, 167, 176, 177, 178, 179,

184, 197, 206, 208, 213, 233, 235, 253
 Esved b. Affâr 49
 Esved el-Ansî 84, 85, 217, 231
 Evs 25, 28, 48, 66, 77, 79, 158, 167, 171, 203, 212, 213, 216, 217, 221, 222, 227, 232, 248, 261, 274, 275
 Ezd 48, 106, 107, 166, 167, 215, 225, 227, 261

F

Ferezdak 13, 15, 104, 105, 118, 210, 223, 224, 225, 228, 242, 243, 266, 270, 273

G

ganimet 18, 22, 105, 135, 151, 153
 Gassânî 48, 74, 156, 169, 216
 Gatafân 89, 176, 193, 216, 222, 246, 247, 248, 252
 Gufeyle b. Kâsıt 61

H

Habeşliler 26, 67
 Habîb b. Hâlid 62, 63
 Haccâc 69, 111, 112, 113, 114, 196, 197, 198, 208, 212, 223, 230, 231, 235, 250, 254, 257
 Hadramevt 41, 214
 Hafîyye 38
 Hâlid b. el-Mu‘ammer es-Sedûsi 97
 Hâlid b. Nadla 61, 62, 177, 178
 Hâlid b. Velid 38, 53, 102, 103, 166, 176, 177, 210, 230, 234, 267
 Hârib 56
 Hârîce b. Huzâfe el-Adevî 97
 Hâricîler 103, 104, 106, 112, 114, 121
 Hâris b. Ka‘b 53, 54, 143, 178
 Hâris b. Zâlim 64, 164, 165, 169, 231
 Harmele 23, 74, 75, 215, 222, 259, 263
 Hassân b. Sâbit 219, 237, 260, 268
 Hassân b. Tübba‘ 41
 Hazrec 25, 28, 48, 50, 66, 79, 80, 83, 203, 204, 213, 260

Hemdân 48, 60, 196, 215, 222, 261, 271

Hemmâm b. Mürre 57

Hevâzin 69, 159, 160, 170, 247, 250, 254

Heyt 37, 40

Himyer 41, 42, 43, 44, 67, 222, 259

Hîre 23, 25, 27, 29, 37, 38, 40, 62, 63, 71, 72, 147, 149, 171, 180, 181, 215, 216, 231, 232, 254, 267

Horasan 5, 41, 57, 97, 98, 100, 101, 111, 112, 119, 121, 122, 123, 125, 128, 129, 130, 135, 209, 227, 241, 273

Hristiyan 23, 38, 54, 55, 60, 62, 67, 90, 102, 215, 222, 273

Hüzeyle 44, 45

Hz. Aişe 88, 89, 250, 253

Hz. Ali 16, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 107, 112, 206, 207, 214, 215, 218, 223, 231, 250

Hz. Hasan 14, 16, 98, 99, 272

Hz. Hüseyin 99, 213, 223, 250

Hz. Osman 14, 38, 90, 99, 103, 116, 208, 215, 228, 230, 231

Hz. Ömer 16, 37, 88, 100, 102, 177, 206, 208, 210, 215, 217, 218, 222, 224, 226, 227, 230, 234, 273

Hz. Peygamber 14, 16, 22, 23, 26, 29, 31, 44, 53, 76, 78, 81, 83, 86, 90, 102, 110, 159, 176, 180, 206, 207, 208, 210, 211, 212, 213, 216, 217, 219, 220, 221, 224, 227, 228, 230, 231, 233, 236, 241, 247, 260, 266, 268

I-İ

Irak 27, 37, 38, 40, 41, 42, 48, 50, 55, 72, 73, 97, 100, 105, 111, 112, 114, 118, 119, 121, 125, 126, 157, 180, 198, 212, 214, 216, 222, 243, 254, 259

İbn Dac‘am 55

İbn Habîb 11, 13, 14, 15, 16, 25, 34, 72, 76, 223, 237, 251, 268

İmruülkays 29, 33, 38, 62, 71, 77, 144,
145, 146, 216, 217, 229, 236, 238,
242, 256, 258, 262

insomia hastalığı 43

İran 37, 41, 62, 84, 202, 215, 218, 225,
257, 273

İyâd 60, 212, 252

K

Ka'b b. el-Eşref 76, 78, 79, 162

kabile 17, 19, 20, 21, 22, 24, 28, 29, 30,
33, 42, 48, 50, 53, 55, 57, 58, 60,
65, 68, 72, 83, 109, 147, 155, 181,
212, 213, 214, 215, 231, 247, 254,
257, 259, 260, 261, 263

kadın 18, 22, 24, 29, 32, 33, 40, 44, 46,
57, 61, 66, 75, 80, 84, 85, 96, 100,
156, 171, 172, 178, 185, 191, 198,
202, 221, 224, 226, 231, 249

kâhin 26, 43

el-Kâmil 159, 248

Kays Aylân 106, 221, 247, 249, 252

Kays b. Hatîm 203, 204, 266

Kays b. Zeyd 83

kervan 26, 38, 72, 94

Kesif et-Tağlibî 60

kılıç 31, 54, 66, 68, 69, 85, 90, 92, 101,
110, 194, 205

Kinde 214, 238, 248, 262

Kisrâ 71, 72

köle 84, 97, 113, 143, 162, 175

Kudâ'a 54, 55, 57, 230, 244, 259, 260,
263

Kûfe 38, 48, 50, 55, 60, 62, 93, 94, 95,
97, 98, 110, 111, 121, 123, 125,
133, 170, 180, 181, 207, 212, 214,
215, 216, 217, 223, 228, 230, 232,
238, 247, 248, 249, 250, 252, 254,
257, 259, 260, 261, 263, 268, 273

Kureyş 13, 14, 15, 16, 32, 33, 34, 38, 72,
76, 82, 83, 90, 100, 103, 114, 129,
170, 177, 206, 207, 208, 210, 224,
226, 230, 250, 254, 259, 263, 275

Kutkutâna 38

L

Lahni'a 66, 67, 68

M

Mâlik b. Kavme eş-Şeybânî 60

Mâlik b. Nüveyre 176, 234, 267

Mâlik el-Eşter 16, 92

Medine 5, 14, 17, 25, 26, 28, 29, 44, 48,
53, 66, 77, 86, 88, 89, 99, 101, 129,
141, 143, 159, 177, 189, 203, 204,
206, 208, 212, 214, 217, 219, 220,
221, 224, 226, 230, 231, 234, 238,
247, 248, 261, 273

Mekke 14, 22, 26, 27, 51, 76, 83, 88,
92, 93, 105, 141, 143, 164, 170,
201, 206, 208, 212, 213, 226, 230,
236, 247, 249, 263

Me'mûn 100, 135, 136, 137, 138, 142,
228, 229

Mervân b. el-Hakem 108, 109, 181, 189

Mezhic 196, 214, 215, 231

Mısır 15, 38, 79, 80, 92, 97, 127, 206,
208, 224, 261, 268, 269

mızrak 31, 59, 197

Muhammed b. Habîb 1, 2, 3, 11, 13, 15,
61, 223

Muhammed b. Mesleme 76, 77, 79, 270

Murâd 48, 93, 209, 215, 231, 262, 269

mülsak 21, 25

müseyyeb 21

N

Nâşire b. Ağvâs 57

Necd 44, 50, 62, 216, 220, 228, 229,
231, 242, 247, 248, 249, 254

Nehrevân 93, 96

Nemr 50, 55, 75, 233

Nu'mân b. Münzir 38, 72, 164, 171,
217, 218, 233

O-Ö

Ömer b. Abdülaziz 16, 115, 116, 117,
121, 122, 125, 224, 232, 234

R

Rakam 55

Rebî'â 15, 50, 55, 62, 86, 97, 98, 103,
104, 106, 108, 118, 133, 144, 153,
155, 156, 161, 164, 170, 171, 204,
206, 207, 209, 210, 211, 212, 217,
222, 226, 231, 232, 237, 239, 242,
243, 244, 250, 251, 252, 254, 256,
257, 258, 259, 261, 263

Rufâ'a b. Kays el-Cuşemî 81

S-Ş

Sâlim b. Dâre 89, 90, 193

San'a 84, 202, 231

Sâsânîler 26, 37, 71

savaş 20, 22, 30, 31, 38, 39, 46, 54, 55,
58, 59, 60, 67, 71, 85, 121, 155,
169, 170, 176, 197, 206, 213, 218

es-Sekûn 214

Semerkand 101, 111

Suriye 27, 38, 39, 41, 48, 54, 56, 66,
72, 76, 93, 102, 103, 113, 123, 150,
156, 157, 186, 198, 212, 213, 221,
223, 225, 226, 230, 259, 260

şair 19, 27, 28, 29, 30, 31, 62, 70, 71,
107, 144, 151, 159, 167, 168, 175,
180, 181, 199, 202, 203, 209, 211,
213, 216, 217, 218, 219, 220, 225,
226, 228, 229, 231, 233, 234, 235,
237, 238, 239, 241, 243, 246, 247,
248, 249, 250, 252, 254, 261

Şam 5, 37, 38, 106, 190, 197, 198, 260

T

Tağlib 28, 33, 55, 58, 60, 141, 144, 147,
221, 222, 227, 232, 249, 255

Taif 22, 210, 236, 250, 254

Tard 21

Tasm 44, 45, 47

Tay 45, 48, 49, 50, 146, 213, 215, 219,
223, 248, 263

Temîm 19, 55, 62, 70, 71, 106, 107,
109, 127, 155, 162, 176, 177, 178,
193, 194, 195, 204, 216, 218, 223,
226, 227, 234, 239, 240, 241, 242,
243, 247, 248, 254, 256

Tohâristân 128

U-Ü

Ubeydullah b. Ziyâd 103, 105, 106,
107, 109, 114, 222, 250

Ukâz 27, 72, 73, 155, 223

V

vali 86, 92, 97, 98, 100, 107, 109, 110,
112, 114, 121, 125, 126, 128, 133,
134, 143, 189, 190, 191, 201, 231

Y

Yahudi 65, 68, 80

Yarbû 71

Yemen 15, 16, 17, 18, 26, 33, 38, 41,
44, 48, 50, 51, 53, 66, 67, 72, 84,
92, 133, 158, 199, 202, 208, 212,
214, 215, 218, 219, 220, 231, 259,
260, 261, 263

Yesrib 65, 66

Z

Zabba 37, 39, 40, 41

Zebîbe 39

zehir 63, 81, 93, 96, 98, 99, 103, 114,
134, 135, 137

zırh 31

Zû-Nuvâs 67, 68

Zur'a 67, 100, 249

Zurayba 49

Zû-Ruayn 42, 43, 44

Zübeyr b. Avvâm 90, 91, 141, 224, 266,
271

Züheyr b. Abdüşems 51

Zü'l-Mecâz 82, 83